

Рада суддів України

**КОМЕНТАР
ДО КОДЕКСУ
СУДДІВСЬКОЇ
ЕТИКИ**

Рада суддів України

**КОМЕНТАР
ДО КОДЕКСУ
СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ**

КИЇВ 2026

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням Ради суддів України
від 02.03.2026 № 14

УДК 347.962(477):174
К 63

Коментар до Кодексу суддівської етики / упоряд. Є. Краснов, О. Хотинська-Нор. Київ : ВАІТЕ, 2026. 274 с.

Коментар до Кодексу суддівської етики є результатом спільної праці робочої групи, створеної Радою суддів України, яка зосередила зусилля на тлумаченні його ключових положень, понять і термінів. В його основу покладено узагальнення новітньої правової доктрини, міжнародних стандартів, норм національного законодавства та практики правозастосування.

Коментар спрямований не лише до уваги представників суддівської спільноти та осіб, на яких розповсюджуються норми Кодексу суддівської етики, як орієнтир у їх реалізації. Він буде цікавим і корисним широкій аудиторії: кандидатам на посаду судді, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти та усім небайдужим до сфери функціонування правосуддя в державі.

ISBN 978-617-7627-79-0

Видано за сприяння Програми підтримки ОБСЄ для України в межах проекту «Підвищення якості правосуддя шляхом посилення ролі Верховного Суду у забезпеченні прозорого, підзвітного та інклюзивного правосуддя». Погляди, викладені у виданні, належать авторам матеріалів і не можуть вважатися такими, що виражають офіційну точку зору ОБСЄ.

ЗМІСТ

Склад робочої групи	4
Вступне слово Голови Верховного Суду Станіслава Кравченка.	7
Вступне слово Голови Консультативної ради європейських суддів Жозе Ігрежи Матуша	9
Вступне слово Голови Ради суддів України Богдана Моніча	13
Передмова	15
Перелік умовних позначень	17
КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ	18
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ	29
Стаття 1	29
Стаття 2	42
Стаття 3	52
Стаття 4	72
РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ СУДДІ	83
Стаття 5	83
Стаття 6	89
Стаття 7	96
Стаття 8	109
Стаття 9	114
Стаття 10	128
Стаття 11	137
Стаття 12	148
Стаття 13	163
Стаття 14	173
Стаття 15	182
Стаття 16	189
Стаття 17	198
РОЗДІЛ III. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ	207
Стаття 18	207
Стаття 19	220
Стаття 20	231
Стаття 21	236
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	252

СКЛАД РОБОЧОЇ ГРУПИ

Голова

Єгор КРАСНОВ	суддя Верховного Суду, голова Комітету з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції та врегулювання конфлікту інтересів Ради суддів України
-----------------	---

Науковий консультант

Оксана ХОТИНСЬКА-НОР	завідувач кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
-------------------------	---

Члени

Юлія БЕЗДОЛЯ	суддя Господарського суду Одеської області
Ян БЕРНАЗЮК	суддя Верховного Суду
Сергій БУРЛАКОВ	член Вищої ради правосуддя, суддя Верховного Суду
Олена ГАНЕЧКО	суддя Шостого апеляційного адміністративного суду, член Ради суддів України
Олег ГОЛОВЕНКО	суддя Київського окружного адміністративного суду, член Ради суддів України
Віктор ГОРОДОВЕНКО	суддя Конституційного Суду України
Тетяна ГРЕБЕНЮК	суддя Господарського суду Київської області, член Ради суддів України
Марія ДЕМИДОВА	суддя Господарського суду Чернігівської області
Альберт ЄЗЕРОВ	суддя Верховного Суду
Галина ДІБРОВА	суддя Південно-західного апеляційного господарського суду, член Ради суддів України
Ірина ЖЕЛТОБРЮХ	суддя Верховного Суду
Андрій ЖУК	суддя Верховного Суду
Альона КАЛІНОВСЬКА	суддя Черкаського окружного адміністративного суду

Костянтин КОБИЛЯНСЬКИЙ	суддя Округового адміністративного суду міста Києва, член Ради суддів України
Володимир КРАВЧУК	суддя Верховного Суду, член Ради суддів України
Олексій КРАВЧУК	суддя Вищого антикорупційного суду
Євгеній КРАСНОЩОКОВ	суддя Верховного Суду
Ігор ЛИСАК	суддя Чернівецького апеляційного суду
Дмитро ЛУК'ЯНОВ	член Вищої ради правосуддя
Тетяна МАЛАШЕНКОВА	суддя Верховного Суду
Борис МАЛИШЕВ	професор кафедри теорії, історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Оксана МАРЧЕНКО	суддя Господарського суду міста Києва, заступник Голови Ради суддів України
Руслан МЕЛЬНИК	член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України
Роман МІЛІЦЯНОВ	суддя Західного апеляційного господарського суду
Богдан МОНІЧ	суддя Сьомого апеляційного адміністративного суду, Голова Ради суддів України
Тетяна ОГНЕВ'ЮК	Голова правління Правничої асоціації «Добросуд»
Віктор ОСТАПУК	суддя Верховного Суду, член Ради суддів України
Олександр ПАСЕНЮК	суддя Вищого адміністративного суду України у відставці, Президент Всеукраїнської асоціації адміністративних суддів
Інна ПЛАХТІЙ	суддя Луцького міськрайонного суду Волинської області
Оксана ПОЛЬНА	директор Львівського регіонального відділення Національної школи суддів України
Ольга ПРИМАК- БЕРЕЗОВСЬКА	суддя Оболонського районного суду міста Києва
Олександр САСЕВИЧ	член Вищої ради правосуддя, суддя Львівського окружного адміністративного суду

Олександр СИТНИКОВ	суддя Вищого адміністративного суду України у відставці
Олександр СЕРЬОГІН	заступник керівника секретаріату Вищої ради правосуддя – начальник відділу з питань запобігання і виявлення корупції
Лариса ТРОФІМОВА	суддя Черкаського окружного адміністративного суду
Сергій УХАНЕНКО	суддя Верховного Суду
Костянтин ХАРАКОЗ	суддя Господарського суду Донецької області
Романа ХОБОР	суддя Восьмого апеляційного адміністративного суду
Вікторія ЧЕБАН	суддя Шевченківського районного суду міста Чернівці, член Ради суддів України
Тетяна ЧУМАЧЕНКО	суддя Верховного Суду у відставці
Ірина ШАПОВАЛОВА	суддя Дніпровського районного суду Дніпропетровської області
Ольга ШАПОВАЛОВА	суддя Верховного Суду України у відставці
Марина ШАХОВНІНА	суддя Подільського районного суду міста Києва
Галина ШЕВЧУК	член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, суддя Тернопільського апеляційного суду

Кодекс суддівської етики є одним із ключових інструментів утвердження високих етичних стандартів у суддівській професії та зміцнення довіри суспільства до судової влади. Він окреслює основні принципи та правила етичної поведінки, важливість дотримання яких суддею обумовлена його історичною та соціальною роллю як носія судової влади, гаранта здійснення неупередженого, справедливого та ефективного правосуддя. Кодекс утілює у собі найкращі міжнародні стандарти в цій сфері та покликаний слугувати дороговказом у професійній діяльності судді.

Водночас ефективне застосування інструментарію Кодексу для формування професійної культури суддівського корпусу неможливе без уніфікованого розуміння етичних стандартів суддівської діяльності. Саме тому цей Коментар є вкрай важливим практичним орієнтиром, що забезпечує чітке розуміння оціночних категорій і загальних понять, які лежать в основі етичних стандартів суддівської професії, а його підготовка була об'єктивно необхідною та актуальною.

Зміст термінів, понять і категорій, що містяться в Кодексі розкривається не лише з урахуванням професійних стандартів етики, але й загальнолюдських цінностей, принципів моралі, гідності та людяності. При цьому також важливо, що тлумачення положень Кодексу здійснюється з урахуванням як міжнародних стандартів

та загально визнаних принципів здійснення правосуддя, так і національної правової доктрини й конституційних положень.

Велика подяка науковцям, суддям та експертам, які долучилися до розробки цього Коментаря, який, безумовно, є важливим інструментом для всієї суддівської спільноти. Завдяки професіоналізму, фаховій дискусії та спільним зусиллям розробників став можливим його вихід у світ. Окрема подяка нашим міжнародним партнерам за сприяння та підтримку.

Переконаний, що Коментар до Кодексу суддівської етики сприятиме втіленню високих етичних стандартів у сфері правосуддя, підвищенню авторитету судової влади та посиленню її інституційної спроможності в Україні.

Голова Верховного Суду
Станіслав Кравченко

Амартья Сен, всесвітньо відомий економіст і філософ, зазначав, що етика подібна до повітря, яким ми дихаємо: у належному та впорядкованому середовищі ми її не помічаємо, але гостро відчуваємо її нестачу або відсутність.

Цей Коментар до Кодексу суддівської етики України оприлюднено в період, коли європейське судочинство перебуває під пильною увагою та посиленням контролем і стикається з безпрецедентними викликами. Його підготовка зумовлена дедалі глибшим усвідомленням того, що чіткі, доступні для розуміння та практично застосовні етичні стандарти є необхідною передумовою підтримання довіри суспільства до судів і забезпечення можливості суддям здійснювати свої повноваження з дотриманням принципів доброчесності та незалежності.

Amartya Sen, the globally prestigious economist and philosopher, explained that Ethics is like the air we breathe: forgotten in a proper and sane environment but desperately missed when scarce or inexistent.

The present Commentary on the Code of Judicial Ethics of Ukraine is issued at a time when the European judiciary is subject to intense scrutiny and confronted with unprecedented challenges. It responds to the growing recognition that clear, accessible, and practicable ethical standards are indispensable for sustaining public trust in the courts and for enabling judges to discharge their functions with integrity and independence.

Ukraine is a country facing unique historical circumstanc-

Україна перебуває в унікальних історичних обставинах, позначених мужністю та стійкістю перед лицем зовнішньої агресії.

Цей Коментар визначає місце оновленого Кодексу в конституційному та міжнародно-правовому контексті регулювання суддівської поведінки в Україні, зокрема з урахуванням положень Конституції України, Бангалорських принципів поведінки суддів, а також гарантій, закріплених у Європейській конвенції з прав людини. Особливу увагу приділено Висновкам Консультативної ради європейських суддів (КРЕС), які містять узгоджене та загальновизнане формулювання європейських стандартів незалежності суддів, їхньої підзвітності та суддівської етики. Зокрема, у цьому Коментарі прямо використано та інтегровано положення Висновків КРЕС № 3, № 23 та № 25.

Спираючись на положення законодавства, судову практику та порівняльно-правові матеріали, цей Коментар роз'яснює основні новели Кодексу — зокрема запровадження стандарту «розсудливої особи», посилення уваги до безперервного професійного розвитку, а також визначення етичних меж використання нових і новітніх технологій. Окрему увагу приділено тому, як ці підходи реалізуються в повсякденній діяльності суддів.

Цей документ має стати практичним орієнтиром для суддів, органів суддівського врядування та інших зацікавлених сторін. Його метою є визначення належних

es — marked by courage and resilience in the face of external aggression.

This Commentary situates the updated Code within the constitutional and international framework governing judicial conduct in Ukraine, including the national Constitution, the Bangalore Principles of Judicial Conduct, and the guarantees enshrined in the European Convention on Human Rights. Particular attention is given to the Opinions of the Consultative Council of European Judges (CCJE), which offer a coherent and widely respected articulation of European standards on judicial independence, accountability, and ethics. In particular, Opinions No. 3, No. 23, and No. 25 of the CCJE are expressly referenced and integrated into the present Commentary.

Drawing on legislative provisions, case law, and comparative materials, the Commentary explains the principal innovations of the Code—such as the introduction of the “reasonable person” standard, the emphasis on continuous professional development, and the ethical parameters governing the use of new and emerging technologies. It further examines how these developments are reflected in the daily work of judges in concrete terms.

This document is intended to serve as a practical resource for judges, judicial councils, and

практик, уточнення меж між суддівським розсудом і дисциплінарним проступком, а також сприяння формуванню послідовних і належно вмотивованих підходів до реагування на етичні виклики, що виникають у практичній діяльності суддів.

Підготовка цього Коментаря також стала результатом спільної роботи суддів різних рівнів юрисдикції, науковців і практиків із різних правничих середовищ. Головне його завдання — забезпечити, щоб стандарти, визначені в Кодексі, не залишалися лише декларативними, а реально застосовувалися в повсякденній діяльності суддів.

У результаті підготовлено документ, що поєднує принциповість із практичною спрямованістю та містить як нормативний аналіз, так і конкретні рекомендації, які можуть бути використані для організації навчання, розвитку професійної саморефлексії та підтримки ухвалення інституційних рішень.

Рівень деталізації та глибина цього Коментаря справді вражають і заслуговують на широке публічне визнання. Тому висловлюю свою повагу та підтримку всім, хто долучився до підготовки цього Коментаря, зокрема Єгору Краснову, Голові робочої групи.

Незалежність суддів і верховенство права становлять фундамент, на якому ґрунтуються всі ці стандарти. Зрештою, цей документ покликаний служити бенефіціарам демократичної системи правосуддя — кожному гро-

other stakeholders. It seeks to identify good practices, clarify the boundaries between judicial discretion and misconduct, and support consistent and reasoned responses to ethical challenges as they arise in practice.

The preparation of this Commentary has itself been a collective endeavour, involving judges from different levels of jurisdiction, academics, and practitioners from diverse legal backgrounds. Its purpose is to ensure that the standards set out in the Code are not merely abstract, but are effectively implemented in everyday judicial life.

The result is a work that is both principled and pragmatic, combining normative analysis with concrete guidance capable of informing training, fostering self-reflection, and supporting institutional decision-making.

The level of detail and the depth of the commentary are truly remarkable and deserve public recognition. I therefore wish to express my respect and support to all those involved in the drafting of this publication, in particular Mr. Yegor Krasnov, Chair of the Working Group.

Judicial independence and the rule of law form the foundation upon which all these standards rest. Ultimately, the purpose of this document, in line with the work undertaken, is to serve the beneficiaries of a democratic

мадянину без винятку, на засадах рівного ставлення без будь-якої дискримінації чи привілеїв.

Я переконаний, що цей Коментар стане практичним орієнтиром для кожного судді в Україні та сприятиме утвердженню найвищих стандартів доброчесності в суспільстві, заснованому на засадах справедливості та верховенства права.

З огляду на це варто нагадати, що етика — це не абстрактне прагнення, а щоденна відповідальність. Як зазначається у вислові, що приписується Аристотелю: «Ми є тим, що постійно робимо. Отже, досконалість — це не дія, а звичка». Нехай цей Коментар сприяє утвердженню суддівської досконалості як сталої практики, заснованої на доброчесності, відповідальності та неухильній повазі до верховенства права.

**Голова Консультативної ради
європейських суддів (КРЕС)**
Жозе Ігрежа Матуш

justice system: each and every citizen, treated equally, without distinction or favour.

We are confident that this publication will serve as a practical guide for every judge in Ukraine, promoting the highest standards of integrity within a society governed by justice and the rule of law.

In this spirit, it is worth recalling that ethics is not an abstract aspiration but a daily commitment. In the words attributed to Aristotle: “We are what we repeatedly do. Excellence, then, is not an act, but a habit.” May this Commentary contribute to making judicial excellence a sustained and living practice, rooted in integrity, responsibility, and unwavering respect for the rule of law.

**President of the Consultative
Council of European Judges**
José Igreja Matos

Коментар до Кодексу суддівської етики, затверджений рішенням Ради суддів України від 02.03.2026 № 14, є логічним і необхідним кроком у розвитку та поглибленні стандартів професійної поведінки суддів в Україні. Його ухвалення стало результатом усвідомленої потреби суддівської спільноти в чіткому, системному та уніфікованому тлумаченні положень Кодексу, що покликаний визначати етичні орієнтири здійснення правосуддя.

Рада суддів України, реалізуючи свої повноваження щодо забезпечення авторитету правосуддя та зміцнення незалежності судової влади, приділяє особливу увагу формуванню високої етичної культури в суддівському корпусі. Адже саме поведінка судді – і в професійній діяльності, і поза її межами – є важливим чинником довіри суспільства до суду, сприйняття його рішень як справедливих і законних.

Коментар спрямований на те, щоб забезпечити однакове розуміння змісту та практичного застосування принципів незалежності, безсторонності, доброчесності, рівності, компетентності та сумлінності. Він ураховує положення Конституції України, національного законодавства, практику національних судів, а також міжнародні стандарти суддівської етики і загальновізані принципи здійснення правосуддя. Водночас у ньому особлива увага приділяється

людському виміру суддівської професії – гідності, відповідальності, внутрішній переконаності в служінні праву та суспільству.

Цей Коментар не є лише теоретичним узагальненням. Він покликаний стати практичним інструментом для кожного судді – дороговказом у складних етичних ситуаціях, що виникають у професійній діяльності, орієнтиром для саморефлексії та підґрунтям для формування єдиних підходів у суддівській спільноті.

Висловляю щиру вдячність усім науковцям, суддям, експертам і представникам міжнародних партнерів, які долучилися до підготовки цього документа. Завдяки їхній професійності, відкритому фаховому діалогу та спільному прагненню до вдосконалення суддівських стандартів став можливим вихід у світ цього Коментаря.

Переконаний, що його впровадження сприятиме подальшому утвердженню високих стандартів суддівської етики, зміцненню авторитету судової влади та підвищенню довіри громадян до правосуддя в Україні.

Голова Ради суддів України
Богдан Моніч

ПЕРЕДМОВА

У 2002 році в Україні було вперше затверджено Кодекс суддівської етики, що стало знаменною для суддівської спільноти подією. Так склалося, що кожні одинадцять років з'їзд суддів України повертається до його положень, переосмислюючи зміст етичних стандартів суддівської професії. Такі оновлення ніколи не були формальними. Вони щоразу відображали зміни в суспільно-політичному житті держави, трансформацію очікувань громадян від суду в сучасному глобалізованому світі та поступове глибше усвідомлення суддями власної відповідальності – не лише за рішення, а й за спосіб їхнього ухвалення та поведінку поза заолою судових засідань. Окремими викликами останніх років стали: повномасштабна війна, що вплинула на роботу всієї судової системи та кожного судді, розвиток нових каналів комунікацій, зростання впливу соціальних мереж і використання інструментів ІІІ в побуті та професійній діяльності.

Оскільки суддівська етика не зводиться до переліку заборон чи правил, а стосується щоденних рішень, професійної культури, внутрішніх переконань і здатності зберігати баланс між законом, справедливістю та людською гідністю, то будь-які зміни правовідносин чи суспільного контексту, розвиток технологій, поява нових форм комунікації та засобів впливу на суд вимагають постійного переосмислення етичних орієнтирів. Саме тому поряд із законодавством особливого значення набувають акти м'якого права, а коментар до них стає інструментом їхнього глибшого розуміння та сприйняття, а не формального тлумачення.

Оновлений Кодекс містить низку принципово важливих новел. Уперше на його рівні сформульовано критерій «звичайна розсудлива людина» як орієнтир для оцінки поведінки судді. Посилено увагу до безперервного професійного розвитку, визначено етичні межі використання інструментів ІІІ, наголошено на значенні відповідальної участі суддів у суддівському самоврядуванні. Усі ці положення потребують тлумачення, контексту й практичного осмислення. Саме цю роль і покликаний виконувати запропонований Коментар.

Право не є статичним. Змінюється зміст понять верховенства права, доброчесності, стороннього спостерігача. Проте незмінними залишаються базові цінності – людина та повага до її гідності. Саме людська гідність лежить в основі принципу рівності та заборони

дискримінації, критерії яких у сучасному світі стають ширшими й чутливішими.

Робота над цим Коментарем була складною і водночас надзвичайно цікавою. Вона об'єднала зусилля представників різних правничих спільнот, інституцій та експертних кіл. Ця праця є не лише продовженням попереднього видання, а результатом спільного досвіду, роздумів і дискусій кількох поколінь українських правників щодо того, яким має бути сучасний суддя і яку роль він відіграє в суспільстві.

Для мене особисто – це досвід відкритого професійного діалогу, у якому важливими були не лише готові відповіді, а й сумніви, аргументи та пошук спільного розуміння складних понять. Щиро дякую всім, хто долучився до цієї роботи, – авторам, консультантам, експертам і партнерам, без яких поява цього Коментаря була б неможливою.

На завершення хочу висловити сподівання, що цей Коментар слугуватиме орієнтиром як для тих, хто лише розпочинає свій шлях у суддівській професії, так і для досвідчених суддів, які прагнуть переосмислити власну роль і відповідальність. Водночас він може бути цікавим для всіх, хто намагається глибше зрозуміти суддівську етику та місце суду в демократичному суспільстві. Якщо цей текст допоможе краще усвідомити, що довіра до суду починається з поведінки конкретного судді, то його мети досягнуто.

Голова робочої групи
Єгор Краснов

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВККС України	Вища кваліфікаційна комісія суддів України
ВРУ	Верховна Рада України
ВРП	Вища рада правосуддя
ВП ВС	Велика Палата Верховного Суду
ВС	Верховний Суд
ГПК України	Господарський процесуальний кодекс України
ДСА України	Державна судова адміністрація України
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЕКПА	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСІТС	Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система
ЕСПА	Європейський суд з прав людини
КАС України	Кодекс адміністративного судочинства України
КМРЕ	Комітет міністрів Ради Європи
КРЕС	Консультативна рада європейських суддів
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
КСЕ, Кодекс КСУ	Кодекс суддівської етики Конституційний Суд України
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
НШСУ	Національна школа суддів України
ООН	Організація Об'єднаних Націй
РСУ	Рада суддів України
ЦПК України	Цивільний процесуальний кодекс України
ШІ	штучний інтелект

Професійні статуси / терміни (зокрема, **«суддя»**, **«прокурор»**, **«адвокат»** та інші) вжито в тексті цього Коментаря як іменники спільного роду та використовуються як ґендерно-нейтральні позначення посади (статусу). Вони стосуються осіб обох статей у рівній мірі, відповідно до принципу універсальності етичних стандартів та узгодження з термінологією, закріпленою в чинному законодавстві України.

Коментар частково відтворює положення попереднього коментаря до Кодексу суддівської етики, затвердженого рішенням РСУ від 04.02.2016 № 1.

ЗАТВЕРДЖЕНО
рішенням XX чергового з'їзду
суддів України
18.09.2024

КОДЕКС СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

Преамбула

Забезпечення права кожного на судовий захист на основі утвердження принципу верховенства права, здійснення правосуддя від імені держави України на підставі Конституції та законів України встановлюють високі вимоги до моральних якостей судді.

Усвідомлюючи значущість (важливість) своєї місії, з метою зміцнення та підтримки довіри суспільства до судової влади судді України вважають, що зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти поведінки, у зв'язку із чим добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці.

Керуючись Конституцією та законами України, Бангалорськими принципами поведінки суддів, схваленими резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року, та іншими міжнародними актами, які регламентують статус, права, обов'язки, відповідальність судді і роль судової влади в суспільстві, ураховуючи статтю 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з'їзд суддів України затверджує цей Кодекс суддівської етики, положення якого спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді.

Преамбула (пізньюлат. – той, що йде попереду, передує; лат. прае – попереду, ходити) – вступна або передмовна частина законодавчого чи іншого правового акта, декларації, міжнародного договору тощо, в якій викладено принципові положення, обставини, мотиви, аргументи та мету прийняття відповідного акта чи укладення договору¹.

Преамбула КСЕ – це вступне слово до Кодексу, яке нібито задає тон усьому його тексту. Вона містить загальні принципи, цілі та мотиви затвердження Кодексу, його суть і наміри, пояснює, навіщо створено документ і які цінності він захищає, а отже, є винятково значущим орієнтиром для розуміння змісту всіх його положень. Як наслідок, саме крізь призму приписів преамбули слід розуміти та тлумачити текст Кодексу.

1. Преамбула КСЕ встановлює ціннісне підґрунтя його положень, пов'язуючи їх із **правом кожного** на судовий захист, гарантованим статтею 55 Конституції України. Це право є однією з ключових засад правової держави, у якій панує верховенство права, забезпечується рівність усіх перед законом, здійснюється поділ державної влади на законодавчу, виконавчу й судову, а також функціонує система стримувань і противаг.

Особлива роль судової влади в забезпеченні справедливості, захисті прав і свобод людини зумовлює необхідність дотримання суддями не лише правових норм, а й високих стандартів професійної етики, заснованої на принципах моралі, неупередженості, гідності й людяності.

КСЕ спрямований на зміцнення довіри суспільства до судової влади, забезпечення незалежності правосуддя та послідовне втілення основоположних цінностей в щоденній діяльності суддів.

Як зазначав КСУ, у правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб²; право кожного на судовий захист є однією з конституційних гарантій реалізації інших прав і свобод, захисту їх від порушень і протиправних посягань³.

¹ Юридична енциклопедія: У 6 т. / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5: П–С. 2003. С. 57.

² Рішення КСУ від 12.04.2012 № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина України Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³ Рішення КСУ від 08.04.2015 № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу

Судовий захист передбачає здійснення правосуддя з метою захисту або відновлення порушених оспорюваних прав і свобод. Право на судовий захист не є абсолютним, однак держава має забезпечити доступ до правосуддя в такий спосіб або такою мірою, щоб сама суть цього права не було порушено⁴. Як роз'яснив КСУ у Рішенні від 30.01.2003 у справі № 3-рп/2003, «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах»⁵.

Відповідно до офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України, кожен, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, має гарантоване державою право оскаржити в суді загальної юрисдикції рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, якщо вважають, що їх рішення, дія чи бездіяльність порушують або утискають права і свободи таких осіб чи перешкоджають їхньому здійсненню, а тому потребують правового захисту в суді. Подання скарги до органу, посадової особи вищого рівня не перешкоджає оскарженню цих рішень, дій чи бездіяльності до суду⁶. Отже, офіційне тлумачення положень частини другої статті 55 Конституції України дає підстави для висновку, що звернення до суду за захистом своїх прав та законних інтересів може відбуватися незалежно від можливості захистити свої права в інших органах.

Водночас, згідно з преамбулою Кодексу, забезпечення права кожного на судовий захист має здійснюватися **на основі утвердження принципу верховенства права**. Це зумовлено тим, що

адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

- ⁴ Рішення КСУ від 28.04.2021 № 2-р(П)/2021 у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства Акціонерного комерційного банку «Індустріалбанк» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
- ⁵ Рішення КСУ від 30.01.2003 № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
- ⁶ Рішення КСУ від 25.11.1997 № 6-зп у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248-2 Цивільного процесуального кодексу України (справа щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

право на судовий захист тісно пов'язане з цим основоположним принципом.

Згідно зі статтею 8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

КСУ зазначав, що «Верховенство права» (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до тріади принципів спільної спадщини європейських народів поряд із такими її складниками, як правдива демократія й людські права. <...> Українська формула правовладдя як засади національного конституційного ладу є двоскладовою: відповідно до першого складника «верховенство права в Україні визнається», відповідно до другого – «верховенство права в Україні діє». Що стосується першого – імперативу визнання правовладдя державою, то Україна виконала його як на міжнародному рівні (шляхом приєднання до Статуту Ради Європи та ратифікації ЄКПЛ 1950 року), так і на національному (шляхом унормування принципу верховенства права, передусім у розділі I «Загальні засади» Конституції України, завдяки чому він сукупно з іншими принципами цього розділу визначає український конституційний лад, а також шляхом унормування цього принципу у звичайних законах держави як керівного для діяльності різних органів державної влади). Другий складник «верховенства права» (правовладдя) висуває імператив його дієвості, тобто ефективності, чим, власне, і здійснюється забезпечення його практичної значущості. Ідеться насамперед про сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб). Цей складник спрямовано здебільшого на вимогу щодо наявності в політичній та юридичній системах держави тих інституційних (структурних) елементів, що в поєднанні з відповідними юридичними процедурами забезпечують інституційний та процесовий механізми верховенства права (правовладдя). <...> особливу роль у системі інституційного забезпечення «верховенства права» (правовладдя) відведено судовій владі <...>⁷.

⁷ Рішення КСУ від 18.06.2020 № 5-р(П)/2020 у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

У преамбулі Закону України «Про судоустрій і статус суддів» також зазначається, що цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд⁸. Завданням суду визначено здійснення правосуддя на засадах верховенства права та забезпечення кожному права на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана ВРУ⁹.

Таким чином, абзац перший преамбули Кодексу ув'язує його текст із приписами Конституції України та законів України, в яких закладено призначення судової влади та вимогу дотримання її під час здійснення правосуддя в Україні.

2. У преамбулі Кодексу втілено усвідомлення судовою владою та кожним суддею своєї ролі як носія судової влади, що реалізує її від імені держави. Згідно з Конституцією України, правосуддя здійснюють судді; у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних (частина перша статті 127). Згідно з частиною першою статтею 129-1 Основного закону України, суд ухвалює рішення іменем України, судові рішення є обов'язковим до виконання¹⁰.

Здійснення правосуддя від імені держави означає, що суддя є носієм влади. Суддя повинен розуміти і завжди пам'ятати про те, що, діючи як суд або в складі суду, він діє від імені України, утверджуючи реальність фундаментальних цінностей демократичного суспільства – рівність перед законом, повагу до життя, гідності й прав людини.

Преамбула вказує на **мету правил суддівської етики** – зміцнення та підтримка довіри суспільства до судової влади. Це вимагає більшого, ніж лише формальне дотримання приписів Конституції та законів України під час здійснення правосуддя, а обумовлює потребу в тому, щоб судді виконували свої обов'язки не просто відповідно до приписів актів права, а й відповідно до найвищих стандартів професійної поведінки.

⁸ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

⁹ Там само.

¹⁰ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

Якщо судові рішення повинні утверджувати справедливість та укріплювати довіру суспільства до судової влади своїм змістом, то поведінка судді під час здійснення правосуддя та поза ним має викликати повагу до нього як до представника судової влади: суддя повинен поводити себе так, щоб у людини, яка взаємодіє з ним, складалося переконання, що суддя – це людина, якій можна довірити вирішення важливих питань життя, функціонування громади й держави.

Через довіру до особистості кожного конкретного судді утверджується довіра суспільства до судової влади загалом, а отже, й авторитет, і престиж професії судді, а також правничої професії. Це й обумовило взяття суддями на себе більш істотних обмежень, пов'язаних із дотриманням етичних норм, не лише під час здійснення правосуддя, а й у позасудовій поведінці. Водночас важливим є не лише дотримання таких обмежень кожним суддею, виконання ним зобов'язань, а й помітність цього в очах суспільства, тому відповідний припис преамбули Кодексу, як і Кодекс загалом, має прикладне значення – доведення до відома суспільства не лише факту існування відповідних обмежень і зобов'язань, а й усвідомлення суспільством факту їхнього добровільного взяття на себе суддями.

Обов'язок демонструвати та пропагувати високі стандарти поведінки слід розуміти як вжиття суддями необхідних заходів (як шляхом активних дій, так і утримання від них), спрямованих на створення візуального образу справедливого здійснення правосуддя, бездоганності та взірцевості постаті судді у будь-якій сфері його життя.

Формування суспільної думки націлене на очікування з боку громадськості певної моделі поведінки від суддів, що втілюється в ефективному здійсненні судочинства та виступає мірою реалізації завдань справедливого суду. Моральна складова суддівської етики (стосунки судді з учасниками судового процесу, з колегами, з відвідувачами суду та з будь-ким поза межами службової діяльності) вимагає від суддів дотримання правил поведінки, які включають як загальновизнані норми моралі, що існують у суспільстві, так і стандарти, що регулюють службову діяльність, тобто вимоги, установлені законодавством до професії, та стандарти, що стосуються позаслужбової поведінки й іншої дозволеної діяльності. Лише високопрофесійна, моральна, етична поведінка судді здатна викликати повагу до суду та забезпечити впевненість учасників судового процесу і відвідувачів суду в неупереджених результатах розгляду справи. Суддя повинен проявляти такі моральні якості, як чесність, об'єктивність, безсторонність, неупередженість,

толерантність, добросовісність, справедливість, збалансованість, розумність, розсудливість, стриманість, уважність, ввічливість, повагу до оточення.

Преамбула – єдине місце в Кодексі, де наголошується на **місії судді**. Як підкреслено у Великій хартії суддів (основоположних принципах), місія суддів полягає в гарантуванні верховенства права та забезпеченні неупередженого, справедливого, чесного та ефективного застосування права¹¹. Місія судді вимагає бездоганної репутації, глибокої моральної стійкості та відчуття високого духу справедливості, спрямованого на втілення в життя принципу верховенства права. Суддя не лише виносить рішення у справах – він втілює саму суть ідеї правосуддя, утверджуючи верховенство права, охороняючи ідеали честі та правди. Статус судді не зводиться до посадових повноважень, адже суддя є носієм особливої суспільної відповідальності, символом непохитності закону та втіленням довіри народу.

З метою зміцнення довіри суспільства до судової влади судді мають усвідомлювати значущість своєї місії в утвердженні верховенства права й забезпеченні захисту прав людини та основоположних свобод. Постійна увага з боку суспільства за діями представників судової влади, бажання громадян мати в державі справедливе правосуддя для отримання належного захисту своїх прав покладає на суддю обов'язок бути не лише представником влади, який неухильно дотримується букви закону, а й людиною з високими стандартами поведінки.

Високі моральні вимоги, які накладає суддівський статус, це водночас честь і випробування. Вони є лакмусовим папірцем, що відокремлює істинне служіння правосуддю від формального виконання функцій.

Статус судді насамперед є відображенням змісту соціальних очікувань щодо його ролі в суспільстві, а не лише формальним правовим положенням. Ці очікування формуються через призму суспільного запиту на справедливість, неупередженість і моральну бездоганність суддівського корпусу. Водночас етичні стандарти, що лежать в основі суддівської діяльності, є не зовнішнім приписом, а фундаментом внутрішньої культури судової спільноти. Вони визначаються актуальним соціальним контекстом, що вимагає від судді відповідності найвищим моральним і професійним принципам.

¹¹ Magna Carta of Judges (Fundamental Principles): document from 17.11.2010 of Consultative Council of European Judges (2010)3 Final, adopted during its 11th plenary meeting (Strasbourg, November 2010). URL: <https://rm.coe.int/16807482c6> (date of access: 19.05.2025).

Преамбула вказує на **добровільність** прийняття суддею більш істотних обмежень, пов'язаних із дотриманням етичних норм. Це положення стосується не лише того, що правник добровільно (тобто без примусу) стає суддею, а й усвідомлення значущості своєї місії та впливу його діяльності на життя суспільства та суспільні процеси. У взаємозв'язку з іншими положеннями преамбули впливає, що Кодекс – це насамперед перелік ключових ідей, що мають бути дороговказом судді (як новопризначеному, так і досвідченому) для кращого розуміння своєї місії та ролі в суспільстві, й, відповідно, ефективної роботи. Як майбутньому, так і досвідченому судді варто приділити увагу тому, щоб зрозуміти, чому існують відповідні етичні обмеження (адже вони діють у подібних формах та обсягах у більшості країн світу, де склались історично, мають багатотисячлітню історію та багато в чому походять із віровчень різних релігій). Такий підхід надасть можливість добровільно прийняти відповідні обмеження, й надалі природно дотримуватись їх як у роботі, так й у повсякденному житті.

Термін «стандарт» означає єдину типову форму, мірило, зразок, якому повинно відповідати що-небудь за своїми ознаками. **Високі стандарти поведінки** полягають у тому, що суддя як на роботі, так і поза її межами, в повсякденному житті, має демонструвати таку поведінку, щоб учасники процесу і суспільство бачили в ньому еталон порядності й справедливості – високоморальну, чесну, стриману, урівноважену людину. Суддя має не лише подавати особистий приклад, але й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та осіб, що його оточують, вимагати етичної поведінки від інших. У коментарі до статті 1 Кодексу детальніше йтиметься про обов'язок судді демонструвати високі стандарти поведінки.

КСЕ затверджений найвищим органом суддівського самоврядування – з'їздом суддів України, який репрезентує загальне бачення суддів про етичне обличчя професії судді та спільну відповідальність за його збереження.

Вказівка на той факт, що етичні **обмеження для суддів є більш істотними**, стосується порівняння як із іншими громадянами, з представниками інших гілок державної влади, так і з представниками правничих професій. Якщо правник має намір стати суддею, то він повинен усвідомлювати, що його поведінка буде оцінюватися ретроспективно, щодо беззаперечного дотримання ним правил етичної поведінки, установлених в його професії, а також не допущення порушень, які суперечать етичним стандартам суддів.

Етичні норми є системою ідей та уявлень про правильну та не-правильну поведінку, перелік ключових засад, моральних правил

поведінки судді, що мають бути дороговказом для кращого розуміння суддею своєї місії та ролі в суспільстві, а отже, й ефективної роботи. Вони закріплені саме в Кодексі та з їхньою допомогою можна оцінити дії судді через призму дотримання ним таких цінностей.

Етичні норми регулюють поведінку суддів як під час здійснення правосуддя (у залі суду, під час судових засідань і складання процесуальних документів), так і поза ним – у будь-який інший час і в будь-якому місці. Звісно, що суддя, як людина, має право на повагу до особистого життя, житла, кореспонденції, право на свободу слова та інші права, що захищаються Конституцією й міжнародним правом. Однак особливий статус судді передбачає підвищену увагу суспільства, яка може звужувати межі його приватності. Саме тому добровільне дотримання етичних стандартів та їхня послідовна демонстрація кожним суддею є запорукою авансування довіри, підтверджуючи, що суддя керується тими ж принципами, які покликаний захищати. Відповідні питання будуть розглядатися детально в коментарях до окремих статей Кодексу.

Коментоване положення преамбули обумовляє подальшу структуру Кодексу, який складається з трьох розділів. Розділ I передбачає загальні положення. Далі містяться розділ II, присвячений етичним приписам щодо виконання обов'язків судді, та розділ III щодо поведінки судді.

3. Третій абзац преамбули Кодексу визначає джерела, якими керувався з'їзд суддів України, затверджуючи Кодекс, демонструючи нерозривний зв'язок етичних стандартів із Конституцією України¹² та законами України, статтею 6 ЄКПА¹³, Бангалорськими принципами поведінки суддів¹⁴, іншими міжнародними актами, які регламентують статус, права, обов'язки, відповідальність судді й роль судової влади в суспільстві.

Виходячи з того, що з указаних актів права автори Кодексу черпали натхнення, його приписи слід розуміти у світлі цих актів, їх змісту та призначення.

¹² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

¹⁴ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

3.1. Місце й роль Конституції України у національній правовій системі обумовлюють її виняткове значення для правового регулювання в усіх сферах суспільного життя. Приписи Кодексу, що стосуються правил суддівської етики, а відтак, і тісно пов'язані з питаннями здійснення конституційної функції судової гілки влади – правосуддя, тому вони базуються на приписах Конституції України, її цінностях і засадах.

Зміст коментованого абзацу преамбули, якщо його тлумачити у світлі наведеного, означає, що під час застосування будь-якого припису Кодексу слід брати до уваги зміст конституційних приписів, ідеями яких проникнуті всі положення Кодексу.

3.2. Значну увагу питанням професійної етики суддів приділяє законодавець, як ознаці суддівського статусу. Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» у статті 56 визначає, що суддя зобов'язаний дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки в будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та невідкупності суддів. Суддівській етиці присвячена спеціальна норма – стаття 58 «Етика судді», яка відсилає до КСЕ, який затверджує з'їзд суддів України за пропозицією РСУ. Важливим є визначення у статті 106 згаданого Закону, що однією з підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, невідкупності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу¹⁵. Отож, як уже наголошувалося, правила, висвітлені у кодексі, є орієнтиром для судді як у професійному, так і у повсякденному житті.

3.3. Як уже зазначалося, КСЕ, ґрунтується на Бангалорських принципах поведінки суддів¹⁶, які є моральним і правовим орієнтиром для суддів усього світу та, по суті, міжнародним кодексом суддівської етики, який описує підходи до багатьох етичних питань, урегульованих у Кодексі, але на рівні міжнародного консенсусу. Вони

¹⁵ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

наголошують на незалежності, неупередженості, добросовісності та професійній компетентності судді як основоположних цінностях правосуддя. Дотримання цих норм і принципів не лише утверджує престиж професії судді, а й зміцнює довіру суспільства до судової влади. Відповідно, ознайомлення з цими принципами, коментарями до них дозволяє краще зрозуміти сутність не лише самих етичних обмежень, але й засади й причини їхнього існування.

3.4. Крім того, Кодекс є національним продовженням міжнародних етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді, закріплених у:

- 1) Європейському статуті судді¹⁷;
- 2) Загальній (універсальній) хартії суддів¹⁸;
- 3) Великій хартії суддів (основоположних принципах)¹⁹;
- 4) Європейській хартії про закон «Про статус суддів»²⁰.

Від моральних цінностей, якими керується суддя у своїй роботі під час здійснення правосуддя і в позасудовій поведінці, залежить оцінка судових рішень з точки зору їхньої справедливості як кожним окремим громадянином, так і суспільством в цілому.

Водночас тоді як моральні характеристики судді за своїм змістом є проявом його внутрішнього світу, а стандарти та правила етичної поведінки визначають еталонні зразки зовнішніх його виявів, реальна поведінка судді є тим, що може бути оцінено на відповідність еталонам поведінки судді, що закріплені в Кодексі.

Кодекс, який базується на актах міжнародного співтовариства, є втіленням міжнародних стандартів у відповідній сфері в акті органу суддівського самоврядування на національному рівні.

¹⁷ Європейський статут судді: міжнародний документ, прийнятий Європейською асоціацією суддів 20.03.1993 у м. Вісбадені (зміни внесено 20.04.1996 у м. Братиславі; затверджено 04.11.1997). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/statut_suddiv_v_jevropejska_asociaciya_suddiv_1997.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸ Загальна (універсальна) хартія судді: міжнародний документ, ухвалений 17.11.1999 Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у м. Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁹ Велика хартія суддів (основоположні принципи): міжнародний документ Ради Європи, прийнятий 17.11.2010 КРЕС у м. Страсбурзі, КРЕС (2010). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

²⁰ Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ, ухвалений Європейською асоціацією суддів 10.07.1998 і опублікований Радою Європи. DAJ/DOC (98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1

Суддя як носій судової влади повинен бути прикладом неухильного дотримання принципу верховенства права і вимог закону, присяги судді.

Суддя має усвідомлювати постійну увагу суспільства та демонструвати високі стандарти поведінки з метою зміцнення довіри до судової влади та утвердження авторитету правосуддя.

У ситуаціях, коли незалежність та авторитет судової влади під загрозою, судді мають право виступати на їх захист як на національному, так і на міжнародному рівнях.

1. Коментована стаття передбачає обов'язок судді дотримуватися принципу верховенства права, закону та присяги судді.

Принцип верховенства права закріплений у частині першій статті 8 Конституції України та КСУ у своїй практиці неодноразово розкривав його зміст і значення. Так, у низці рішень він наголошував, що з частини першої статті 8 Конституції України випливає обов'язок держави утримуватися від свавільних дій²¹, а необхідними умовами (складниками) дотримання верховенства права називав, зокрема, принцип юридичної визначеності, що є передумовою ефективного судового захисту незалежним судом²² і гарантований

²¹ Рішення КСУ від 07.04.2021 № 1-р(П)/2021 у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

²² Рішення КСУ від 11.06.2020 № 7-р/2020 у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

доступ особи до суду для здійснення контролю за законністю дій органів державної влади та місцевого самоврядування²³.

КСУ також зазначав, що одним із елементів верховенства права є принцип пропорційності, який у сфері соціального захисту, серед іншого, означає, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети та мають бути співмірними з нею²⁴. Суд підкреслював, що верховенство права слід розуміти, зокрема, як механізм забезпечення контролю над використанням влади державою та захисту людини від свавільних дій державної влади; верховенство права є нормативним ідеалом, якого повинна прагнути кожна правова система, та універсальним інтегральним принципом, що охоплює принципи законності, розподілу влади, народного суверенітету, демократії, юридичної визначеності, справедливого суду²⁵. Захищеність суддів на рівні Конституції України є найважливішою гарантією незалежності судової влади, неупередженого, об'єктивного, безстороннього та незалежного виконання суддями своїх обов'язків щодо захисту прав і свобод людини й громадянина, забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі²⁶.

²³ Рішення КСУ від 24.06.2020 № 6-р(П)/2020 у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім „Еко-вугілля України“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

²⁴ Рішення КСУ від 25.01.2012 № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України (абзац третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

²⁵ Рішення КСУ від 23.01.2020 № 1-р/2020 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213-VIII (абзаці третій, четвертий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#top> (дата звернення: 02.07.2025).

²⁶ Рішення КСУ від 04.12.2018 № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» (абзац шостий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

Подібний підхід до розуміння верховенства права як інтегрального принципу, що об'єднує низку інших принципів (вимог), знайшов відображення й у Доповіді про правовладдя Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), схваленої на її 86-му пленарному засіданні 25–26.03.2011. У цій доповіді визначено, що наразі існує консенсус щодо безумовних складників верховенства права (правовладдя), таких як: 1) законність, включаючи прозору, з'ясовну (поясненну) та демократичну процедуру надання юридичної сили актам права; 2) юридична визначеність; 3) заборона свавільності; 4) доступ до правосуддя в особі незалежних і безсторонніх судів, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; 5) дотримання людських прав; 6) недискримінація та рівність перед приписами права (пункт 41)²⁷.

Крім того, Венеційська комісія у дослідженні «Мірило правовладдя»²⁸ для уможливлення застосування верховенства права (правовладдя) на практиці розробила інструмент перевірки на відповідність верховенству права, проявом якого є еталонні тести, відповіді на які надають можливість визначити, чи узгоджені з вимогами верховенства права певні дії чи акти органів публічної влади. У дослідженні також надані рекомендації та роз'яснення щодо вимог до діяльності публічної влади, які мають бути дотримані для узгодження зі складниками принципу верховенства права.

Водночас необхідно зазначити, що верховенство права є «живим» принципом і тлумачення його складників досі розвивається, зокрема в практиці національного органу конституційного контролю та органів міжнародних організацій, як-от: ЄСПЛ, Венеційської комісії тощо, та й, власне, судів системи судоустрою України. Аби належно застосовувати принцип верховенства права під час розгляду справ, судді мають бути обізнаними з його актуальним розумінням, що неможливо без постійного звернення до відповідних документів (*детальніше щодо верховенства права див. коментар преамбули Кодексу*).

²⁷ Доповідь про правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 86-му пленарному засіданні (м. Венеція, 25–26.03.2011); Дослідження № 512/2009 CDL-AD(2011)003rev. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 02.07.2025).

²⁸ Мірило правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 106-му пленарному засіданні (м. Венеція, 11–12.03.2016). Дослідження № 711/2013 CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-ukr#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-ukr#) (дата звернення: 02.07.2025).

Принцип верховенства права тісно взаємопов'язаний з одним із ключових принципів правосуддя – незалежності судді, що є передумовою забезпечення принципу верховенства права, який висвітлений у статті 5 КСЕ та у своїй сукупності забезпечують основи правової держави.

Коментований припис також установлює, що суддя, як носій судової влади, повинен бути прикладом неухильного дотримання вимог закону.

Отже, принцип верховенства права охоплює принцип верховенства закону, але ці два принципи не є тотожними. А тому суддя повинен дотримуватися не тільки принципу верховенства права, але й принципу верховенства закону, який полягає в тому, що закон має однаково застосовуватися до всіх суб'єктів незалежно від статусу, посади, соціального стану тощо. Під час застосування закону не допускається будь-якого прояву дискримінації або упередженого ставлення, оскільки закон має застосовуватися однаково до кожного. Це означає, що органи державної влади повинні діяти в межах закону, кожен громадянин повинен виконувати норми закону, незалежно від посадового становища, соціального статусу, віросповідання, а законодавець сам повинен підпорядковуватися праву і закону.

У вказаному приписі йдеться не лише про обов'язок судді дотримуватися закону, а й про вимогу видимості такого дотримання, яка закріплена конструкцією «бути прикладом неухильного дотримання <...> вимог закону». **«Бути прикладом»** – означає не лише особисте дотримання вимог закону, а й створення відповідного враження в стороннього спостерігача. Водночас щодо змісту та значення вимоги неухильного дотримання закону, що її закріплено у коментованому положенні Кодексу, слід зазначити таке.

Не применшуючи загального значення принципу законності, слід, утім, наголосити на трансформації його змістовного розуміння, що відбулася впродовж останніх десятиліть у контексті становлення сучасної доктрини верховенства права. Принцип законності є складовою принципу верховенства права та слугує інструментом його реалізації, що забезпечує узгодженість нормативної бази та правозастосовної практики з фундаментальними цінностями, зокрема правами людини, справедливістю, пропорційністю, юридичною визначеністю тощо.

Таким чином, вимога неухильного дотримання принципу верховенства права накладає відбиток і на розуміння принципу законності як її елемента. Це означає, що, переслідуючи дотримання

принципу верховенства права загалом, суб'єкт правозастосування не може, зокрема, застосовувати принцип законності як його складника, нехтуючи іншими елементами верховенства права як цілісного, інтегрального принципу. Насправді жоден із компонентів верховенства права (зокрема, законність) не може бути реалізований із порушенням інших (наприклад, дотримання прав людини, юридичної визначеності, заборони свавільності тощо). Принцип верховенства права вимагає, щоб суддя не просто підкорявся закону, а й уособлював його цінності.

І саме у судді наявний обов'язок неухильного дотримання вказаних принципів.

Важливим у контексті розуміння стандартів поведінки суддів є Висновок № 3 КРЄС щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності, який полягає в тому, що:

i) судді у своїй діяльності повинні керуватися принципами професійної поведінки;

ii) такі принципи повинні надавати суддям керівні напрями того, як діяти, тим самим надаючи їм можливість долати труднощі, які постають перед ними стосовно їхньої незалежності та безсторонності;

iii) зазначені принципи повинні складатися самими суддями та бути повністю відокремленими від системи дисциплінарних норм;

iv) у кожній країні бажано створити один або кілька органів або осіб у межах судової системи з метою надання консультацій суддям, які стикаються з проблемою професійної етики або потребують вирішення питання сумісності статусу судді та їхньої позасудової діяльності²⁹.

Що стосується правил поведінки кожного судді, то КРЄС вважає, що:

i) кожний окремих суддя повинен робити все можливе для підтримання судової незалежності на інституційному та особистому рівнях;

ii) судді повинні поводитися гідно під час виконання посадових обов'язків та в особистому житті;

²⁹ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЕ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); оп. № 3. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

iii) вони повинні завжди обирати такий підхід, який є безстороннім і має такий прояв ззовні;

iv) вони повинні виконувати свої обов'язки, не допускаючи проявів фаворитизму або дійсної чи видимої упередженості;

v) судді повинні ухвалювати свої рішення з урахуванням усіх моментів, важливих для застосування відповідних юридичних норм, та без урахування усіх питань, що не стосуються суті справи;

vi) вони повинні демонструвати увагу до всіх осіб, які беруть участь у судовому процесі або на яких такий процес впливає;

vii) вони повинні виконувати свої обов'язки з повагою до рівноправного ставлення до сторін, уникаючи будь-якої упередженості та будь-якої дискримінації, підтримуючи баланс між сторонами та забезпечуючи чесний розгляд для кожної зі сторін;

viii) вони повинні демонструвати обережність у своїх відносинах із засобами масової інформації, підтримувати свою незалежність і безсторонність, утримуючись від переслідування особистих інтересів у відносинах з пресою та уникаючи безпідставних коментарів щодо справ, які вони розглядають;

ix) вони повинні забезпечувати високий ступінь професійної компетентності;

x) вони повинні мати високий рівень професійної свідомості та виконувати свої обов'язки ретельно з метою дотримання вимог щодо прийняття рішень у розумний строк;

xi) вони повинні присвячувати більшу частину свого робочого часу здійсненню судових функцій та інших пов'язаних з ними видів діяльності;

xii) вони повинні утримуватися від будь-якої політичної діяльності, що може підірвати їхню незалежність та завдати шкоди їхньому іміджу безсторонності³⁰.

Також коментованою статтею передбачений обов'язок судді дотримуватися присяги судді.

Присяга судді – це урочисте взяття суддею на себе зобов'язань щодо дотримання ним засад об'єктивності, безсторонності, неупередженості, незалежності, справедливості та кваліфікованого здійснення правосуддя від імені України, керуючись принципом верховенства права, підкоряючись лише закону, чесно й сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді; дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не

³⁰ Там само.

вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя. Хоча присяга судді безпосередньо згадується в Кодексі лише один раз, саме присяга становить засаду обов'язків судді з дотримання суддівської етики. Адже всі зазначені в тексті присяги судді зобов'язання – етичні зобов'язання. Майже кожне з перелічених у тексті присяги зобов'язань безпосередньо становить окреме етичне правило, що висвітлено в окремих статтях Кодексу. Наприклад, дотримання верховенства права та підкорення лише закону – у статті 1; незалежність – у статтях 1, 2, 5, 6; безсторонність (неупередженість) – у статтях 10, 13, 19; сумлінність і кваліфіковане здійснення правосуддя – у статті 7 Кодексу.

Важливо звернути увагу на обов'язок судді бути прикладом з дотриманні присяги, верховенства права й вимог закону. Обов'язок бути прикладом означає, насамперед, приклад для представників юридичних (правничих) професій. Відомо, що представники інших таких професій також здебільшого зв'язані професійними присягами та етичними вимогами, водночас етичні вимоги для суддів є найбільш суворими серед них.

Це, наприклад, означає, що суддя під час судових засідань, до та після них, спілкуючись із правниками поза судовим засіданням (зокрема, під час конференцій чи навчальних заходів), не має допускати проявів дискримінації (*детальніше про це див. коментар статті 9 Кодексу*), порушень норм законодавства та етичних правил.

Також обов'язок бути прикладом стосується заборони обговорювати судову справу з одним із юристів (представником сторони) за відсутності іншої сторони. Якщо правник починає таку розмову, суддя повинен рішуче зупинити її (звісно, це не стосується розгляду певних питань, що процесуальні закони дозволяють або приписують розглядати за відсутності іншої сторони).

Водночас очевидно, що суддя повинен бути прикладом не лише для юристів, але і для інших людей. Це пов'язано з тим, що суддя як представник державної влади асоціюється з державою, і порушення закону та етичних правил, допущені суддею, можуть у свідомості громадян створювати відчуття недовіри до органів держави загалом. Відповідне правило частини першої коментованої статті пов'язане з правилом, про яке йдеться в її другій частині, що передбачає обов'язок судді усвідомлювати постійну увагу суспільства та демонструвати високі стандарти поведінки.

2. Це положення акцентує увагу на соціальній ролі судді, що підпадає під постійне спостереження суспільства. Воно проявля-

ється, зокрема, через прозорість судової діяльності: суддя як особа, яка ухвалює доленосні рішення, перебуває під пильною увагою суспільства, яке оцінює не тільки результати його діяльності, а й поведінку. Важливим аспектом цієї норми Кодексу є вказівка на постійність уваги суспільства, що стосується не лише періоду, коли суддя виконує професійні обов'язки (про що йдеться в розділі II цього Кодексу), але й позасудової поведінки судді (про що йдеться в розділі III цього Кодексу). Суспільна увага вимагає від судді постійного аналізу своїх дій на відповідність етичним і правовим стандартам. Учинення суддею правопорушень, недоброчесних, аморальних вчинків, навіть поза здійсненням ним професійних обов'язків, – можуть негативно впливати на авторитет правосуддя. Це впливає, зокрема, зі здатності судді демонструвати особисто дотримання цінностей, які він покликаний захищати (*детальніше про це див. коментар преамбули Кодексу*).

Слід зауважити, що суспільна довіра до судової влади базується не тільки на юридичній компетентності судді, але й на його здатності демонструвати відповідальність, неупередженість і моральність. Суддя повинен **демонструвати високі стандарти поведінки** (*детальніше про це див. коментар преамбули Кодексу*), до яких можна віднести: 1) професійну етику, тобто суддя має уникати будь-якої поведінки, яка могла б поставити під сумнів його об'єктивність і компетентність; 2) особисті якості, які стосуються не лише професійної діяльності, але й повсякденного життя судді.

Під високими стандартами поведінки слід також розуміти демонстрацію таких ключових аспектів, як: 1) незалежність – прийняття рішень на основі закону, без будь-якого впливу; 2) уникнення конфлікту інтересів і будь-якого прояву упередженості; 3) професіоналізм і компетентність – бути високо кваліфікованим і постійно підвищувати свої знання та навички; 4) чесність – вміння говорити правду, бути щирим у висловлюваннях, не приховуючи фактів і не спотворюючи їх; 5) прозорість і відкритість – забезпечення прозорості судових процедур і рішень.

Що стосується **утвердження авторитету правосуддя**, то він уособлює такі елементи, як: 1) авторитет судової влади як незалежної гілки влади; поведінка суддів сприяє зміцненню судової незалежності, що є фундаментом правової держави; 2) глобальна репутація; від дій суддів залежить імідж судової влади країни не лише в її межах, але й на міжнародній арені, особливо в контексті міжнародного правосуддя.

Говорячи про добровільний обов'язок суддів дотримуватися етичних норм поведінки, слід зазначити і про зустрічний обов'язок держави забезпечити дотримання гарантій незалежності суддів. Так, КСУ у Рішеннях від 24.06.1999 №6-рп/99, від 20.03.2002 №5-рп/2002, від 11.10.2005 №8-рп/2005, від 03.06.2013 №3-рп/2013, від 08.06.2016 № 4-рп/2016, від 04.12.2018 №11-р/2018, від 15.04.2020 № 2-р(II)/2020 наголосив на важливості дотримання гарантій принципів незалежності суддів, включаючи заходи щодо матеріального забезпечення, які мають гарантувати здійснення справедливого, незалежного, безстороннього правосуддя. КСУ наголосив, що гарантії незалежності суддів зумовлені конституційно визначеною винятковою функцією суддів здійснювати правосуддя.

3. Частина третя коментованої статті передбачає право суддів виступати на захист незалежності та авторитету судової гілки влади як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Отже, коментована стаття, окрім обов'язків, що покладені на суддів, передбачає і права суддів щодо захисту незалежності та авторитету судової гілки влади.

Це етичне правило встановлює своєрідний важливий виняток із загального правила комунікацій в судовій владі, яке орієнтує суддів не коментувати справи, що перебувають у них на розгляді, публікаціями в пресі щодо розгляду цих справ; за необхідності прес-служба суду або суддя-спікер (але не суддя, що розглядає справу) надає необхідний коментар (*детальніше про це див. коментар статті 12 Кодексу*). Такий підхід коментованої статті розширює функцію суддів: вони не лише здійснюють судочинство, але й виступають як захисники авторитету та незалежності судової гілки влади. Оскільки судова влада є основою довіри до держави, незалежність судової влади розглядається не як особистий чи груповий привілей суддів, а як гарантія реалізації права людини на справедливий суд. Падіння авторитету суду сприяє політичній нестабільності й недовірі системи правосуддя. Захист авторитету судової влади зобов'язує суддів уникати політизації своєї діяльності, але водночас дозволяє висловлювати позицію, якщо йдеться про фундаментальні загрози.

Відповідно до пункту 8 Рекомендації СМ / Rec (2010) 12 КМРЕ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: «Якщо судді вважають, що їхня незалежність опинилася під загрозою, вони повинні мати можливість звернутися до ради

суддів чи іншого незалежного органу або ж скористатися дієвими засобами правового захисту»³¹.

З метою захисту незалежності та авторитету судової влади, судді мають право: 1) публічно висловлюватися щодо порушення принципу незалежності (це може бути критика законодавчих ініціатив, які загрожують судовій незалежності, або реакція на спроби втручання в діяльність судової системи); 2) звертатися до органів суддівського самоврядування або до медіа (це дозволяє оперативно привернути увагу на проблеми); 3) звертатися до міжнародних організацій, зокрема ЄСПЛ (суддя може захищати свої права, гарантовані міжнародними конвенціями), до міжнародних суддівських асоціацій (наприклад, Міжнародної асоціації суддів для отримання підтримки та поширення інформації про загрози); 4) виступати на міжнародних форумах, щоб звернути увагу на проблеми незалежності судової влади.

Як закріплено в статті 10 ЄКПЛ, кожен має право на свободу вираження поглядів³². Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів.

Свобода вираження поглядів – одна з фундаментальних основ демократичного суспільства, основних умов його прогресу й розвитку кожної людини³³. З цього випливає, що винятки з цієї свободи мають тлумачитися чітко, а необхідність будь-яких обмежень має бути переконливо доведеною³⁴.

Важливо також наголосити на недопустимості відступу від правил статті 12 Кодексу, що обмежують виступи судді, зокрема, за-

³¹ Рекомендація CM/Rec (2010) 12 КМРС державам-членам щодо суддів: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 25.05.2025).

³² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³³ Рішення ЄСПЛ від 07.12.1976 у справі «Гендсайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom; A, № 24; заява № 5493/72); пункт 49. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D> (дата звернення: 12.05.2025).

³⁴ Рішення ЄСПЛ від 10.12.2007 у справі «Штоль проти Швейцарії» (Stoll v. Switzerland; заява № 69698/01); пункт 101. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-126162&filename=CASE%20OF%20STOLL%20v.%20SWITZERLAND%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False>; Рішення ЄСПЛ від 23.04.2015 у справі «Моріс проти Франції» (Morice v. France; заява № 29369/10); пункт 124. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265> (дата звернення: 25.05.2025).

бороняють заяви та коментарі, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя, ставлять під сумнів судові рішення, що набрали законної сили (*детальніше про це див. коментар статей 12, 21 Кодексу*).

У пункті 27 Висновку № 3 (2002) КРЄС зазначено, що в позасудовій поведінці судді не повинні бути ізольовані від суспільства, в якому вони живуть, оскільки судова система може тільки тоді функціонувати належним чином, коли судді не втрачають відчуття реальності. Більш того, судді, будучи громадянами, мають основоположні права та свободи, які захищені, зокрема, ЄКПЛ (свобода думки, релігійна свобода тощо). Таким чином, вони повинні загалом вільно займатися позапрофесійною діяльністю на свій розсуд³⁵.

У Висновку № 25(2022) КРЄС про свободу вираження поглядів суддів йдеться про правовий та етичний обов'язок судді висловлюватися з метою захисту верховенства права та демократії на національному, а також на європейському й міжнародному рівнях. Висновок спирається на практику ЄСПЛ.

Судді мають право надавати коментарі з питань, які стосуються основоположних прав людини, верховенства права, питань призначення суддів на посади або просування їх по службі, а також щодо належного функціонування системи здійснення правосуддя, включаючи незалежність судової влади та розподіл влади³⁶.

КРЄС у Висновку № 23 (2020) «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності» зазначила, що судді мають право висувати вимоги й зауваження щодо свого статусу, умов праці, а також з усіх інших питань, що стосуються їхніх професійних інтересів. Головну роль у цьому питанні відіграють асоціації суддів. Найважливішими цілями асоціацій суддів є встановлення та захист незалежності суддів, захист їхнього статусу та прагнення забезпечити їм належні умови праці, а також зміцнення й удосконалення верховенства права³⁷.

³⁵ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); ор. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁶ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ від 02.12.2022 № CCJE (2022) 4; ор. № 25. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁷ Висновок № 23 (2020) КРЄС до уваги КМРЄ «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності»: міжнародний документ від 06.11.2020 № CCJE(2020)2; ор. № 23. URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2> (дата звернення: 25.05.2025).

Слід звернути увагу на те, що судді мають дотримуватися розумного балансу між реалізацією основоположних прав судді як громадянина й прав судді щодо захисту незалежності та авторитету судової гілки влади. Це означає, що суддя, реалізуючи свої основоположні права як громадянин, не повинен висловлюватися або вчиняти інші дії, які можуть сприйматися як дії, які загрожують незалежності та авторитету судової гілки влади.

Також варто вказати, що чіткі критерії щодо визначення ситуацій, коли існує загроза авторитету та незалежності судової влади є оціночним поняттям у кожному конкретному випадку, а тому судді мають дотриматися розумного балансу між ступенем участі суддів у публічній площині й захистом незалежності та авторитету судової влади. Це означає, що, захищаючи авторитет і незалежність судової влади, суддя має бути стриманим і дотримуватися поваги до інших органів влади, щоб не допустити під час відповідного захисту більшої загрози авторитету судової влади.

Авторитет судової влади – це, зокрема, рівень довіри та поваги суспільства до судової влади як незалежного, неупередженого та справедливого інституту, який забезпечує дотримання законності, прав і свобод громадян.

Заяви допустимі, якщо вони не виходять за рамки простої критики з суто професійної точки зору, якщо є частиною дебатів щодо питань, які становлять значний суспільний інтерес, і спираються на обґрунтовані твердження³⁸.

Висловлювання суддів можуть вплинути на публічний імідж системи правосуддя, оскільки суспільство загалом може сприймати їх не лише як суб'єктивні, а і як об'єктивні оцінки та приписувати їх інституції в цілому. А тому слід пам'ятати, що за обставин, коли громадськість не завжди може чітко розрізнити суддю, який діє як приватна особа, і суддю, який здійснює повноваження, КРЄС

³⁸ Рішення ЄСПЛ від 23.06.2016 у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary; заява № 20261/12); пункт 171. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v_hungary_translation.pdf.pdf; Рішення ЄСПЛ від 08.10.2020 у справі «Паніоглу проти Румунії» (Panioglu v. Romania; заява № 33794/14); пункт 119. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-208621&filename=CASE%20OF%20PANIUGLU%20v.%20ROMANIA%20-%20%5BUkrainian%20translation%5D%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf>; Рішення ЄСПЛ від 26.02.2009 у справі «Кудешкіна проти російської федерації» (Kudeshkina v. Russia; заява № 29492/05); пункт 93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-193688&filename=CASE%20OF%20KUDESHKINA%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%20%5BRussian%20translation%5D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

розглядає заяви суддів з точки зору того, що вони обіймають посади публічної служби.

Слід ураховувати, що публічні заяви судді можуть сприяти захисту верховенства права, а тому кожний суддя несе відповідальність за сприяння та захист судової незалежності, яка функціонує не лише як конституційна гарантія для судді, але й накладає на суддів етичний та / або юридичний обов'язок зберігати цю незалежність і виступати на захист верховенства права та незалежності суду, коли ці фундаментальні цінності опиняються під загрозою. Це поширюється як на питання внутрішньої, так і зовнішньої незалежності³⁹.

Оскільки обов'язок захищати впливає з незалежності судової влади, він стосується кожного судді. Коли суддя робить такі заяви не лише від свого власного імені, але й від імені судової ради, асоціації суддів чи іншого представницького органу судової влади, захист, який надається цьому судді, буде посилений. Беручи це до уваги та залежно від проблеми і контексту, судова рада, асоціація суддів, голови судів або інші незалежні органи можуть стати найкращим місцем для вирішення цих питань, наприклад, конституційних питань високого рівня. Судді також можуть висловлювати свої погляди в рамках міжнародної асоціації суддів⁴⁰.

³⁹ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № ССJE (2002); ор. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae>; Висновок № 18 (2015) КРЄС до уваги КМРЄ про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: міжнародний документ від 16.10.2015. URL: <https://rm.coe.int/-18-2015-/1680792013> (дата звернення: 25.05.2025).

⁴⁰ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ від 02.12.2022 № ССJE (2022) 4; ор. № 25. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

Стаття 2

Суддя має уникати конфлікту інтересів, проявляти стійкість до будь-якого тиску або втручання у діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, та бути незалежним у процесі прийняття рішень.

Суддя не може використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах третіх осіб.

1. Коментована стаття має фундаментальне значення, оскільки об'єднує базові правові та етичні орієнтири діяльності судді: уникнення конфлікту інтересів, стійкість до будь-яких форм тиску та незалежність у процесі прийняття рішень. Зазначені взаємопов'язані вимоги (антикорупційні, інституційні та функціональні) формують єдину концептуальну площину, спрямовану на гарантування неупередженості суду як основної гарантії права на справедливий судовий розгляд.

На національному рівні правове регулювання питання конфлікту інтересів щодо суддів має спеціальний характер. Йдеться про те, що на суддів поширюється дія загального Закону України «Про запобігання корупції»⁴¹, правила врегулювання конфлікту інтересів у їхній діяльності визначаються спеціальним Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Такий підхід зумовлений необхідністю поєднати антикорупційні стандарти з гарантіями суддівської незалежності.

Слід зазначити, що процесуальне законодавство не містить визначення поняття «конфлікт інтересів». Ключовим є його тлумачення, яке міститься у Законі України «Про запобігання корупції»⁴², що розрізняє два види конфлікту інтересів – потенційний і реальний.

Реальний конфлікт інтересів у діяльності судді означає наявність суперечності між приватним інтересом судді та його службовими повноваженнями, яка вже впливає на об'єктивність чи неупередженість прийняття рішення або на вчинення чи невчинення ним інших дій. Під час здійснення правосуддя – це насамперед випадки, коли суддя прямо чи опосередковано заінтересований

⁴¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

⁴² Там само.

у результаті розгляду конкретної справи. Саме такі ситуації підлягають врегулюванню винятково у процесуальній формі – через інститут відводу або самовідводу.

Потенційний конфлікт інтересів має іншу природу. Йдеться про наявність приватного інтересу, який за певних умов може вплинути на об'єктивність чи неупередженість судді, але такий вплив ще не проявився в конкретному рішенні чи дії. Потенційний конфлікт інтересів потребує своєчасного виявлення та реагування, оскільки його ігнорування може призвести до трансформації в реальний конфлікт із відповідними правовими наслідками. У позапроцесуальній сфері потенційний конфлікт також підлягає повідомленню та врегулюванню.

Водночас у діяльності суддів особливого значення набуває розмежування поняття «процесуальний конфлікт інтересів», тобто такого, який врегульовується у визначеному процесуальним законом порядку, та поняття «позапроцесуальний конфлікт інтересів».

Прикладами процесуального конфлікту інтересів є упередженість внаслідок попередньої участі судді у розгляді справи, наявність сімейних або родинних зв'язків з учасниками судового провадження або їхніми представниками, особистих стосунків судді зі сторонами спору, фінансової або іншої заінтересованості судді в результатах вирішення справи, порушення правила «ніхто не може бути суддею у власній справі», адже ініціаторами перегляду справи, сторонами або учасниками судового провадження є судді цього ж суду або сам суд, в якому розглядається справа, персональної поведінки судді під час провадження у справі та / або його висловлювань (позиції) щодо конкретної справи.

Вони сформульовані в процесуальному законодавстві як підстави для безумовного відводу, які лежать в основі обов'язку судді заявити самовідвід (*детальніше про це див. коментар статті 15 Кодексу*).

Якщо процедура врегулювання процесуального конфлікту інтересів визначена відповідними процесуальними кодексами, то процедура врегулювання позапроцесуального конфлікту інтересів у діяльності суддів урегульована двома нормативно-правовими актами – Законом України «Про запобігання корупції»⁴³ та Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

Як правило, позапроцесуальний конфлікт інтересів виникає під час виконання адміністративних або організаційних повноважень суддею та не пов'язаний безпосередньо зі здійсненням правосуддя.

⁴³ Там само.

У таких випадках застосовується спеціальний порядок, передбачений статтею 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Відповідно до пункту 6 частини восьмої статті 133 цього Закону, саме РСУ є єдиним органом, уповноваженим приймати рішення щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності суддів, Голови та членів ВККС України, Голови та заступника Голови ДСА України, якщо такий конфлікт не може бути врегульований у процесуальному порядку. Таким чином, законодавець чітко визначив виключну компетенцію РСУ у цій сфері, що унеможливує втручання інших органів у питання врегулювання конфлікту інтересів у діяльності зазначених осіб у спосіб, який міг би поставити під загрозу незалежність судової влади.

РСУ в рішеннях неодноразово наголошувала, що саме вона є єдиним уповноваженим органом ухвалювати рішення щодо врегулювання конфлікту інтересів, якщо він не може бути врегульований у процесуальному порядку.

У разі наявності в судді потенційного або реального конфлікту інтересів, не пов'язаного зі здійсненням ним правосуддя, суддя зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з моменту виникнення такого конфлікту інтересів у письмовій формі повідомити про це РСУ (частина десята статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Після отримання такого повідомлення РСУ в межах своєї компетенції визначає спосіб врегулювання конфлікту інтересів, шляхом надання роз'яснень або прийняття відповідного рішення.

У порядку реалізації норми статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» РСУ у 2016 році затверджено Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів у діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання⁴⁴.

Указаний Порядок фактично узгодив підходи законодавства про судоустрій і статус суддів з антикорупційним та процесуальним, оскільки, як зазначалося, відповідні процесуальні кодекси не оперують категорією «конфлікт інтересів», а зосереджуються на необхідності зберігати об'єктивність і неупередженість, а обставини, що викликають сумніви в неупередженості або об'єктивності судді, закріплені як підстави для відводу / самовідводу (стаття 36 ЦПК

⁴⁴ Рішення РСУ № 2 від 04.02.2016 «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання». URL: https://court.gov.ua/userfiles/k_i.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

України, стаття 75 КПК України, стаття 35 ГПК України, стаття 36 КАС України).

У рішенні РСУ № 75 «Про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів» додатково роз'яснено, що під час судових проваджень у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справах або під час розгляду матеріалів про адміністративні правопорушення способами врегулювання конфлікту інтересів є: розкриття суддею інформації про конфлікт інтересів⁴⁵, відвід і самовідвід. У випадку, коли за наслідками розкриття інформації відвід не заявлено – конфлікт інтересів вважається врегульованим⁴⁶.

Закон України «Про запобігання корупції»⁴⁷ окремо визначає приватний інтерес (ключове поняття для визначення конфлікту інтересів) як будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі тими, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях.

Наявне нормативне закріплення дає підстави вважати, що приватним може бути будь-який інтерес, здатний вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття відповідного рішення, на вчинення чи невчинення дій під час виконання наданих судді повноважень.

Об'єктивність прийняття рішень означає здатність розглянути питання, що є предметом вирішення, не суб'єктивно, а відсторонено, незважаючи на обставини, що не стосуються предмета справи.

Під неупередженістю прийняття рішень розуміється прийняття їх на користь тієї або іншої сторони, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання (стаття 41 Закону України «Про запобігання корупції»⁴⁸).

Щодо цього питання ВС у складі об'єднаної палати Касаційного цивільного суду в постанові від 09.12.2024 у справі № 705/4763/22 дійшов висновку, що розгляд апеляційним судом справи, у якій він є третьою особою, а підстави позову стосуються дій цього суду як

⁴⁵ Див. з урахуванням пункту 80 Коментаря до Бангалорських принципів.

⁴⁶ Рішення РСУ № 75 від 04.11.2016 «Про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=2&per-page=8> (дата звернення: 10.05.2025).

⁴⁷ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

⁴⁸ Там само.

органу державної судової влади, без належного з'ясування питання про наявність чи відсутність підстав для відводу або самовідводу не відповідає принципу неупередженості суду й не сприяє як реалізації основних засад (принципів) цивільного судочинства, так і ефективному розгляду справи й підвищенню рівня довіри суспільства до суду. Суд касаційної інстанції зазначив, що апеляційний суд передчасно переглянув рішення суду першої інстанції в справі, у якій цей апеляційний суд є учасником справи, а саме третьою особою, і не надав належної оцінки доводам позивачки про наявність конфлікту інтересів у суддів апеляційного суду, які, з урахуванням обставин справи та її суб'єктного складу, не розглянули можливість заявити самовідвід⁴⁹.

Не будь-який приватний інтерес судді під час виконання своїх посадових обов'язків створює конфлікт інтересів. Наприклад, самого лише факту, що суддя, який розглядає справу, колись працював у підпорядкуванні позивача, недостатньо для безумовного висновку про його упередженість.

Під час оцінки наявності конфлікту інтересів необхідно враховувати також так зване «правило необхідності» (*rule of necessity*), яке визнається міжнародними стандартами, зокрема Бангалорськими принципами поведінки суддів. Відповідно до цього правила, суддя не може бути відсторонений від участі в розгляді справи в тому випадку, коли жодний інший суд не може бути призначений для її розгляду. На практиці це означає, що приватні інтереси не утворюють конфлікту інтересів, якщо всі інші судді в країні мали б такий самий приватний інтерес (зокрема, у справах, що стосуються загального грошового забезпечення суддів). Це правило може бути виражене через формулу «якщо всі судді мають конфлікт, то ніхто його не має»⁵⁰.

У коментованій статті окремо наголошується на **стійкості** суддів до будь-якого тиску чи втручання. Йдеться як про зовнішній вплив з боку інших гілок влади, політичних чи економічних суб'єктів, так і про внутрішній вплив у межах судової влади.

Незалежність судді в процесі прийняття рішень – це ключовий аспект, який підкреслює, що суддя повинен ухвалювати рішення самостійно, керуючись лише законом і власним внутрішнім переконанням, сформованим на підставі закону і на основі дослідження

⁴⁹ Постанова ВС у складі суддів об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 09.12.2024 у справі № 705/4763/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752059> (дата звернення: 25.05.2025).

⁵⁰ Croy S. R. Step One to Recusal Reform: Find an Alternative to the Rule of Necessity. *Wisconsin Law Review*. 2019. Iss. 3. P. 624.

доказів. Незалежність судді має як зовнішній, так і внутрішній вимір. Зовнішня незалежність забезпечує свободу від впливу інших органів влади та приватних інтересів, а внутрішня – гарантує автономність судді в межах колегіального розгляду справи, включаючи право на окрему думку.

Окрема думка судді є одним із засобів реалізації принципів незалежності суддів, їхнього вільного волевиявлення та рівноправ'я, повного та всебічного розгляду справи. Окрема думка є висловленням власної позиції судді, який не погодився з думкою більшості, є похідною від правової позиції, яка покладена в основу рішення суду й жодним чином не змінює та не впливає на набуття чинності судовим рішенням. Окрема думка не може бути ревізією судового рішення, а за своїм змістом повинна містити виклад правової позиції судді, не згодним із судовим рішенням, яка була висловлена ним під час ухвалення рішення.

Право судді на висловлення окремої думки є однією з гарантій його внутрішньої незалежності – забезпечує його автономію та залишає право на вільне вираження поглядів стосовно резолютивної чи мотивувальної частини рішення, з яким він не згоден.

Принцип незалежності діє в тісному зв'язку з принципом неупередженості, що відображає позицію КРЄС у пункті 12 Висновку № 1 (2001) про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. Судова незалежність передбачає повну безсторонність з боку суддів. Судовій владі повинні довіряти не лише сторони окремої справи, а й суспільство в цілому. Суддя не просто повинен насправді бути вільним від будь-яких зв'язків, прихильностей, упередженості, а він чи вона також повинні вважатися вільними від цього з точки зору розсудливого спостерігача. У протилежному разі довіру до судової влади може бути підірвано⁵¹.

Що стосується вимоги проявляти стійкість до будь-якого тиску, то слід розуміти, що в сучасних умовах форми такого впливу на судову владу є вкрай різноманітними.

Проводячи загальну класифікацію видів тиску на органи судової влади в Україні з боку носіїв політичної влади в сучасних умовах, можна виокремити такі найпоширеніші його прояви: 1) приниження авторитету судової влади через публічну критику судових рішень, систематичні публічні заяви з боку окремих посадовців і народних депутатів України про непрофесіоналізм суддів та публічні заклики

⁵¹ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2007. С. 145. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

щодо необхідності звільнення суддів; 2) прийняття законів, що спрямовані на порушення принципів незмінюваності суддів та обмеження повноважень органів суддівського самоврядування; 3) намагання вплинути на фінансування судової системи виконавчою владою; 4) блокування приміщення судів чи сприяння таким діям; 5) публічне надання вказівок суддям щодо бажаного результату розгляду конкретної справи; 6) виклик на допит як свідка судді стосовно справи, що перебуває у нього в провадженні, або порушенні щодо судді кримінального провадження; 7) невиконання рішень судів чи публічні заклики до їх не виконання. З одного боку, указані негативні явища, поширення яких набуває загрозливих масштабів, свідчать про намагання створити умови підконтрольності суддів виконавчій та законодавчій гілкам влади в Україні. З іншого, – поширення тенденцій впливу на суд, відсутність відповідальності, в тому числі з боку представників різних політичних сил, за публічний тиск на суд свідчить про неспроможність держави забезпечити незалежність суду⁵².

Погрози, спроби підкупу, загальна та дискредитаційна критика, ініціювання штучних процесуальних перешкод (так звані «процесуальні диверсії»), маніпулятивне залучення осіб до участі в справі без належних підстав, подання безпідставних дисциплінарних скарг, а також оприлюднення недостовірної чи наклепницької інформації – усе це може набувати ознак протиправного впливу на суддю з метою перешкоджання здійсненню правосуддя або схилення до ухвалення певного рішення.

У практиці ВРП такі дії неодноразово оцінювалися як форми втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя, що є неприпустимим відповідно до статті 126 Конституції України та статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Суддя зобов'язаний уміти протидіяти всім цим викликам, не допускаючи, щоб вони вплинули на його незалежність і безсторонність.

2. Заборона використання посадового становища в особистих інтересах або в інтересах третіх осіб безпосередньо пов'язана з принципами добросовісності та безсторонності. Суддя не може використовувати авторитет своєї посади для досягнення будь-яких приватних переваг, створення сприятливих умов для пов'язаних осіб або отримання нематеріальних вигод. Будь-яке таке використання несумісне з природою суддівської функції та підриває довіру до правосуддя.

⁵² Мовчан Д. Політичний тиск як загроза незалежності суду. *Офіц. вебпортал «Судова влада України»*, 27.09.2017. URL: <https://shr.od.court.gov.ua/sud1532/pres-centr/novini/380186/> (дата звернення: 25.05.2025).

Заборона має комплексний характер та охоплює: 1) будь-які форми використання суддею владних повноважень чи престижу посади; 2) спрямованість на задоволення власного або чужого приватного інтересу; 3) дії чи бездіяльність, що створюють реальний або потенційний конфлікт інтересів. Її зміст узгоджується з міжнародними стандартами суддівської етики та спрямований на забезпечення головної мети – збереження довіри суспільства до незалежної й неупередженої судової влади.

Використання посадового становища включає як юридичні, так і фактичні можливості судді, що випливають із авторитету посади. Фактичні можливості мають таке ж значення, як і формальні повноваження, адже саме через них може виникати подвійний стандарт поведінки або зниження чи втрата довіри.

Ця норма не лише забороняє безпосередньо використовувати посаду для отримання вигоди в найширшому її розумінні або з метою помсти, але й зобов'язує суддю активно уникати ситуацій, що можуть створювати конфлікт інтересів, тобто обставин, коли особисті чи інтереси третіх осіб можуть поставити під сумнів неупереджений характер судового рішення.

Заборону використання посадового становища не слід сприймати як обмеження для посадового статусу – це етичний обов'язок, свідомо й добровільно прийнятий після складення присяги судді, спрямований на зміцнення суспільної довіри до судової влади та охорону незалежності суддівського корпусу від будь-яких зовнішніх та внутрішніх спокус.

Слід мати на увазі, що використання поняття «**своє посадове становище**» охоплює не лише формально визначені законом повноваження судді щодо здійснення правосуддя, а й увесь обсяг публічного статусу, авторитету та впливу, який об'єктивно пов'язаний із посадою. Йдеться про сукупність юридичних можливостей (право виносити рішення, організаційно керувати процесом, взаємодіяти з іншими органами влади) та фактичного впливу, що впливає із суспільного сприйняття судді як носія державної влади.

У пункті 4.9 Бангалорських принципів поведінки суддів прямо зазначено, що суддя не повинен використовувати або дозволяти використовувати престиж своєї посади для просування приватних інтересів – особистих чи інших осіб – і не повинен діяти чи створювати враження, що будь-хто перебуває в особливому становищі щодо нього. Таким чином, посадове становище – це як владна компетенція, так і пов'язаний з нею авторитет.

Аксіоматичним став принцип, сформульований ЄСПА, відповідно до якого, правосуддя має не лише здійснюватися, але й мати вигляд такого, що здійснюється безсторонньо.

Отже, навіть наявність непрямого сприяння третім особам чи будь-який натяк на можливість впливу на суддю, або пасивне допущення використання імені судді може становити порушення етичних стандартів, якщо це створює обґрунтований сумнів у неупередженості.

До використання статусу судді можуть належати такі дії:

- посилання на статус судді з метою отримання переваг у цивільних, господарських, адміністративних або трудових правовідносинах (прискорення розгляду заяв, позачерговий прийом, сприяння в отриманні дозволів, ліцензій, довідок тощо);

- використання офіційного бланка суду поза межами службової необхідності;

- надання вказівок або «рекомендацій», що сприймаються як обов'язкові через статус судді.

Важливо, що навіть відсутність прямої вимоги або погрози не усуває ознак порушення, якщо сам факт посилання на статус створює нерівність сторін у правовідносинах.

У таких випадках має значення не лише намір судді, а й об'єктивне сприйняття його поведінки з боку звичайної розсудливої людини.

Особистий інтерес, у контексті заборони використання посадового становища, слід також тлумачити широко – як будь-яку потенційну або реальну вигоду, що може вплинути на незалежність, безсторонність або об'єктивність судді, може мати різні форми отримання тих чи інших вигод, зокрема:

майнові вигоди: отримання грошей, майна, знижок, пільг; уникнення витрат або відповідальності; сприяння в діяльності з метою отримання прибутку чи будь-якого зиску під час укладення договорів, доступу до ресурсів; опосередкована вигода через підконтрольних або пов'язаних осіб;

кар'єрні інтереси: просування по службі, призначення на адміністративні посади, підтримка з боку політичних чи впливових осіб, формування лояльності з боку інших суб'єктів владних повноважень;

нематеріальні інтереси: дружні або сімейні зобов'язання, бажання допомогти близькій особі, ідеологічна або політична симпатія, прагнення уникнути конфлікту з впливовими особами тощо.

Категорія «**використання**» у змісті коментованої статті Кодексу означає активну або пасивну поведінку, спрямовану на отриман-

ня вигоди чи створення переваг завдяки службовому статусу. Це може проявлятися в прямому впливі (звернення до посадових осіб із посиланням на свій статус, ініціювання вирішення питань у позапроцесуальному порядку) або в опосередкованому сприянні (мовчазна згода на використання імені судді родичами чи знайомими для досягнення їхніх цілей). У Висновку № 3 (2002) КРЕС щодо принципів і правил професійної поведінки суддів підкреслено, що суддя має утримуватися від будь-якої поведінки, яка може підірвати довіру до його незалежності чи створити враження залежності від приватних інтересів. Отже, використання охоплює також ситуації, коли суддя формально не вчиняє протиправних дій, але допускає використання свого статусу як засобу впливу.

Поняття «**інтереси третіх осіб**» охоплює інтереси членів сім'ї судді, родичів, друзів чи інших суб'єктів, з якими суддя має приватні зв'язки або від яких може отримувати вигоду, зиск чи сприяння.

У Висновку № 1 (2001) КРЕС про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів наголошено, що довіра до суду залежить не лише від фактичної неупередженості, а й від відсутності обґрунтованих сумнівів у ній. Тому навіть сприяння родичу шляхом використання авторитету суддівської посади (рекомендаційний електронний лист до посадової особи з підкресленням статусу судді) становить порушення етичного стандарту, оскільки створює враження привілейованого доступу.

Коментована стаття має також й оціночний аспект, пов'язаний із тим, як звичайна розсудлива людина може сприймати дії або бездіяльність суддя в певній ситуації. У розумінні Бангалорських принципів поведінка судді повинна бути такою, щоб не виникало обґрунтованих сумнівів у його доброчесності. Це означає, що навіть відсутність доведеного факту отримання вигоди не виключає можливої дисциплінарної оцінки, якщо обставини свідчать про використання авторитету посади для створення переваг.

Відповідно до пункту 1.3 Бангалорських принципів поведінки суддів суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу.

Такий підхід є ключовим для забезпечення реальної, а не декларативної неупередженості, запобігання корупційним ризикам і підтримки глибокої суспільної довіри до судової гілки влади.

Стаття 3

Суддя має докладати зусиль, щоб на думку звичайної розсудливої людини (законослужняної людини, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони) його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

Суддя не повинен допускати поведінки, що створює враження про недотримання ним етичних стандартів судді.

1. Коментована стаття є однією з основних і системоутворювальних у Кодексі, оскільки саме в ній містяться положення, дотримання яких є надзвичайно важливим не лише для забезпечення справедливого правосуддя, а й для того, щоб для суспільства було очевидним, що справедливе правосуддя здійснюється незалежним і безстороннім судом.

З огляду на виключну компетенцію судів здійснювати правосуддя іменем України та принцип обов'язковості судових рішень, посада судді має особливий, високий конституційно-правовий статус (статті 124, 127, 129¹ Конституції України).

1.1. Частина перша коментованої статті передбачає правило, що суддя має докладати зусиль, щоб, на думку звичайної розсудливої людини, яка відповідає певним критеріям, його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

Це правило впливає, серед іншого, з пункту 2 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за яким суддя зобов'язаний дотримуватися правил суддівської етики, зокрема, виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки в будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та невідкупності суддів. Деталізується такий обов'язок через складення суддею присяги відповідно до статті 57 указанного Закону.

Відповідно до пункту 8 Монреальської універсальної декларації про незалежність правосуддя, судді завжди повинні діяти таким чином, щоб зберігати гідність своєї посади й безсторонність та незалежність судової системи. Підпорядковуючись цьому принципу, судді мають свободу думки, слова, зібрання та утворення асоціацій⁵³.

У пункті 18 Великої хартії суддів (основоположних принципах) зазначено, що у своїх діях судді повинні керуватися деонтологічними принципами, які відрізняються від дисциплінарних правил⁵⁴.

Змістовно коментована стаття і є такою нормою-деонтологічним принципом, що визначає межі допустимої поведінки судді та узагальнені критерії її оцінки з боку громадянського суспільства.

Важливо зазначити, що її перша частина не містить імперативного обов'язку судді бути взірцем у всіх сферах життєдіяльності (що є нереалістичним), а пропонує саме прагнути досягати й демонструвати найвищі стандарти соціально схвалюваної поведінки, яка б відповідала високому статусу посади, що виражено через словосполучення «докладати зусиль». Це пов'язано з тим, що суддя не живе ізольовано. Як людина він є частиною суспільства, яке його оточує, і, як наслідок, формує його світогляд під впливом екологічних, демографічних, економічних, військово-політичних, культурних та інших факторів.

Водночас високий статус посади та виняткова роль суддів у розбудові правової держави зумовлює підвищену відповідальність та постійну увагу до них суспільства.

Це має безпосередній зв'язок із довірою суспільства до судової влади. Відносини між суддями, з одного боку, та суспільством, яке формує громадську думку, з іншого, розглядаються як двовекторні, оскільки не лише громадська думка впливає на суддів, останні теж можуть впливати на громадську думку.

Обговорювана проблематика неодноразово ставала предметом уваги Ради Європи на рівні Комітету міністрів і Судової ради.

Так, зокрема, у пункті 7 Висновку № 7 (2005) КРЄС про правосуддя та суспільство, серед іншого, відзначено, що правосуддя має на меті вирішувати спори, а через прийняття рішень судова

⁵³ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: міжнародний документ, прийнятий на Першій світовій конференції щодо незалежності правосуддя 01.01.1983 у м. Монреалі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

⁵⁴ Велика хартія суддів (основоположні принципи): міжнародний документ Ради Європи, прийнятий КРЄС 17.11.2010 у м. Страсбурзі, КРЄС (2010). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

влада здійснює як «нормативну», так і «виховну» роль, надаючи громадянам відповідне керівництво, поінформованість і впевненість стосовно права та його практичного застосування⁵⁵.

Окремі судді та судова влада взагалі є відповідальними на двох рівнях. По-перше, вони відповідальні (через систему оскарження) перед сторонами в справі, які прагнуть правосуддя в певному судовому процесі. По-друге, вони відповідальні перед іншими гілками державної влади, і, через них, перед суспільством у цілому. Судді мають працювати прозоро та бути відповідальними за свою поведінку й рішення. Таким чином, судді та судова влада в цілому звітують перед суспільством (пункти 25–27 Висновку № 18 (2015) КРЄС про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях⁵⁶).

У пункті 72 Рекомендації СМ / Rec (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки зазначено, що судді у своїй діяльності повинні керуватися етичними принципами професійної поведінки. Ці принципи можуть містити не лише обов'язки, щодо яких може бути ініційоване дисциплінарне провадження, а й пропонувати правила для суддів щодо їхньої поведінки⁵⁷.

Отже, посада судді завжди означає високий рівень публічності та відповідальності суддів, і накладає певні обмеження щодо їхньої поведінки як у суді, так і поза ним. Однак це не скасовує основоположних прав судді як людини і громадянина та у жодному разі не може зашкодити незалежності правосуддя як головній меті.

Пошук необхідного балансу між незалежністю та підзвітністю суддів, між вимогою прозорості, публічності та недоторканності особистого життя неодноразово був предметом численних досліджень та обговорень як на національному, так і на міжнародному рівні, за наслідками яких схвалено низку принципів і рекомендацій, які визнаються міжнародними стандартами у цій сфері, та закріплені

⁵⁵ Висновок № 7 (2005) КРЄС до уваги КМРЄ «Правосуддя та суспільство»: міжнародний документ від 25.11.2005. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

⁵⁶ Висновок № 18 (2015) КРЄС до уваги КМРЄ про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: міжнародний документ від 16.10.2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

⁵⁷ Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: міжнародний документ від 17.11.2010, ухвалений КМРЄ на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 25.05.2025).

в ратифікованих Україною міжнародних угодах та в документах рекомендаційного характеру (так званих «*soft law acts*»).

Так, зокрема, за приписами пункту 4.2 Європейської хартії про статус суддів, судді вільно здійснюють діяльність за межами свого суддівського мандату, зокрема діяльність, що є реалізацією їхніх цивільних прав. Ця свобода не може бути обмежена доти, доки така сторона діяльності не стане несумісною з упевненістю у безсторонності чи незалежності судді або з його готовністю ретельно й у строк виконувати посадові обов'язки. Наступним пунктом цього документа передбачено обов'язок суддів утримуватися від учинків, дій чи висловлювань, що здатні похитнути впевненість у їхній неупередженості та незалежності⁵⁸.

Продемонстрований підхід дає загальне уявлення про природу відповідних деонтологічних обмежень. Так, на нормативному рівні не існує і не може існувати чіткого переліку заборонених форм поведінки, адже неможливо наперед передбачити усі життєві ситуації й постійно коригувати їхню регламентацію залежно від зміни умов та обставин. Тому нормативно задекларовано основні пріоритети й окреслено межі допустимої поведінки. Отже, очікувана від судді добросесна поведінка полягає в постійному самоконтролі й самообмеженні задля захисту від загрози заподіяння шкоди двом головним охоронюваним цінностям – незалежності правосуддя й довірі суспільства до суду, водночас перша з них має безумовний пріоритет.

Попри похвальну мету забезпечення високих стандартів через систему оцінки, вкрай складно примирити незалежність судді з системою оцінки його діяльності. Якщо треба обирати щось одне з двох, то головною цінністю є суддівська незалежність (§ 37 Доповіді Венеційської комісії щодо незалежності судової системи, частина I: Незалежність суду CDL-AD(2010)004⁵⁹; § 42 Доповіді Венеційської комісії про призначення суддів (CDL-AD (2007) 028)⁶⁰.

⁵⁸ Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ, ухвалений Європейською асоціацією суддів 10.07.1998 і опублікований Радою Європи. DAJ/DOC(98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

⁵⁹ Доповідь щодо незалежності судової системи. Частина 1: Незалежність суду: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 82-му пленарному засіданні (м. Венеція, 12–13.03.2010); Висновок від 16.03.2010 № CDL-AD(2010)004). URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD%282010%29004-e&lang=en> (дата звернення: 25.05.2025).

⁶⁰ Доповідь щодо призначення суддів: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 70-му пленарному засіданні (м. Венеція, 16–17.03.2007); Висновок від 22.06.2007

Відповідно до пункту 50 Висновку № 3 (2002), КРЄС зауважила, що кожен окремий суддя повинен робити все можливе для підтримання суддівської незалежності на інституційному та індивідуальному рівнях; судді повинні поводитися гідно під час виконання посадових обов'язків і в особистому житті; судді завжди повинні бути та сприйматися неупередженими; судді повинні виконувати свої обов'язки, не допускаючи проявів фаворитизму або дійсної чи видимої упередженості⁶¹.

У преамбулі Бангалорських принципів поведінки суддів прямо зазначено, що ці принципи мають на меті встановлення стандартів етичної поведінки суддів, беручи до уваги, серед іншого, те, що довіра суспільства до судової системи, а також авторитет судової системи в питаннях моралі, чесності та непідкупності судових органів посідає першочергове місце в сучасному демократичному суспільстві⁶².

Одним зі схвалених є принцип, відповідно до якого дотримання етичних норм, демонстрація дотримання таких норм є невід'ємною складовою діяльності суддів. Суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки під час здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою. Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, але й робить це таким чином, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу.

Суддя виявляє та підтримує високі стандарти поведінки суддів з метою зміцнення суспільної довіри до судових органів, що має першочергове значення для підтримання незалежності судових органів.

У Коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено, що саме впевненість громадськості в незалежності судів, добросовісності їхніх суддів, неупередженості та дієвості процесів лежить в основі судової системи країни (пункт 13). Роль судді полягає в тому, щоб служити суспільству в найважливішій справі

№ CDL-AD(2007)028). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2007\)028.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2007)028.aspx) (дата звернення: 25.05.2025).

⁶¹ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРС щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); ор. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-/3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

⁶² Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

здійснення правосуддя згідно із законом. Важливість цієї ролі сама собою створює високий статус посади судді (пункт 15)⁶³.

Водночас, наділяючи суддю високим статусом і покладаючи на нього додаткові обмеження, держава забезпечує його незалежність, функціональний імунітет. Так, суддя не може бути притягнутий до відповідальності за ухвалені ним судові рішення.

Згідно з фундаментальним принципом незалежності судової влади, система оскарження є по суті єдиним способом, у який судові рішення може бути скасовано або змінено після його ухвалення. Це єдиний спосіб, у який судді можуть уважатися відповідальними за своє рішення, за винятком випадків, коли суддя діяв недобросовісно (пункт 23 Висновку № 18 (2015) КРЕС)⁶⁴.

Таким чином, з огляду на особливий високий правовий статус посади судді, зважаючи на те, що, виконуючи суддівські функції, суддя відіграє основну роль у забезпеченні захисту прав людини й основоположних свобод, а поведінка судді як у суді, так і поза ним є предметом підвищеної уваги з боку суспільства, судді зобов'язані демонструвати та пропагувати високі стандарти поведінки.

1.2. Окрім наведеного, у частині першій коментованої статті введено припис, відповідно до якого суддя має докладати зусиль, щоб його поведінка відповідала високому статусу посади «на думку звичайної розсудливої людини», та наведено окремі характеристики такої умовної особи.

Концепція «звичайної розсудливої людини» є стандартом об'єктивної та безсторонньої зовнішньої оцінки певних обставин.

Поняття «звичайна розсудлива людина» за своєю природою є юридичною фікцією⁶⁵, яка була введена для зручності застосування КСЕ.

У коментованій статті фактично було застосовано гібрид моралі й права, увиражений поняттям «звичайна розсудлива людина», що

⁶³ Там само.

⁶⁴ Висновок № 18 (2015) КРЕС до уваги КМРЕ про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: міжнародний документ від 16.10.2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

⁶⁵ ВС у постанові від 01.05.2023 у справі № 540/913/21 роз'яснив, що юридична фікція (*legal fiction*) – це умовно прийнятий факт, що не може бути спростований у процесі доказування та беззаперечно приймається за істину (має імперативний характер), зовнішньою формою якого є норми матеріального та процесуального права. Застосування юридичних фікцій має на меті забезпечення принципу юридичної визначеності та головним чином спрямоване на фіксацію виконання уповноваженим суб'єктом певного обов'язку у визначених законом випадках. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110568942> (дата звернення: 25.05.2025).

відіграє роль своєрідного морального компаса й самоочевидного «нульового рівня», на якому ґрунтуватиметься більшість «моральних» припущень.

Отже, **звичайна розсудлива людина** – це не конкретна існуюча людина, не сукупність таких людей, а лише спосіб формалізації застосування моральних категорій в юридичних процедурах.

Норма статті, що коментується, уперше наводить чітке визначення поняття «звичайна розсудлива людина», яке містить дві основні складові: 1) особа має бути достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються; 2) особа має об'єктивно сприймати інформацію та обставини зі сторони.

Умова «достатньої поінформованості» означає, що звичайна розсудлива людина є обізнаною про контекст та обставини питань, що досліджуються, є членом суспільства, який перебуває в площині культурних, громадсько-політичних, соціальних та інших тенденцій. Достатня інформованість не зобов'язує до обізнаності в конкретній професійній сфері, а, радше, свідчить про загальну ерудованість особи, її ознайомленість з інформацією з різних галузей суспільного життя.

Умова «об'єктивного сприйняття інформації та обставин зі сторони» свідчить про відсутність власної зацікавленості такої особи в оцінці чи інтерпретації фактів та обставин, рівновіддаленість особи від будь-якої задалегідь визначеної оцінки таких фактів та обставин, відсутності упередженості.

Визначення поняття «звичайна розсудлива людина», що міститься в коментованій статті, є близьким за змістом до поняття «розумний спостерігач» у контексті Бангалорських принципів поведінки суддів і поняття «сторонній спостерігач» у практиці ЄСПЛ.

У Коментарі до Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено, що «сприйняття неупередженості визначається за критерієм розумного спостерігача» (пункт 52), а саме поняття «розумний спостерігач» означає «об'єктивну та поінформовану особу» (пункт 77)⁶⁶.

Наведені ознаки та їхні характеристики зумовляють висновок, що відповідні критерії оцінки не застосовні для визначення рівня професійної діяльності судді, його компетентності, знання законів, досвіду, і не можуть бути альтернативою доказовому процесу там, де це вимагається.

⁶⁶ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

Оціненими в запропонований спосіб можуть бути лише морально-етичні категорії, що також впливає з аналізу його застосування у практиці ЄСПЛ і випадків вживання цього критерію у Бангалорських принципах поведінки суддів.

Так, зокрема, тест «стороннього спостерігача», який застосовується в практиці ЄСПЛ, використовується здебільшого для оцінки поведінки судді в контексті вимоги безсторонності під час розгляду справ. Так, у рішенні у справі «Фігурка проти України» ЄСПЛ зазначив, що необхідно визначити, чи існують, окрім поведінки судді, достовірні факти, які можуть викликати сумніви в його або її неупередженості. Це означає, що під час вирішення питання про те, чи є в конкретній справі законні підстави побоюватися, що конкретний суддя або орган, який розглядає справу, не є неупередженим, позиція зацікавленої особи є важливою, хоча і не є вирішальною. Вирішальним є те, чи можна вважати ці побоювання об'єктивно обґрунтованими. <...> Тому в кожному окремому випадку необхідно вирішувати, чи є ці відносини такими за характером і ступенем, що свідчать про відсутність неупередженості з боку суду. У зв'язку з цим навіть видимість може мати певне значення або, іншими словами, «правосуддя повинне не тільки здійснюватися, але й бути видимим, що воно здійснюється» (пункти 23–29)⁶⁷.

Утім застосування тесту «стороннього спостерігача» не обмежується питанням про безсторонність судді в конкретній справі. У ширшому значенні йдеться про те, чи може така поведінка судді викликати у стороннього спостерігача обґрунтовані сумніви щодо здатності такого судді здійснювати правосуддя, адже «йдеться про довіру, яку суди в демократичному суспільстві повинні вселяти в суспільство»⁶⁸.

На противагу наведеному в основних міжнародних документах (принципах ООН і рекомендаціях Ради Європи) існує загальна згода стосовно того, що призначення суддів та їхнє кар'єрне просування повинні здійснюватися «з урахуванням здібностей», заснованих на «об'єктивних критеріях» (пункт 17 Висновку № 1 (2001) КРЄС про стандарт незалежності судової влади та незмінюваності суддів⁶⁹).

⁶⁷ Рішення ЄСПЛ від 16.11.2023 у справі «Фігурка проти України» (заява № 28232/22). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-228845%22%5D%7D>; (дата звернення: 10.03.2025).

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Висновок № 1 (2001) КРЄС до уваги КМРЄ про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів: міжнародний документ від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 10.03.2025).

Означене підтверджує також пункт 48 Висновку № 17 (2014) КРЄС про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади, яким, серед іншого, визначено, що процес індивідуального оцінювання в цілях кар'єрного росту чи заохочення не повинен урахувати громадську думку щодо судді. Вона не завжди може бути результатом повної чи повністю зрозумілої інформації; подібна думка може навіть бути заснована на нерозумінні роботи суддів у цілому⁷⁰.

Таким чином, у питаннях оцінки діяльності суддів необхідно уникати невикористаного та легковажного застосування концепції «думки звичайної розсудливої людини», використовуючи її як критерій суто суб'єктивної оцінки. Що стосується досліджуваних морально-етичних категорій, то згенерована за описаними критеріями «думка звичайної розсудливої людини» щодо них є допустимим, але не визначальним мірилом. Важливим є також урахування причин і мотивів обрання саме такого варіанту поведінки, наявності чи відсутності доступних в досліджуваних умовах альтернатив, усвідомлення суддею можливих ризиків з урахуванням наявної на час прийняття рішення / учинення дії інформації. Задля уникнення суб'єктивізму та попередження необґрунтованих поверхневих звинувачень судді в неналежній поведінці не менш важливим, якщо не вирішальним, є те, чи можна вважати таку думку об'єктивно виправданою, обґрунтованою та заснованою на фактах.

1.3. Коментована стаття дає настанову, відповідно до якої суддя має докладати зусиль, щоб, на думку звичайної розсудливої людини, його поведінка не лише відповідала високому статусу посади, а й не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

Концепція «обґрунтованого сумніву» є порівняно новою для української правової системи. У законах, що регулюють функціонування судової влади, обґрунтований сумнів згадується в контексті оцінювання відповідності кандидата на посаду критерію доброчесності та професійної етики⁷¹.

⁷⁰ Висновок № 17 (2014) КРЄС до уваги КМРЄ про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади: міжнародний документ від 24.10.2014. URL: <https://rm.coe.int/-17-2014-/1680792012> (дата звернення: 10.03.2025).

⁷¹ У Законі України «Про Вищу раду правосуддя»: «Кандидат не відповідає показнику в разі доведення невідповідності або наявності обґрунтованих сумнівів у відповідності» (пункт 2 частини вісімнадцятої статті 9¹); «Комісія, конкурсна комісія ухвалює вмотивоване рішення про припинення участі в конкурсі тих кандидатів, стосовно яких наявний обґрунтований сумнів щодо їх відповідності критерію доброчесності чи встановленим для судді етичним стандартам» (абзац другий частини чотирнадцятої статті 29¹). У Законі України «Про судоустрій і ста-

У контексті коментованої статті «**обґрунтований сумнів**» застосовано не як стандарт доказування, бо жодних процедур доказування чи зважування / оцінки доказів стаття не визначає й не регламентує, а радше як ментальна межа необхідної перестороги під час визначення суддею допустимого варіанту поведінки шляхом оцінки «від зворотного» її потенційних наслідків. Це може бути попереднє вивчення для врахування суддею можливих результатів певних дій чи бездіяльності, аналіз ризиків, оцінка співвідношення втрат і вигод, моделювання альтернативних сценаріїв тощо.

Однак наведений контекст застосування не виключає потреби визначення тих характеристик, що роблять сумніви саме «обґрунтованими».

Насамперед слід наголосити, що у загальновизнаному значенні сумнів – це категорія суто суб'єктивна. Найпоширенішими причинами сумнівів є незнання, брак досвіду і страх, іноді сумніви провокують інші індивідуальні емоції (неспокій, тривога, роздратування тощо) чи внутрішні конфлікти. Важливо усвідомлювати, що суспільство різноманітне до протилежного, що є основою плюралістичної його моделі.

Означені причини й зумовили використане в статті формулювання «обґрунтований сумнів» як об'єктивної незмінної категорії, що існує поза межами суб'єктивного сприйняття, базується на фактах і даних, які можна підтвердити чи спростувати, та може бути перевірена за допомогою наукових методів.

Отож необхідною передумовою для констатації обґрунтованого сумніву є наявність фактичних даних, які є «відповідними» та «достатніми». Фактичні дані – це відомості про дійсно існуючі або такі,

тус суддів»: «Кандидат на посаду судді відповідає критерію доброчесності, якщо відсутні обґрунтовані сумніви в його незалежності, чесності, неупередженості, непідкупності, сумнівності, у дотриманні ним етичних норм, у його бездоганній поведінці у професійній діяльності та особистому житті, а також щодо законності джерел походження його майна, відповідності рівня життя кандидата на посаду судді або членів його сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя кандидата на посаду судді його попередньому статусу» (частина дев'ята статті 69); «Вища кваліфікаційна комісія суддів України ухвалює вмотивоване рішення про відмову в наданні рекомендації про призначення кандидата на посаду судді в разі наявності обґрунтованого сумніву щодо його відповідності критеріям доброчесності чи професійної етики» (частина третя статті 79⁵); «Вища рада правосуддя відмовляє у внесенні Президентом України подання про призначення судді на посаду виключно з таких підстав: 1) наявність обґрунтованого сумніву щодо відповідності кандидата критеріям доброчесності чи професійної етики [...]» (частина друга статті 79⁶); «Кандидат не відповідає показникам у разі доведення невідповідності або наявності обґрунтованих сумнівів у відповідності» (пункт 2 частини двадцять третьої статті 95).

що існували в минулому, обставини. Фактичні дані ґрунтуються на доказах, а не на припущеннях чи вірогідності. Відповідність фактичних даних означає, що вони мають прямо стосуватися судді, поведінка якого аналізується.

Під достатністю фактичних даних розуміється те, що зміст наявних і перевірених даних є переконливим для будь-якої звичайної розсудливої людини щодо того, що поведінка судді може не відповідати загальноприйнятим уявленням про доброчесність.

Таким чином, сумніви не є обґрунтованими, якщо вони не підкріплені фактами, які можна перевірити.

1.4. **Поняття «доброчесність»** у контексті діяльності суддів є доволі новим для національного законодавства та характеризується відсутністю його нормативного визначення.

Найближчим відповідником терміна «доброчесність» в англійській мові є слово «*integrity*», одним зі значень якого є поняття «цілісність». Саме це поняття використовується в численних міжнародних документах, які встановлюють вимогу щодо забезпечення та підтримання доброчесності суддівського корпусу як ключову умову для забезпечення незалежності судової системи.

У статті 2 Лісабонського договору закріплено такі цінності: мир, людська гідність; свобода; демократія; рівність; правова держава; дотримання прав людини, зокрема права осіб, що належать до меншин. Декларуючи європейський шлях розвитку, Лісабонський договір визначає, що необхідно слідувати цінностям Європейського Союзу, у тому числі стосовно суддів.

Кожна людина має честь і гідність, і право на повагу до них (статті 3, 7, 21 Конституції України). Отже, будь-яка особа вважається добропорядною, доки інше не визначено в судовому рішенні, що набуло чинності.

Водночас статтею 127 Конституції України встановлено низку вимог та обмежень щодо призначення, статусу та діяльності судді, серед них і вимога доброчесності.

Таким чином, доброчесність судді є конституційною вимогою. З цього правила вбачається презумпція доброчесності призначеного судді, якщо він пройшов усі конкурсні процедури.

Важливо, що в жодному міжнародному документі не було зроблено спроби дати визначення поняттю доброчесності, оскільки, як зазначено в Коментарях до Бангалоських принципів поведінки суддів, хоча ідеал доброчесності легко сформулювати з використанням загальних понять, набагато складніше і, можливо, навіть

нерозумно робити це в більш конкретних термінах (пункт 102)⁷². У Висновку № 21 (2018) КРЄС звернула увагу на те, що немає єдиного визначення терміна «суддівська доброчесність», утім існує загальне розуміння складових елементів доброчесності судової системи⁷³.

Це пояснює відсутність визначення поняття доброчесності в законодавстві України, яке регулює діяльність органів системи правосуддя. Це не перешкоджає його судовому тлумаченню. Так, зокрема, у пункті 13 постанови ВП ВС від 13.05.2020 у справі № 9901/212/19 зазначено, що можна погодитися зі словами скаргника про те, що в Законі № 1402-VIII бракує законодавчого визначення поняття «доброчесність», яке використовується в процедурі кваліфікаційного оцінювання. Водночас відсутність у законі визначення цього терміна не звільняє суб'єктів правовідносин (від обов'язку) використовувати його в процесі правозастосування та під впливом як змісту (суті) зовнішніх поведінкових факторів, так і через їхнє зіставлення з якостями, чеснотами чи властивостями, під якими в моральному, етичному, соціально-правовому, світоглядному та іншому сенсах розуміється (сприймається) поняття «доброчесність», пояснити й мотивувати, за якими ознаками та чи інша кандидатура на посаду судді не може бути віднесена до доброчесних⁷⁴.

В Основних принципах незалежності судових органів передбачено, що особи, відібрані на суддівські посади, повинні бути доброчесними й кваліфікованими, мати відповідну підготовку або кваліфікацію в галузі права (пункт 10). У разі наявності системи просування по службі таке просування повинно ґрунтуватися на об'єктивних критеріях, зокрема, кваліфікації, доброчесності та досвіді (пункт 13)⁷⁵.

У Бангалорських принципах поведінки суддів доброчесність визначено як необхідну умову для належного виконання суддівських обов'язків. Суддя має демонструвати поведінку, бездоганну навіть

⁷² Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

⁷³ Висновок № 21 (2018) КРЄС до уваги КМРЕ про запобігання корупції серед суддів: міжнародний документ від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

⁷⁴ Постанова ВП ВС від 13.05.2020 у справі № 9901/212/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/89819828> (дата звернення: 06.05.2025).

⁷⁵ Основні принципи незалежності судових органів : міжнародний документ ООН від 13.12.1985, схвалений Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985, 13.12.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 19.05.2025).

з точки зору стороннього спостерігача (пункт 3.1), а поведінка та діяльність судді мають підтримувати впевненість суспільства в добросовісності правосуддя⁷⁶ (пункт 3.2). Змістовно ці вимоги нерозривно пов'язані з дотриманням суддею високого статусу посади, про що вже йшлося.

У Коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів наголошується, що суддя має завжди, а не лише під час виконання своїх посадових обов'язків, діяти шанобливо й у спосіб, що відповідає суддівській посаді; <...> проявляти гідність і добропорядність у своїй поведінці та характері. У добросовісності немає рівнів. Добросовісність є абсолютною. У правосудді добросовісність це більше, ніж чеснота; це необхідність (пункт 101). Автори коментаря відносять до елементів, через які проявляється добросовісність судді, зокрема, дотримання високих стандартів у приватному та публічному житті (пункт 103), додержання загально визнаних суспільних стандартів (моральних норм) (пункт 104), належну поведінку в суді (пункт 107) та ретельне дотримання вимог правового закону (пункт 108)⁷⁷.

За визначенням, яке наведено в Сучасному словнику з етики, категорія «добросовісність» є позитивною моральною якістю, зумовлена свідомістю й волею людини, яка є узагальненою стійкою характеристикою людини, її способу життя, вчинків; це якість, що характеризує готовність і здатність особистості свідомо й неухильно орієнтуватись у своїй діяльності та поведінці на принципи добра й справедливості. Наявність в особистості чеснот свідчить не лише про її соціальну сутність (вона діє згідно із загальноприйнятими нормами), а й про те, що вона є суверенною одиницею буття, оскільки має свободу волі, можливість власного вибору, самостійного рішення й дії. Чеснота є однією із двох форм об'єктивації моралі поряд із її принципами, нормами, приписами. Правда, на відміну від останніх, у яких відображається надособистісна загальнозначуща сутність моралі, вона виражає індивідуальність і, так би мовити, «свавільність» моралі. Чеснота є проявом моралі як форми суспільної свідомості, інтеріоризованим особистістю й реалізованим нею в конкретних діях, тобто перетвореним на факт моральності⁷⁸.

⁷⁶ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

⁷⁷ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentar-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

⁷⁸ Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 387–388.

ВП ВС у постанові від 10.11.2022 у справі № 9901/355/21 зазначила, що критерій доброчесності є надзвичайно важливим з огляду на те, яку роль відіграє судова влада в становленні правової держави. Саме доброчесність є ключовою категорією у формуванні морально-етичного образу суддів, запорукою формування довіри народу до суддів і судової влади в цілому⁷⁹.

Доброчесність – це необхідна морально-етична складова діяльності судді, яка, серед іншого, визначає межу й спосіб його поведінки, що базується на принципах об'єктивного ставлення до сторін у справах і чесності в способі власного життя, виконанні своїх обов'язків і здійсненні правосуддя.

Як уже зазначалося, законодавство України, що регулює діяльність органів системи правосуддя, не містить визначення поняття доброчесності. Водночас у численних актах законодавства згадується подібний набір базових складових, які й тлумачать зміст доброчесності. Так, аналіз Закону України «Про судоустрій і статус суддів» дає можливість стверджувати, що доброчесність розкривається через: незалежність, чесність, неупередженість, непідкупність, сумлінність, дотримання етичних норм, бездоганну поведінку в професійній діяльності та особистому житті, відсутність сумнівів щодо законності джерел походження майна, відповідності рівня життя особи або членів її сім'ї задекларованим доходам, відповідності способу життя особи її попередньому статусу.

Зважаючи на те, що доброчесність є морально-етичною, а не правовою категорією, обставини, що свідчать про недоброчесність, оцінюються насамперед з морально-етичної точки зору. Реалізація особою своїх законних прав у жодному разі не може вважатися недоброчесною поведінкою.

2. Відповідно до частини другої коментованої статті суддя не повинен допускати поведінки, що створює враження про недотримання ним етичних стандартів судді.

Слід зауважити, що КСЕ не визначає змісту поняття «етичні стандарти судді», а лише зазначає, що його положення спрямовані на встановлення етичних стандартів, пов'язаних зі статусом судді. Тому, відповідаючи на запитання, що саме належить до етичних стандартів судді, доцільно звернутися до практики ВС.

Так, ВП ВС у постанові від 07.05.2022 (провадження № 11-59cap20) зазначила, що, згідно зі статтею 1 КСЕ, «суддя повинен бути прикладом неухильного додержання вимог закону й принципу

⁷⁹ Постанова ВП ВС від 10.11.2022 у справі № 9901/355/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533714> (дата звернення: 25.05.2025).

верховенства права, присяги судді, а також дотримання високих стандартів поведінки з метою зміцнення довіри громадян у чесність, незалежність, неупередженість та справедливість суду»⁸⁰.

У пункті 29 Висновку № 3 (2002) КРЄС про принципи та правила, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та неупередженості, зазначено, що судді повинні гідно поводити себе у своєму приватному житті.

Стосовно правил поведінки судді КРЄС вважає, що кожен окремий суддя повинен робити все можливе для підтримання суддівської незалежності на інституційному та індивідуальному рівнях; судді повинні поводитися гідно під час виконання посадових обов'язків та в особистому житті (пункт 50 Висновку № 3 (2002) КРЄС)⁸¹.

Отже, приватне й особисте життя судді до певної міри також визнається допустимим об'єктом публічної уваги і контролю. Водночас, аналізуючи межу допустимого втручання, варто пам'ятати, що стаття 32 Конституції України гарантує, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте та сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе й членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням такої недостовірної інформації.

Наведені положення Конституції України вказують на те, що вона визначає засадничі підходи до забезпечення цих прав, ставлячи їх на найвищий щабель захисту, – конституційний рівень, що створює найважливішу гарантію їхнього додержання.

ЄСПЛ наголошував, що «як зберігання органами публічної влади інформації, що стосується приватного життя особи, так і її використання, є втручанням у право на непорушність приватного життя, захищене пунктом 1 статті 8 Конвенції» (рішення в справі

⁸⁰ Постанова ВП ВС від 07.05.2022 у провадженні № 11-59cap20. URL: <https://court.gov.ua/press/publications/1841734/> (дата звернення: 25.05.2025).

⁸¹ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄС щодо принципів і правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); ор. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

«Пантелеєнко проти України» від 29.06.2006, § 56)⁸². В іншому рішенні (у справі «Л.Б. проти Угорщини» від 09.03.2023) ЄСПЛ підкреслив, що «поняття „приватне життя“ широко трактується й не має вичерпного визначення, воно може охоплювати багато аспектів особистісної та суспільної тотожності (*identity*) людини» (§ 102); натомість «перелік винятків щодо права особи на непорушність її приватного життя, зазначених у пункті 2 статті 8, є вичерпним, їх установлення є обмеженим» (§ 108)⁸³.

У Рішенні КСУ від 11.10.2018 № 7-р/2018 вказано, що «втручання у конституційне право особи на приватне й сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди допускається, якщо воно передбачене законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Таке втручання вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права, закріпленому в частині першій статті 8 Конституції України» (абзац шостий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини)⁸⁴.

У Рішенні КСУ від 20.01.2012 № 2-рп/2012 наголошено на винятковій важливості «засадничої цінності» – права на недоторканність особистого та сімейного життя фізичної особи як «права на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб», та визначив його загальні ознаки як «частини невичерпних природних прав особи в різноманітних і динамічних сферах майнового й немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях, тощо», окресливши межі охоронюваного права лише вказівкою на виняток – суспільну діяльність, зокрема, під час виконання особою функцій держави⁸⁵.

⁸² Рішення ЄСПЛ від 29.06.2006 у справі «Пантелеєнко проти України» (заява № 11901/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_274 (дата звернення: 25.05.2025).

⁸³ Рішення ЄСПЛ від 09.03.2023 у справі «Л.Б. проти Угорщини» (L.B. v. Hungary; заява № 36345/16). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223675> (дата звернення: 25.05.2025).

⁸⁴ Рішення КСУ від 11.10.2018 № 7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

⁸⁵ Рішення КСУ від 20.01.2012 № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

В аспекті конфіденційності інформації про особу, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави, КСУ виходив з того, що «перелік даних про особу, які визнаються як конфіденційна інформація, не є вичерпним», і що «лише фізична особа, якої стосується конфіденційна інформація, відповідно до конституційного та законодавчого регулювання, ...має право вільно, на власний розсуд визначати порядок ознайомлення з нею інших осіб, держави та органів місцевого самоврядування, а також право на збереження її в таємниці». Водночас, констатувавши, що «публічний характер як самих органів – суб'єктів владних повноважень, так і їхніх посадових осіб, – вимагає оприлюднення певної інформації для формування громадської думки про довіру до влади та підтримку її авторитету в суспільстві», КСУ навів перелік відомостей, що не належать до інформації з обмеженим доступом згідно із законодавством України (абзаци перший, другий пункту 3.3 мотивувальної частини указаного рішення)⁸⁶.

Здійснивши системний аналіз Конституції України, КСУ виснував, що «реалізація права на недоторканність особистого й сімейного життя гарантується кожній особі незалежно від ...статусу публічної особи, зокрема державного службовця, державного чи громадського діяча, який відіграє певну роль у політичній, економічній, соціальній, культурній або іншій сфері державного та суспільного життя»⁸⁷.

Надаючи офіційне тлумачення, КСУ визначив, що «інформація про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) – це будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються в побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних [передбаченої законом інформації] стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Там само.

прав людини» (абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини, абзац другий резолютивної частини)⁸⁸.

Аналізуючи питання щодо поширення інформації про сімейне життя особи, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування, КСУ окремо застеріг, що така інформація зазвичай стосується не лише цієї особи, а й інших осіб, зокрема членів її сім'ї, яким Конституція України теж гарантує право на невтручання в їх особисте й сімейне життя, крім випадків, визначених законом. Проте він наголосив, що поширення даних про таких фізичних осіб-членів сім'ї, що можуть стати відомими в результаті поширення інформації про саму посадову особу, крім випадків, визначених законом, може призвести до порушення їх конституційних прав, зашкодити гідності, честі, діловій репутації тощо.

В іншому рішенні КСУ підкреслив, що «людська гідність є джерелом і мірилом визначення сутності конституційного права на недоторканність особистого та сімейного життя, гарантованого приписами статті 32 Конституції України, яке природно пов'язане з повагою до гідності людини. Адже особисте життя людини – це її автономне буття, де вона може реалізувати свою свободу поводитися певним чином і мати різні стосунки поза межами суспільної діяльності, проявлятися та формуватися як особистість зі своїми моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, у чому передусім і виявляється її людська природа»; та виснував, що «за приписами частини першої статті 32 Конституції України у їх взаємозв'язку з приписами статей 3, 21, 24, 28, другого речення частини другої статті 51, статей 63, 68 Конституції України конституційне право на недоторканність особистого та сімейного життя в сув'язі з людською гідністю надають можливість кожній людині, навіть засудженій до позбавлення волі, проявляти себе як особистість із моральними, духовними, психологічними якостями та потребами, передусім в аспекті виявлення власної відповідальності в турботі про своїх близьких родичів, зокрема й виконання обов'язку піклуватися про непрацездатних батьків, якщо вони потребують догляду у зв'язку з тяжкою хворобою, а також бути присутнім на їх похованні в разі смерті. Указані конституційні права та обов'язки

⁸⁸ Рішення КСУ від 11.10.2018 № 7-п/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України; абзац п'ятий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини, абзац другий резолютивної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

пов'язані із правом кожного відвідати свого тяжкохворого близького родича або бути присутнім на його похованні, щоб проявити повагу до померлого та попроситися з ним, що сприяє дотриманню релігійних поглядів і розвитку моральності людини, а також збереженню та зміцненню родинних зв'язків (абзац другий підпункту 2.3 пункту 2; підпункт 2.3.1 підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 20.12.2023 № 11-р(II)/2023)⁸⁹.

У Бангалорських принципах поведінки суддів зазначено, що суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки під час здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою. Постійна увага з боку суспільства покладає на суддю обов'язок прийняти низку обмежень, і хоч пересічному громадянину ці обов'язки могли б здатися обтяжливими, суддя приймає їх добровільно та охоче. Поведінка судді має відповідати високому статусу його посади (*детальніше про це див. коментар преамбули Кодексу*)⁹⁰.

Зазначені обов'язки судді є етичними стандартами, що формують модель поведінки, яку суддя повинен ставити за мету та якої повинен дотримуватися.

У пунктах 138–140 постанови від 13.06.2024 у справі № 990SCGC/2/24 ВП ВС зазначила, що стандарти етики суддів викладені в КСЕ: цей документ має обов'язкову для суддів силу, оскільки до нього відсилає стаття 58 Закону № 1402-VIII, відповідно до якої питання етики суддів визначаються Кодексом суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів України за пропозицією Ради суддів України⁹¹.

Етичні стандарти судді, як поняття, співзвучне з категорією «високі стандарти поведінки», про які йдеться в змісті преамбули та статті 1 КСЕ (*детальніше про це див. коментар до статті 1 Кодексу*).

⁸⁹ Рішення КСУ від 20.12.2023 № 11-р(II)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v011p710-23> (дата звернення: 06.05.2025).

⁹⁰ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

⁹¹ Постанова ВП ВС від 13.06.2024 у справі № 990SCGC/2/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088920> (дата звернення: 06.05.2025).

Суддя повинен бути еталоном порядності й справедливості – високоморальною, чесною, стриманою, врівноваженою людиною. Водночас суддя має не лише подавати особистий приклад, а й пропагувати етичну поведінку серед учасників процесу та оточуючих, вимагати етичної поведінки від інших.

Згідно з пунктом 22 Висновку № 3 (2002) КРЕС, суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності судової системи: поведінка суддів у їхній професійній діяльності, зрозуміло, розглядається громадськістю як необхідна складова довіри до судів⁹².

У параграфах 3, 6 Висновків Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання» (2004) зазначено, що професійні стандарти відображають ту модель поведінки, до якої судді мають прагнути⁹³.

Ураховуючи викладене, можна констатувати, що зміст етичних стандартів судді становлять як додаткові обов'язки та обмеження, визначені в КСЕ, так і в міжнародно-правових актах основоположні принципи та цінності, що формують модель поведінки, яку суддя повинен ставити за мету та якої повинен дотримуватися.

⁹² Висновок № 3 (2002) КРЕС до уваги КМРС щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

⁹³ Висновки Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання»: міжнародний документ від 04.11.2004 (м. Валь де Браво, 31.10.–04.11.2004). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/prav-et-p-s.doc> (дата звернення: 25.05.2025).

Стаття 4

Порушення правил етичної поведінки, встановлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Коментована стаття встановлює загальний принцип, відповідно до якого порушення правил етичної поведінки, установлених цим Кодексом, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Формула «порушення правил етичної поведінки не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності» впливає з пункту 22 частини першої статті 92 Конституції України, оскільки виключно законами України визначаються діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них⁹⁴.

У пункті 45 Висновку № 3 (2002) КРЄС зазначено, що стандарти професійної поведінки відрізняються від законодавчих і дисциплінарних правил. Стандарти професійної поведінки визначають здатність суддівської професії виконувати свої функції згідно з цінностями, які відповідають суспільним очікуванням, але водночас з наданими цій професії владними повноваженнями. Це є стандарти саморегулювання, які підтверджують, що застосування права не є механічною справою, а передбачає справжні дискреційні повноваження та покладає на суддю відповідальність перед собою та перед громадянами⁹⁵.

Деталізуючи свій попередній висновок, КРЄС у пункті 10 Висновку № 27 (2024) про дисциплінарну відповідальність суддів констатувала, що повноваження судді пов'язані з цінностями істини, справедливості, чесності та свободи. Судді повинні виконувати свої обов'язки відповідно до найвищих стандартів професійної поведінки, щоб виконувати свою конституційну роль. Наслідком того, що суспільство наділило судову владу такими широкими повноваженнями, є те, що повинні існувати певні засоби притягнення суддів до відповідальності⁹⁶.

⁹⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

⁹⁵ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № ССJE (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

⁹⁶ Висновок № 27 (2024) КРЄС «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ від 06.12.2024 № ССJE(2024)5. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/>

У пункті 60 Висновку № 3 (2002), відповідаючи на запитання «За яку поведінку суддя має притягатися до дисциплінарної відповідальності?», КРЄС зазначає, що некоректною є кореляція випадків порушення належних професійних стандартів з неналежною поведінкою, що потенційно може призвести до дисциплінарних санкцій. Професійні стандарти, які розглядалися у першій частині цього Висновку, є найкращим прикладом поведінки, до якого всі судді повинні прагнути та який вони повинні розвивати. Порівняння цих стандартів з неналежною поведінкою, яка веде до дисциплінарного провадження, перешкоджатиме майбутньому розвитку таких стандартів і призведе до неправильного розуміння їхньої мети. Щоб виправдати дисциплінарне провадження, порушення має бути серйозним і кричущим, тобто підставою для розслідування не може бути просте недотримання професійних стандартів, викладених у правилах поведінки⁹⁷.

Пункт 27 Висновку № 27 (2024) КРЄС констатує, що нечіткі положення (такі як «порушення присяги» або «неетична поведінка») піддаються надмірно широкому тлумаченню та зловживанням, що може бути небезпечним для незалежності суддів⁹⁸.

Так, відповідно до пункту 30 Висновку № 27 (2024) КРЄС, етичні стандарти слід чітко відрізнити від неправомірної поведінки, яка має своїм наслідком дисциплінарні санкції. Оскільки мета етичного кодексу відрізняється від мети, що досягається за допомогою дисциплінарної процедури, етичний кодекс не повинен використовуватися як інструмент дисциплінарного впливу на суддів. Там, де етичні стандарти та професійні правила поведінки збігаються щодо позасудової поведінки, яка потенційно може підірвати довіру громадськості до судової влади, пороговий критерій допомагає розмежувати поведінку, яка є неетичною, та поведінку, яка повинна підлягати дисциплінарній відповідальності.

Як зазначено в коментарі статті 3 КСЕ, загалом етику можна охарактеризувати як установлену сукупність писаних або неписаних правил поведінки соціальної або професійної групи осіб. Оскільки кодекси професійної етики ухвалюють своїм колегіальним рішенням

default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

⁹⁷ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЕ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № CCJE (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

⁹⁸ Мірило правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська комісія) на 106-му пленарному засіданні (м. Венеція, 11–12.03.2016). Дослідження № 711/2013 CDL-AD(2016)007; пункт 78. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-ukr#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-ukr#) (дата звернення: 02.07.2025).

відповідні представницькі органи (наприклад, з'їзди суддів України, адвокатів, учені ради наукових установ тощо), то це є етичними корпоративними правилами, які добровільно приймають представники певної професії або соціальної групи. Саме тому порушення правил етичної поведінки не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

У пунктах 13, 14 Рекомендацій, наданих у Висновку № 27 (2024) КРЕС, визначено, що необхідно встановити пороговий критерій для розмежування неправомірної поведінки, яка потенційно виправдовує накладення дисциплінарних санкцій, від інших форм неналежної поведінки. Етичні стандарти слід чітко відрізнити від неправомірної поведінки, яка виправдовує дисциплінарні санкції⁹⁹.

У пункті 28 цього ж Висновку КРЕС застерігає від обґрунтування підстав дисциплінарної відповідальності суддів посиланням на репутацію судової влади, за винятком випадків, коли це має на меті посилання на авторитет судової влади та довіру суспільства до неї. Підстави для дисциплінарної відповідальності суддів повинні стосуватися суддівської поведінки, яка суперечить одній з фундаментальних цінностей, закріплених у ЄКПЛ: незалежності, неупередженості, добросовісності, чесності, рівності, недискримінації, компетентності та старанності¹⁰⁰.

Відповідно до пункту 18 Великої хартії суддів (основоположних принципів), у своїх діях судді повинні керуватися деонтологічними принципами, які відрізняються від дисциплінарних правил¹⁰¹.

У пунктах 6, 7 Висновків Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання» зазначено, що не слід плутати принципи етики та дисциплінарні правила поведінки суддів. Навпаки, потрібно визнати, що етичні принципи походять з професійного досвіду всіх суддів і закріплюються для того, щоб підвищити рівень правосуддя в цілому і сприяти розумінню роботи суду. Принципи етики також допомагають розвитку суддівської культури, яка сприяє суспільному розумінню. Писане правило етики має бути підготовлене та / або прийняте судовими органами¹⁰².

⁹⁹ Висновок № 27 (2024) КРЕС «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ від 06.12.2024; № ССJE(2024)5. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

¹⁰⁰ Там само.

¹⁰¹ Велика хартія суддів (основоположні принципи): міжнародний документ Ради Європи, прийнятий 17.11.2010 КРЕС у м. Страсбурзі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁰² Висновок «Призначення і роль голів судів»: міжнародний документ Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів (м. Мадрид, 23–27.09.2001). URL: <https://old>.

У Рекомендаціях ОБСЄ щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавських рекомендаціях) 2023 року зауважено, що закони та підзаконні акти, що визначають дисциплінарні проступки та санкції за їхнє вчинення, слід чітко відрізнити від кодексів етики. Попри взаємозв'язок між ними, правила етики не мають використовуватися як підстава для дисциплінарного провадження у разі їхнього порушення, а органи, які здійснюють нагляд за порушеннями етичних норм, мають бути відокремлені від органів, уповноважених розглядати дисциплінарну справу¹⁰³.

Європейська комісія Ради Європи «За демократію через право» (Венеційська комісія) у пункті 16 Висновку щодо проекту Кодексу суддівської етики Республіки Таджикистан (Висновок № 739/2013) зазначила, що кодекс етики не повинен застосовуватися як пряма підстава для критики чи дисциплінарних санкцій¹⁰⁴.

У пункті 30 зазначеного Висновку Венеційська комісія зауважила, що кодекси поведінки зазвичай спрямовані на утвердження високих професійних стандартів і самі по собі не повинні призводити до санкцій (зокрема, до звільнення з посади або до виключення окремої особи з конкретної професії). На думку КРЄС, принципи поведінки повинні залишатися незалежними від дисциплінарних правил, які застосовуються до суддів, у тому сенсі, що недотримання одного з таких принципів не повинно становити саме собою дисциплінарне порушення або цивільне чи кримінальне правопорушення. Ці принципи повинні передбачати загальні правила, рекомендації чи стандарти належної поведінки, які покликані визначати діяльність суддів, які допомагають урегулювати питання професійної етики, що забезпечують суддям самостійність під час ухвалення рішень, а не розглядаються як юридичні положення, що мають зобов'язальну силу. Завдання кодексу етики докорінно відрізняється від завдань, переслідуваних дисциплінарними процедурами, та його використання як дисциплінарного інструменту може негативно позначитися на незалежності судової влади¹⁰⁵.

vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/pryzna-i-rol-goliv.doc (дата звернення: 20.05.2025).

¹⁰³ Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації): міжнародний документ Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПІ). 2023. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/587376.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).

¹⁰⁴ Висновок щодо проекту Кодексу суддівської етики Республіки Таджикистан: міжнародний документ, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 97-му пленарному засіданні (м. Венеція, 06–07.12.2013). Висновок № 739/2013 CDL-AD(2013)035. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2013_035_2013_12_09.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

¹⁰⁵ Там само.

Отже, установлена в коментованій статті засада, відповідно до якої порушення правил етичної поведінки, установлених КСЕ, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відповідає рекомендаціям міжнародних організацій, які визначають основоположні засади врегулювання питань суддівської етики.

Водночас змістовний аналіз тексту коментованої статті та вжитої в ній конструкції «самі по собі» спонукає до висновку, що формула про неможливість застосування порушення правил етичної поведінки, установлених КСЕ як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, не є абсолютною. За законодавчо визначених умов чи обставин, до судді може бути застосовано дисциплінарне стягнення. Проте ані коментована стаття, ані інші положення Кодексу відповідних умов і обставин не визначають, що загалом відповідає рекомендаціям КРЕС, згідно з якими принципи поведінки повинні залишатися незалежними від дисциплінарних правил, а кодекс етики – не застосовуватися як пряма підстава для критики чи дисциплінарних санкцій.

Відповідаючи на цілком логічне запитання, чи дійсно й за яких умов суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за порушення правил етичної поведінки, установлених КСЕ, необхідно зазначити таке.

Завжди існуватиме певна взаємодія між принципами етичної поведінки та принципами дисциплінарних норм. Для того, щоб уникнути посягання на незалежність окремого судді на основі загальних, а іноді й «туманних» положень кодексу етики, санкції повинні ґрунтуватися на положеннях закону, бути пропорційними та застосовуватися як останній захід у відповідь на неодноразові неетичні вчинки судді (пункт 31 Висновку Венеційської комісії № 739/2013)¹⁰⁶.

Європейська асоціація суддів у пункті 2 Резолюції стосовно ситуації в Україні у сфері дисциплінарної відповідальності суддів (2007) наголошує, що суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності лише у випадках, коли мала місце не гідна його звання поведінка, наслідки якої є настільки серйозними й жахливими, що потребують накладення дисциплінарних стягнень¹⁰⁷.

За змістом пункту 77 Висновку № 3 (2002) КРЕС, у кожній країні закон або базові правові положення, які застосовуються до суддів,

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Резолюція стосовно ситуації в Україні у сфері дисциплінарної відповідальності суддів: міжнародний документ Європейської асоціації суддів від 27.09.2007 (м. Тронхейм, 27.09.2007). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rez-evrop-asociacii.doc> (дата звернення: 19.05.2025).

повинні визначати в найточнішому формулюванні ті порушення, які можуть призвести до застосування дисциплінарних санкцій¹⁰⁸.

У пункті 30 Висновку № 27 (2024) КРЄС повторює, що дисциплінарні санкції повинні бути чітко визначені в законі, легкодоступні та перераховані у вичерпному переліку. Ухвалюючи рішення, слід керуватися принципом пропорційності. Він вимагає дотримання балансу між серйозністю правопорушення та його наслідками, з одного боку, та якістю та розміром стягнення, з іншого¹⁰⁹.

Ураховуючи рекомендації міжнародних інституцій, підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності визначено в частині першій статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до неї, за наявності складу дисциплінарного проступку, суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності в порядку дисциплінарного провадження.

Порівняльний аналіз закріплених у частині першій статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» підстав дисциплінарної відповідальності судді та правил етичної поведінки, установлених КСЕ, свідчить про наявність визначених законом підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, які: а) тією чи іншою мірою корелюються з правилами етичної поведінки судді, визначеними відповідною статтею Кодексу або частиною відповідної статті; б) пов'язують можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за недотримання норм суддівської етики та стандартів поведінки без вказівки на конкретні, визначені КСЕ правила етичної поведінки судді.

Прикладом визначених законом підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, які тією чи іншою мірою корелюються з правилами етичної поведінки судді, визначеними відповідною статтею КСЕ або частиною відповідної статті, є:

1) порушення засад гласності й відкритості судового процесу (підпункт «в» пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), що корелюється зі статтею 11 КСЕ;

2) порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (підпункт «г»

¹⁰⁸ Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ від 19.11.2002 № ССJE (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

¹⁰⁹ Висновок № 27 (2024) КРЄС «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ від 06.12.2024 ССJE(2024)5. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kyes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), що частково корелюється із частиною другою статті 9 КСЕ;

3) порушення правил щодо відводу (самовідводу) (підпункт «д» пункту 1 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), що корелюється із частиною першою статті 15 КСЕ.

Можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за недотримання норм суддівської етики та стандартів поведінки без вказівки на конкретні, визначені КСЕ правила етичної поведінки судді, передбачено пунктом 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до нього, суддю може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності у разі допущення суддею поведінки, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, зокрема, у питаннях дотримання інших норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу.

Пункт 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стосується поведінки судді, яка порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя, і складається з таких аспектів: а) питання моралі, чесності, непідкупності; відповідності способу життя судді його статусу; б) дотримання норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду; в) прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу.

У контексті коментованої статті зазначений пункт є особливо важливим, оскільки такий аспект як прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу, частково корелюється зі статтею 8 КСЕ, відповідно до якої суддя під час здійснення правосуддя у межах і порядку, визначених законом, повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб (*детальніше про це див. коментар статті 8 Кодексу*).

Визначальною рисою згаданої підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є не будь-яке порушення норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, прояв неповаги до інших суддів, адвокатів, експертів, свідків чи інших учасників судового процесу, а лише *настільки серйозне та кричуще порушення*, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя.

Водночас необхідно зазначити, що поняття «авторитет правосуддя», «порочить звання судді» не визначені ані в Конституції України, ані в судоустрійному законодавстві, а тому для їхнього розуміння здебільшого використовуються акти «м'якого права», акти КМРС, висновки КРСС, а також рішення ЄСПЛ.

На національному рівні «авторитет правосуддя» розуміється як сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують діяльність із відправлення правосуддя, таких як справедливність провадження, незалежність правосуддя, безсторонність, публічність, моральність, та які мають вселяти повагу до суду в громадськості в демократичному суспільстві. Під авторитетом судової влади потрібно розуміти як визнання за судовою владою видатних досягнень, здібностей, особливого становища та статусу в державі, так і значення її впливу на довіру осіб до неї¹¹⁰. Загальні принципи, що стосуються підтримання авторитету правосуддя, були сформульовані в рішенні ЄСПЛ у справі «Моріс проти Франції». «Авторитет правосуддя» охоплює поняття того, що суди є і здебільшого сприймаються суспільством як належний майданчик для вирішення юридичних спорів і встановлення винуватості чи невинуватості особи в кримінальному обвинуваченні, а також ідею, що суспільство в цілому поважає суди й впевнене в їхній можливості виконувати зазначені функції¹¹¹.

Тлумачення поняття «порочить звання судді» в національному законодавстві також відсутнє, що надає можливість для його варіативної інтерпретації, адже такою, що порочить звання судді, може визнаватися як поведінка під час виконання професійних обов'язків¹¹², так й позасудова поведінка¹¹³. Тому питання, чи дійсно поведінка, яку допустив суддя, порочить звання судді, необхідно вирішувати з урахуванням принципу індивідуалізації дисциплінарної відповідальності в контексті оцінки всіх обставин, які пов'язані із зазначеною поведінкою та мають значення для вирішення дисциплінарної справи, що узгоджуватиметься з конституційним принципом незалежності судді.

¹¹⁰ Узагальнення практики розгляду ВРП та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) / ВРП. Київ, 2022. С. 113. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_dysc_praktyku_ost.pdf.cdownload (дата звернення: 25.05.2025).

¹¹¹ Рішення ЄСПЛ від 23.04.2015 у справі «Моріс проти Франції» (Morice v. France; заява № 29369/10). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265> (дата звернення: 25.05.2025).

¹¹² Рішення Другої Дисциплінарної палати ВРП від 06.11.2024 № 3235/2дп/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/48301>; рішення ВРП від 11.03.2025 № 486/0/15-25. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/48301> (дата звернення: 25.05.2025).

¹¹³ Рішення ВРП від 02.02.2021 № 196/0/15-21. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/967>; постанова ВР ВС від 10.06.2021 у справі № 11-69cap21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146734> (дата звернення: 25.05.2025).

ВП ВС у пункті 5.18 постанови від 12.12.2024 у справі № 990SCGC/18/24 зазначила, що аналіз суб'єктивних та об'єктивних ознак дисциплінарного правопорушення дає підстави визначити дисциплінарний проступок судді як винне, протиправне порушення професійних обов'язків або загальноновизнаних морально-етичних вимог, які ставляться до судді, що призвело чи могло призвести до негативних наслідків¹¹⁴.

Суб'єктивна сторона дисциплінарного проступку, пов'язаного з порушенням суддею правил суддівської етики, передбачає наявність умислу в поведінці судді, свідоме порушення ним установлених законом і морально-етичними нормами вимог, а також настання (об'єктивну можливість настання) негативних наслідків.

Попри всю важливість дотримання суддею стандартів суддівської етики підставою дисциплінарної відповідальності судді може бути не будь-яка поведінка, що свідчить про недотримання суддею норм суддівської етики та стандартів поведінки, а лише та, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя.

Якщо в діях (бездіяльності) судді встановлено порушення вимог закону, то норми КСЕ є допоміжним інструментом для обґрунтування підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

У пункті 22 згаданої постанови ВП ВС наголосила, що порушення суддею морально-етичних вимог і стандартів поведінки судді може ставитися йому в провину в контексті притягнення до дисциплінарної відповідальності, якщо вчинок судді настільки ганебний за виміром морально-етичних критеріїв, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя. Застосування такого виміру в кожному конкретному випадку передбачає врахування всіх обставин як щодо вчинку судді, так і його особистості.

У пунктах 129–130 постанови від 13.06.2024 у справі № 990SCGC/2/24 ВП ВС зазначила, що положення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вимагають від дисциплінарного органу та ВРП як органу, який виконує функцію апеляційної інстанції щодо перегляду рішень Дисциплінарних палат ВРП, наводити в рішеннях про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, склад якого саме дисциплінарного проступку встановлено в діях судді¹¹⁵.

Кваліфікація діяння – це правова оцінка конкретного діяння, яка полягає у встановленні точної відповідності між ознаками вчиненого

¹¹⁴ Постанова ВП ВС від 12.12.2024 у справі № 990SCGC/18/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992366> (дата звернення: 25.05.2025).

¹¹⁵ Постанова ВП ВС від 13.06.2024 у справі № 990/SCGC/2/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088920> (дата звернення: 06.05.2025).

діяння та ознаками, визначеними законом. Юридичною підставою кваліфікації діяння є його склад. Наслідки вчинення певних дій у кожному конкретному випадку мають бути встановлені й поставлені у вину суб'єктові дисциплінарного правопорушення, якщо між його діянням і наслідками існує причинний зв'язок. Настання описаних у законі наслідків є свідченням того, що вони виконують роль обставин, які надають проступку кваліфікованого виду.

Аналіз пункту 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» свідчить про те, що з об'єктивної сторони передбачений цією нормою дисциплінарний проступок є вчиненням суддею діяння, яке полягає в порушенні правил суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя.

У постанові від 08.09.2022 (провадження № 11-279cap21) ВП ВС зазначила, що об'єктивну сторону дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», утворює не будь-яке формальне недотримання суддею тих чи інших нормативних вимог, а лише та поведінка, яка порочить звання судді й підриває авторитет правосуддя¹¹⁶.

Безумовно, у будь-якому разі зазначені ознаки мають дії чи бездіяльність судді, що демонструють відверте нехтування нормами моралі й права, неповагу до інших громадян і суспільства загалом, недобросовісне використання власного соціального статусу та зумовлених посадою можливостей, поведінка, що викликає негативний суспільний резонанс, компрометує весь суддівський корпус, здатна поставити під сумнів незалежність, неупередженість, об'єктивність правосуддя та підірвати довіру до суду як інституції, покликаної стояти на варті законності й справедливості.

Отже, пункт 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить пороговий критерій (фільтр), який дає змогу розмежувати підстави для дисциплінарної відповідальності судді від інших форм порушень правил етичної поведінки. Його значення полягає в тому, що підставою дисциплінарної відповідальності судді може бути не будь-яка поведінка, що містить ознаки недотримання суддею норм суддівської етики, а лише та, що порочить звання судді або підриває авторитет правосуддя.

Наявність такого критерію відіграє ключову роль, у тому числі в питаннях забезпечення незалежності суддів і відповідає пункту 13 Рекомендацій, наданих у Висновку № 27 (2024) КРЕС.

¹¹⁶ Постанова ВП ВС від 08.09.2022 у провадженні № 11-279cap21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106280467> (дата звернення: 06.05.2025).

Водночас важливо констатувати, що інші, визначені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, неодмінно корелюються з правилами етичної поведінки судді, передбаченими КСЕ, не мають чітко визначеного законом порогового критерію, який розмежував би дисциплінарні проступки, які потенційно виправдовують накладення дисциплінарних санкцій, від порушень правил етичної поведінки, які відповідно до коментованої статті, не можуть самі по собі застосовуватися як підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Так, у наведених випадках підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності чітко визначені законом, так само, як і дисциплінарне провадження здійснюється відповідно до закону. Проте за обставин, за яких щодо судді ініціюється дисциплінарне провадження за порушення, які хоч і визначені законом, але відповідні дії водночас є предметом регулювання КСЕ, таке правове регулювання не повною мірою відповідає вимогам пунктів 13, 14 Рекомендацій, наданих у Висновку № 27 (2024) КРЄС, згідно з якими необхідно встановити пороговий критерій для розмежування неправомірної поведінки, яка потенційно виправдовує накладення дисциплінарних санкцій, від інших форм неналежної поведінки. Важливо чітко відрізнити етичні стандарти та неправомірну поведінку, яка виправдовує дисциплінарні санкції¹¹⁷.

До врегулювання зазначених питань необхідно виходити з того, що суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності лише в разі, коли мала місце не гідна його звання поведінка, наслідки якої є настільки серйозними й жахливими, що потребують накладення дисциплінарних стягнень. Дисциплінарні стягнення стосовно судді повинні ґрунтуватися на положеннях закону, бути пропорційними та застосовуватися як крайній захід у відповідь на порушення суддями своїх обов'язків.

¹¹⁷ Висновок № 27 (2024) КРЄС «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ від 06.12.2024 CCJE(2024)5. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

РОЗДІЛ II. ПОВЕДІНКА ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ СУДДІ

Стаття 5

Незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою забезпечення принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду.

Коментована стаття є першою в розділі II Кодексу, який присвячено поведінці судді під час виконання ним професійних обов'язків. У цій статті закріплено одну з визначальних вимог до здійснення правосуддя – незалежність судді, яку визнано основою для реалізації принципу верховенства права та забезпечення права на справедливий суд, і яка знайшла відображення у статті 126 Конституції України.

Незалежність суддів є основною передумовою функціонування самостійної та авторитетної судової влади, здатної забезпечити об'єктивне та безстороннє правосуддя, ефективно захистити права і свободи людини і громадянина. Принцип незалежності суддів означає процесуальну діяльність під час здійснення правосуддя в умовах, що виключають сторонній вплив на суддів. Гарантії незалежності суддів – це передбачені належні засоби мінімізації та усунення негативних впливів на суддів під час здійснення ними правосуддя, спрямовані на ухвалення законного й обґрунтованого рішення. Самостійність і незалежність органів судової влади означає, що вони виконують свої функції без жодного втручання у свою діяльність, не залежать від органів законодавчої та виконавчої влади, тому будь-який їхній вплив на судову владу повинен припинитися на етапі призначення суддів. Інституційна незалежність судової влади є передумовою незалежності та безсторонності кожного окремого судді, тоді як незалежність і безсторонність кожного з них є умовою забезпечення інституційної незалежності судової влади¹¹⁸. Указаний взаємозв'язок покладає на

¹¹⁸ Рішення КСУ від 27.10.2020 № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України; абзаци одинадцятий, дванадцятий, чотирнадцятий пункту 5 мо-

кожного суддю особисту відповідальність за застосування принципу верховенства права та дотримання стандартів справедливого суду під час здійснення правосуддя. Саме через приклад справедливого правосуддя формується юридична культура в суспільстві, що сприяє формуванню довіри громадськості до судової системи та зміцненню демократичних засад у державі.

Положення Конституції України стосовно незалежності суддів, яка є невід'ємним елементом статусу суддів та їхньої професійної діяльності, пов'язані з принципом поділу державної влади та обумовлені необхідністю забезпечувати основи конституційного ладу, права людини, гарантувати самостійність і незалежність судової гілки влади. В Основному законі України незалежність суддів забезпечується насамперед особливим порядком їхнього обрання або призначення на посаду та звільнення; заборонаю впливу на них у будь-який спосіб; захистом професійних інтересів суддів; підкоренням суддів під час здійснення правосуддя лише закону; особливим порядком притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; державним фінансуванням і належними умовами для функціонування судів і діяльності суддів; притягненням до юридичної відповідальності винних осіб за неповагу до суду й судді; організацією державою особистої безпеки суддів та їхніх сімей; здійсненням суддівського самоврядування; заборонаю для професійних суддів належати до політичних партій та профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької та творчої¹¹⁹.

Згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судова влада в Україні, відповідно до конституційних засад поділу влади, здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом¹²⁰.

тивувальної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

¹¹⁹ Рішення КСУ від 03.06.2013 № 3-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання суддів у відставці); абзаци другий, третій підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-13#Text> (дата звернення: 06.06.2025).

¹²⁰ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

Зміст незалежності суддів деталізовано в статті 6 згаданого Закону, у розумінні якої незалежність суддів полягає, зокрема, у здійсненні правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права; невтручанні сторонніх осіб у здійснення правосуддя; забороні впливу, тиску на суддів; протиправності неповаги до суду та його рішень і відповідальності за це; у діяльності суддівського самоврядування. Приписи про незалежність судді та її гарантії містяться також у статті 48 цього Закону¹²¹.

У дослідженні «Мірило правовладдя»¹²² Венеційська комісія з метою практичного застосування правовладдя, зокрема для уможливлення оцінювання правовладдя в конкретних країнах, розробила інструмент такого оцінювання, складником якого є еталонні тести, які хоча, за твердженням авторів, й не є вичерпними, утім відповіді на які та надані в дослідженні роз'яснення дозволяють визначити, чи узгоджуються приписи національного права та становище в державі з вимогами правовладдя. У цьому дослідженні увагу приділено й незалежності судівництва як невіддільної вимоги складника принципу правовладдя, як-от доступ до правосуддя. Венеційська комісія розділила питання про незалежність судівництва на дві частини: перша присвячена судовій незалежності загалом, а друга – незалежності окремих суддів та їхнім гарантіям. Винятково важливе значення указанного дослідження Венеційської комісії полягає, зокрема, у тому, що з ним вимоги незалежності суддів перестали бути абстрактними, теоретичними, а набули конкретного та універсального характеру.

ЄСПЛ також приділяє значну увагу питанням незалежності суду. За практикою ЄСПЛ, аби встановити, чи може вважатися «незалежним» орган (трибунал), він бере до уваги: спосіб призначення; тривалість мандату його членів; існування захисту від зовнішнього тиску; існує чи ні видимість незалежності¹²³.

ЄСПЛ розглядає такі **елементи незалежності суду**: функціональна, персональна та організаційна незалежність від інших

¹²¹ Там само.

¹²² Мірило правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 106-му пленарному засіданні (м. Венеція, 11–12.03.2016). Дослідження № 711/2013 CDL-AD(2016)007. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-ukr#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-ukr#) (дата звернення: 02.07.2025).

¹²³ Посібник зі статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) / Рада Європи; Європейський суд з прав людини. 31.12.2019. С. 23. URL: https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 06.06.2025); рішення ЄСПЛ від 25.02.1997 у справі «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (Findlay v. the United Kingdom; заява № 22107/93). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58016%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

органів держави чи від партій; неупередженість суддів, яка проявляється у зовнішньому вираженні підходу судді під час розгляду справи та винесення рішення; вибір суддів на строк виконання їхніх повноважень; як суд орган влади повинен володіти реальними повноваженнями на ухвалення рішень, щоб на основі правових норм ухвалювати рішення з питань, що належать до його компетенції; здійснювати свої повноваження в порядку належної правової процедури із забезпеченням процесуальних принципів (публічність, рівність учасників процесу тощо).

У преамбулі Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено, зокрема, що незалежність, поряд із компетентністю та неупередженістю судових органів, має велике значення для виконання судами своєї ролі з підтримки конституціоналізму та правопорядку¹²⁴.

Відповідно до положень Бангалорських принципів поведінки суддів, незалежність судових органів є передумовою забезпечення правопорядку та основною гарантією справедливого вирішення справи в суді. Отже, суддя має відстоювати та втілювати в життя принцип незалежності судових органів в його індивідуальному та колективному аспектах. Щодо застосування цього принципу зазначено таке:

1.1. Суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою;

1.2. Суддя дотримується незалежної позиції як щодо суспільства в цілому, так і щодо конкретних сторін судової справи, у якій він повинен винести рішення;

1.3. Суддя не тільки виключає будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади, а й робить це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу;

1.4. У тих випадках, коли рішення в справі має бути прийняте суддею одноосібно, він діє незалежно від своїх колег по суду;

1.5. Суддя відстоює та підтримує гарантії виконання суддями своїх обов'язків з метою збереження та підвищення інституціональної та оперативної відповідальності суддів;

¹²⁴ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

1.6. Суддя виявляє та підтримує високі стандарти поведінки суддів з метою укріплення суспільної довіри до судових органів, що має першочергове значення для підтримки незалежності судових органів¹²⁵.

Загалом, подібні, з певною специфікою, вимоги незалежності суддів закладають також інші міжнародні документи, серед яких, зокрема: Основні принципи незалежності судових органів¹²⁶; Європейський статут судді¹²⁷, Загальна (універсальна) хартія судді¹²⁸, Велика хартія суддів¹²⁹ тощо.

У Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, зокрема, йдеться, що кожна держава-член повинна надавати відповідні засоби, які давали б змогу судовим органам належним чином виконувати свої функції. У цій Рекомендації також здійснено розподіл незалежності суддів на зовнішню та внутрішню. З її змісту випливає, що зовнішня незалежність означає, зокрема, незалежність від упливу, що здійснюється з-поза меж судової влади, тоді як внутрішня – це невтручання в здійснення суддею правосуддя ще й внутрішніх органів судової влади, неможливість інших суддів, зокрема вищих, надавати вказівки під час розгляду конкретної справи тощо¹³⁰.

У наведених та багатьох інших актах міжнародного права відведено чільне місце незалежності суддів, і саме такі акти мають бути орієнтиром у рівні та вимогах до забезпечення незалежності суддів на національному рівні, особливо враховуючи євроінтеграційний

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Основні принципи незалежності судових органів: міжнародний документ ООН від 13.12.1985, схвалений Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985 та 13.12.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 06.06.2025).

¹²⁷ Європейський статут судді: міжнародний документ, прийнятий Європейською асоціацією суддів 20.03.1993 у м. Вісбадені (зміни внесено 20.04.1996 у м. Братиславі; затверджено 04.11.1997). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/statut_suddiv_v_jevropeji_jevropejska_asociaciya_suddiv_1997.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

¹²⁸ Загальна (універсальна) хартія судді: міжнародний документ, ухвалений 17.11.1999 Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у м. Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹²⁹ Велика хартія суддів (основоположні принципи): міжнародний документ Ради Європи, прийнятий 17.11.2010 КРЄС у м. Страсбурзі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення: 06.05.2025).

¹³⁰ Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: міжнародний документ, ухвалений 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 25.05.2025).

курс України та її тяжіння до правових систем західної ліберальної демократії. Саме тому такі акти необхідно вивчати та враховувати під час тлумачення як приписів національного законодавства, так і відповідних положень цього Кодексу.

Отже, *незалежність судді* необхідно розглядати через два взаємодоповнювальні фактори: зовнішній і внутрішній. Зовнішній фактор – це об'єктивний аспект, який є комплексним набором механізмів, що забезпечують його свободу від будь-якого незаконного зовнішнього впливу як з боку державних органів, так й інших суб'єктів суспільного життя та створюють умови для здійснення правосуддя відповідно до принципу неупередженості та верховенства права. Забезпечення відповідності стандартам справедливого суду здійснюється через дотримання норм процесуального права, гарантій конституційного та законодавчого характеру. Цей рівень охоплює дотримання суддею стандартів справедливого суду через об'єктивне та неупереджене застосування норм процесуального та матеріального права. Внутрішній фактор – це суб'єктивний аспект, що охоплює особистісне ставлення судді до принципів верховенства права та вимог справедливого суду. Це охоплює рівень знань, переконань, внутрішньої моральної позиції та поведінки, яка визначає наскільки суддя готовий відстоювати ідеали справедливості навіть у разі зовнішнього тиску. Саме внутрішня незалежність судді формує правову культуру всередині суддівського корпусу й забезпечує послідовне застосування законів у конкретних справах.

Таким чином, незалежність судді є не лише юридичною гарантією, закріпленою в Конституції України та національному законодавстві, але й ключовою передумовою для виконання суддею своїх обов'язків у системі правосуддя, забезпечення принципу верховенства права та невід'ємною складовою справедливого суду. Лише в поєднанні зовнішніх гарантій з внутрішнім переконанням судді у важливості верховенства права можливо забезпечити справедливість судового процесу й підтримати довіру суспільства до судової системи.

Щодо принципу верховенства права – *детальніше про це див. коментар преамбули та статті 1 Кодексу.*

Із зазначеного випливає, що незалежність судді під час здійснення правосуддя покликана забезпечити дієвість як принципу верховенства права, так і реалістичність права на судовий захист. Така незалежність має багато аспектів і накладає зобов'язання як на державу загалом і на органи державної влади, так і на судову владу, суди та окремих суддів.

Стаття 6

Суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно, виходячи виключно з обставин, установлених під час розгляду справи, за своїм внутрішнім переконанням, керуючись верховенством права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, незважаючи на будь-які зовнішні втручання, впливи, стимули, загрози або публічну критику.

Мета коментованої статті – додатково акцентувати увагу суддів на тому, що одним із базових стандартів здійснення справедливого правосуддя та фундаментальним принципом функціонування судової системи є незалежність судді під час здійснення правосуддя.

У цьому Кодексі **незалежність** виступає наскрізною категорією. Окрім статті 6, про незалежність йдеться також в інших положеннях Кодексу, які передують коментованій нормі.

Так, у статті 1 йдеться про те, як має діяти суддя, коли незалежність та авторитет судової влади опиняються під загрозою. У статті 2 зазначається, що суддя має бути незалежним у процесі прийняття рішень. У статті 5 зроблено акцент на тому, що незалежність судді під час здійснення правосуддя є передумовою забезпечення принципу верховенства права та складовою справедливого суду. Відповідно, у розвиток попередніх положень, зміст статті, що коментується, фокусує увагу на обов'язку судді здійснювати правосуддя незалежно.

Незалежність та неупередженість суддів належать до найважливіших цінностей демократичного суспільства.

Як неодноразово зазначалося в коментарях до попередніх норм цього Кодексу, на значущості незалежності суддів акцентується увага в Основному законі нашої держави: незалежність судді гарантується статтею 126 Конституції України¹³¹.

Закономірно, у розвиток конституційних положень, значна увага питанню незалежності суддів приділяється в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», відповідні положення якого наведені в коментарі цього Кодексу (*детальніше про це див. коментар стат-*

¹³¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

ти 5). Однак у контексті змісту коментованої норми варто звернути додаткову увагу на положення статті 48 цього Закону, у якій зазначено, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання; він здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Саме у цій статті містяться приписи щодо заборони втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя й передбачається, що таке втручання має наслідком відповідальність, установлену законом. Також стаття 48 Закону передбачає механізм забезпечення незалежності судді, в якому відведено роль недоторканності та імунітету судді; обов'язку здійснення правосуддя в порядку, визначеному процесуальним законом; заборону втручання в здійснення правосуддя.

Згідно зі статтею 6 ЄКПЛ, незалежність є невід'ємною частиною права людини на справедливий судовий розгляд¹³². Зміст цього права нерозривно пов'язаний із гарантіями здійснення судового розгляду незалежним і неупередженим судом, установленим законом. Тож можна впевнено стверджувати, що норма Кодексу, яка коментується, слугує орієнтиром у поведінці суддів для забезпечення захищеного ЄКПЛ права на справедливий судовий розгляд.

Отже, коментована стаття Кодексу, який є зведенням правил поведінки судді, частково відтворює зміст міжнародних, конституційних і законодавчих норм, конкретизує їх і визначає, як має поводитися суддя, щоб реалізувати конституційні гарантії.

Що стосується Бангалорських принципів поведінки суддів¹³³, то незалежність в них розглядається як один із шести базових принципів, цінностей (*Цінність 1*), які мають бути постійними орієнтирами для суддів у їхній професійній діяльності. Застосування цього принципу так само, як і згідно з коментованою нормою Кодексу, передбачає незалежне здійснення суддею своєї судової функції, яке базується на оцінці фактів і свідомому розумінні права; виконання професійних функцій суддею з виключенням стороннього впливу на нього, тиску, загроз або втручання.

Таким чином, стаття 6 КСЕ виступає своєрідним мостиком між правовими нормами та етичними стандартами поведінки суддів,

¹³² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

¹³³ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.06.2025).

які мають реалізовуватися в щоденній поведінці судді. Вона є практичним втіленням конституційних гарантій незалежності суддів, європейських стандартів справедливого правосуддя та норм національного законодавства щодо судоустрою і статусу судді.

Варто підкреслити, що принцип незалежності судді ґрунтується на двох ключових аспектах: інституційній та індивідуальній незалежності.

Інституційна незалежність судді є гарантією того, що судова влада як окремий державний інститут не має перебувати під впливом інших гілок влади, зокрема, законодавчої та виконавчої. Творцем інституційної незалежності має бути держава, яка створює відповідні умови для забезпечення існування інституту судової влади в умовах незалежності (*детальніше про це див. коментар статті 5 Кодексу*).

Індивідуальна незалежність судді залежить від самого судді та означає його здатність ухвалювати рішення в умовах, які виключають вплив зовнішніх або внутрішніх чинників.

Принцип незалежності судді є не тільки гарантією справедливого правосуддя, а й сприяє формуванню суспільної довіри до нього.

Отже, незалежність судді є найбільш значущою категорією, оскільки саме вона створює важливі умови для забезпечення справедливого правосуддя.

У статті, яка коментується, підкреслено, що суддя повинен здійснювати правосуддя незалежно. Це означає, що суддя під час здійснення правосуддя має бути вільним від будь-яких зовнішніх втручань, впливів чи навіть тиску на нього; він мусить керуватися насамперед верховенством права, установленими ним під час розгляду фактами й обставинами справи та своїм внутрішнім переконанням. Саме незалежність судді є ключовою складовою правової держави та верховенства права. Суддя має усвідомлювати, що він є відповідальним за долю свого судового рішення.

Незалежність судді під час здійснення правосуддя, як це впливає зі змісту коментованої норми, пов'язана із такими *внутрішніми критеріями*:

– урахуванням та оцінкою обставин, установлених під час розгляду суддею справи (а не обставин, що могли бути озвучені, зокрема сторонами справи, в медіа, соцмережах чи стати відомі судді з інших зовнішніх джерел);

– наявністю у судді внутрішнього переконання, необхідного для прийняття відповідного рішення;

– керуванням принципом верховенства права.

До зовнішнього критерію незалежності судді належить: стійкість до зовнішніх втручань, впливів, стимулів, загроз, публічної критики. Отож суддя зобов'язаний ухвалювати рішення незалежно, що виключає будь-який тиск ззовні – як з боку державних органів, так і окремих осіб, представників засобів масової інформації чи громадських активістів, навіть в умовах, якщо справа має значний суспільний резонанс.

Недопустимим є будь-який вплив на суддю, примус або інші форми тиску, корупційні пропозиції, керування політичними інтересами окремих осіб чи політичних партій, особистими зв'язками тощо.

У практиці ЄСПЛ вироблені певні підходи до того, якими мають бути гарантії проти зовнішнього тиску на суддів. Так, будь-хто із суддів не повинен піддаватися зовнішньому впливу або навіть впливу представників суддівської спільноти. Суддя не має права ухвалювати рішення під впливом будь-яких вказівок з боку його колег, у тому числі тих, хто наділений певними адміністративними повноваженнями (керівники суду, судових палат). У рішеннях ЄСПЛ стверджує, що якщо не буде достатніх гарантій, які захищають незалежність суддів всередині суддівського корпусу, це може бути розцінене як наявність об'єктивно обґрунтованих сумнівів у заявника в незалежності та неупередженості суду (див. справи «Парлов–Ткалчич проти Хорватії», § 86¹³⁴; «Моїсеев проти російської федерації», § 184¹³⁵; «Дактарас проти Литви», § 36¹³⁶).

Незалежність судді має проявлятися не лише в тому, що особисто суддя повинен відчувати свою незалежність; саме таке сприйняття має бути в тих осіб, які спостерігають за його діяльністю.

Як впливає з практики ЄСПЛ, для того, щоб вирішити, чи суд може вважатися незалежним, як того вимагає § 1 статті 6 ЄКПЛ¹³⁷, важливою може бути також і зовнішня видимість. Вона полягає в довірі, яку в демократичному суспільстві суди мають

¹³⁴ Рішення ЄСПЛ від 22.12.2009 у справі «Парлов–Ткалчич проти Хорватії» (Parlov–Tkalčić v. Croatia; заява № 24810/06); пункт 86. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96426> (дата звернення: 25.05.2025).

¹³⁵ Рішення ЄСПЛ від 09.12.2004 від «Моїсеев проти російської федерації» (Moiseyev v. Russia; заява № 62936/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> (дата звернення: 06.06.2025).

¹³⁶ Рішення ЄСПЛ від 10.10.2000 у справі «Дактарас проти Литви» (Daktaras v. Lithuania; заява № 42095/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58855%22%5D%7D> (дата звернення: 06.06.2025).

¹³⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

викликати під час судового розгляду, перш за все у підсудних під час кримінального провадження (рішення ЄСПЛ «Шахінер проти Туреччини», § 44)¹³⁸.

Тож суддя повинен уникати таких ситуацій, коли в стороннього спостерігача може створюватися враження, що він не є незалежним.

Незалежність не є привілеєм окремого судді, а виступає гарантією забезпечення прав людини та реалізацією на практиці верховенства права.

Водночас суддя має бути внутрішньо неупередженим, уникаючи особистої заінтересованості в результатах розгляду справи.

Оскільки незалежне здійснення правосуддя означає заборону тиску, погроз і втручань будь-якої особи в діяльність судді зі здійснення правосуддя, суддя повинен рішуче зупиняти будь-які спроби втручання в його діяльність. Наприклад, будь-які спроби будь-кого (за винятком передбачених процесуальним законом способів взаємодії із судом) указати йому або просити його про те, як належить вирішувати конкретну справу, що перебуває або може перебувати в його провадженні.

За наявності підстав суддя повинен звернутися до ВРП з повідомленням про втручання в його діяльність зі здійснення правосуддя. Відповідний обов'язок судді визначено в статті 56 та інших нормах Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Неподання повідомлення у визначений законом строк є підставою дисциплінарної відповідальності за пунктом 6 частини першої статті 106 згаданого Закону.

Обставини, установлені під час розгляду справи, – це ті факти та докази, які досліджувалися судом у процесі судового розгляду та підтверджувалися належними юридичними засобами, як-то: фактичні обставини справи; письмові докази; відео-, аудіо- та електронні докази; свідчення учасників судового розгляду; висновки експертів; процесуальні дії та рішення судді / суду. Інформація з інших джерел не може бути врахована суддею. Суддя має право використати інформацію з відкритих джерел, але не може враховувати обставини, які не були предметом дослідження під час судового розгляду.

Внутрішнє переконання судді – це суб'єктивна впевненість у правильності ухвалюваного рішення, яка ґрунтується на дослідженні та аналізі доказів, правових норм та особистому досвіді судді.

¹³⁸ Рішення ЄСПЛ від 25.01.2001 у справі «Шахінер проти Туреччини» (Şahiner v. Turkey; заява № 42166/15). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22item-id%22:%5B%22001-59666%22%5D%2C%22date%22:%5B%2206.06.2025%22%5D%7D> (дата звернення: 06.06.2025).

Керуватися верховенством права – враховувати не лише букву, а й дух закону, його основні принципи, які спрямовані на забезпечення справедливості, рівності перед законом і судом, захист прав людини. Суддя має забезпечувати водночас законність і справедливість судового рішення. Більш детально про застосування судьями принципу верховенства права – *детальніше про це див. коментар преамбули, статті 1 та статті 5 цього Кодексу.*

Зовнішні втручання – це здійснення з боку будь-яких осіб певних спроб впливу на суддю, що може проявлятися в різних формах: звернень з проханням, адресованим судді; наданням йому вказівок, виступи з критикою в засобах масової інформації до ухвалення рішення по суті справи; використання спроб підкупу судді; проведення пікетів тощо.

Варто враховувати, що суддя є публічною особою й тому повинен розуміти, що в Україні як демократичній країні діє свобода слова. Час від часу сторони або їхні прихильники можуть намагатися вплинути на судові рішення через організацію відповідних публікацій того чи іншого змісту. Тому суддя не повинен бути надто чуливим до критики та інших публікацій у пресі чи мережі «Інтернет». Суддя повинен бути здатним прийняти законне й обґрунтоване рішення, навіть якщо воно не відповідає поточним суспільним очікуванням (повідомленням в пресі, вимогам мітингувальників тощо), незалежно від можливого схвалення або критики. Здатність ухвалити законне і обґрунтоване виключно матеріалами справи рішення – один із найважливіших «хард-скілів» судді.

Впливи – це способи психологічного, фізичного та іншого тиску на суддю або його родичів / близьких осіб, які можуть застосовуватися будь-якими особами задля того, щоб отримати бажаний результат під час прийняття рішення суддею.

Стимули можуть проявлятися в зовнішніх факторах, які мотивують суддю на здійснення певних процесуальних дій та прийняття рішень. Наприклад, це обіцянка з боку іншої людини допомогти у кар'єрному зростанні чи сприянні покращенню побутових умов судді та його сім'ї.

Загрози – це способи здійснення впливу на суддю шляхом його залякування, шантажу, висловлення погроз фізичної розправи щодо судді та / або членів його сім'ї, близьких родичів, або погроз пошкодження чи знищення майна.

Публічна критика – це публічне висловлення певними особами власного незадоволення діями судді, його поведінкою, яке може здійснюватися через ЗМІ та соціальні мережі або навіть привсе-

людно в суді чи в місцях загального скупчення людей. Це може бути донесення певною особою широкому колу осіб своїх власних думок про наявність професійних недоліків у судді, його недостатню компетентність або розповсюдження власного уявлення про його упередженість. Ознака публічності критики свідчить про те, що такі дії вчиняються прилюдно або розповсюджуються через засоби масової інформації, мережу «Інтернет» з метою донесення їх якомога ширшому колу осіб.

Приклад, який ілюструє дотримання положень статті 6 КСЕ

Приклад 1. Судді стало відомо, що від учасника справи на електронну адресу суду надійшов лист із погрозою, що стосується особисто судді. Суддя звернувся до ВРП з повідомленням про втручання.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 6 КСЕ

Приклад 1. У провадженні однієї з дисциплінарних палат ВРП перебувало дисциплінарне провадження щодо судді, якому інкримінували поведінку, що порочить звання судді та підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності та дотримання норм суддівської етики. Така поведінка судді полягала в можливому втручанні в процес здійснення правосуддя іншими суддями, що свідчить про пряме порушення ним принципу незалежності, закріпленого в статті 6 КСЕ.

Приклад 2. Суддя після ухвалення судового рішення виправив описку в спосіб, не передбачений процесуальним законодавством, змінивши сутність цього рішення. Під час розгляду справи судом вищої інстанції порушення було визнано таким, що підриває легітимність правосуддя та суперечить вимогам незалежності судді, оскільки суддя повинен здійснювати правосуддя виключно на підставі закону та встановлених обставин справи.

Стаття 7

Суддя повинен сумлінно і компетентно виконувати покладені на нього обов'язки, вживати заходів для професійного зростання та удосконалення практичних навичок.

Суддівська професія є однією з найвідповідальніших у системі публічної влади, адже від рішень суддів залежить доля громадян, захист прав і свобод, авторитет держави та довіра суспільства до правосуддя. У цьому контексті надзвичайного значення набуває не лише дотримання суддею закону, а і його ставлення до виконання професійних обов'язків. Саме сумлінність, компетентність, прагнення до постійного розвитку та вдосконалення практичних навичок визначають, чи втілиться принцип верховенства права в життя, чи залишиться недосяжним ідеалом.

Коментована стаття є комплексною нормою, яка охоплює два компоненти: перший – встановлює вимоги до сумлінного та компетентного виконання суддею своїх обов'язків, а другий – наголошує на необхідності професійного зростання та вдосконалення практичних навичок.

Щодо сумлінності та компетентності у виконанні обов'язків судді.

Коментована норма спрямована на формування етичного стандарту, який вимагає від судді не лише належного виконання своїх обов'язків, а й постійного розвитку знань і практичних навичок. Суддя, як носій судової влади, має відповідати високим суспільним очікуванням щодо компетентності.

Ця норма підкріплена як нормами національного законодавства, так і міжнародними стандартами.

Поняття «сумлінність» щодо виконання обов'язків суддів у міжнародних актах прямо не визначено в єдиному чіткому формулюванні, однак опосередковано присутнє в принципах доброчесності, старанності та відповідальності, які є основою етичних стандартів суддів.

Зокрема, стаття 6 Загальної (універсальної) хартії судді (1999) наголошує, що суддя має ефективно й старанно виконувати свої обов'язки без будь-яких невинуватених затримок¹³⁹.

Аналогічно у пункті 62 Рекомендацій СМ/Рес (2010) 12 КМРС державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки вказано, що судді повинні розглядати кожну справу з належною ретельністю та впродовж розумного строку¹⁴⁰.

Це підкреслює важливість сумлінного ставлення до виконання професійних обов'язків судді для забезпечення ефективного правосуддя.

В українському правовому полі сумлінність деталізується в пунктах 14, 19 Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді. Згідно з цими положеннями, сумлінність є одним з показників в оцінюванні відповідності судді під час оцінки доброчесності та професійної етики судді. *Сумлінність* – це старанне, ретельне та відповідальне виконання суддею своїх обов'язків¹⁴¹.

Суддя відповідає показнику сумлінності, якщо, зокрема, але не виключно:

- 1) ефективно організовує виконання своїх повноважень і є дисциплінованим;
- 2) забезпечує розгляд справ у розумні строки, своєчасно готує процесуальні документи;
- 3) наводить обґрунтування та належні мотиви щодо підготовлених документів на підставі принципу верховенства права, релевантного законодавства та встановлених фактів;
- 4) підтримує та вдосконалює свої професійні знання та навички шляхом постійного навчання та підвищення кваліфікації з метою компетентного виконання посадових обов'язків та інших повноважень;
- 5) діє в межах повноважень, не допускає свавілля.

¹³⁹ Загальна (універсальна) хартія судді: міжнародний документ, ухвалений 17.11.1999 Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у м. Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁴⁰ Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 КМРС державам-членам щодо суддів: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 25.05.2025).

¹⁴¹ Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді), затверджені рішенням ВРП 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (дата звернення: 25.05.2025).

Складаючи присягу, зміст якої визначений статтею 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддя присягає «... сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді...»¹⁴².

Сумлінність як моральна характеристика судді проявляється в чесному, відповідальному та старанному ставленні до виконання професійних обов'язків, ухвалення рішень і вчинків. Це внутрішня дисципліна, яка спонукає суддю діяти не через зовнішній примус, а через переконання в правильності своїх дій. Сумлінність виступає внутрішнім орієнтиром чесності та відповідальності, що має значення у всіх сферах життя.

У професійному контексті сумлінність характеризується:

- дотриманням норм і правил навіть за відсутності зовнішнього контролю;
- добросовісним, а не формальним виконанням обов'язків;
- прозорістю та відповідальністю в ухваленні рішень;
- внутрішнім почуттям обов'язку, а не страхом покарання.

Сумлінний суддя ретельно досліджує справу, ухвалює рішення відповідно до закону та совісті; діє в душі справедливості, демонструючи чесність, відповідальність і гідність. Такий суддя не лише виконує свої обов'язки, а й слугує ідеалам права і справедливості, дотримуючись найвищих моральних і професійних стандартів.

Старанність як складова сумлінності є моральною чеснотою судді, що охоплює раціональне використання робочого часу, самоконтроль і зосередженість на виконанні своїх суддівських обов'язків. Варто зазначити, що обов'язок судді старанно виконувати покладені на нього обов'язки регламентується відповідними процесуальними законами й полягає, зокрема, у дотриманні ним порядку й строків розгляду судових справ, виготовленні судових рішень у строки, передбачені чинним законодавством, забезпеченні можливості реалізації сторонами своїх процесуальних прав тощо.

Посадові обов'язки, зокрема суддівські та адміністративні функції, повинні виконуватися ефективно, справедливо та з розумною швидкістю. Швидке виконання судової роботи вимагає від судді виділення достатнього часу на виконання посадових обов'язків, оперативності ухвалення рішень, а також ужиття розумних заходів для забезпечення взаємодії судді з працівниками апарату суду, учасниками судового розгляду в межах, визначених процесуальним законом, задля досягнення зазначеної мети.

¹⁴² Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

Суддя присвячує свою професійну діяльність виконанню судових функцій, до яких належать не лише виконання посадових обов'язків у судовому розгляді справи та винесення рішень, а й інші обов'язки, які не пов'язані зі здійсненням правосуддя. Вимоги щодо сумлінності в рівному ступені розповсюджуються як на діяльність із здійснення правосуддя, так і на виконання інших обов'язків судді (*детальніше про це див. коментар статті 17 Кодексу*).

Компетентність судді є сукупністю його професійних знань, умінь та особистих якостей, які забезпечують здатність ефективно здійснювати правосуддя. Це поняття включає не лише теоретичну підготовку, а й практичні навички, такі як аналіз доказів, аргументація рішень і управління судовим процесом.

Європейська хартія про статус суддів наголошує, що під час виконання своїх обов'язків суддя повинен виявляти повагу до особи та пильно стежити за підтриманням високого рівня компетентності, якого вимагає винесення рішень у справах, рішень, від яких залежить гарантія захисту прав людини (пункт 1.5.)¹⁴³.

У пояснювальній записці до пункту 1.5. Європейської хартії про статус суддів (Модельного кодексу) вказано, що судді мають забезпечувати підтримання високого рівня компетентності, якого вимагає розгляд справ¹⁴⁴. Це означає, що високий рівень компетентності, обізнаності є постійною вимогою, що ставиться перед суддею щодо розгляду справ і прийняття в цих справах рішень. Суддя повинен підтримувати високий рівень, якщо це необхідно, шляхом подальшого навчання.

У преамбулі Бангалорських принципів поведінки суддів йдеться про те, що «компетентність, незалежність і неупередженість судових органів має велике значення в питанні захисту прав людини, оскільки здійснення всіх інших прав цілком залежить від належного здійснення правосуддя»¹⁴⁵.

Положення коментованої статті кореспондує із зазначеним у Бангалорських принципах поведінки суддів шостим показником

¹⁴³ Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ від 10.07.1998, ухвалений Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи, DAJ/DOC(98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁴⁴ Пояснювальна записка до Європейської хартії про закон «Про статус суддів» (Модельний кодекс): міжнародний документ, ухвалений Європейською асоціацією суддів 10.07.1998 і опублікований Радою Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁴⁵ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

«Компетентність та старанність», у якому вказано, що компетентність і старанність є необхідними умовами для виконання суддею своїх обов'язків.

Зміст показника «компетентність і старанність» у цьому документі розкрито через сферу його застосування, а саме:

«6.1. Судові функції судді мають пріоритет над усіма іншими видами діяльності.

6.2. Суддя присвячує свою професійну діяльність виконанню судових функцій, до яких належать не тільки виконання судових та посадових обов'язків у судовому розгляді справи та винесення рішень, а й інші завдання, що стосуються судової посади та діяльності суду.

6.3. Суддя вживає розумні заходи для збереження та розширення своїх знань, удосконалення практичного досвіду та особистих якостей, необхідних для належного виконання ним своїх обов'язків, використовуючи для цих цілей засоби навчання та інші можливості, що в умовах судового контролю мають бути доступні для суддів.

6.4. Суддя має бути в курсі відповідних змін до міжнародного законодавства, включаючи міжнародні конвенції та інші документи, що встановлюють норми, які діють у сфері прав людини.

6.5. Суддя виконує всі свої обов'язки, включаючи винесення відкладених рішень, розумно, справедливо та з достатньою швидкістю.

6.6. Суддя підтримує порядок та дотримується етикету в процесі всіх судових розглядів і поводить себе терпляче, гідно та ввічливо по відношенню до сторін судового засідання, присяжних, свідків, адвокатів та інших осіб, з якими суддя спілкується в своїй офіційній якості. Суддя має вимагати такої самої поведінки від законних представників сторін, співробітників суду та інших осіб, що знаходяться під впливом судді, підпорядковані йому чи є під його наглядом.

6.7. Суддя не повинен займатися діяльністю, що не сумісна зі старанним виконанням судових функцій».

У Коментарі шостого показника «Компетентність і старанність» Бангалорських принципів поведінки суддів вказано, що компетентність під час виконання суддею своїх обов'язків вимагає знань у галузі права, відповідних навичок, скрупульозності та підготовки¹⁴⁶. Професійна компетентність судді має бути очевидною під час виконання ним чи нею своїх обов'язків.

¹⁴⁶ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/>

В українському законодавстві компетентність судді розглядається як один із критеріїв кваліфікаційного оцінювання судді. Згідно з частиною другої статті 83 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», критеріями кваліфікаційного оцінювання є: компетентність (професійна, особиста, соціальна тощо); професійна етика; добросовісність. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання визначає показники професійної, особистої та соціальної компетентності, зокрема:

- *професійна компетентність*: когнітивні здібності, знання історії української державності, загальні знання у сфері права, знання зі спеціалізації суду відповідного рівня, здатність практичного застосування знань у сфері права в суді відповідного рівня та спеціалізації;
- *особиста компетентність*: рішучість та відповідальність, безперервний розвиток;
- *соціальна компетентність*: ефективна комунікація, ефективна взаємодія, стійкість мотивації, емоційна стійкість.

У професійному стандарті «Суддя»¹⁴⁷ визначено цифрові компетенції, зокрема: здатність використовувати цифрове обладнання, системне та прикладне програмне забезпечення (застосунки, зокрема онлайн), мережу «Інтернет» для вирішення робочих завдань; здатність добирати та зберігати дані, інформацію, цифровий контент; здатність інтерпретувати дані, інформацію, цифровий контент, отримані з прикладного програмного забезпечення; здатність створювати та редагувати цифровий контент у форматах, відповідно до вимог; здатність застосовувати цифрові технології та інструменти для професійної комунікації та співпраці; здатність захищати цифрові пристрої, цифровий контент та цифрову ідентичність.

Складовими компетентності судді є:

1. Юридична грамотність: глибоке знання законодавства, уміння застосовувати норми матеріального та процесуального права.
2. Аналітичне мислення: здатність логічно аналізувати докази, будувати аргументацію, передбачати наслідки рішень, виявляти суперечності в доказах й оцінювати широкий контекст спірних правовідносин.

files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

¹⁴⁷ Професійний стандарт «Суддя»: рішення Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) від 26.12.2024, затверджене рішенням Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) № 363. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/694-proekt_sudda_1.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

3. Процесуальна культура: дотримання норм судового процесу, ведення засідання з повагою до учасників процесу, контроль за строками та іншими процедурними (процесуальними) питаннями.

4. Етична відповідність: дотримання КСЕ, уникнення конфлікту інтересів, забезпечення прозорості та доброчесності, ухвалення рішень, що відповідають ідеалам права.

5. Професійна етика та незалежність: протистояння зовнішньому впливу, збереження нейтральності та автономності.

6. Психологічна стійкість і людяність: здатність діяти в умовах тиску, зберігати спокій, об'єктивність і врівноваженість у конфліктних ситуаціях.

7. Безперервний розвиток: постійне оновлення знань, аналіз судової практики, проходження навчання.

Суддя компетентно виконує свої обов'язки, якщо:

- його рішення є обґрунтованим та зрозумілим, з чітким посиленням на норми права, практику національних судів і ЄСПЛ із зазначенням причин прийняття чи відхилення доказів і аргументів;
- він застосовує актуальні редакції норм, вміє інтерпретувати їх у складних правових ситуаціях;
- ефективно керує судовим процесом, забезпечуючи змагальність, рівність сторін, своєчасне реагування на процесуальні зловживання та вжиття заходів процесуального примусу за необхідності;
- демонструє глибоке розуміння специфіки справ, на яких спеціалізується (наприклад, у справах щодо податків, банківського права, ІТ, медичного права)
- володіє навичками аналізу міждисциплінарних справ, що включають економічні, соціальні чи інші чинники.

Щодо професійного зростання та удосконалення практичних навичок суддею.

Професійне зростання та удосконалення практичних навичок є невід'ємною складовою якісного правосуддя. Суддя не може обмежуватися лише знанням чинного законодавства – він зобов'язаний постійно аналізувати нову судову практику, опановувати зміни в правовому регулюванні, а також розвивати комунікативні, аналітичні й організаційні вміння. Самоосвіта, участь у програмах підвищення кваліфікації, міжнародних форумах та правових обмінах – усе це дозволяє судді діяти впевнено, неупереджено й на високому професійному рівні, відповідаючи очікуванням суспільства та стандартам суддівської етики.

Обов'язок судді вживати заходів для професійного зростання закріплено в Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки. У пункті 56 Рекомендації зазначено, що на держави покладається обов'язок «забезпечувати суддів теоретичним, практичним початковим навчанням та навчанням без відриву від роботи, яке повністю фінансується державою. У таке навчання мають входити предмети..., пов'язані з виконанням суддівських функцій. Інтенсивність і тривалість такого навчання мають визначатися з огляду на попередній професійний досвід»¹⁴⁸.

Ключове правило, яке стосується обов'язку суддів щодо забезпечення належного рівня компетентності, сформульовано у пункті 65 Рекомендації: «судді повинні регулярно підвищувати та вдосконалювати свій професійний рівень».

У пунктах 2–5 Висновку № 4 (2003) КРЄС до уваги КМРЄ щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях наголошено, що незалежність судової влади наділяє суддів усіх рівнів та юрисдикцій правами, але також покладає етичні обов'язки. Останні включають обов'язок виконувати суддівську роботу професійно та старанно, що передбачає, що судді повинні мати високу професійну кваліфікацію, яка здобувається, підтримується та покращується за допомогою навчання, щодо проходження якого вони мають обов'язок, а також право. Важливо, щоб судді, відібрані після здобуття повної юридичної освіти, отримали детальну, глибоку, різноманітну підготовку з тим, щоб мати можливість задовільно виконувати свої обов'язки. Така підготовка є також гарантією їхньої незалежності й безсторонності згідно з вимогами ЄКПЛ. Нарешті, підготовка є необхідною передумовою, якщо судова влада розраховує та заслуговує на повагу. Довіра, яку громадяни мають до системи правосуддя, буде посилюватися, якщо судді матимуть глибокі та розгалужені знання, які виходять за межі технічних знань права та поширюються на сфери важливого соціального значення, а персональні й суддівські навички та розуміння дозволятимуть їм управляти справами та працювати з усіма особами-учасниками належно та поважно. Підготовка, коротше кажучи, є необхідною для об'єктивного, без-

¹⁴⁸ Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: міжнародний документ, ухвалений 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 25.05.2025).

стороннього та компетентного виконання суддівських функцій, а також для захисту суддів від неналежного впливу¹⁴⁹.

Згідно з пунктами 2.3. та 4.4. Європейської хартії про статус суддів, закон гарантує суддям можливість підтримувати та удосконалювати свої знання, технічні, соціальні та культурні, необхідні для виконання їхніх обов'язків, шляхом отримання доступу до програм підготовки за державний кошт¹⁵⁰.

В Україні означені підходи імплементовані у статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Частина п'ята цієї норми закріплює, що суддя має право підвищувати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку. Водночас, згідно з пунктом 8 частини сьомої, суддя зобов'язаний систематично розвивати професійні навички (уміння), підтримувати свою кваліфікацію на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду.

Отже, як випливає з наведених законодавчих положень, суддя:

- зобов'язаний *підтримувати* належний рівень своєї кваліфікації;
- *має право підвищувати* свій професійний рівень (кваліфікацію).

Для підтримання кваліфікації суддя зобов'язаний проходити відповідну підготовку в НІШСУ (стаття 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

НІШСУ є державною установою зі спеціальним статусом у системі правосуддя, яка забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів для системи правосуддя та здійснює науково-дослідну діяльність (стаття 104 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Відповідно до наведених законодавчих норм, НІШСУ забезпечує суддям можливість: а) підтримувати належний рівень своєї кваліфікації шляхом відповідної *підготовки*; б) підвищувати рівень своєї кваліфікації шляхом *періодичного навчання*.

А. Судді повинні проходити підготовку для підтримання кваліфікації не менше ніж раз на три роки тривалістю не менше 40 академічних годин. Метою підготовки є забезпечення того, щоб суддя постійно відповідав мінімально необхідному рівню професій-

¹⁴⁹ Висновок № 4 (2003) КРЄС до уваги КМРЄ щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях: міжнародний документ від 27.11.2003 № CCJE (2003); оп. № 4. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/04.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁵⁰ Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ від 10.07.1998, ухвалений Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи, DAJ/DOC(98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

них знань і навичок, що вимагаються для здійснення правосуддя. Це своєрідна «підтримка форми» та актуалізація знань.

Б. Періодичне навчання суддів для підвищення рівня їхньої кваліфікації – це поняття, яке є ключовим інструментом для реалізації обов'язку судді щодо «професійного зростання та удосконалення практичних навичок». Цей вид навчання має на меті не просто зберегти наявний у судді рівень, а суттєво покращити та поглибити його професійну компетентність. Отже, це не просто формальність, а динамічний і цілеспрямований процес. Його мета полягає не лише в підтримці наявного рівня знань, а й у забезпеченні безперервного розвитку судді.

Таким чином, періодичне навчання є не просто обов'язком, а необхідною інвестицією в професійний розвиток судді. Воно дає змогу не тільки підтримувати, а й постійно підвищувати рівень своєї кваліфікації, що є запорукою сумлінного та компетентного виконання обов'язків та, зрештою, зміцнення довіри суспільства до справедливого правосуддя.

Важливо, що питання підвищення кваліфікації судді має не лише освітній, а й дисциплінарний вимір. Відповідно до пункту 4 частини першої статті 109 Закону, одним із видів дисциплінарного стягнення може бути тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя з обов'язковим направленням до НШСУ для проходження курсу підвищення кваліфікації, визначеного дисциплінарним органом. У таких випадках поновлення судді до виконання повноважень можливе лише після проходження навчання та успішного проходження кваліфікаційного оцінювання.

Слід зауважити, що професійне зростання судді, удосконалення навичок є складовою концепції постійного та безперервного розвитку, яка частково відображена у Положенні про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення¹⁵¹. Зокрема, безперервний розвиток є показником, за яким оцінюється відповідність судді критерію особистої компетентності. Безперервний розвиток, відповідно до пункту 2.7. Положення, визначається як свідомі та послідовні зусилля судді щодо професійного саморозвитку. Суддя відповідає показнику безперервного розвитку, якщо він об'єктивно оцінює свої сильні сторони та зони розвитку; запитує та відкрито

¹⁵¹ Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення: документ, затверджений рішенням ВККС України 22.01.2025 № 20/зп-25. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_30.01.2025_0.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

сприймає зворотний зв'язок; виносить уроки з досвіду, зокрема з власних помилок, та коригує свої підходи та поведінку; має (принаймні усно) сформований план розвитку, визначає пріоритети щодо власного розвитку; регулярно займається саморозвитком, зокрема відвідує заходи з підвищення кваліфікації (тренінги, навчання, професійні конференції тощо); займає та підтримує активну позицію у фаховому середовищі, зокрема виконує наукові роботи та / або бере участь у проєктах юридичного спрямування, пише статті, колонки або блоги на правову тематику тощо.

Практичні навички судді – це ті вміння, які безпосередньо впливають на ефективність здійснення правосуддя: від ведення засідання до написання судових рішень. Їхнє вдосконалення є частиною професійної етики судді.

Удосконалення практичних навичок судді поєднує юридичне мислення, технічну грамотність, етичну стійкість і людяність, формуючи образ сучасного судді.

Професійне зростання суддів є безперервним процесом удосконалення знань, навичок, який включає освіту, досвід, етику, відкритість до нових знань, що забезпечує ефективне, неупереджене й справедливе здійснення правосуддя. Це не лише навчання, а й формування суддівської культури, лідерства та авторитету в суспільстві. Професійне зростання – це не разовий захід, а постійна робота над собою. Суддя зростає тоді, коли поєднує правову ерудицію, етичну стійкість, відкритість до нових знань і активну позицію в судовій спільноті. Воно охоплює:

– підвищення кваліфікації (регулярна підготовка судді у НШСУ, участь у тренінгах, семінарах, воркшопах з актуальних тем);

– стажування та обмін досвідом (участь у міжнародних програмах і стажуваннях у судах інших країн для ознайомлення із сучасними стандартами судочинства);

– наукова діяльність (наукові публікації, участь у конференціях, форумах, круглих столах тощо [судді, які працюють над розвитком правової думки, підвищують не лише свій авторитет, а й рівень правової культури]);

– розвиток *soft skills* (тренінги з комунікації, управління емоціями, тайм-менеджменту, психологічна підтримка для роботи в умовах стресу);

– самоосвіта та правовий аналіз (моніторинг судової практики у ЄДРСР, HUDOC; використання технологій ШІ для аналізу рішень і підготовки до слухань);

– наставництво та менторство.

Необхідно пам'ятати, що незалежний суддя – це, в першу чергу, освічений суддя, професіоналізм якого є запорукою доступного та справедливого правосуддя.

Суддя не повинен формально ставитися до професійного зростання й обмежуватися лише підготовкою для підтримання кваліфікації в НШСУ. Людина, яка обрала для себе професію судді, повинна постійно прагнути до самовдосконалення, адже від цього залежить якість правосуддя.

Водночас суддя повинен вживати розумних кроків для поліпшення своїх знань, навичок, зокрема, не зловживати своїм правом на навчання, надаючи пріоритет здійсненню правосуддя. Рішенням РСУ № 8 від 07.02.2018 зауважено, що викладацька, наукова чи творча робота судді не повинна шкодити інтересам здійснення правосуддя¹⁵².

Про пріоритет здійснення правосуддя над усіма іншими видами діяльності йдеться в статті 18 КСЕ (*детальніше про це див. коментар статті 18 Кодексу*).

Ухваляючи рішення, суддя повинен не лише знати норму закону, він повинен розуміти реалії, у яких вона застосовується. Саме тому постійне оновлення знань, аналіз судової практики, участь у професійних форумах, опанування *soft skills* – усе це складає фундамент ефективного та авторитетного правосуддя. Професійне зростання, самовдосконалення забезпечує незалежність судді, адже обізнаний і добре підготовлений суддя менш вразливий до зовнішнього тиску.

Таким чином, коментована стаття встановлює комплексний стандарт, що поєднує сумлінність, компетентність і професійний розвиток. Вона відображає баланс між теоретичною підготовкою, практичними навичками та моральними якостями, формує образ судді як освіченого, відповідального та незалежного професіонала.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 7 КСЕ

Приклад 1. Суддя вчасно розпочинає судові засідання. Судове засідання під головуванням судді може розпочатися невчасно лише за наявності причин, які не залежали від волі судді.

¹⁵² Рішення РСУ № 8 від 07.02.2018 «Про надання роз'яснень щодо викладацької, наукової чи творчої роботи судді». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=80&page=14&per-page=8> (дата звернення: 25.05.2025).

Приклад 2. Залежно від потреб своєї практичної діяльності, суддя обирає та проходить тренінги в НШСУ, водночас забезпечує пріоритетність виконання функцій щодо здійснення правосуддя.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 7 КСЕ

Приклад 1. Суддю за його згодою було відряджено для здійснення правосуддя до іншого суду. Суддя не прибув до суду у визначений час за відсутності обставин, які б унеможливили виконання ним своїх посадових обов'язків і знаходилися б поза контролем судді.

Приклад 2. Суддя не проходить відповідну підготовку для підтримання кваліфікації в НШСУ тривалістю не менше 40 академічних годин не рідше одного разу на три роки, як того вимагає закон (стаття 89 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Стаття 8

Суддя під час здійснення правосуддя у межах та порядку, визначених законом, повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до учасників судового процесу та інших осіб.

Коментована стаття розміщена в Розділі II коментованого Кодексу, який називається «*Поведінка під час виконання професійних обов'язків судді*». Однак таке розташування норми в структурі КСЕ не означає, що поза межами суду та судового процесу суддя може дозволити собі не застосовувати певні обмеження в поведінці. Особа судді оцінюється суспільством незалежно від локальних і часових рамок. Усвідомлюючи постійну увагу суспільства, суддя повинен виявляти тактовність, ввічливість, витримку й повагу до людей як під час виконання професійних обов'язків, так і поза судовою діяльністю.

Здійснюючи правосуддя, суддя повинен розуміти, що суд зобов'язаний діяти в межах конституційних цінностей, які є основою демократичного суспільства. Тільки в такому випадку можна розраховувати на об'єктивну оцінку діяльності суду як інституції. Саме тому настільки важливими є зовнішні прояви поведінки судді в судовому засіданні.

Лінію поведінки судді в судовому засіданні мають визначати такі принципи здійснення правосуддя, як відкритість, гласність розгляду справи, змагальність і рівноправність сторін, диспозитивність, безпосередність, безперервність, законність, незалежність. Не менш важливими є аспекти поведінки судді, які нібито перебувають за рамками закону, але впливають з етичних стандартів поведінки суддів: взаємовідносини з учасниками засідання, морально-етична атмосфера судового розгляду, загальна культура судового процесу.

У підпункті 4.1 Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено, що суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки під час здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою.

Виявляючи **тактовність** під час розгляду справ у судовому засіданні, суддя повинен мати почуття міри у взаємодії з учасниками судового процесу, поводитися як годиться вихованій людині.

Важливою складовою тактовної поведінки судді є уміння вислухати сторони, інших учасників судового процесу, бути уважним до них.

Керуючи ходом судового засідання, уживаючи заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку, суддя повинен дотримуватися етики спілкування, бути коректним і не допускати фамільярності. Звертання до учасників здійснюється згідно з правилами мовного етикету або за статусом учасника в судовому провадженні. Зупиняючи учасника, який надає пояснення, суддя повинен пояснити такі свої дії. Суддя може коректно припинити порушення порядку.

Ввічливість виявляється, зокрема, у вихованості, доброзичливості та шанобливому поводженні.

Ввічливе поводження допомагає створити атмосферу довіри та відкритості, дозволяє людям відчувати себе комфортно в судовому засіданні та знижує напруженість.

Надзвичайно важливою характеристикою судді є витримка.

Витримка – це вміння володіти собою за будь-яких обставин, навіть надзвичайних. Суддя повинен намагатися зберігати спокій, не піддаватися емоційним спалахам. Дуже важливою є навичка самоконтролю: відсутність демонстрації гніву, роздратування, нетерпіння навіть у випадках наявності об'єктивних підстав для цього.

Попри емоційну напругу необхідно намагатися дотримуватися визначеного процесуальним законодавством і судом ходу судового засідання, на емоційні виклики чи тиск реагувати лише в спосіб, передбачений процесуальним законом. У випадку неможливості подолати сильні емоції, які виникли під час судового засідання, доцільно оголосити перерву в судовому засіданні із подальшим його продовженням за наявності такої можливості.

Обов'язок судді виявляти повагу до учасників процесу закріплений у пункті 4 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Повага – це найбільш комплексне поняття, яке означає здатність визнавати гідність кожної людини незалежно від її статусу, поглядів чи поведінки. Повага виявляється в шанобливому ставленні до людей з урахуванням їхніх особистостей, інтересів, життєвого досвіду. Повага виявляється як у словах і жестах, так і в діях і навіть у зовнішньому вигляді.

Прояв неповаги до людини треба розуміти як будь-який зовнішній прояв зневажливого ставлення до людини, який є очевидним не лише для конкретної особи, а й усіх інших осіб. Такі прояви

можуть бути у формі певних висловів, жестів, навіть поглядів, із яких стає очевидним нешанобливе, зверхнє, зневажливе ставлення.

Елементом поваги до учасників процесу є пунктуальність. Варто пам'ятати, що судовий процес суддя повинен починати в призначений час. Це ознака того, що суд поважає час, важливість судового процесу та учасників. У разі затримки засідання незалежно від причин, що призвели до неї, судді слід вибачитися за таку затримку, пояснити її причину.

Суддя здійснює правосуддя в мантиї та з нагрудним знаком. Така вимога закріплена в частині другій статті 16 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Мантия – це формений одяг судді. Вона є символом авторитету й незалежності судді, формальності та ваги судових процедур. Здійснення судочинства в невідповідному одязі є проявом неповаги до учасників процесу та шкодить авторитету судової влади.

Судочинство здійснюється суддею державною мовою. Мова повинна бути чіткою й грамотною. Водночас суддя повинен / повинна враховувати особливості учасників процесу, рівень їхньої юридичної грамотності. Іноді в спілкуванні з учасниками процесу варто відмовитися від сухих витягів із законів і роз'яснювати їх положення, спілкуватися з учасниками судового процесу, уникаючи використання незрозумілої їм термінології.

У судовому засіданні суддя спілкується з учасниками судового процесу в межах, визначених процесуальним законом, від стадії відкриття судового засідання до стадії ухвалення судового рішення. Суддя не повинен / повинна висловлювати критичні зауваження щодо пояснень, дій чи бездіяльності учасників у засіданні, а свою оцінку їм надавати шляхом постановлення судових рішень у порядку, передбаченому процесуальним законом.

Зосередженість судді на судовому процесі однозначно є свідченням поваги. Судді варто уникати використання електронних пристроїв під час судового засідання не з метою досягнення цілей судового процесу, адже таке відволікання може бути сприйняте як вияв байдужості судді до процесу розгляду справи. Неетично під час засідання без поважних причин, без оголошення перерви в судовому засіданні, відповідати на телефонні дзвінки. Зазначені та подібні їм супутні фактори негативно впливають на уявлення громадян про судову владу.

Суддя є безпосереднім представником судової влади, який спілкується з учасниками судового процесу. Коли людина збирається відвідати судові засідання, вона вже потроху розмірковує над

особистістю судді: який він, які його інтереси, який вигляд він має, як він буде поводити себе в судовому засіданні й ставитися до учасників судового процесу. Таким чином, ще до відвідування суду люди у своїй уяві мають психологічний портрет судді та оцінюють його репутацію. Суддя має бути готовим до підвищеної уваги з боку суспільства. Він повинен завжди пам'ятати, що присутні постійно вивчають і оцінюють кожен його жест, погляд, кожне слово. Це означає необхідність постійної самооцінки суддею своїх вчинків і дій з позиції додержання моральних принципів та норм. Саме тому суддя повинен бути врівноваженим, спокійним, витриманим, терплячим, ставитися однаково уважно до всіх учасників судового процесу, що буде мовчазно характеризувати його як неупереджену, об'єктивну людину, яка віддає всю свою увагу конкретній справі й здатна розібратися в будь-якій складній ситуації.

Реалізація вимог щодо поведінки судді, зазначених у цій статті, може проявлятися в різних аспектах його професійної діяльності.

Приклади, які ілюструють дотримання статті 8 КСЕ

Приклад 1. Визначаючи час початку судового засідання, важливо враховувати віддаленість місця проживання учасника від суду.

Приклад 2. У випадку змін у графіку засідань (зайнятість судді в інших судових процесах, аварійні відключення електроенергії тощо), по можливості, слід завчасно повідомляти учасників.

Приклад 3. Під час тривоги, з урахуванням рівня загрози життю й здоров'ю учасників судового процесу, може бути необхідним, обговоривши з учасниками судового засідання, оголосити перерву в судовому засіданні, узгодити час його продовження.

Приклади, які ілюструють порушення статті 8 КСЕ

Приклад 1. Щодо зневажливого ставлення і зверхності

У судових засіданнях своїми висловлюваннями суддя демонструвала зневажливе ставлення й зверхність до потерпілого, прокурора, слідчого, працівників поліції та адвоката. Наголошуючи на непрофесійності захисника, прокурора та слідчого, необізнаності прокурора з матеріалами справи, суддя вживала висловлювання, які можуть створювати в стороннього

спостерігача уявлення щодо некомпетентності вказаних осіб.

Суддя допустила висловлювання, які демонструють явну неповагу до інших суддів колегії, наголошуючи на їхній непрофесійності, необізнаності з матеріалами справи та невиконанні обов'язків головуючого. Суддя сперечалася із суддями, поводи́ла себе зверхньо, використовувала повчальний тон щодо головуючого в судовому засіданні.

Приклад 2. Щодо браку тактовності

У судовому засіданні, звертаючись до потерпілого, суддя називала потерпілого на «ти», що може свідчити про неповагу судді до учасників судового засідання або про особисте знайомство, що викликає обґрунтовані сумніви в неупередженості судді.

Стаття 9

Суддя має поважати людську гідність, яка є джерелом усіх прав і свобод людини та їх основою.

Суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного та соціального походження, майнового стану, стану здоров'я, місця проживання, мовних та інших ознак і не дозволяти цього іншим.

1. Право на повагу до людської гідності є фундаментальним правом людини, яке чи не найчастіше згадується в Конституції України (зокрема, у статтях 3, 21, 28). Тому цей Кодекс указує на те, що людська гідність є джерелом усіх прав і свобод людини та їхньою основою. Питання поваги до гідності особи може стосуватися майже всіх сфер діяльності судді й усіх видів процесу, зокрема, у яких вирішуються питання спорів про свободу слова, релігійні свободи, майно, захист честі й гідності, сімейні відносини, здійснення слідчих дій, призначення покарань, інші втручання в права. Метою норми є надання судді дороговказу щодо поваги до людської гідності в усіх видах професійної діяльності.

Конституція України проголошує, що права й свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (стаття 3). Кожен має право на повагу до його гідності й ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (стаття 28). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права й свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68)¹⁵³.

У рішенні від 28.05.2018 № 5-р/2018 КСУ наголосив, що **людську гідність** необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних

¹⁵³ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав¹⁵⁴.

У рішенні від 16.09.2021 № 6-р(II)/2021 КСУ підкреслив, що «людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Зі статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності»¹⁵⁵.

У Загальній декларації прав людини людська гідність згадується разом із невід'ємними правами в першому абзаці преамбули як основа «свободи, справедливості та загального миру». Також людська гідність згадується в статті 1, де зазначено, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах»¹⁵⁶. Отож людську гідність виділено в окрему категорію, що зумовлює її статус як джерела усіх невіддільних прав і свобод людини.

Принципи поваги до людської гідності закріплені в загальних засадах кримінального й цивільного судочинства (у статті 11 КПК України, частині третій статті 2, статті 6 ЦПК України). З огляду на згадані конституційні принципи, вони є актуальними й для інших видів судочинства. У цьому аспекті йдеться про позитивний обов'язок судді під час здійснення своїх професійних повноважень

¹⁵⁴ Рішення КСУ від 22.05.2018 № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁵⁵ Рішення КСУ від 16.09.2021 № 6-р(II)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особи, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁵⁶ Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.05.2025).

поважати людську гідність. Це означає, що суддя не повинен допускати принизливих й образливих підходів, поведінки (зокрема, жестів), виразів у рішеннях, поводженні та висловлюваннях.

Водночас важливим аспектом поваги до гідності є гарантована Конституцією і міжнародними зобов'язаннями України заборона такого, що принижує гідність поводження або покарання. Це право людини належить до тих, що не можуть бути обмежені, зокрема й під час дії воєнного або надзвичайного стану (у силу частини другої статті 64 Конституції України та статті 15 ЄКПЛ¹⁵⁷). Це негативне зобов'язання держави забезпечується, зокрема, діяльністю суддів, які контролюють органи досудового розслідування, виконання покарань, розглядають кримінальні справи, надають інші дозволи на втручання в приватне життя. У разі виникнення скарг або підозр щодо відповідного забороненого поводження, суддя не повинен залишити їх без уваги, вжити передбачені законом заходи реагування (зокрема, за статтею 206 КПК України, статтею 249 КАС України, статтею 262 ЦПК України).

2. Заборона дискримінації за будь-якими ознаками є невід'ємною від забезпечення права на повагу до людської гідності, а відтак, положення, спрямовані на заборону та недопущення дискримінаційних дій, містяться в значній кількості національних і міжнародних джерел права.

2.1. У статтях 21 та 24 Конституції України¹⁵⁸ встановлено, що всі люди є вільні і рівні у своїх правах. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

У статті 2 Загальної декларації прав людини¹⁵⁹ зазначено, що кожна людина повинна мати свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Відповідно до статті 7

¹⁵⁷ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

¹⁵⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁵⁹ Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.05.2025).

цієї Декларації, усі люди є рівними перед законом і мають право, незважаючи ні на що, на рівний захист від будь-якої дискримінації та від підбурювання до такої дискримінації.

У статті 2 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права¹⁶⁰ закріплений обов'язок кожної держави-учасниці поважати й забезпечувати визнані у Пакті права всіх людей, які перебувають під її юрисдикцією, незважаючи на расові ознаки, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні й інші погляди, національне або соціальне походження, майнове становище, народження або за будь-якою іншою ознакою.

Статтею 14 ЄКПЛ закріплено положення щодо того, що користування правами та свободами має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою¹⁶¹.

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»¹⁶², **дискримінація** визначається як ситуація, за якої особа та / або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, установленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (пункт 2 частини першої статті 1).

Серед видів дискримінації закон виділяє:

– пряму дискримінацію (ситуація, за якої з особою та / або групою осіб за їх певними ознаками поводяться менш прихильно, ніж з іншою особою та / або групою осіб в аналогічній ситуації, крім випадків,

¹⁶⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶¹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶² Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

коли таке поводження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними);

– непряму дискримінацію (ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та / або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та / або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними);

– підбурювання до дискримінації (вказівки, інструкції або заклики до дискримінації стосовно особи та / або групи осіб за їх певними ознаками);

– пособництво у дискримінації (будь-яка свідома допомога у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації);

– утиск (небажана для особи та / або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери)¹⁶³.

Заборона дискримінації має на меті утвердження рівності, недопущення упередженості судді до учасників процесу під час здійснення правосуддя.

Згаданий Закон передбачає поняття «*позитивні дії*» (що також іноді називають «позитивна дискримінація»). Це спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності в можливостях для особи та / або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. Цей же Закон передбачає в статті 6, що дії, які не обмежують права та свободи інших осіб і не створюють перешкод для їх реалізації, а також не надають необґрунтованих переваг особам та / або групам осіб за їх певними ознаками, стосовно яких застосовуються позитивні дії, не вважаються дискримінацією. Зокрема, це стосується: спеціального захисту з боку держави окремих категорій осіб, які потребують такого захисту; надання пільг та компенсацій окремим категоріям осіб у випадках, передбачених законом; установлення державних соціальних гарантій окремим категоріям громадян. Отже, державні органи не лише

¹⁶³ Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

можуть, але й зобов'язані здійснювати позитивні дії у випадках, передбачених законом.

КРЕС у Висновку №3 (2002) зазначила: «Судді, таким чином, повинні виконувати свої обов'язки, уникаючи фаворитизму та проявів упередженості. Вони не повинні ухвалювати рішення, беручи до уваги щось, що виходить за рамки застосування юридичних норм. Судді також повинні виконувати свої функції, керуючись принципом рівноправного ставлення до сторін, уникаючи будь-якої упередженості або будь-якої дискримінації, підтримуючи баланс між сторонами та забезпечуючи справедливий розгляд справи для кожної із сторін»¹⁶⁴.

Традиційно в антидискримінаційному праві вважається за потрібне передусім звертати увагу на спеціально вказані в заборонній нормі ознаки (критерії) дискримінації (раса, колір шкіри, стать і т.д.). Саме вони вважаються найбільш очевидними, і відтак, відповідні особи є найбільш захищеними від неоднакового (гіршого) ставлення. Але й будь-які інші прояви нерівного поводження (за іншими ознаками) не повинні допускатися.

2.1.1. Заборона дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови

Згідно з Міжнародною конвенцією про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, під *расовою дискримінацією* розуміється будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, основані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя (частина перша статті 1)¹⁶⁵.

Отже, до форм расової дискримінації відноситься не лише дискримінація за ознаками раси, а також і за ознаками кольору шкіри, родового, національного та етнічного походження.

Раса – велика група людей, що мають спільне походження й низку характерних спільних фізичних особливостей, набутих у

¹⁶⁴ Висновок № 3 (2002) КРЕС до уваги КМРЕ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ Ради Європи від 19.11.2002 № CCJE (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-/3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶⁵ Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: міжнародний документ ООН від 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text. (дата звернення: 06.05.2025).

процесі історичного розвитку під впливом природних і соціальних умов існування¹⁶⁶.

Під **кольором шкіри** розуміється пігментація шкіри людини, що залежить від генетичних чинників, впливу ультрафіолету, стану здоров'я людини або комбінації цих факторів.

Етнічне походження передбачає належність до однієї чи кількох етнічних груп, що мають спільні традиції, культуру, національність, релігію, мову тощо.

Під **соціальним походженням** розуміється належність до соціальної групи (класу, каст), що виділяються на основі родової приналежності, виду діяльності, місцевості, з якої людина походить тощо.

Близькою до ознаки соціального походження є ознака **майнового стану**, яка також може бути підставою для дискримінації. Це може стосуватися видимих ознак заможності чи, навпаки, фінансової неспроможності осіб, що беруть участь у судовому процесі, або ж стосуватися розрізнення на основі статків, коли немає іншої законної причини для такого розрізнення.

Також близькою до ознаки соціального походження є ознака **місця проживання**, яке слід розуміти не лише як об'єкт нерухомого майна, в якому проживає людина, а й місцевість, регіон, територію, де такий об'єкт знаходиться. Кожен з цих елементів може бути самостійною ознакою для дискримінації особи.

Під **мовою** розуміється система звукових і графічних знаків, що використовується як засіб для комунікації між людьми. Дослідники виділяють більше 7 000 мов, що наразі використовуються у світі¹⁶⁷, без урахування діалектів. Аналогічно до расової дискримінації, мовна дискримінація полягає в обмеженні прав людини на підставі мови, якою вона користується (переважно, рідної мови), а також у зв'язку з незнанням або поганим знанням мови.

2.1.2. Заборона дискримінації за політичними, релігійними та іншими переконаннями

Заборона дискримінації за політичними, релігійними та іншими переконаннями корелюється із закріпленими в Конституції України правами на свободу думки і слова, вільне вираження поглядів і переконань (стаття 34), свободу світогляду і віросповідання (стаття 35),

¹⁶⁶ Словник української мови: У 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 8: Природа-Ряхгливий/ ред. тому: В.О. Винник [та ін.]. 1977. С. 453. URL: <https://sum.in.ua/s/gasa> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶⁷ How many languages are there in the world? *Ethnologue*. URL: <https://www.ethnologue.com/insights/how-many-languages/> (date of access: 06.05.2025).

а також свободу об'єднання в політичні партії та громадські об'єднання для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів (стаття 36)¹⁶⁸.

Відповідно до положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії (стаття 18), право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів (стаття 19)¹⁶⁹.

Під **політичними переконаннями** розуміється належна людині сукупність ідеалів, цінностей, принципів, доктрин, поглядів, позицій, що пояснюють, яким має бути суспільний лад, як здійснювати управління державою та з якою метою має бути використана влада.

Релігійні переконання стосуються системи світогляду, віросповідання та світосприйняття людини щодо світобудови, існування бога, добра і зла тощо. Як зазначено в Конституції України, право на свободу світогляду і віросповідання охоплює свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність (стаття 35)¹⁷⁰.

Аналогічне розуміння в зміст свободи думки, совісті й релігії вкладає ЄСПЛ. У рішенні «С.А.С. проти Франції» суд зазначив, що Конвенція захищає від розрізнення «атеїстів, агностиків, скептиків і байдужих», таким чином, захищаючи тих, хто вирішує мати чи не мати релігійні переконання й сповідувати чи не сповідувати певну релігію (пункт 124)¹⁷¹.

Окрім відмови від віросповідання та релігії, як системи переконань людини, до **інших переконань** можуть належати погляди щодо будь-яких проявів і цінностей людини. Наприклад, належність до субкультури або вболівання за певну спортивну команду може свідчити про наявність у людини стійких переконань, які навіть можуть бути складовою її самоідентифікації. Наявність у судді протилежних

¹⁶⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁶⁹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁷⁰ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁷¹ Рішення ЄСПЛ від 01.07.2014 у справі «С.А.С. проти Франції» (S.A.S. v. France; заява № 43835/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145466%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

переконань (зокрема, вболівання за іншу спортивну команду) не має бути перешкодою для справедливого та об'єктивного розгляду справи.

2.1.3. Заборона дискримінації за ознаками статі, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації

Стать – це біологічний статус особи, який людина має від народження у зв'язку із, зокрема, набором хромосом, статевими гормонами та репродуктивними органами. Залежно від цих ознак виділяють чоловічу та жіночу стать. Утім останнім часом розвивається дискусія про визнання так званої «третьої статі» («інтерсекс»), до якої, за визначенням Управління Верховного комісара ООН з прав людини, належать люди, що народилися з такими варіантами статевих ознак, які не підходять під типові визначення для чоловіків і жінок¹⁷².

До документів, які на міжнародному рівні закріплюють заборону дискримінації за ознакою статі, належить, зокрема, Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, що підкреслює важливість рівноправності чоловіків і жінок та визнає, що «для досягнення повної рівності між чоловіками та жінками необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та в сім'ї»¹⁷³.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я **гендерна ідентичність** – це глибоко усвідомлене, внутрішнє та індивідуальне переживання людиною своєї гендерної приналежності, яка може відповідати або не відповідати її фізіології або статі, визначеній при народженні¹⁷⁴. На відміну від статі, яка є біологічним поняттям, гендер стосується соціальних «характеристик жінок, чоловіків, дівчат та хлопців [...], що включають норми, поведінку та ролі, пов'язані з тим, щоб бути жінкою, чоловіком, дівчиною або хлопцем, а також стосунки один з одним»¹⁷⁵.

У статті 3 Стамбульської конвенції поняття «гендер» визначено як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків¹⁷⁶.

¹⁷² Intersex people. OHCHR and the human rights of LGBTI people. *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*. URL: <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people> (date of access: 06.05.2025).

¹⁷³ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнародний документ ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁷⁴ Gender and health. / *World Health Organization*. URL: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (date of access: 06.05.2025).

¹⁷⁵ Там само.

¹⁷⁶ Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: міжнародний документ Ради Європи від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 06.05.2025).

У рішенні в справі «Константин Маркін проти російської федерації» ЄСПЛ зазначив, що на сьогодні розвиток ґендерної рівності є однією з ключових цілей держав-членів Ради Європи, тому запровадження відмінності в поводженні на основі ґендерної ідентичності повинно мати в основі дуже серйозні аргументи, щоб така відмінність не вважалася порушенням Конвенції. Посилання на традиції, припущення або пануючий соціальний устрій в конкретній країні є недостатнім виправданням для відмінності в ставленні (пункт 127)¹⁷⁷.

У рішення в справі «А.М. та інші проти російської федерації» ЄСПЛ визнав порушення статті 14 «Заборона дискримінації» ЄКПЛ у зв'язку з тим, що для національних судів визначальною підставою для ухвалення рішення був факт зміни заявником ґендерної ідентичності, яка не збігалася з його статтю. У зв'язку з цим ставлення до заявника було іншим, ніж до інших учасників справи, що призвело до дискримінації за ознаками ґендерної ідентичності (пунктах 74–81)¹⁷⁸.

Сексуальна орієнтація – це стійка модель емоційного, сексуального та / або романтичного потягу людини до інших людей або відсутність такого потягу¹⁷⁹.

ЄСПЛ неодноразово наголошував у своїх рішеннях, що мотив ненависті за ознакою сексуальної орієнтації має сприйматися як обтяжуюча обставина під час розгляду справ про кримінальні правопорушення. Ненадання державою достатнього значення або ж повне ігнорування такого мотиву свідчить про порушення статті 14 ЄКПЛ (рішення у справах «Стоянова проти Болгарії»¹⁸⁰, «Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії»¹⁸¹, «Лапунов проти російської федерації»¹⁸² та інші).

¹⁷⁷ Рішення ЄСПЛ від 22.03.2012 у справі «Константин Маркін проти російської федерації» (Konstantin Markin v. Russia; заява № 30078/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-109868%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁷⁸ Рішення ЄСПЛ від 06.07.2021 у справі «А.М. проти російської федерації» (A.M. and Others v. Russia; заява № 47220/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210878%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁷⁹ Sexual orientation. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/sexual-orientation> (date of access: 06.05.2025).

¹⁸⁰ Рішення ЄСПЛ від 14.07.2022 у справі «Стоянова проти Болгарії» (Stoyanova v. Bulgaria; заява № 56070/18). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-217701%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸¹ Рішення ЄСПЛ від 16.12.2021 у справі «Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia; заяви № 73204/13, № 74959/13). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-214040%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸² Рішення ЄСПЛ від 12.09.2023 у справі «Лапунов проти російської федерації» (Lapunov v. Russia; заява № 28834/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%7B%22itemid%22:%5B%22001-226449%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).

2.1.4. Заборона дискримінації за станом здоров'я

Поняття «**стан здоров'я**» передбачає загальний фізіологічний і психічний стан людини, що визначає її рівень здоров'я. Коментована стаття забороняє дискримінацію за ознакою стану здоров'я, тобто гірше ставлення до людей з певними захворюваннями або травмами (однак слід пам'ятати, що особливості стану здоров'я людини не обов'язково можуть бути видимим зовні).

Наявність цієї ознаки безпосередньо в Кодексі є особливо важливою з огляду на критичність забезпечення соціальної інклюзії для всіх членів українського суспільства у зв'язку зі значною кількістю людей, які постраждали від збройної агресії російської федерації проти України. Таким чином, заборона дискримінації та забезпечення рівного доступу до правосуддя є одним із головних завдань системи судочинства.

Однією з категорій людей, які потенційно є найбільш вразливими до порушення їхніх прав у зв'язку зі станом здоров'я, є особи з інвалідністю. Для посилення захисту їхніх прав ООН у 2006 році було ухвалено Конвенцію про права осіб з інвалідністю¹⁸³, яка встановлює, що дискримінація за ознакою інвалідності означає будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні¹⁸⁴.

2.1.5. Заборона дискримінації за іншими ознаками

Аналогічно до статті 24 Конституції України, перелік ознак, за якими не допускається дискримінація, що зазначені в статті 9 Кодексу, не є вичерпним. Будь-яка ознака може бути причиною для дискримінації, а самі ознаки змінюються разом із розвитком суспільства.

Такими ознаками, зокрема, з огляду на практику ЄСПЛ та вітчизняну судову практику, можуть бути: наявність статусу ув'язненого, участь у профспілці, вік людини («ейджизм»), сімейний статус (зокрема, наявність дітей), подружній статус, міграційний статус, трудовий статус, статус учасника бойових дій, статус ветерана війни, наявність громадянства тощо.

¹⁸³ Конвенція про права осіб з інвалідністю: міжнародний документ ООН від 13.12.2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸⁴ Там само.

Правило щодо заборони дискримінації під час здійснення правосуддя означає, що суддя не має допускати таких проявів у судових рішеннях: суддя має особисто переконуватися у тому, щоб питання, які підлягають вирішенню під час ухвалення судових рішень, особливо за наявності факторів, що можуть бути ознакою дискримінації, вирішувалися без обмежень певних прав особи або гіршого ставлення на основі таких ознак. Це стосується як можливої прямої, так і непрямой дискримінації.

Також суддя не повинен / повинна допускати дискримінаційних проявів під час ведення судових засідань. Але не тільки – очевидно, що суддя під час знаходження в суді сприймається відвідувачами суду як носій судової влади навіть не під час засідання, і що здійснення правосуддя – це не лише процесуальні дії під час засідання під відеозапис. Отож судді заборонено вчиняти дискримінаційні дії і в інших ситуаціях взаємодії з відвідувачами суду, що можуть виникати в суді. Зокрема, це: дії, що передують засіданню; дії, які слідують безпосередньо за засіданням; інші дії коли суддя знаходиться в приміщенні суду в мантії та нагрудному знаку або без них. Хоча правило щодо заборони дискримінації містить вказівку «під час здійснення правосуддя», воно має враховуватися й в інших сферах життя судді, особливо тих, що мають публічний прояв (серед іншого, в соцмережах; *про що йдеться в статті 21 Кодексу та коментарі до нього*).

Для прикладу зазначимо, що суддя під час усного слухання має бути непоганим психологом, адже в деяких ситуаціях слід певним чином вплинути на того чи іншого учасника для того, щоби конструктивно працювати. Іноді для цього суддя вважає за потрібне пожартувати (як перед або після засідання, так іноді й під час нього) – для того, щоб заспокоїти певного учасника, «розрядити» обстановку, і забезпечити подальшу необхідну послідовність процесуальних дій. Звісно, думки щодо доцільності й можливості жартів під час процесу можуть бути різними, і в цілому зала суду повинна виглядати серйозно для того, щоб учасники ставилися з повагою до суду та власних обов'язків під час судового процесу. Якщо суддя все ж вважає за доцільне пожартувати зі сторонами, жарти не повинні мати ознаки дискримінації – це означає неможливість жартів, що принижують ті чи інші соціальні групи за ознакою статі, раси, національності, сексуальної орієнтації тощо.

Так само жодні інші висловлювання судді (як в усному мовленні, так і в судових рішеннях) не повинні містити натяків на прояви нерівності за будь-якою ознакою.

2.2. Коментована стаття також підкреслює, що під час здійснення правосуддя суддя не лише сам має не допускати дискримінації, але й не має дозволяти цього іншим.

Заборона судді дозволяти іншим будь-які прояви дискримінації стосуються насамперед обов'язків головуючого контролювати хід судового процесу.

Якщо під час виступів учасників, запитань свідкам, експертам, спеціалістам, відповідей на них – у разі, якщо учасник допускає дискримінаційні висловлювання – суддя повинен зупинити його, указати, що подібні висловлювання (у тому числі, коли учасник вживає їх жартома) в суді заборонені. За необхідності, слід пояснити чому. Наприклад, зупинити учасника можна, вживши одну з фраз: «Зупиніться, будь-ласка», «Ваші висловлювання (запитання) є образливими»; «Для суду обидві сторони є рівними»; «Конституція України забороняє дискримінацію».

Хоча встановлені Кодексом заборони не стосуються учасників процесу, існують відповідні процесуальні правила, які поширюють відповідну заборону на учасників процесу. Йдеться про обов'язок головуючого / головуючої спрямовувати судовий розгляд на забезпечення послідовності процесу та досягнення його завдань, усунувати з судового розгляду все, що не має значення (частина перша статті 321 КПК України, частина третя статті 196 КАС України, частина друга статті 214 ЦПК України, частина третя статті 198 ГПК України); обов'язок суду захистити свідків від образи з правом зняти відповідне образливе запитання (частина третя статті 352 КПК України, частина дев'ята статті 212 КАС України, частина двадцята статті 230 ЦПК України, частина сьома статті 211 ГПК України); обов'язок присутніх виконувати розпорядження головуючого (частина третя статті 198 КАС України, частина третя статті 216 ЦПК України, частина третя статті 200 ГПК України); право головуючого зупинити учасника, що в дебатах повторно допустив висловлювання образливого або непристойного характеру (частина шоста статті 364 КПК України). Хоча суддя не повинен цим зловживати, у разі, якщо поведінка учасника досягла рівня неповаги до суду, суддя може вжити заходів щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності за статтею 185-3 КУпАП.

Також відповідні обов'язки судді стосуються заборони іншим працівникам суду демонструвати будь-які прояви дискримінації. Слід роз'яснити правила щодо недопущення дискримінації працівникам суду, зокрема, помічникам, консультантам, секретарям судових засідань. Їх так само, як і судді, стосуються правила щодо

заборони дискримінаційних висловлювань, жартів, не лише під час судового процесу, але й організаційних дій, а також дій у соціальних мережах та в побуті. Хоча обмеження, установлені для судді, менш важливі для інших працівників суду, але в питаннях, у яких працівники суду можуть бути ідентифіковані з судом, вони повинні завжди діяти так, щоб не підривати повагу й довіру до суду. Оскільки носієм судової влади є суддя, то він має слідкувати за цим аспектом поведінки інших працівників суду. Якщо будь-хто з відвідувачів суду звертається до судді зі скаргою на працівника суду щодо проявів дискримінації, суддя не повинен залишити це без уваги. За необхідності, слід звернутися до керівника апарату суду для проведення відповідних роз'яснень.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 9 КСЕ

Приклад 1. Якщо під час допиту свідка учасник поставив питання, що ображає або принижує свідка, суддя знімає запитання та робить зауваження учасникові щодо неприпустимості образ інших учасників справи.

Приклад 2. Призначаючи наступне судове засідання в плановому порядку, учасник посилався на неможливість брати участь у судовому засіданні в цей день, через його релігійне свято. Суддя намагається запропонувати іншу дату та час судового засідання.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 9 КСЕ

Приклад 1. Під час судового засідання суддя допускає дискримінаційне висловлювання (коментар), пов'язане зі статтю, національністю або сексуальною орієнтацією.

Приклад 2. Під час підготовки до розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу або кримінальної справи суддя погрожує підозрюваному, обвинуваченому призначенням безальтернативного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи реальної міри покарання у вигляді позбавлення волі, зазначаючи, що в установі попереднього ув'язнення чи виконання покарань на нього чекають приниження та насильство.

Стаття 10

Суддя повинен виконувати обов'язки судді безсторонньо і неупереджено та утримуватися від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що можуть призвести до виникнення сумнівів у рівності суддів та присяжних під час здійснення правосуддя.

Мета коментованої статті – підкреслити необхідність здійснювати суддею свою професійну діяльність без стороннього впливу, без нав'язаної ззовні думки, без внутрішнього тиску з боку своїх колег і не допускати проявів нерівності по відношенню до інших суддів і присяжних під час здійснення суддею правосуддя.

Її зміст перегукується також з низкою інших положень КСЕ, зокрема: статтею 3 – щодо дотримання суддею високих стандартів поведінки та недопущення такої поведінки, що створює враження про недотримання ним етичних стандартів; статтею 6 – щодо необхідності здійснювати правосуддя, незважаючи на будь-які зовнішні втручання, впливи, стимули, загрози або публічну критику; статтею 14 – щодо необхідності уникнення суддею поведінки, що може викликати сумнів або створити враження про наявність у судді прихильності чи упередженого ставлення до учасників справи чи їх представників; статтею 15 – щодо можливості заявлення суддею самовідводу в разі виникнення у нього сумнівів щодо його неупередженості у результаті розгляду справи; статтею 16 – щодо можливостей використання ШІ лише у разі, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді.

Фактично в коментованій статті міститься дві складові, що стосуються двох базових вимог до судді під час здійснення правосуддя. Перша зі згаданих вимог перебуває в тісному взаємозв'язку з обов'язком судді дотримуватися принципу безсторонності та неупередженості, а друга – зазначає про необхідність недопущення суддею дій або висловлювань, що вказували б на відсутність рівності між суддею та іншими особами, які залучені разом з ним до здійснення правосуддя, будь-то його колеги-судді або присяжні.

Задекларований у коментованій статті принцип безсторонності та неупередженості (об'єктивності) суддів тісно пов'язаний з принципом незалежності суддів та логічно випливає зі змісту статті 6 ЄКПЛ, яка кожному гарантує право на справедливий і публічний

розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом¹⁸⁵. По суті, через безсторонність і неупередженість суду здійснюється реалізація засад незалежності судової влади. Дотримання суддею свого обов'язку бути незалежним і безстороннім сприяє підвищенню довіри суспільства до судової гілки влади.

Принципи незалежності та об'єктивності суддів також є основними принципами етичної поведінки суддів, визначеними у Бангалорських принципах поведінки суддів (принципи 1 і 2)¹⁸⁶.

Так, суддя повинен здійснювати свою судову функцію незалежно, виходячи виключно з оцінки фактів, відповідно до свідомого розуміння права, незалежно від стороннього впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи опосередкованого, що здійснюється з будь-якої сторони та з будь-якою метою; дотримуватися незалежної позиції як щодо суспільства в цілому, так і конкретних сторін судової справи, у якій він повинен винести рішення; виключати будь-які взаємовідносини, що не відповідають посаді, чи втручання з боку органів законодавчої та виконавчої влади. Він має робити це так, щоб це було зрозуміло навіть сторонньому спостерігачу (*детальніше про це див. коментар статті 3 Кодексу*).

Об'єктивність судді (що, по суті, можна вважати синонімом понять «безсторонність» і «неупередженість») у Бангалорських принципах поведінки суддів визнана необхідною умовою для належного виконання суддею своїх обов'язків¹⁸⁷. Об'єктивність судді має відображатися не тільки в судовому рішенні як кінцевому результаті розгляду справи. Усі процесуальні дії судді, пов'язані з розглядом справи, які передують ухваленню судового рішення, мають демонструвати відсутність прихильності у судді до однієї чи іншої сторони та відсутність завчасно складеної думки про те, яким буде остаточне рішення.

Відповідно до пункту 1 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» перше місце серед обов'язків судді займає обов'язок «справедливо, безсторонньо та своєчасно

¹⁸⁵ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950; ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸⁶ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸⁷ Там само.

розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства»¹⁸⁸.

Варто зазначити, що критерію неупередженості судді приділяється увага і в Єдиних показниках для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді), затверджених ВРП¹⁸⁹. Такі показники були розроблені насамперед з метою уніфікації підходів до оцінки доброчесності та професійної етики суддів і кандидатів у судді й встановлюють чіткі, прозорі та однакові критерії, щоб уникнути суб'єктивізму в оцінюванні. Так, *неупередженість* у них визначається як здатність судді ухвалювати рішення незалежно від симпатій / антипатій, прихильності, суспільної думки та не допускати поведінки, яка може викликати обґрунтований сумнів у його безсторонності.

Право на безсторонність (неупередженість) суду є складовою права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 ЄКПЛ¹⁹⁰. Обов'язок судді зберігати та демонструвати неупередженість існує задля забезпечення реалізації цього права людини.

Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, неупередженість судді розглядається крізь призму суб'єктивного та об'єктивного критеріїв (справи «Піерсак проти Бельгії»¹⁹¹, «Де Куббер проти Бельгії»¹⁹², «Кипріану проти Кіпру»¹⁹³).

Суб'єктивна неупередженість (що втілює внутрішнє ставлення судді до справи) презюмується (адже ніхто точно не знає внутрішніх думок судді), але може бути спростована шляхом доведення реальних проявів зацікавленості судді або його явно прихильного чи явно негативного ставлення до однієї зі сторін у конкретній справі (вислів, виступ, наявність близьких відносин зі стороною

¹⁸⁸ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁸⁹ Рішення ВРП від 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁹⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

¹⁹¹ Рішення ЄСПЛ від 01.10.1980 у справі «Піерсак проти Белгії» (Piersack v. Belgium; заява № 8692/79). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-57557%22>; (дата звернення: 09.01.2025).

¹⁹² Рішення ЄСПЛ від 26.10.1984 у справі «Де Куббер проти Бельгії» (De Cubber v. Belgium; заява № 9186/80). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-57465%22>; (дата звернення: 09.01.2025).

¹⁹³ Рішення ЄСПЛ від 15.12.2005 у справі «Кипріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus; заява № 73797/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-71671%22>; (дата звернення: 09.01.2025).

тощо). Про уникнення суддею конфлікту інтересів йдеться в статті 2 Кодексу (*детальніше про це див. коментар*).

Об'єктивна неупередженість судді – це сприйняття з позиції стороннього спостерігача того, чи дійсно суддя є неупередженим. До цього критерію відноситься, зокрема, попередня участь судді в провадженні в інших ролях, попередні службові зв'язки з однією зі сторін тощо). Обидва критерії застосовуються у разі заявлення й розгляду відводів. Розглядаючи заяви про відвід, суддя повинен дбати про забезпечення суспільної довіри до суду. Для цього необхідно переконатися, чи з точки зору стороннього спостерігача не має вигляд, що суддя, якому заявлено відвід, не є неупередженим.

Для визначення того, чи є суддя таким / такою, що відповідає показнику неупередженості, ВРП пропонує враховувати такі критерії:

- особа не брала участі в ухваленні рішень у справах, у яких була особисто зацікавленою;

- виконувала свої професійні обов'язки без надання необґрунтованих переваг, не виявляла прихильності чи неприязні, упередженого ставлення;

- виконувала обов'язки безсторонньо та утримувалася від поведінки, будь-яких дій або висловлювань, що у звичайної розсудливої людини можуть викликати сумнів щодо її неупередженості;

- не допускала проявів дискримінації, не надавала привілеїв і не допускала обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, гендерної належності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак;

- вживала заходи, визначені законодавством і КСЕ, щодо врегулювання чи недопущення конфлікту інтересів та обставин, що можуть поставити під сумнів її неупередженість.

Про обов'язок судді уникати взаємовідносин, що викликатимуть сумнів у його незалежності та безсторонності – *детальніше про це див. коментар статті 19 Кодексу*.

Щодо обмеження належності до політичної партії або виявлення політичної прихильності – *детальніше про це див. коментар статті 18 Кодексу*.

Про обов'язок судді, який обіймає в суді адміністративну посаду, не вдаватися до вчинків, що можуть вплинути на незалежність судді – *детальніше про це див. коментар статті 12 Кодексу*.

Ще одне важливе правило, визначене в коментованій статті, – це дотримання рівності професійних суддів та присяжних. У діяльність суддів мають втілюватися конституційні принципи рівності людей у своїй гідності та правах (стаття 21 Конституції України) та рівності громадян перед законом (стаття 24 Конституції України)¹⁹⁴. Принцип рівності перед законом і судом знаходить також своє відображення в статті 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»¹⁹⁵.

Рівність суддів та присяжних стосується двох аспектів: 1) рівності різних суддів, які колегіально беруть участь у розгляді однієї справи; 2) рівності суддів і присяжних.

Судді мають урахувати, що особи, присутні в залі судового засідання, як правило, дуже уважно спостерігають за ходом судового розгляду, адже намагаються за зовнішніми ознаками спрогнозувати, яким буде результат розгляду справи. Вони уважно приглядаються до суддів, до їхньої поведінки, оцінюють кожен жест суддів, їхню міміку, кожне сказане ними слово. Коли справа розглядається в колегіальному складі, то відвідувачі суду та сторони в процесі слідкують за спілкуванням суддів і присяжних (за їх наявності) між собою. Тому в судовому засіданні суддя не повинен виходити за межі розгляду справи, він мусить говорити якомога менше і виключно в тих межах, що визначені процесуальним законом. Суддя повинен вміти слухати, своєчасно ставити запитання, спрямовуючи хід справи в необхідне русло та з'ясовуючи лише ті деталі й певні обставини, які є важливими для розгляду справи по суті. Недоцільним є стиль поведінки судді, коли він намагається читати нотації, проводити недоречні порівняння.

Суддя безпосередньо в судовому засіданні не має допускати певних зауважень на адресу своїх колег-суддів та присяжних, які беруть участь у розгляді справи, не повинен поводити себе зверхньо по відношенню як до них, так і до інших учасників судового розгляду. Водночас суддя не має забувати, що під час колегіального розгляду справи запитання можуть виникнути в інших суддів або присяжних. Під час розгляду справи колегією суддів будь-який суддя, який входить до складу колегії, має право знайомитися з матеріалами справи та ставити запитання учасникам судового засідання. Суддя-головуючий у справі повинен створити їм умови,

¹⁹⁴ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁹⁵ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

щоб вони разом з ним брали активну участь у дослідженні обставин справи. У судовому засіданні від судді не повинно звучати висловлювання його оцінки, певних критичних зауважень.

Не можна допускати проявів особистих неприязних стосунків між судьями під час колегіального розгляду справи, оскільки це вкрай негативно впливає на імідж судової влади. Якщо суддя під час здійснення правосуддя зневажливо ставиться до іншого судді, це може призвести до виникнення сумнівів у рівності професійних суддів як в учасників судового засідання, так і в колективі суду; наслідком цього може бути виникнення упередженості між секретарями та помічниками суддів, що також негативно впливає на роботу цілісного механізму під назвою «судова система» та на авторитет і незалежність судової влади в цілому. У разі виникнення конфлікту між судьями-членами колегії доцільно не виносити цей конфлікт на широкий загал, а оголосити перерву й зробити зауваження судді непублічно.

Питання щодо **участі присяжних у здійсненні правосуддя** заслуговує на окрему увагу. Роль присяжних у здійсненні правосуддя закріплена у Конституції України. Частиною четвертою статті 124 Основного закону України передбачено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних¹⁹⁶. Частиною першою статті 127 Конституції України визначається, що правосуддя здійснюють судді, а у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних¹⁹⁷. У частині четвертій статті 129 Конституції України зазначається, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних¹⁹⁸.

Статус присяжного визначений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Цим Законом передбачено, що присяжним є особа, яка у випадках, визначених процесуальним законом, та за її згодою вирішує справи у складі суду разом із суддею або залучається до здійснення правосуддя. Присяжні виконують обов'язки, визначені у пунктах 1, 2, 4–6 частини сьомої статті 56 цього Закону (стаття 63 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»)¹⁹⁹.

Саме тому, ураховуючи унікальність статусу присяжних і фактичне прирівнювання їх до професійних суддів, Законом установ-

¹⁹⁶ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

¹⁹⁷ Там само.

¹⁹⁸ Там само.

¹⁹⁹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

люються підвищені вимоги та особливі умови їхнього призначення. Передбачений особливий порядок залучення присяжних до виконання обов'язків в суді, а також особливий порядок увільнення від виконання обов'язків. Крім того, Закон «Про судоустрій і статус суддів» покликаний гарантувати забезпечення прав присяжних. Так, відповідно до приписів цього Закону, присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована, виходячи з посадового окладу судді місцевого суду, з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному ДСА України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями ДСА України за рахунок коштів Державного бюджету України (стаття 68 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») ²⁰⁰.

Законом також передбачено, що за присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, визначені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається. На присяжних поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Зважаючи на згадуваний у коментованій статті принцип рівності, варто враховувати, що саме завдяки дотриманню цього принципу можливе досягнення справедливості як обов'язкової складової правосудного рішення. Важливим є дотримання суддею приписів процесуального законодавства, що також сприяє забезпеченню здійснення безстороннього правосуддя та формуванню в учасників процесу уявлення про здійснення правосуддя незалежним, безстороннім судом на умовах рівності суддів і присяжних, які розглядають справу.

Отже, суддя має поводити себе так, щоб утримуватися від дій будь-якого характеру або висловлювань, наслідком яких у стороннього спостерігача можуть виникнути сумніви щодо рівності професійних суддів між собою, а також суддів та присяжних. Обов'язок судді не вчиняти дії, що могли б поставити під сумнів рівність присяжних і

²⁰⁰ Там само.

професійних суддів, покликаний забезпечити виконання гарантованого Конституцією України принципу безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя, та, як наслідок, підвищити об'єктивність розгляду справ і авторитет правосуддя в державі.

Одним із аспектів, що стосується рівності суддів і присяжних під час колегіального розгляду справи, є право на окрему думку.

Окрема думка судді – сформований суддею письмовий документ, який є формою визначення власної позиції судді в разі незгоди з прийнятим (наданим) рішенням (висновком) або викладенням обставин, що доповнюють мотивувальну частину рішення (висновку); окрема думка відображає правову позицію судді в конкретній справі, яка розглядалася судом, і спрямована на заперечення, уточнення або обґрунтування висновків у рішенні суду²⁰¹. Цей процесуальний інститут призначений для забезпечення незалежності суддів і присяжних. Водночас цей інститут в окремих випадках сприяє розвитку судової практики. Хоча процесуальні кодекси такого обов'язку не передбачають, під час обговорення судового рішення та його мотивуванні вважається добрим тоном, якщо суддя або присяжний, що залишається в меншості, будучи не згодним з рішенням або його частиною, завчасно повідомить про те, що він має намір викласти окрему думку та її основні доводи. Це є необхідним для того, щоб судді, які опинилися в більшості, могли додатково обдумати й аргументувати свою позицію (або навіть змінити її). Хоча процесуальні кодекси України не роблять такого розмежування, проте умовно виділяють окремі думки, що збігаються (збіжні) або не збігаються (розбіжні) з позицією більшості. У *збіжній окремій думці* суддя або присяжний погоджується з рішенням, але вважає за потрібне викласти інші мотиви такого рішення. У *розбіжній окремій думці* суддя або присяжний, що не згодний з рішенням, і мотивує свою позицію²⁰².

З історії інституту окремих думок відомо, що в процесі детального обговорення всі або деякі доводи проекту окремої думки іноді можуть перетворитися на доводи судового рішення (коли суддя, який на початку обговорення був у меншості, врешті переконав інших або іншого в правильності своєї позиції). Якщо ж судді або присяжному, який має намір викласти окрему думку, не вдасться

²⁰¹ Рішення ВРП 19.04.2018 № 1200/0/15-18 «Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 05.05.2025).

²⁰² Див. Висновок № 11 (2008) КРЄС до уваги КМРЄ щодо якості судових рішень: міжнародний документ Ради Європи від 18.12.2008. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

переконати інших суддів чи присяжних у своїй правоті, він повинен сприймати це нормально та ставитися стримано, особливо, якщо в судовому рішенні наводитимуться додаткові доводи на спростування викладених ним доводів окремої думки. Суддям не варто негативно реагувати на наміри інших суддів або присяжних висловити окрему думку – ображатись; є недопустимим викладення власних окремих думок суддею в інших справах виключно з мотивів викладення окремої думки його колегою у процесі, який вів цей суддя.

Хоча коментована стаття міститься в розділі II Кодексу, варто зазначити, що заборона дій і висловлювань, які порушують рівність суддів і присяжних, стосується також позасудової поведінки судді. Отже, ця заборона стосується і тих суддів, які обрані або делеговані до органів суддівського врядування і самоврядування.

Приклад, який ілюструє дотримання положень статті 10 КСЕ

Приклад 1. Під час колегіального судового розгляду справи між суддями виникла суперечка стосовно порядку процесуальних дій та дослідження доказів. З метою збереження довіри до суду, щоб не сперечатися в присутності учасників процесу, головуючий оголосив перерву та запропонував своїм колегам-суддям, які разом з ним брали участь у розгляді справи, обговорити відповідні питання поза межами зали судового засідання.

Приклад, який ілюструє порушення положень статті 10 КСЕ

Приклад 1. Суддя, розглядаючи кримінальні справи за участі присяжних, ставився до них зверхньо, не надавав можливості ставити під час судового розгляду запитання свідкам, ігноруючи їхні права, та пояснював їм, що вони – не професіонали, тому їхнє завдання – не заважати йому розглядати справу.

Стаття 11

Суддя повинен проявляти повагу до права на інформацію про судовий розгляд, не допускаючи порушення принципу гласності та відкритості судового процесу.

Право на отримання інформації про час і місце розгляду будь-якої справи та про результати її розгляду надає не тільки можливість брати участь у вказаних справах для захисту своїх прав та інтересів для конкретної особи, але й сприяє відкритості судової влади, що значно підвищує рівень довіри до судової влади загалом.

Забезпечення дотримання положень коментованої статті передбачає для судді суворе дотримання вимог процесуального законодавства²⁰³, яким регламентовано гарантії реалізації права на інформацію про судовий розгляд.

Гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами є однією з основних засад судочинства, які передбачені в статті 129 Конституції України.

Положення статті 6 ЄКПЛ і норми кожного процесуального кодексу містять випадки, коли гласність та відкритість судового розгляду може бути обмежена з метою захисту приватного життя сторін; інтересів неповнолітніх осіб; в інтересах громадського порядку чи національної безпеки; у випадках, коли публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя тощо²⁰⁴.

Повага до права на інформацію про судовий розгляд зобов'язує суддю забезпечувати доступ до інформації про судовий процес у межах, визначених законом, із дотриманням балансу між прозорістю правосуддя та захистом прав учасників справи²⁰⁵, а також визначає обов'язок судді забезпечувати прозорість, доступність

²⁰³ Див: статтю 6 ЦПК України, пункт 5 частини першої статті 7, статтю 12 КАС України, статтю 44 ГПК України, пункт 2 частини першої статті 7, статті 27, 328 КПК України, статтю 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

²⁰⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950; стаття 10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.05.2025).

²⁰⁵ Рішення ЄСПЛ від 24.02.1997 у справі «Де Гаєс та Гійзелєс проти Бельгії» (De Haas and Gijssels v. Belgium; заява № 7/1996/626/809). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/spa?i=001-58015> (дата звернення: 19.05.2025).

або, у випадках, визначених законодавством, конфіденційність судового процесу для громадськості та учасників справи.

Право на інформацію про судовий розгляд іноді ототожнюється з правом на доступ до публічної інформації²⁰⁶, з огляду на спільну мету – забезпечення прозорості діяльності державного органу та доступність інформації для громадськості.

Право на інформацію про судовий розгляд має дві складові, які спрямовані на дещо різні, хоча і пов'язані цілі: 1) право сторін та інших учасників справи на доступ до інформації про їхню справу (спрямоване на реалізацію права на ефективне представництво своєї справи в суді); 2) право інших осіб, зокрема, представників громадськості та журналістів на доступ до інформації про всі справи (спрямоване на реалізацію права на доступ до публічної інформації та захист особи від таємного правосуддя).

Однак право на інформацію про судовий розгляд – це право не лише сторонніх спостерігачів, але насамперед право сторін й інших учасників судових справ щодо забезпечення прозорості та відкритості судового процесу, ефективної участі в процесі. У цьому аспекті право на інформацію про судовий розгляд охоплює такі складові, як надання інформації про справу, доступ до матеріалів справи, своєчасне інформування про судові засідання, дії суду (інших учасників процесу) під час розгляду справи, участь у судових засіданнях, оприлюднення судових рішень тощо.

Також суть права на доступ публічної інформації полягає в забезпеченні відкритості діяльності органів державної влади через доступ до інформації, що перебуває в їхньому розпорядженні, та не обмежується судовою системою, хоча і може частково сприяти прозорості та відкритості судового процесу.

Відкритість (публічність) як самого судового процесу, так і проголошення або оприлюднення судового рішення символізує можливість кожного відвідати судові засідання, а також змагальність судового процесу та рівність сторін, захист особи від таємного правосуддя і відповідну заборону такого таємного правосуддя²⁰⁷.

Забезпечення права на інформацію про судовий розгляд здійснюється шляхом надсилання повісток і повідомлень учасникам процесу, які можуть бути як у паперовій, так і в електронній формі,

²⁰⁶ Про доступ до публічної інформації: Закон України 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

²⁰⁷ Кравчук О. О., Остащук І.Б. Судова символіка: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 356.

публікації відповідних даних на офіційних вебсайтах судів, стендах оголошень у приміщеннях суду, доступу до залів суду для громадян або можливості долучитися до розгляду справи у форматі відео-конференції за допомогою електронних платформ, ознайомлення з матеріалами справи як у паперовій формі, так і через електронний кабінет у системі «Електронний суд»²⁰⁸, внесенням судових рішень до ЄДРСР тощо²⁰⁹.

Останній з перелічених аспектів доступу до інформації про судовий розгляд стосується доступу до судових рішень. Він досить давно забезпечується з допомогою автоматизованого ЄДРСР, щодо порядку ведення якого прийнятий спеціальний закон. Отже, на сьогодні усне проголошення судових рішень проводиться не завжди (значна частина справ розглядається й рішення ухвалюється письмово, без проведення засідань взагалі). Відповідно, правило, передбачене у статті, яка коментується, стосується й обов'язку судді щодо забезпечення розміщення судових рішень у згаданому реєстрі.

Водночас хоча й коректна робота програмного забезпечення прямо не охоплена відповідальністю судді, працюючи з електронними сервісами, суддя зобов'язаний дотримуватися високих стандартів професійної етики, приділяючи особливу увагу захисту конфіденційної інформації та реалізації права учасників судового процесу на доступ до інформації, включаючи її повноту та достовірність.

Кожен суддя зобов'язаний знати про наявність цих ризиків, усвідомлювати, що будь-яке порушення принципу поваги до права на інформацію про судовий розгляд (у тому числі через технічні збої чи недбалість працівника суду) може сприйматися учасниками процесу чи громадськістю, як умисне порушення, надання переваги іншому учаснику процесу або як спроба приховати інформацію. Отже, судді варто уникати подібних ситуацій.

Якщо ж такі ситуації виникають (наприклад, стався технічний збій чи не було відправлено повістки), то суддя зобов'язаний забезпечити поновлення процесуальних прав такого учасника.

Запобіжником для дотримання положень коментованої норми також є дотримання суддею принципів гласності та відкритості судового процесу, які є, як важливими факторами забезпечення

²⁰⁸ Рішення ВРП від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

²⁰⁹ Рішення ВРП від 19.04.2018 № 1200/0/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

прозорості та довіри до судової влади²¹⁰, безпосередньо заходами поліпшення доступу до правосуддя^{211,212}, так і обов'язком судді щодо забезпечення відкритості судових процесів у всіх визначених законом випадках²¹³.

Міжнародне право переважно оперує поняттям «публічність» (стаття 6 ЄКПЛ²¹⁴; стаття 10 Загальної декларації прав людини²¹⁵; стаття 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права²¹⁶; стаття 40 Конвенції про права дитини²¹⁷; Рекомендація Ради Європи R(94)12²¹⁸ тощо). Однак достатньо детально принцип гласності та відкритості судового процесу розкритий в багатьох рішеннях ЄСПЛ²¹⁹.

²¹⁰ Основні принципи незалежності судових органів: міжнародний документ ООН від 13.12.1985, схвалений Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985, 13.12.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 19.05.2025).

²¹¹ Рекомендація R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя: міжнародний документ Ради Європи від 14.05.1981, ухвалений КМРЄ на 68-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf> (дата звернення: 19.05.2025).

²¹² Хартія Європейського Союзу про основоположні права: міжнародний документ Європейського Союзу від 07.12.2020. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 19.05.2025).

²¹³ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁵ Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁶ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁷ Конвенція про права дитини: міжнародний документ ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n440 (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁸ Рекомендація R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 13.10.1994, ухвалений КМРЄ на 518-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 06.05.2025).

²¹⁹ Див. Рішення ЄСПЛ у справах: Axen v. Germany; Riepan v. Austria; Diennet v. France; Martinie v. France; Tierce and Others v. San Marino; Zhuk v. Ukraine; Malhous v. Czech Republic; Håkansson and Sturesson v. Sweden; B. and P. v. United Kingdom; Pretto and Others v. Italy; Kruslin v. France; Rasmussen v. Denmark; Campbell and Fell v. United Kingdom; Golder v. United Kingdom; Sunday Times v. United Kingdom; Leander v. Sweden; Vilho Eskelinen and Others v. Finland; Shagin v. Ukraine [URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#/>] (дата звернення: 06.05.2025) (прим. авт.).

Аналіз зазначених положень міжнародних і національних нормативно-правових актів, практики ЄСПЛ указує на те, що гласність – це безпосередньо можливість громадян бути присутніми на судових засіданнях, які дають можливість громадськості стати безпосереднім спостерігачем за судовим процесом. Водночас відкритість є ширшим поняттям, яке першочергово включає доступ до інформації про судовий процес, тобто не лише можливість бути присутнім на засіданні, але й право отримати інформацію про хід справи, доступ до матеріалів, а також публікацію судових рішень тощо, а також гарантує, що інформація про судові процеси доступна кожному.

Дотримання та реалізація суддею принципів гласності та відкритості є не лише правовими нормами, у контексті положень коментованої статті, а й вагомими етичними стандартами, які визначають професійну поведінку судді, оскільки впливають на такі аспекти як прозорість суддівської діяльності (громадськість має право спостерігати за процесом і переконатися в справедливості судового розгляду через організацію відкритих засідань і забезпечення доступу до судових рішень через офіційні ресурси); підзвітність судової системи суспільству (відкритість судового процесу дозволяє громадськості контролювати дії судді, що стимулює його до дотримання високих стандартів професійної поведінки); рівний доступ до інформації (усі сторони процесу мають однакові можливості для ознайомлення з матеріалами справи та участі у судовому процесі); уникнення упередженості та конфлікту інтересів (відкритість процесу зобов'язує суддю уникати будь-яких дій, які можуть створити враження упередженості або нерівного ставлення до сторін); формування довіри громадян (суддя має діяти так, щоб його рішення були зрозумілими та обґрунтованими); відповідність очікуванням суспільства (суддя має діяти відповідно до високих етичних стандартів, демонструючи повагу до закону та суспільства) тощо.

Важливим аспектом для коментованої статті є забезпечення права осіб, які не є учасниками судового розгляду (наприклад, представникам медіа), але бажають бути присутніми на відкритих судових засіданнях, поширювати та отримувати інформацію про діяльність суду.

Слід зауважити, що довіра до судової влади, ставлення громадськості до суду значною мірою залежить від об'єктивного та своєчасного висвітлення засобами масової інформації діяльності суддів. Безперечно, питання функціонування системи правосуддя

викликають інтерес громадськості й для цього суди мають співпрацювати з медіа.

Доцільним для дотримання розумного балансу між забезпеченням відкритості права на інформацію про судовий розгляд, дотриманням принципу гласності та відкритості судового процесу та обмеженнями з метою захисту публічних інтересів держави або приватних інтересів людини та недопустимості сумнівів в авторитеті й неупередженості правосуддя є звернення до міжнародних правових актів, які регламентують питання доступу громадськості та медіа до суду, зокрема, таких:

– *Мадридські принципи взаємодії медіа та суддівської незалежності*²²⁰, якими регламентовано право медіа на збір і поширення серед громадськості інформації висловлювань і критичних тверджень про судочинство, включно з висвітленням судових справ до, після та під час судового розгляду. Також окреслено обмеження для цього (недопустимість порушення презумпції невинуватості, унеможливлення заподіювання шкоди інтересам приватної особи та ін.). Цей документ містить рекомендації, що можуть знадобитися під час планування та організації заходів щодо співпраці судів і ЗМІ;

– *Рекомендація R (81) 19 КМРС державам-членам про доступ до інформації, що є в розпорядженні публічних органів*²²¹, яка визначає загальні принципи оприлюднення інформації державних органів і необхідність дотримуватися особливого порядку отримання інформації щодо судових органів;

– *Рекомендація R (2003) 13 КМРС державам-членам щодо надання через медіа інформації про кримінальні процеси*²²², яка визначає стандарти доступу журналістів до суду, а також інформаційних відносин судів і медіа. І хоча безпосередньо цей документ стосується комунікації у межах кримінальних проваджень, проте для справ інших юрисдикцій ці принципи також є цілком застосовними.

²²⁰ Мадридські принципи взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності: міжнародний документ ООН від 11.02.1994, затверджений Резолюцією 1296 (XLIV) Економічної і соціальної Ради ООН. URL: <https://www.icj.org/the-madrid-principles-on-the-relationship-between-the-media-and-judicial-independence/> (дата звернення: 25.05.2025).

²²¹ Recommendation R (81) 19 of the Committee of Ministers to member states on the access to information held by public authorities adopted on 25 November 1981. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f7a6e> (date of access: 09.05.2025).

²²² Recommendation R (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings adopted on 10 July 2003. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805df617 (date of access: 09.05.2025).

Для цілєї коментованої статті важливо зауважити й про діяльність суддів-спікерів і прес-секретарів судів, які також відіграють важливу роль у такій щоденній діяльності суду та зміцненні потенціалу судової гілки влади з питань комунікаційної діяльності в цілому^{223 224 225}.

Безперечно, забезпечення відкритості права на інформацію про судовий розгляд, дотримання принципу гласності та відкритості судового процесу є щоденною роботою судів, яка відбувається на рівні конкретних судових інстанцій, які розглядають справи.

У доповнення до вказаних міжнародних документів²²⁶²²⁷ варто зазначити, що основою взаємодії судді-спікера, прес-секретаря суду з громадськістю та медіа є підходи, висвітлені у рішеннях ЄСПА, зокрема у справах «Санді Таймс проти Сполученого Королівства»²²⁸ та «Барфорд проти Данії»²²⁹. Так, безпосередньо до діяльності осіб, які уповноважені від імені суду комунікувати з громадськістю та медіа, слід виокремити такі рекомендації:

- інформування щодо справ, що становлять суспільний інтерес, чи інших судових процесів, які мають суспільний резонанс, має бути систематичним;

- висвітлюючи інформацію про конкретну справу, суд має інформувати першим;

²²³ Рішення РСУ № 14 від 12.03.2015 «Рекомендації міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації» (м. Київ, 24–25.02.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014414-15#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

²²⁴ Рішення РСУ № 16 від 11.06.2021 «Щодо стану комунікації судів та суддів». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-16-vid-11062021-s-62cf2fe25f.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

²²⁵ Рішення РСУ № 18 від 04.05.2023 «Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

²²⁶ Recommendation R (81) 19 of the Committee of Ministers to member states on the access to information held by public authorities adopted on 25 November 1981. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804f7a6e> (date of access: 09.05.2025).

²²⁷ Recommendation R (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings adopted on 10 July 2003. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805df617 (date of access: 09.05.2025).

²²⁸ Рішення ЄСПА від 26.04.1979 у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (The Sunday Times v. The United Kingdom; Series A № 30). URL: <https://www.ucpi.org.uk/wp-content/uploads/2018/03/The-Sunday-Times-v-The-United-Kingdom-A30-1979-80-2-E.H.R.R.-245.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).

²²⁹ Рішення ЄСПА від 22.02.1989 у справі «Барфорд проти Данії» (Barford v. Denmark; Series A, № 149). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57430> (дата звернення: 09.05.2025).

– інформацію про судовий процес, що триває, необхідно надавати без дискримінації та, якщо це можливо, через поширення прес-релізів, проведення прес-конференцій, заходів уповноважених посадових осіб або за допомогою інших дозволених засобів. Однак у такому випадку інформація, яка відображена в прес-релізі або буде озвучена суддею-спікером, має бути узгоджена із суддею, який є доповідачем у справі (*детальніше про це див. коментар статті 12 Кодексу*);

– рекомендованою для інформування щодо справ, що становлять суспільний інтерес, чи інших судових процесів, які мають суспільний резонанс, є трансляція та зйомка в залі судових засідань (за умови, якщо вони не створюють небезпеки впливу на потерпілих, свідків, учасників судового розгляду, присяжних чи суддів тощо);

– інформація про заплановані судові засідання, про оголошення рішень і вироків а також інші дії, що стосуються висвітлення судових процесів, надається своєчасно;

– у випадку, якщо медіа або громадськість (наприклад, в соціальних мережах) виступають із критикою ухваленого судом рішення, судді не слід відповідати на подібну критику шляхом письмового звернення до медіа чи коментарів, зроблених під час судового засідання;

– надана суддею або суддею-спікером інформація в будь-якому разі не повинна зашкодити авторитету правосуддя.

Реалізація положень коментованої статті також стосується вирішення питань проведення відкритого або закритого судового засідання, проведення відеозйомки та трансляції під час судового засідання.

Журналісти та інші зацікавлені особи можуть заявляти клопотання про дозвіл на проведення відеозйомки та про проведення прямих трансляцій.

Проведення трансляцій після початку епідемії COVID-19 та запровадження воєнного стану стало популярним способом дотримання права на інформацію про судовий розгляд. Установлені в кожному суді системи відеоконференцзв'язку дозволяють здійснювати трансляцію без застосування додаткової відеотехніки. У випадку, якщо всі учасники беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, законодавство сьогодні передбачає обов'язкове проведення трансляції судового засідання (частина шоста статті 10 КАС України, частина п'ята статті 7 ЦПК України, частина шоста статті 8 ГПК України, частина третя статті 11 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»). Трансляція судового засідання потре-

бує дозволу суду (частина шоста статті 10 КАС України, частина шоста статті 27 КПК України, частина шоста статті 8 ГПК України).

У ситуації, коли судова зала не може вмістити всіх охочих слухачів, існує вірогідність, що від представників преси або громадськості можуть надходити зауваження щодо створення штучних перешкод у праві на інформацію, що може зашкодити суспільній довірі до суду. У таких випадках, якщо судовий розгляд проводиться відкрито, трансляція засідання в сусідню залу (де може бути розміщено більше учасників) або відкрита трансляція в мережі «Інтернет» – є вдалими та легкими способами забезпечення права на інформацію про судовий розгляд, на які орієнтують і міжнародні рекомендації щодо збереження довіри учасників судочинства до системи правосуддя²³⁰.

Водночас варто враховувати, що питання про трансляцію, як правило, потребує обговорення з учасниками справи. Проте, навіть за відсутності заперечень проти трансляції, вона може бути обмежена інформацією, що охоплює інформацію, яка стосується національної безпеки, персональні дані, іншу чутливу інформацію (про місце проживання, діагноз, вік, неповнолітніх дітей тощо). У такому випадку оголошенню такої інформації має передувати зупинка трансляції.

Окремо слід зазначити про право відеозапису з допомогою портативних засобів. Свого часу громадськість навіть створила Проект «Відкритий суд», де йшлося про право запису судових процесів²³¹. Цей проєкт активно висвітлював дії суддів, що не дозволяли запис, переважно в негативному контексті.

Більшість судових справ не викликає підвищеної зацікавленості з боку громадськості та є предметом уваги переважно лише безпосередніх учасників провадження та осіб, пов'язаних із ними. Водночас окремі справи набувають суспільного резонансу, що може бути зумовлено як значущістю обставин справи для широкого кола осіб, так і активною публічною або медійною позицією сторін, спрямованою на привернення уваги до провадження. У таких випадках зростає інтерес медіа, громадських організацій або окремих осіб до перебігу

²³⁰ For a better integration of the user in the judicial systems: Guidelines and comparative studies on the centrality of the user in legal proceedings in civil matters and on the simplification and clarification of language with users: document from 17.06.2021 CEPEJ(2021)6. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-6-en-guidelines-and-comparative-study-centrality-user/1680a2dd63> (date of access: 09.05.2025).

²³¹ Див. Проєкт «Відкритий Суд» здійснює моніторинг (відеозапис) судових засідань. *Офіц. вебсайт «Проєкт «Відкритий суд»*. URL: <https://open-court.org/> (дата звернення: 09.05.2025).

судового розгляду. У таких випадках для участі в судових засіданнях до суду можуть з'являтися вільні слухачі та журналісти, може постати питання про їх доступ до зали засідань, розміщення їх у залі.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 11 КСЕ

Приклад 1. У судове засідання не з'явилася одна зі сторін. Суддя з'ясував, що повістку не було відправлено (або було відправлено з опіскою в адресі, й повістка повернулася до суду). З метою дотримання права особи на інформацію про судовий розгляд, суддя відкладає розгляд, забезпечує належне повідомлення або судовий виклик.

Приклад 2. Призначаючи справу до судового розгляду, як правило, суддя вирішує питання щодо проведення розгляду у відкритому або закритому судовому засіданні. За загальним правилом, розгляд має проводитися відкрито, але процесуальні кодекси визначають випадки, коли дозволяється проведення закритого судового розгляду (частина восьма статті 12 КАС України, частина друга статті 27 КПК України, частина сьома статті 7 ЦПК України, частина восьма статті 8 ГПК України). Вирішуючи це питання, варто заслухати думку учасників справи. Якщо будь-хто із учасників справи заперечує проти відкритого судового розгляду, суддя має оцінити доводи на предмет того, чи переважає право на інформацію про судовий розгляд право, на яке покликається учасник, аргументуючи свої заперечення, та може прийняти рішення про частково закритий судовий розгляд, наприклад для захисту інформації, що охороняється законом (стаття 21 Закону України «Про інформацію»). Іноді виникають заперечення учасників справи щодо присутності певних осіб у залі суду, що належить вирішити головному. Як правило, єдина правомірна підстава для таких заперечень – це якщо особа є свідком (сторона має прямо вказати на те, що це свідок, а не посилатись на певні припущення), свідки мають видалятися із зали засідань (стаття 201 КАС України, стаття 346 КПК України, стаття 219 ЦПК України, стаття 206 ГПК України). Якщо йдеться про інші заперечення, то їх, як правило, належить відхилити, пояснивши, що у відкритому судовому розгляді мають право брати участь усі охочі.

Приклад, який ілюструє порушення положень статті 11 КСЕ

Приклад 1. Суддя на початку відкритого судового засідання помітив, що один із вільних глядачів записує судове засідання на мобільний телефон, який встановив на штативі. Суддя зупинив засідання та заборонив слухачу здійснювати цей запис, сказавши: «Це не телешоу. Якщо Ви не припините запис, Вас буде видалено із зали». Позаяк законодавець доволі давно, забезпечуючи право на гласність судового процесу, передбачив в усіх процесуальних кодексах право присутніх на проведення відеозйомки з допомогою портативних засобів без одержання спеціального дозволу²³². Відповідно, лише зйомка на стаціонарну апаратуру потребує дозволу головуючого або ухвали суду (частина п'ята статті 10 КАС України, частина шоста статті 27 КПК України, частина четверта статті 7 ЦПК України, частина п'ята статті 8 ГПК України). Також, якщо в певній частині судове засідання проводиться в закритому режимі, то це необхідно вирішити ухвалою суду.

²³² Портативними слід уважати пристрої, які здатні до роботи (фотозйомки, відео- та аудіозапису) у разі переміщення у просторі та за своїми властивостями можуть функціонувати без обов'язкового стаціонарного встановлення і без обов'язкового безперебійного живлення від мережі. Варто також зауважити, що використання портативного пристрою за допомогою штативу чи іншого допоміжного обладнання не впливає на визначення цього пристрою як портативного, та не засвічує належності пристрою до стаціонарного, оскільки портативний пристрій може функціонувати і без застосування такого допоміжного обладнання. Мобільний телефон є портативною апаратурою, тому присутні мають право знімати засідання на власний мобільний телефон без дозволу суду.

Стаття 12

Суддя повинен проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин.

Суддя не може робити публічних заяв та / або коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя.

Суддя має уникати публічних заяв і коментарів щодо справ, які перебувають у його / її провадженні та інших суддів, не піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили.

Конфіденційна інформація, отримана суддею під час виконання обов'язків, не повинна використовуватися або розголошуватися суддею з будь-якою метою, не пов'язаною з виконанням суддею повноважень.

1. Масштаб сучасних комунікацій, в яких суддя виступає ключовим суб'єктом, зосереджує увагу на його праві виражати власні погляди та думки, яке гарантується, як і будь-якій людині, статтею 10 ЄКПЛ²³³ і статтею 34 Конституції України. Однак це право не є абсолютним і може бути обмеженим, серед іншого, з метою підтримання авторитету та неупередженості правосуддя. Отже, до суддів, як представників правосуддя, висувуються особливі вимоги щодо реалізації права на свободу висловлювання своїх поглядів.

У частині першій коментованої статті наголошено, що судді повинні висловлювати свої думки стримано, виважено, обачно та помірковано. Метою такою підходу є збереження незалежності й безсторонності судової влади та довіри суспільства до неї, забезпечення належного управління та гідності судової влади²³⁴.

Зазначений стандарт у практиці ЄСПЛ визначено «охолоджуючим ефектом». Так, у рішенні «Бака проти Угорщини» наголошено,

²³³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

²³⁴ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЕ про свободу вираженні поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022; пункт 14. URL: <https://rm.coe.int/csjc-epinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

що «від державних службовців, які обіймають посади в судових органах, можна очікувати стриманості в здійсненні свободи вираження поглядів у всіх випадках, коли авторитет і неупередженість судової влади можуть ставитися під сумнів [...]. Розповсюдження навіть точної інформації має здійснюватися помірковано й належним чином [...]. Суд неодноразово підкреслював ту особливу роль, яку відіграє в суспільстві судова система, а також те, що їй як гаранту правосуддя – засадничої цінності в правовій державі – треба користуватися суспільною довірою для успішного виконання своїх обов'язків [...]. Саме з цієї причини органи судової влади тією мірою, якою це стосується здійснення ними судової функції, зобов'язані проявляти максимальну обачність у справах, якими вони займаються, задля збереження своєї репутації неупереджених суддів [...]»²³⁵.

Вимога суддівської стриманості визначається як обов'язок бути стриманим, покладений на суддю або самою судовою владою, або законодавцем. Суддівська (само)стриманість включає поняття суддівського розсуду, стриманості або поміркованості²³⁶.

Стриманість – це, з одного боку, здатність контролювати власні емоції, поведінку, дії, опанувати ситуацію, коли це потрібно, та не піддаватися на імпульсивні вчинки, а з іншого, – вияв вихованості, адже стримана людина не допускає як вияву імпульсивних негативних емоцій, так і надмірної емоційності, захопленості. Суддя не може вживати нецензурних, лайливих слів або допускати вислови, що принижують честь, гідність інших чи допускати експресивні висловлювання. Усі висловлювання мають бути нейтральними, безсторонніми та не викликати будь-яких сумнівів у незалежності та неупередженості.

Крім того, межі стриманості можуть бути різними для судді, голови суду²³⁷, судді – члена суддівської ради²³⁸. КРЄС наголошує,

²³⁵ Рішення ЄСПЛ від 23.06.2016 у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary; заява № 20261/12); пункт 164. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v._hungary_translation.pdf.pdf (дата звернення: 09.01.2025).

²³⁶ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ про свободу вираженні поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022; пункт 5 URL: <https://rm.coe.int/csej-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

²³⁷ Рішення ЄСПЛ від 23.06.2016 у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary; заява № 20261/12). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v._hungary_translation.pdf.pdf; Рішення ЄСПЛ від 28.10.1999 у справі «Вілде проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein; заява № 28396/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%7B%2228396/95%22%7D%22itemid%22:%7B%22001-58338%22%7D%22date%22:%7B%2209.01.2025%22%7D%7D> (дата звернення: 09.01.2025).

²³⁸ Рішення ЄСПЛ від 16.06.2022 у справі «Журек проти Польщі» (Żurek v. Poland; заява № 39650/18). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_zurek_v._

що судді, які обіймають керівні посади або посади в асоціаціях суддів чи судовій раді, мають важливе становище, щоб виступати від імені судової влади²³⁹. Практика ЄСПЛ також визнає, що судді, які обіймають певні посади в системі правосуддя (зокрема, голова суду, суддя-спікер, представник професійної асоціації або член судової ради), користуються більшим захистом свободи слова, оскільки їхні публічні заяви дуже часто мотивовані бажанням зберегти систему правосуддя²⁴⁰.

Визначаючи межі стриманості, суддя також має бути обачним, спілкуючись із представниками медіа, заздалегідь з'ясовувати їх спрямування задля того, щоб якомога доречніше надавати відповіді в інтерв'ю, а у випадку, якщо суддю просять взяти участь у теле- чи радіопрограмі, – поглибити свої навички у вербальній та невербальній комунікації.

Дотримуючись загальноприйнятого правила, що охоплюється вимогою стриманості, суддя зазвичай не відповідає на критику у свій бік²⁴¹. Так, в умовах інформаційної взаємодії з органами державної влади, громадянським суспільством і медіа суддя має не лише право публічного висловлювання, а у виключних випадках – обов'язок відреагувати на образи, наклеп, безпідставну критику роботи судді, колег суддів, судової влади в цілому. Суддя, приймаючи зважене рішення щодо оцінки змісту критичних зауважень і доцільності реагування або відповіді на критику, з урахуванням правових висновків ВС²⁴² і ЄСПЛ²⁴³, має розмежовувати фактичні твердження та оціночні судження. Право на відповідь та / або самозахист суддя має право реалізувати самостійно (із застосуван-

poland_ua.pdf (дата звернення: 09.01.2025).

²³⁹ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ про свободу вираженні поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022; пункт 48. URL: <https://rm.coe.int/csej-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025); Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23; пункт 4.6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 09.05.2025).

²⁴⁰ Рішення ЄСПЛ від 15.12.2025 у справі «Данілець проти Румунії» (Danileț v. Romania; заява № 6915/21); § 159. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-247839> (дата звернення: 28.02.2026).

²⁴¹ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁴² Постанова ВП ВС від 23.11.2022 у справі № 2318/1249/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805167> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁴³ Рішення ЄСПЛ від 20.09.2022 у справі «Жвавий проти України» (заява № 6781/13). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-220661%22%7D> (дата звернення: 20.05.2025).

ням способів і засобів, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства), шляхом звернення за підтримкою до зборів суддів, органів суддівського самоврядування, ВРП, які повинні надати судді інституційну підтримку.

Проявляти виваженість означає уникати поспішності та імпульсивності у висловлюваннях, обдумувати, зважувати кожне своє слово та прогнозувати ймовірні наслідки його впливу відповідно до ситуації. Виваженість передбачає контроль і самовладання, вимагаючи від судді завжди викладати свою думку спокійно та розважливо, уникаючи недоречних емоцій.

Проявляти обачність означає висловлювати свою думку попередньо оцінивши ситуацію в контексті наявності всіх імовірних ризиків і можливих негативних наслідків. Обачність вимагає від судді розсудливості та обережності, що передбачає здатність судді підбирати правильні слова, відчувати атмосферу та специфіку аудиторії, розпізнавати провокації та перевіряти інформацію, на якій ґрунтується його висловлювання. Обачність зумовлена свідомим бажанням уникнути помилок і нівелювати ризики. Як вимога до судді у його висловлюваннях, вона фокусує увагу на першочерговій необхідності зважати на інтереси правосуддя та авторитет судової влади.

Проявляти поміркованість означає зважено та раціонально підходити до вибору тем до обговорення чи виступів, формувати думку, стримуючи свої почуття та емоції, підбираючи слушні, відповідно до обставин і аудиторії, слова. Поміркованість у висловлюваннях вимагає від судді уникати крайніх, радикальних суджень або безпідставних припущень. Вона зумовлює необхідність судді бути помірним і стриманим, контролювати свою мову та чітко визначати доцільність і доречність власних міркувань.

Суддя повинен дотримуватися означених вимог, висловлюючи свої погляди та думки, за будь-яких обставин і в будь-яких ситуаціях.

Навіть викладаючи текст судового рішення, суддя зобов'язаний утримуватися від наведення висловлювань, які можуть поставити під сумнів його безсторонність. У рішенні «Кіпріану проти Кіпру» ЄСПА звернув увагу на те, що судді, зазначаючи у вироку суду про те, що вони «як люди» особисто ображені поведінкою заявника висловили свою образу, що вказувало на їхню зацікавленість. Експресивна лексика, яку суд ужив у рішенні, передавала відчуття обурення та шоку, що не узгоджується із безсторонністю, яка очікується від судових рішень і суперечить вимогам статті 6 Конвенції²⁴⁴.

²⁴⁴ Рішення ЄСПА від 15.12.2005 у справі «Кіпріану проти Кіпру» (Kyprianou v. Cyprus; заява № 73797/01); §§ 129–135. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22item>

КРЕС дотримується широкого погляду на особистий обсяг права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право. Право суддів на вільне вираження поглядів поширюється на особисті погляди, висловлені у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, і дає суддям право робити заяви поза межами суду, а також у суді, як публічно, так і приватно, а також брати участь у публічних дебатах та в суспільному житті загалом. Однак інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру. Висловлювання суддів можуть вплинути на публічний імідж системи правосуддя, оскільки суспільство загалом може сприймати їх не лише як суб'єктивні, а і як об'єктивні оцінки та приписувати їх інституції в цілому²⁴⁵. За своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування в судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства²⁴⁶.

Перш ніж висловити думку публічно або серед певної аудиторії, суддя повинен з'ясувати для себе чому він бажає оголосити її публічно, хто є її адресатом, які цінності / переконання / принципи він висловлює та відстоює, та який ефект матиме публічне оголошення відповідних міркувань. Зокрема, чи такі міркування є вирішенням певної засадничої проблеми або ж, навпаки, може породжувати таку, чи матимуть вони наслідком конструктивну / деструктивну критику. За наявності будь-яких сумнівів слід утриматися від висловлювань таких поглядів і думок.

Висловлення суддею власної позиції не повинно межувати з нонконформізмом. Водночас не варто розглядати відхилення поглядів судді від уявлень більшості суддівського корпусу як беззаперечний факт їхньої недоречності чи передчасності. Можливо певні висловлювання чи міркування потребують розширення контексту та додаткового обґрунтування чи підтримки колег.

2. Частина друга коментованої статті встановлює заборону публічних заяв і коментарів, що ризикують скомпрометувати звання судді чи підірвати авторитет правосуддя (*щодо тлумачення «ав-*

id%22:[%22001-71671%22] (дата звернення: 09.01.2025).

²⁴⁵ Висновок № 25 (2022) КРЕС до уваги КМРЕ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022; пункти 26, 27, 50. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

²⁴⁶ Городовенко В. Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 1 (42). С. 10.

торитету правосуддя» детальніше див. коментар до статті 1 Кодексу).

Питання підтримання авторитету правосуддя безпосередньо залежить від стриманості та розсудливості, якої мають дотримуватися судді, висловлюючи свої думки та погляди в публічній площині, адже вони не повинні коментувати судові справи, що перебувають у їх провадженні чи провадженні інших суддів, мають гідно реагувати на критику, поширену в медіа, уникати участі в суперечливих політичних дискусіях тощо.

У Бангалорських принципах поведінки суддів підкреслено, що, реалізуючи своє право на вираження думки, суддя має завжди турбуватися про підтримку високого статусу посади судді й не допускати дій, що не сумісні з неупередженістю і незалежністю судових органів²⁴⁷.

КРЄС також наголошує, що, користуючись свободою вираження поглядів, судді повинні пам'ятати про конкретну відповідальність і обов'язки в суспільстві та проявляти стриманість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин, коли, в очах розумного спостерігача, їхні заяви можуть поставити під загрозу їхню незалежність або безсторонність, гідність їхньої посади або поставити під загрозу авторитет судової влади²⁴⁸.

Під **публічними заявами** слід розуміти звернення, повідомлення або висловлювання, адресовані в усній чи письмовій формі широкому загалу (невизначеному колу осіб) щодо конкретного питання. Вони можуть носити офіційний чи особистий характер.

Водночас **публічні коментарі** постають як спрямовані на широкий загал оцінки, ремарки, зауваження або інші судження, що передбачають висловлення власного ставлення чи власних поглядів щодо певної ситуації, події, фактів тощо.

Щоб об'єктивно оцінити ризики публічних висловлювань (заяв і коментарів), спрогнозувати їхні наслідки, судді слід зважати на формулювання висловленої позиції, її зміст, контекст та обставини, в яких вони відбуваються.

²⁴⁷ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

²⁴⁸ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРС «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № ССЖЕ (2022) 4; оп. № 25; пункт 28. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

Зокрема, як наголошує КРЄС, у всіх публічних заявах, що становлять суспільний інтерес, судді повинні висловлюватися розсудливо, помірковано, виважено та шанобливо. Вони повинні утримуватись від дискримінації, політичного, філософського чи релігійного прозелітизму чи войовничості²⁴⁹.

Водночас судді мають право надавати коментарі з питань, які стосуються основних прав людини, верховенства права, питань призначення суддів на посади або просування їх по службі, а також щодо належного функціонування системи здійснення правосуддя, включаючи незалежність судової влади та розподіл влади. Судді також повинні мати право коментувати політично суперечливі теми, включаючи законодавчі пропозиції чи політику уряду, якщо ці питання безпосередньо впливають на роботу судів. Це впливає з того факту, що громадськість має законний інтерес бути поінформованою про ці питання, оскільки вони стосуються дуже важливих аспектів у демократичному суспільстві. Судді, які обіймають керівні посади або посади в асоціаціях суддів чи судовій раді, мають важливе становище, щоб виступати від імені судової влади²⁵⁰.

За умови збереження суддівської безсторонності та незалежності вітається участь суддів у публічному обговоренні законів, практики правозастосування, механізмів та інструментів удосконалення системи судового захисту прав людини та правової системи, що вирізняються просвітницьким чи інформаційним характером.

Особливо чутливим є питання публічних заяв і коментарів з вуст суддів, зокрема, щодо проблем функціонування судової влади, які, наприклад, можуть передбачати певну критику або оцінки колег-суддів.

Публічні заяви вважаються допустимими, якщо вони не виходять за рамки простої критики із суто професійної точки зору, якщо вони є частиною дебатів щодо питань, які становлять значний суспільний інтерес, і якщо вони спираються на обґрунтовані твердження. Суддя повинен керуватися принципами поміркованості та коректності навіть під час поширення точної інформації. Критикуючи інших учасників системи правосуддя, суддя повинен зберігати повагу. Критика не повинна бути мотивована особистою образою чи ворожістю, чи очікуванням особистої вигоди. Як правило, судді повинні уникати імпульсивного, безвідповідального та образливого висловлювання²⁵¹.

²⁴⁹ Там само.

²⁵⁰ Там само.

²⁵¹ Там само.

Визначаючи допустимий рівень участі судді в публічних дискусіях, необхідно брати до уваги два основні аспекти. Перший: чи може така участь судді обґрунтовано підірвати впевненість у його неупередженості. Другий: чи може така участь призвести до зайвих політичних нападів на суддю і чи не суперечить вона високому статусу суддівської посади. Якщо будь-який із цих факторів присутній, то судді слід уникати такої участі²⁵².

Так само суддям слід уникати публічних заяв і коментарів, які можуть створити уявлення про політичний підтекст виступу чи сприйняття судді як політика, що може зашкодити незалежному та неупередженому здійсненню правосуддя.

3. Установлена в частині третій коментованої статті міра обмежень судді в публічних заявах і коментарях щодо судових справ впливає з реалізації на практиці такого фундаментального принципу судочинства, як об'єктивність, зазначеного, з-поміж іншого, у Бангалорських принципах поведінки суддів.

Зазначений принцип застосовується через таку модель поведінки: під час виконання своїх обов'язків суддя вільний від будь-яких схильностей, упередженості чи забобонів; перед розглядом справи (про який відомо, що він відбудеться, або це тільки передбачається) суддя утримується від будь-яких коментарів, що могли б, з огляду на розумну оцінку ситуації, якимось чином вплинути на перебіг цієї справи чи поставити під сумнів справедливе ведення процесу. Суддя утримується від публічних та інших коментарів, оскільки це може зашкодити неупередженому розгляду справи стосовно певної особи чи питання.

КРЕС наголошує, що судді повинні утримуватися від будь-яких коментарів, які можуть вплинути або, як обґрунтовано очікується, вплинуть на право на справедливий судовий розгляд стосовно будь-якої особи або питання, яке розглядають судді.

Як зазначив ЄСПЛ, заяви судді в справі, яка розглядається, включаючи тон і контекст заяви, можуть вплинути на це право. ЄСПЛ підкреслив, що під час виконання своїх судових функцій судді повинні проявляти максимальну обережність щодо справ, які вони розглядають, щоб зберегти імідж безсторонності. Судді повинні поводитися таким чином, щоб не створювати враження, що вони мають будь-які особисті упередження чи зацікавленість у конкретній справі. Якщо суддя публічно натякає, що він уже сфор-

²⁵² Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

мував несприятливе ставлення до справи заявника до її розгляду, то його заяви об'єктивно виправдовують побоювання обвинуваченого щодо його безсторонності²⁵³.

КРЄС підтримує вимогу, викладену в коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів, згідно з якою суддя повинен демонструвати відсторонену, неупереджену, безсторонню, відкриту та збалансовану позицію у своїх публічних заявах, особливо якщо існує потенційний зв'язок із незавершеними чи поточними провадженнями²⁵⁴.

У рішенні в справі «Маноле проти Республіки Молдова» ЄСПА наголосив, що обов'язок суду бути стриманим у своїх міркуваннях посилюється, коли йдеться про інформацію, що стосується справ, які перебувають на розгляді, але в яких судові рішення ще не були оприлюднені²⁵⁵.

Відповідно до частини восьмої статті 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. За будь-яких обставин судді не можуть бути примушені публічно пояснювати мотиви винесених ними рішень²⁵⁶.

Водночас КРЄС наголошує, що необхідною є підвищена пильність у контексті розслідувань, що тривають, особливо в кримінальних провадженнях, з огляду на гарантію презумпції невинуватості, закріплену в пункті 2 статті 6 Конвенції. У кримінальному провадженні судді повинні приділяти особливу увагу добору слів, якщо вони хочуть поінформувати громадськість про провадження до того, як особа постане перед судом та буде визнана винною у вчиненні певного кримінального правопорушення. Заяви про винуватість обвинуваченого до вироку суду суперечать статті 6 Конвенції²⁵⁷.

²⁵³ Рішення ЄСПА від 28.11.2002 у справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia; заява № 58442/00); §§ 118–119, §§ 125–127. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_175#Text (дата звернення: 09.05.2025).

²⁵⁴ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЕ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 ССJE(2022)4; пункт 37. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.05.2025).

²⁵⁵ Рішення ЄСПА від 18.10.2023 у справі «Маноле проти Республіки Молдова» (Manole v. the Republic of Moldova; заява № 26360/19); § 66. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225882> (дата звернення: 09.05.2025).

²⁵⁶ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЕ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022; пункт 44. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

²⁵⁷ Там само; пункт 39.

Необхідно наголосити, що самого факту, що тема чи питання може стати проблемою в майбутній справі, недостатньо для того, щоб перешкодити суддям здійснювати їхнє право на свободу вираження поглядів, особливо коли ймовірність того, що судді доведеться ухвалити рішення в такій конкретній справі в майбутньому є низькою.

КРЄС наголосила, що якщо медіа або зацікавлені представники громадськості критикують рішення, суддя повинен уникати відповідей на таку критику, пишучи пресі або відповідаючи на запитання журналістів. Суддя має відповідати на законні очікування громадян чітко вмотивованими рішеннями. Однак, коли судді або їхні рішення піддаються несправедливій критиці, асоціації суддів, судова рада та / або голова суду мають інституційний обов'язок роз'яснити факти, щоб зберегти імідж авторитетної та незалежної судової влади, у тому числі й у публічних дебатах. У виняткових випадках, коли суддя зазнає наклепу або образ, він повинен мати право захищати себе та свою честь, як і будь-який інший громадянин. У цьому судді повинні отримати інституційну підтримку²⁵⁸.

У випадках, коли на суддю або суд здійснюється тиск або нападки з боку медіа (або відповідних політичних чи громадських діячів через медіа) з причин, пов'язаних із здійсненням правосуддя, з огляду на обов'язок суддівської стриманості, відповідний суддя повинен утримуватися від реагування через ті самі канали.

У процесі спілкування з медіа суддя повинен ураховувати рішення та рекомендації РСУ²⁵⁹ та усвідомлювати, що навіть висловлювання одного судді можуть бути інтерпретовані та ототоженні з позицією судової влади в цілому.

Коментарі суддів щодо вирішених справ, окрім їхніх власних, не обов'язково ставлять під питання їхню безсторонність. Коментування судової практики безпосередньо пов'язане з їхньою професійною діяльністю²⁶⁰.

²⁵⁸ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № CCJE (2022) 4; op. № 25; пункт 42. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

²⁵⁹ Рішення РСУ № 62 від 05.06.2025 «Щодо пам'ятки для суддів стосовно спілкування з журналістами із метою реалізації рекомендацій, спрямованих на покращення комунікативної діяльності суддів зі ЗМІ та громадськістю». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-62-vid-05062015-s-bdd2ec4e49.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁶⁰ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № CCJE (2022) 4;

Суддя має право аналізувати та узагальнювати судову практику, сформовану на основі остаточних судових рішень, оприлюднювати інформацію щодо застосування правових висновків національних і міжнародних судових установ.

Водночас потрібно відмежовувати поняття публічних коментарів, що стосуються суті справ або питань, які знаходяться в провадженні судді, від виступів, заяв суддів-спікерів, зроблених під час виконання своїх професійних обов'язків, наприклад, у разі пояснення руху провадження тощо. Суддя, суддя-спікер, керуючись принципом гласності та відкритості судового процесу, завжди (навіть щодо справ, які перебувають у провадженні судді або суду) мають право повідомляти відкриту інформацію щодо судових справ, які розглядаються цим судом, сторін спору та предмета позову, дати надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання. Робити публічні заяви або давати коментарі під час виконання своїх професійних обов'язків судді, судді-спікери мають право щодо питань, пов'язаних із функціонуванням системи правосуддя, окремих процедур і діяльності суду загалом з метою інформування громадськості.

Під **коментуванням справ** слід розуміти тлумачення суддею тих чи інших фактів, які стосуються справи, його зауваження, висловлювання власних поглядів у справі. Такі коментарі повинні в повному обсязі відповідати мотивувальній частині судового рішення, не змінювати її.

Справи, які перебувають у провадженні суду – це справи, які надійшли на розгляд суду і по яких суд ще не ухвалив судові рішення, а також справи, які перебувають на стадії апеляційного, касаційного оскарження судового рішення.

Частина третя коментованої статті Кодексу, окрім іншого, містить заборону піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили, адже вказані дії підривають довіру до судової влади загалом і до окремих суддів зокрема. Оскільки рішення суду, які набрали законної сили, є обов'язковими для виконання, то піддавати такі рішення сумніву означає підривати авторитет судової влади в цілому. Водночас викладацька й творча діяльність судді допускає аналіз та обговорення судових рішень, викладених у них правових позицій і мотивів з урахуванням стандарту суддівської стриманості, поваги до колег і авторитету судової влади.

Це ж стосується і рішень, що були змінені чи скасовані судами вищих інстанцій. Такі стандарти поведінки є однаковими щодо колег-суддів незалежно від судової інстанції, юрисдикції, статусу судді у відставці.

Допущення суддею висловлювань у судовому засіданні в присутності учасників судового процесу, які свідчать про критику судових рішень і мотивів рішень, ухвалених іншими суддями, та які не пов'язані з виконанням обов'язку з розгляду та вирішення справ, свідчать про порушення порядку розгляду справ та не узгоджуються з вимогами статті 10 Конвенції²⁶¹.

«Не піддавати сумніву» також означає, що суддя повинен урахувати правові висновки ВС під час оцінки преюдиційних фактів, установлених під час винесення судових рішень, які набрали законної сили та в процесуальних документах не допускати повторної переоцінки обставин інших судових справ або висловлювати незгоду з рішеннями інших судів (першої, апеляційної та касаційної інстанцій).

Водночас підстави та мотиви, покладені в основу зміни й скасування судових рішень, не повинні принижувати, дискредитувати, установлювати винність у винесенні відповідного рішення суддями нижчих інстанцій, не повинні виходити за межі процесуальної форми реагування судами вищих інстанцій на істотні порушення процесуального закону, що чітко регламентована нормами законодавства.

Зміна та скасування судових рішень є об'єктивним процесом здійснення правосуддя, за рахунок якого формується судова практика та досягається юридична визначеність і передбачуваність майбутніх судових рішень.

Отже, суддя не повинен ухвалювати рішення, під загрозою понесення відповідальності у випадку його скасування, або пояснювати мотиви винесених рішень, які були скасовані, крім прямо встановлених законом випадків притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

4. Частина четверта коментованої статті Кодексу містить заборону судді розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи. У цьому контексті необхідно зазначити, що йдеться не про будь-яку інформацію, а саме ту, яка не може бути відома стороннім особам у результаті гласного (відкритого) розгляду справи. Оскільки юрисдикція судів розповсюджуються

²⁶¹ Постанова ВП ВС від 29.08.2019 у справі № 11-312cap19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941738> (дата звернення: 20.05.2025).

на всі правовідносини в державі, то у провадженні судді можуть бути справи, які стосуються питань, що містять державну або комерційну таємницю, інформацію щодо приватного життя людини тощо, іншу інформацію з обмеженим доступом. Як правило, такі справи розглядаються в закритому судовому засіданні, але рішення в справах у будь-якому випадку проголошуються публічно.

Судді зобов'язані зберігати професійну таємницю щодо своїх обговорень²⁶². Конфіденційна інформація, отримана суддею під час виконання обов'язків, не повинна використовуватися або розголошуватися суддею з будь-якою метою, не пов'язаною з виконанням суддею повноважень²⁶³.

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про інформацію»²⁶⁴, **конфіденційною** є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом.

До конфіденційної інформації про фізичну особу належать, зокрема, дані про її національність, освіту, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження (частина друга статті 11 Закону України «Про інформацію»). Відомості про майновий стан особи та інші персональні дані також відносяться до конфіденційної інформації²⁶⁵.

Цим же Законом (частина третя статті 21) передбачено, що порядок віднесення інформації до таємної або службової, а також порядок доступу до неї регулюються законами. Законом також визначено види інформації, яка не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом²⁶⁶.

²⁶² Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № ССЖЕ (2022) 4; оп. № 25; пункт 13. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 09.01.2025).

²⁶³ Там само; пункт 43.

²⁶⁴ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁶⁵ Рішення КСУ від 30.10.1997 № vd971030 vn5-зп у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v005p710-97> (дата звернення: 09.05.2025).

²⁶⁶ Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

Бангалорськими принципами поведінки суддів закріплюється правило, згідно з яким конфіденційна інформація, що стала відома судді в силу його посади, не може бути використана ним чи розголошена будь-кому з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді (пункт 4.10). Це означає, що суддя поза межами судового розгляду, наприклад, у приватній бесіді зі своїми знайомими, не має прав розголошувати конфіденційну інформацію, а також зміст відомостей, на які розповсюджується режим таємності або обмеженого доступу.

Водночас суддя не може нести відповідальність за неумисне розкриття окремих конфіденційних відомостей у випадках: вжиття розумних заходів для захисту інформації; звернення до уповноважених суб'єктів збереження інформації щодо надання дозволу на використання та розголошення; коли розкриття відповідної інформації мало місце внаслідок дій третіх осіб; за відсутності вказівки в наданій судді інформації про її таємність чи конфіденційність; коли така інформація стала відома судді, однак не досліджувалася у судовому засіданні та не оголошувалася учасникам справи, тощо.

Використання повного доступу до ЄДРСР, демографічного реєстру, державних реєстрів обліку прав та їх обтяжень нерухомого / рухомого майна, процесуальні можливості витребування судом інформації з обмеженим доступом не є привілеєм та не повинні здійснюватися суддею у власних цілях або в інтересах третіх осіб в обсязі, що виходить за межі предмета судового розгляду.

У процесі отримання відповідної інформації суддя повинен чітко дотримуватися встановлених володільцем інформації або програмним забезпеченням правил ідентифікації особи запитувача, зазначення номеру судової справи, а також підстав і мети отримання інформації, якщо такі вимоги встановлено щодо окремого виду відомостей.

Незважаючи на визначені частиною четвертою коментованої статті обмеження, суддя не може бути відповідальним за весь обсяг конфіденційної інформації, яка перебуває у володінні судової установи, включаючи збереження відомостей, належну роботу, доступ до державних реєстрів, інформаційних систем і баз даних.

Судді достатньо проявити розумну обачність у випадку виникнення загрози умисного чи випадкового розголошення конфіденційної інформації самим суддею, працівниками апарату суду, учасниками судових процесів, зокрема в кримінальних провадженнях, сімейних, спадкових справах, під час вирішення справ, які стосуються стану здоров'я особи тощо.

Приклад, який ілюструє дотримання положень статті 12 КСЕ

Приклад 1. Під час форуму за участі представників різних правничих професій суддя висловив підтримку позиції, викладеній у постанові Пленуму ВС щодо оцінки положень законопроекту, який передбачав внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підкресливши та аргументувавши необхідність узгодженого та зваженого підходу до реформування інструментів забезпечення підзвітності судової влади суспільству.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 12 КСЕ

Приклад 1. Слідчий суддя, який вирішував питання про обрання стосовно підозрюваного в резонансному кримінальному провадженні запобіжного заходу, розповсюдив (розмістив на особистій сторінці у мережі фейсбук) публікацію, зміст якої вирізнявся обвинувальним ухилом щодо оцінки дій підозрюваного.

Приклад 2. Суддя, коментуючи в інтерв'ю місцевій газеті ухвалений судом під його головуванням виправдувальний вирок, висловив міркування щодо майбутнього результату перегляду цього вироку судом апеляційної інстанції та вказав на наявність родинних стосунків судді апеляційного суду з керівником управління органу прокуратури. Наведені ним відомості у цьому коментарі призвели до виникнення в учасників судового процесу сумніву в неупередженості судді апеляційного суду та згодом до заявлення йому відводу, який суд задовільнив.

Стаття 13

Суддя, який виконує адміністративні повноваження, повинен поважати незалежність і неупередженість суду в цілому та кожного судді; не має вдаватися до дій чи вчинків, які можуть бути загрозою суддівської незалежності, безсторонності та рівності.

Коментована стаття підкреслює зобов'язання суддів, які виконують адміністративні повноваження, дотримуватися фундаментальних принципів незалежності та безсторонності суду як інстанції, а також кожного окремого судді. Більш того, від суддів, які виконують адміністративні повноваження, вимагається уникати будь-яких дій, які можуть поставити під сумнів суддівську незалежність, безсторонність і рівність.

Таким чином, вона регулює поведінку судді, який виконує адміністративні повноваження, як на інституційному рівні (стосовно суду загалом), так і на персональному рівні (стосовно кожного окремого судді цього суду).

Суб'єктом коментованої статті є голова суду, заступник голови суду та судді, які виконують адміністративні повноваження.

Об'єктами захисту, передбаченими цією статтею, є:

- незалежність суду;
- неупередженість і безсторонність судді.

Поведінка судді, який виконує адміністративні повноваження, поділяється на: пасивну (утримання від дій, які можуть бути загрозою суддівської незалежності, безсторонності та рівності); активну (дії, що демонструють дотримання цих принципів).

Зміст понять «незалежність суду» розкрито в коментарях до статей 1, 2, 5, 6, «безсторонність суду» – до статті 10, «рівність суддів» – до статей 9, 10 Кодексу. «Уникнення взаємовідносин, що викликатимуть сумнів у його незалежності та безсторонності» витлумачено в коментарі до статті 19 Кодексу (*детальніше про це див. коментар вказаних норм*).

Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя проголошує: «У процесі прийняття рішень судді є незалежними від своїх колег по суду та вищих посадових осіб. Жодна ієрархічна структура суддівства і жодна різниця в ранзі чи класі суддів ніяким

чином не можуть ставати на перешкоді праву судді на вільне ухвалення рішення»²⁶⁷.

Висновок № 19 (2016) КРЕС «Про роль голів судів» зазначає, що, здійснюючи свої повноваження, голова суду захищає незалежність та безсторонність суду в цілому та кожного з суддів, а також діє повсякчасно як охоронець цих цінностей та принципів (пункти 6, 7)²⁶⁸.

Аналогічно, у Висновку Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Призначення і роль голів судів» наголошено, що голови судів повинні здійснювати свої адміністративні функції таким чином, щоб не зашкодити незалежності інших суддів, а також не повинні незаконно впливати на суддів під час виконання ними суддівських функцій. Пріоритет голів судів в адміністративній площині не повинен впливати на розгляд справ та прийняття суддями рішень²⁶⁹.

У національному законодавстві України важливою гарантією забезпечення внутрішньої незалежності суддів є принцип виборності всіх адміністративних посад у судах усіх рівнів.

Стаття 20 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає поняття адміністративної посади (голова суду, заступник голови суду), установляє порядок їх обрання через суддівське самоврядування, а також механізм дострокового звільнення з посади голови суду та заступника голови суду. Ця стаття передбачає механізми, які спрямовані на запобігання зловживанням й стимулювання правомірної поведінки суддів, які виконують адміністративні функції, такі як:

- рівність фактичних можливостей суддів реалізувати свої права під час участі в суддівському самоврядуванні, у невід'ємності права бути висунутим та обраним на адміністративну посаду відповідної судової установи;
- обрання суддів на адміністративні посади саме таємним голосуванням більшістю суддів відповідного суду;

²⁶⁷ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: міжнародний документ, прийнятий 01.01.1983 на Першій світовій конференції щодо незалежності правосуддя у м. Монреалі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

²⁶⁸ Висновок № 19 (2016) КРЕС до уваги КМРЕ «Про роль голів судів»: міжнародний документ Ради Європи від 10.11.2016. URL: <https://rm.coe.int/-n-19-2016-/1680792043> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁶⁹ Висновок «Призначення і роль голів судів»: міжнародний документ Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів від 23.09.2001 (м. Мадрид, 23–27.09.2001). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/pryzna-i-rol-goliv.doc> (дата звернення: 20.05.2025).

- можливість дострокового звільнення з посади як голови, так і заступника голови суду за рішенням суддівського самоврядування;
- обмеження права перебування на одній адміністративній посаді більш ніж два строки поспіль.

Рішення РСУ № 34 від 02.04.2015 «Про обрання суддів на адміністративні посади» роз'яснює порядок обчислення строків перебування суддів на адміністративних посадах²⁷⁰.

Повноваження голови суду визначено у статті 24 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Повноваження осіб, які обіймають адміністративні посади, можна поділити на зовнішньо-представницькі та внутрішньо-адміністративні.

Аналіз цієї статті Закону свідчить про те, що законодавець свідомо обмежив повноваження осіб, які обіймають адміністративні посади, виключно адміністративними повноваженнями, які спрямовані на забезпечення діяльності суду.

Усунення навіть теоретичної можливості зловживань з боку судді, який виконує адміністративні повноваження, своїм статусом досягається, зокрема, чіткою регламентацією обов'язків осіб, які обіймають адміністративні посади, та відсутністю серед них такого обов'язку і, відповідно, права, як здійснення будь-якого контролю за процесуальною діяльністю суддів відповідного суду.

Наприклад, голова суду зобов'язаний, відповідно до своїх повноважень, видати наказ про надання судді відпустки у випадках і за умов, передбачених законодавством (постанова ВП ВС від 30.09.2021 у провадженні № 11-98 сап 21²⁷¹).

Водночас рішення голови суду щодо відрядження судді належить до його дискреційних повноважень, які реалізуються ним на власний розсуд із використанням належної компетенції та не потребують погодження судді, що надав заяву на відрядження. Голова суду на власний розсуд приймає рішення про відрядження судді або відмову в такому відрядженні²⁷².

²⁷⁰ Рішення РСУ № 34 від 02.04.2015 «Про обрання суддів на адміністративні посади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr034414-15#Text> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁷¹ Постанова ВП ВС від 30.09.2021 у провадженні № 11-98 сап 21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424445> (дата звернення: 20.05.2025).

²⁷² Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 30.10.2024 у справі № 200/3690/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122096501> (дата звернення: 20.05.2025).

У Висновку № 19 (2016) КРЄС «Про роль голів судів» зазначається: «Внутрішня незалежність суддів розглядається як свобода суддів від вказівок чи тиску з боку голови суду під час розгляду справи. Голови судів стоять на варті незалежності, неупередженості та ефективності роботи судів, а тому повинні самі поважати внутрішню незалежність суддів у їхніх судах.

Внутрішня суддівська незалежність вимагає, щоб усі судді були вільні від вказівок чи тиску з боку голови суду під час розгляду судових справ. Тому голови судів ніколи не мають вдаватися до дій чи вчинків, які можуть загрожувати суддівській незалежності та безсторонності»²⁷³.

Згідно з пунктом 1.4. Бангалорських принципів поведінки судді, у тих випадках, коли рішення в справі має бути прийняте суддею одноособово, він діє незалежно від своїх колег по суду²⁷⁴.

У пунктах 40, 41 Коментаря пункту 1.4. Бангалорських принципів поведінки суддів указано про те, що «Коли суддя виконує свої обов'язки, він або вона не підпорядковується нікому. Суддя є слугою закону та власної совісті, до якої він чи вона мусить постійно звертатися, та відповідає лише перед нею. Очевидно, що суддя, який ухвалює рішення в справі, не підпорядковується наказам чи вказівкам жодної третьої сторони в межах судової системи чи поза нею, за винятком апеляційної та касаційної судової інстанції. Будь-яка ієрархічна організація судової системи чи будь-яка відмінність у посаді чи званні не може жодним чином впливати на право судді проголосити рішення вільно, без жодних сторонніх зауважень чи впливу. Обов'язок звітувати будь-кому, зокрема тому, хто може залишитися незадоволеним діями судді, суперечить поняттю незалежності суддів»²⁷⁵.

У рішенні ЄСПЛ від 15.07.2010 у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» оцінено зовнішні й внутрішні реальні та потенційні ризики суддівській незалежності. Серед форм тиску, що чиниться на суддів, були погрози «ускладнити професійну кар'єру» та «ініціювати звільнення чи притягнення до дисциплінарної відповідальності». Згідно з цими ж доповідями, ради суддів були визнані третіми за

²⁷³ Висновок № 19 (2016) КРЄС до уваги КМРЕ «Про роль голів судів»: міжнародний документ Ради Європи від 10.11.2016. URL: <https://rm.coe.int/-n-19-2016-/1680792043> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁷⁴ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 25.05.2025).

²⁷⁵ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. С. 57. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

рівнем впливу на суддів, оскільки вони могли вплинути на професійну кар'єру судді (пункт 26). Принциповим у цій справі є не питання незалежності суддів від інших гілок влади чи третіх сторін, а питання незалежності суддів всередині самої судової системи та ризик того, що судді можуть перебувати під впливом своїх колег (пункт 33)²⁷⁶.

Важливим у контексті розуміння обумовлених заборон є рішення ЄСПЛ від 06.10.2011 у справі «Агрокомплекс проти України», у якому порушувалися питання щодо внутрішньої незалежності суддів від суддів, які виконують адміністративні повноваження²⁷⁷. «Суд також зауважує, що гарантії судової незалежності та безсторонності суду – у контексті об'єктивного критерію – вимагають, щоб окремі судді були незалежними від надмірного впливу не лише ззовні, а й з середини самої судової влади. Така внутрішня незалежність суддів вимагає, щоб вони були вільними від указівок і тиску їхніх колег-суддів або тих, хто здійснює в суді адміністративні повноваження, наприклад, голови суду. Відсутність достатніх гарантій, що забезпечують незалежність суддів усередині судової системи і, зокрема, від вищестоящих судових органів, може бути достатньою підставою для Суду, щоб дійти висновку, що сумніви заявника щодо незалежності й безсторонності суду можна вважати об'єктивно обґрунтованими²⁷⁸».

У пункті 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 13.06.2007 № 8 «Про незалежність судової влади» визначено, що неприпустимими є: – непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів, у тому числі тих, що обіймають адміністративні посади в судах; – встановлення контролю за здійсненням судочинства суддею, виклик його до вищестоящих судів та вимагання звітів чи пояснень про розгляд конкретних справ; – витребування від судді будь-якої інформації чи довідок про хід і перспективи розгляду справи, іншої інформації, яка може надаватися лише сторонам у справі та іншим особам, визначеним процесуальним законодавством, а також відомостей, які становлять таємницю нарадчої кімнати; – прийняття суддею від будь-яких осіб і розгляд ним заяв, скарг, інших документів поза встановленим законом процесуальним порядком²⁷⁹.

²⁷⁶ Рішення ЄСПЛ від 15.07.2010 у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» (заява № 16695/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594#Text (дата звернення: 25.05.2025).

²⁷⁷ Рішення ЄСПЛ від 06.10.2011 у справі «Агрокомплекс проти України» (заява № 23465/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c25#Text (дата звернення: 25.05.2025).

²⁷⁸ Рішення ЄСПЛ від 22.12.2009 у справі «Парлов–Ткалчич проти Хорватії» (Parlov–Tkalčić v. Croatia; заява № 24810/06); пункт 86. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96426> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁷⁹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

Рішенням РСУ № 2 від 25.01.2019 роз'яснено, що голова (заступник голови) суду, керівник апарату суду, інші працівники суду не мають повноважень вимагати та/чи отримувати в суддів копії, витяги чи іншу інформацію із судових справ інакше як у порядку, передбаченому процесуальним законодавством, чи в обсязі, необхідному для підготовки, призначення й забезпечення судового засідання²⁸⁰. У суддів немає обов'язку виконувати вимоги голови (заступника голови) суду, керівника апарату суду, інших працівників суду про надання копій документів, що містять конфіденційну інформацію про особу без її згоди зі справи, яка перебуває в його провадженні, інакше як у порядку, передбаченому процесуальним законодавством чи в обсязі необхідному для підготовки, призначення й забезпечення судового засідання. Отже, суддя, який виконує адміністративні повноваження, не має повноважень на одержання від суддів копій документів судової справи, що перебувають у провадженні інших суддів цього суду.

Пунктом 9 частини сьомої статті 56 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначено, що суддя зобов'язаний звертатися з повідомленням про втручання в його діяльність як судді щодо здійснення правосуддя до ВРП і до Генерального прокурора упродовж п'яти днів після того, як йому стало відомо про таке втручання.

Голова суду за своєю посадою має керуватися принципом «перший серед рівних» (*primus inter pares*)²⁸¹. Принцип позначає найстаршу особу в групі людей, які обіймають ту саму посаду чи займають таке саме положення, що і найстарша. Отже, голова суду є взірцем у дотриманні внутрішньої суддівської незалежності. А тому будь-яке «підпорядкування» суддів голові суду в різних аспектах життєдіяльності суду неможливе. Єдиним реальним важелем «впливу» голови суду на суддів має бути лише авторитет і повага²⁸².

Рішенням РСУ № 44 від 07.09.2017 звернуто увагу зборів суддів судів України на неприпустимість обрання на посади голів судів осіб з низькими моральними, діловими та професійними якостями; визнано неприпустимою поведінку, рішення, дії голів судів, які порушують законодавство про єдиний статус суддів²⁸³.

²⁸⁰ Рішення РСУ № 2 від 25.01.2019 «Про надання документів на запит НАЗК та правоохоронних органів». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=93&page=13&perpage=8> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁸¹ Висновок № 19 (2016) КРЄС до уваги КМРЕ «Про роль голів судів»: міжнародний документ Ради Європи від 10.11.2016. URL: <https://rm.coe.int/-n-19-2016-/1680792043> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁸² Рішення Третьої Дисциплінарної палати ВРП від 23.05.2018 № 1467/Здп/15-18. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/214> (дата звернення: 25.05.2025).

²⁸³ Рішення РСУ № 44 від 07.09.2017 «Щодо результатів перевірки організації діяльності Октябрського районного суду міста Полтави». URL: <https://rsu.gov.ua/>

Суддівське самоврядування є однією з гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів. Законодавство України містить вимогу підкорення судді, який обіймає адміністративну посаду в суді, колективним рішенням судів у питаннях організації роботи суду, оскільки саме на голів судів покладено обов'язок забезпечення виконання рішень зборів суддів відповідного суду. Основним інструментом комунікації голови суду із суддями, передбаченим законом, є збори суддів відповідного суду. Отже, суддя, який виконує адміністративні повноваження, не має права одноосібно замінити орган суддівського самоврядування. Більш того, суддя, який виконує адміністративні повноваження, має заохочувати суддів вільно висловлювати незгоду та власну думку під час зборів суддів, нарад тощо.

У рішенні РСУ № 56 від 05.06.2015 роз'яснено, що слід звернути увагу зборів суддів як органів суддівського самоврядування на необхідність врегульовувати конфліктні ситуації у своїх колективах щодо фактів втручання в діяльність судді та організацію діяльності суду на зборах суду. Звернено увагу голів судів і суддів на неприпустимість втручання в діяльність суддів та необхідність чіткого дотримання етичних принципів поведінки судді²⁸⁴.

КСУ щодо єдиного статусу суддів наголошував, що «Судді здійснюють правосуддя шляхом реалізації судової влади в межах повноважень, якими вони наділені відповідно до Основного закону України та закону про судоустрій. Судді виконують свої обов'язки на професійній основі, мають однаковий юридичний статус, основу якого становлять спільні елементи, незалежно від місця суду в системі судоустрою чи від адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді. Однаковість юридичного статусу всіх суддів обумовлена, зокрема, наявністю єдиного порядку набуття статусу судді, сукупністю прав та обов'язків судді, єдністю юридичних гарантій, які надають суддям можливість бути неупередженими, об'єктивними, безсторонніми та незалежними. Із набуттям статусу судді пов'язане й набуття передбачених Конституцією та законами України гарантій незалежності»; «Конституція України закріплює однаковий юридичний статус суддів через систему гарантій забезпечення їх незалежності, яка є невід'ємною складовою їхнього статусу. Уста-

uploads/article/risenna-rsu-no-44-vid-07092017-s-934f430e0f.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

²⁸⁴ Рішення РСУ № 56 від 05.06.2015 «Щодо проведення вивчення фактів, викладених у зверненні судді апеляційного суду Черкаської області Бондаренка С. І.». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=9&page=9&per-page=8> (дата звернення: 25.05.2025).

новлена система гарантій незалежності суддів не є їхнім особистим привілеєм, вона пов'язана з набуттям статусу судді, має юридичне призначення, спрямоване на захист прав і свобод людини і громадянина через здійснення правосуддя незалежним і безстороннім судом (суддею)»; «Конституційне закріплення гарантій незалежності суддів спрямоване на унеможливлення будь-яких спроб впливу на суддю. Такий вплив є неприпустимим з огляду на положення частини другої статті 126 Конституції України» (абзаци третій, шостий підпункту 3.2, абзац десятий підпункту 3.4 пункту 3 мотивувальної частини Рішення КСУ від 04.12.2018 № 11-р/2018)²⁸⁵.

Розвиваючи зазначені юридичні позиції, КСУ вважає, що всі судді судів системи судоустрою України мають єдиний статус, який притаманний їм як особам, які виконують виняткову конституційну функцію – чинення правосуддя. Єдиний статус суддів означає однаковість юридичного становища суддів в усіх аспектах, передусім однаковість їх гарантій незалежності та недоторканності, прав і обов'язків, вимог, обмежень, заборон та відповідальності. Водночас забезпечення гарантій незалежності та недоторканності суддів має базуватися на принципі єдиного статусу суддів, який не допускає, зокрема, вибірковості в забезпеченні цих гарантій та зниження їх рівня певній категорії суддів, що не сприяє чиненню правосуддя неупередженими, об'єктивними, безсторонніми та незалежними судами, реалізації конституційного права на судовий захист (підпункт 4.2 пункт 4 Рішення КСУ від 26.03.2024 № 3-р(П)/2024)²⁸⁶.

Забезпечення рівного статусу суддів і судді, який виконує адміністративні повноваження, також досягається приписами відповідного процесуального законодавства України, згідно з якими, якщо суддя, що обіймає адміністративну посаду, бере участь у розгляді справи в складі колегії суддів, його процесуальні права не відрізняються від прав інших членів колегії та є з ними рівними.

²⁸⁵ Рішення КСУ від 04.12.2018 № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

²⁸⁶ Рішення КСУ від 26.03.2024 № 3-р(П)/2024 у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII (про єдиний статус суддів в Україні). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text> (дата звернення: 02.07.2025).

Водночас суддя, який виконує адміністративні повноваження, сприяє створенню сприятливої професійної атмосфери, уникаючи дій чи висловлень, що можуть порушувати принцип рівності. Зокрема, необхідно уникати ґендерної дискримінації, сексистських висловлювань чи стереотипних уявлень, пов'язаних з віком, стажем чи сімейним станом.

Судді з адміністративними повноваженнями також повинні забезпечувати рівні можливості для підвищення кваліфікації всіх суддів, зокрема через доступ до навчальних програм.

Суддя, який виконує адміністративні повноваження, відіграє ключову роль у представництві відповідного суду та формуванні його іміджу. Обіймання адміністративної посади передбачає високий рівень публічності та постійну взаємодію із суспільством. Ефективне виконання представницьких функцій, особливо під час кризових ситуацій та підвищеного інтересу медіа, вимагає від керівника суду відповідального ставлення та володіння спеціальними навичками. До таких навичок належать комунікативна компетентність, уміння вести кризову комунікацію, лідерські якості та розвинені *soft skills*, які є важливими для відповіді на сучасні виклики.

У пунктах 2, 3 Наурської декларації про добробут суддів указано, що «Судове керівництво має особливу роль у формуванні здорового культурного підходу до суддівського стресу й добробуту. Суди, зокрема, судове керівництво та адміністрація, мають створювати умови праці, що сприяють добробуту суддів²⁸⁷».

Отже, суддя з адміністративними повноваженнями має створювати атмосферу психологічного комфорту та організовувати заходи для згуртованості суддівського колективу, сприяючи формуванню позитивного робочого середовища. Наприклад, ініціювати та організовувати благодійні заходи, колективні збори (донації) крові для потреб медичних установ, тимблдингові заходи, спільні спортивні змагання чи освітні ініціативи, що підвищують довіру до суду.

Голови суду мають слугувати прикладом іншим і створювати атмосферу, у якій судді могли б звертатися до них за підтримкою та допомогою під час здійснення своїх повноважень, у тому числі з питань етики та деонтології²⁸⁸. Таким чином, професійний та жит-

²⁸⁷ Наурська декларація про добробут суддів: міжнародний документ ООН від 25.07.2024 / Управління ООН з наркотиків та злочинності. URL: https://track.unodc.org/track/en/track/resourcehub/2024/nauru_declaration_on_judicial_well-being.html (дата звернення: 25.05.2025).

²⁸⁸ Висновок № 19 (2016) КРЄС до уваги КМРЄ «Про роль голів судів»: міжнародний документ Ради Європи від 10.11.2016. URL: <https://rm.coe.int/-n-19-2016-/1680792043>

тєвий досвід, емоційний інтелект і лідерські якості є необхідними характеристиками для судді, який обіймає адміністративну посаду.

Отож ідея самої норми та її коментаря – не лише в тому, щоб підкреслити важливість охоронюваного об'єкта (незалежність правосуддя та підтримання авторитету до судової влади), визначити межі допустимої поведінки та міру відповідальності, а й зорієнтувати суддів та осіб, що кандидують на відповідну посаду, на те, що єдиним важелем впливу на суддів є авторитет і повага. Саме тому на такі посади слід обирати суддів з високими моральними, діловими та професійними якостями.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 13 КСЕ:

Приклад 1. У службовому кабінеті голови суду в робочий день у робочий час відбувалася розмова між ним і суддями, під час якої вказані особи обговорювали можливість втручання в процес здійснення правосуддя іншим суддею. Голова суду, спілкуючись з особою, яка не була учасником провадження, зголосився переглянути матеріали справи в інтересах цієї особи, що безпосередньо передбачало їхнє вивчення та дослідження, отримання інформації, яка виходить за межі побутового спілкування, та не узгоджується із завданням судочинства, принципом незалежності судді, що свідчить про недотримання норм суддівської етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду.

Приклад 2. Голова суду, використовуючи своє службове становище, організував подання необґрунтованих скарг на суддю, намагаючись вплинути на кваліфікаційне оцінювання свого колеги.

Стаття 14

Суддя не має допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває у його / її провадженні.

Суддя має уникати поведінки, що може викликати сумнів чи створити враження про наявність у судді прихильності чи упередженого ставлення до учасників справи чи їх представників.

1. Істотні обмеження, пов'язані з дотриманням суддями етичних норм, про які йдеться в преамбулі цього Кодексу (*детальніше про це див. коментар*), зумовляють соціальну дистанцію суддів як членів суспільства, яка є необхідною опорою їхньої незалежності та безсторонності. Водночас, як зазначено у пунктах 27–28 Висновку № 3 (2002) КРЕС, судді не повинні бути ізольовані від суспільства, в якому вони живуть, оскільки судова система може тільки тоді функціонувати належним чином, коли судді не втрачають відчуття реальності. Тому необхідно знайти розумний баланс між ступенем участі суддів у житті суспільства та необхідністю бути їм виглядати такими, що є безсторонніми та незалежними під час виконання своїх функцій. Останньою перевіркою має бути запитання, у певному соціальному контексті та з точки зору розсудливого, поінформованого спостерігача, чи не займається суддя діяльністю, яка могла б об'єктивно піддавати ризику його незалежність або безсторонність²⁸⁹.

Отже, норму, що коментується, можна охарактеризувати як спосіб знаходження необхідного балансу між життєдіяльністю судді як члена суспільства та його незалежністю, неупередженістю під час здійснення правосуддя. Адже суддя не може бути соціально ізольованим. Ізоляція є шкідливою та недоцільною. Аналогічні висновки викладені у коментарі до Бангалорських принципів поведінки суддів (пункти 31, 32, 119, 166).

Здійснюючи правосуддя, суддя повинен не лише діяти відповідно до закону, а й розуміти соціальний контекст відповідних правовідносин. Його соціальна взаємодія сприяє ефективному

²⁸⁹ Висновок № 3 (2002) КРЕС до уваги КМРЕ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ Ради Європи від 19.11.2002 № ССЈЕ (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-/3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 25.05.2025).

виконанню професійних обов'язків. Водночас така взаємодія не повинна стати приводом до сумнівів у суддівській незалежності, його здатності об'єктивно вирішити справу.

У пунктах 2.1–2.3 Бангалорських принципів поведінки суддів, які конкретизують застосування принципу об'єктивності судді, зазначається, що «...під час виконання своїх обов'язків суддя вільний від будь-яких схильностей, упередженості чи заборонів. Поведінка судді в процесі засідання та за стінами суду має сприяти підтримці та зростанню довіри суспільства, представників юридичної професії та сторін у справі до об'єктивності суддів та судових органів. Суддя по можливості обмежує себе в здійсненні дій, що можуть стати приводом для позбавлення його права брати участь у судовому засіданні та виносити рішення в справах»²⁹⁰.

Отже, положення коментованої статті вимагають від суддів утримуватися від будь-яких дій, що можуть викликати об'єктивні сумніви в їхній неупередженості. Ці вимоги сформульовані за допомогою різних за ступенем імперативу словесних конструкцій:

Словосполучення «**не має допускати**» – більш жорстка заборона, коли необхідно запобігти певній події, навіть якщо для цього потрібно втрутитися активно (частина перша коментованої статті).

Словосполучення «**має уникати**» – більш м'яка вимога, указує на бажану поведінку, спрямовану на те, щоб не наражатися на ризик, не створювати умов для небажаної ситуації (частина друга коментованої статті).

Під поняттям «**позапроцесуальні взаємовідносини з учасниками судового процесу у справі, що перебуває у його провадженні**», слід розуміти обговорення будь-яких питань, які стосуються розгляду конкретної справи з учасниками провадження поза межами відповідного судового процесу (судового засідання).

Вимога до судді **не допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває в його / її провадженні** означає, що суддя не має права ініціювати обговорення будь-яких питань щодо справи, яку він / вона розглядає, з її учасниками поза судовим процесом (судовим засіданням), і передбачає активну поведінку судді, спрямовану на негайне припинення такого обговорення, якщо воно ініційоване одним із учасників процесу.

²⁹⁰ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

Водночас слід ураховувати, що ця стаття не забороняє судді одночасно з іншим учасником судового процесу перебувати в одному просторі, на одній території чи локації та комунікувати на різні теми, не пов'язані із судовою справою, яку розглядає суддя (наприклад, одночасна участь у конференції, круглому столі, перебування в спортзалі, на батьківських зборах, відвідування концертно-розважальних заходів, проживання в одному готелі тощо).

Учасниками судового процесу є особи, визначені положеннями процесуальних кодексів.

Відповідно до норм процесуальних законів статус учасників судового процесу мають: учасники справи (сторони, треті особи), представники, помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст (глава 4 ЦПК України²⁹¹, глава 4 КАС України²⁹², глава 4 ГПК України²⁹³). Учасники кримінального провадження визначені главою I КПК України²⁹⁴.

Очевидно, що перелічені особи є різними за своїм правовим статусом і ступенем зацікавленості у вирішенні справи. Зокрема, спілкування судді з помічником, секретарем і судовим розпорядником поза судовим процесом є важливим аспектом організації роботи суду, крім того, таке спілкування є звичним і сприяє поліпшенню взаємовідносин між співробітниками, а тому не може викликати сумнів у неупередженості судді під час здійснення правосуддя та тлумачитися як таке, що перебуває під заборобою.

2. Частина друга коментованої статті спонукає суддю уникати поведінки, яка може викликати сумнів чи створити враження прихильності чи упередженості судді стосовно учасників справи чи їх представників.

Як уже зазначалося, конструкція «**має уникати**» вказує на таку лінію поведінки судді, за якої мінімізуються ризики виникнення небажаної ситуації. Поняття «уникнути поведінки» означає, що за наявності варіантів, вибір повинен бути наданий тому, який для судді є найбільш прийнятним з огляду на конкретні обставини.

²⁹¹ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.05.2025).

²⁹² Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

²⁹³ Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

²⁹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.05.2025).

Уникнення поведінки є способом контролю судді за ситуацією, дозволяючи таким чином управляти нею та мінімізувати ймовірність настання негативних наслідків.

Слід звернути увагу, що на відміну від частини першої, у другій частині коментованої статті йдеться не про учасників судового процесу, а лише про учасників справи та їхніх представників. Саме вони є ключовими особами, які першочергово повинні бути впевненими в незалежності та неупередженості судді під час розгляду їхньої справи. Склад учасників справи, інститут представництва врегульовано положеннями процесуальних кодексів.

Поведінка судді як у судовому процесі, так і поза ним, повинна бути такою, щоб у будь-якої людини не виникало жодного обґрунтованого сумніву в рівному ставленні до учасників справи та їх представників. У цьому аспекті коментованої статті реалізується не лише засада незалежності та безсторонності судді, а й принцип рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, закріплений у статті 129 Конституції України та відповідних нормах процесуального законодавства.

Поведінка як поняття, застосовне щодо людини, є способом її взаємодії з оточенням та охоплює її численні реакції на нього, що можуть виражатися в діях, словах, жестах, міміці. Вона може бути свідомою, а може ґрунтуватися на підсвідомих реакціях особи на зовнішні подразники чи внутрішні установки, хвилювання, емоції. І суддя повинен мати високий рівень самовладання та самоконтролю, щоб не піддаватися впливу негативних факторів і постійно дбати про високий статус посади професійного судді.

Високий рівень самовладання та самоконтролю судді є необхідним запобіжником проявів його симпатії чи антипатії до учасників справи чи їх представників, що виражені в положеннях коментованої статті як «прихильність чи упередженість».

Прихильність є терміном із позитивною конотацією, що визначається як приязне, доброзичливе ставлення до когось²⁹⁵. В аспекті судового провадження цей термін означає свідоме чи несвідоме надання суддею переваги одному з учасників справи, ставлення до нього з більшою симпатією, приязністю порівняно з іншими.

Натомість упередженість є терміном із негативною конотацією і передбачає негативне ставлення до когось, що ґрунтується на хибній думці, стереотипах, забобонах, а також ірраціональній складовій.

²⁹⁵ Словник української мови: У 11 т. / АН Української РСР; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 8: Природа-Рягтавий / ред. тому: В. О. Винник [та ін.]. 1977. С. 450.

В аспекті судового провадження цей термін означає свідоме чи несвідоме погіршення суддею становища одного з учасників справи.

Упередженість чи заботони визначаються як симпатія, прихильність, нахил або схильність у ставленні до тієї чи іншої сторони чи певного результату. Упередженість – це стан мислення, ставлення чи точка зору, що скеровує або впливає на судження, внаслідок чого суддя не здатний неупереджено виконувати свої обов'язки у конкретній справі. Водночас стверджувати це не можна без урахування точного характеру цієї упередженості. Якщо, приміром, суддя схильний підтримувати основні права людини, це не створює підстав обґрунтовано вважати, що існує упередженість, заборонена законом, якщо тільки закон чітко й однозначно не вимагає іншого підходу²⁹⁶.

І прихильність, і упередженість стають на заваді об'єктивності судді під час здійснення правосуддя, а їхні прояви є ознакою того, що суддя не спроможний думати та діяти вільно та виважено.

Прихильність чи упереджене ставлення до учасників справи чи їхніх представників може мати різні прояви, зокрема, фізичні чи словесні. Наприклад, недоречні компліменти або, навпаки, образи на адресу учасників справи, невдалі жарти, що їх принижують, порівняння чи епітети, акцент на особистих якостях чи індивідуальних особливостях учасників, які не стосуються справи, можуть стати підставою для сумнівів у об'єктивності судді. Прихильність чи упереджене ставлення може виражатися також у жестах і міміці.

Водночас оцінка поведінки судді на предмет його прихильності чи упередженості до учасників справи вимагає розуміння загальної ситуації. Якщо, наприклад, суддя, відповідно до положень процесуального законодавства, належно реагує на порушення учасником справи порядку у судовому засіданні, застосовує заходи процесуального примусу, це не може вважатися проявом упередженості.

У пункті 12 Висновку № 1 (2001) КРЄС наголошено: «Незалежність судової влади означає повну неупередженість з боку суддів. Виносячи судові рішення щодо сторін у судовому розгляді, судді повинні бути безсторонніми, вільними від будь-яких зв'язків, прихильності чи упередження, що впливає або може сприйматися як таке, що впливає, на здатність судді ухвалювати незалежні рішення. У цьому випадку незалежність судової влади є втіленням загального принципу: «Ніхто не може бути суддею у власній справі». Значення цього принципу

²⁹⁶ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. С. 66–67. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

виходить далеко за конкретні інтереси певної сторони в будь-якій суперечці. Судова влада повинна користуватися довірою не тільки з боку сторін у конкретній справі, але й з боку суспільства в цілому. Суддя повинен не тільки бути реально вільним від будь-якого невідповідного упередження або впливу, але він або вона повинні бути вільними від цього й в очах розумного спостерігача. В іншому випадку довіра до незалежності судової влади буде підірвана». Отже, існує тісний зв'язок між незалежністю та об'єктивною неупередженістю²⁹⁷.

У пункті 22 Висновку № 3 (2002) КРЕС зазначено, що методи, суспільна довіра та повага до судової влади є гарантіями ефективності системи правосуддя: поведінка суддів у їхній професійній діяльності, зрозуміло, розглядається громадськістю як необхідна складова довіри до судів.

Судді повинні обмежувати контакти з учасниками процесу поза судовим засіданням, особливо щодо обговорення суті справи. Положення коментованої статті КСЕ вимагають від суддів утримуватися від будь-яких дій, що можуть викликати сумніви в їхній неупередженості.

Зокрема, у пунктах 49–50 вказаного Висновку зазначено, що судді у своїй діяльності повинні керуватися принципами професійної поведінки; завжди обирати такий підхід, який є безстороннім та виглядає таким ззовні, не допускаючи проявів фаворитизму або дійсної чи видимої упередженості, та демонструвати увагу до всіх осіб, які беруть участь у судовому процесі або на яких такий процес впливає, з рівноправним ставленням до сторін, підтримуючи баланс між сторонами та забезпечуючи чесний розгляд для кожної зі сторін.

Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу, а також будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, не має права використовувати своє посадове становище в особистих інтересах чи в інтересах інших осіб та не повинен дозволяти цього іншим. Суддя має докладати всіх зусиль для того, щоб, на думку розсудливої, законотворчої та поінформованої людини, його поведінка була бездоганною. Суддя повинен виконувати свої професійні обов'язки незалежно, виходячи виключно з фактів, установлених на підставі власної оцінки доказів, розуміння закону, верховенства права, що є гарантією справедливого розгляду справи в суді, незважаючи на будь-які зовнішні впливи, стимули, загрози, втручання

²⁹⁷ Висновок № 1 (2001) КРЕС до уваги КМРЕ про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів: міжнародний документ Ради Європи від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 10.05.2025).

або публічну критику, а також здійснювати судочинство в межах та порядку, визначених процесуальним законом, старанно й неупереджено виконувати покладені на нього обов'язки та вживати заходів для поглиблення своїх знань та вдосконалення практичних навичок. Неупереджений розгляд справ є основним обов'язком судді.

Заборона судді вступати в позапроцесуальні взаємовідносини з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу також спрямована на забезпечення незалежного й безстороннього розгляду справи.

Судді слід проявляти обережність під час відвідин клубів чи інших відпочинково-розважальних закладів. У більшості країн відвідування заходів, організованих юристами-практиками, і спілкування з адвокатами вважається нормальною практикою (*детальніше про це див. коментар статті 19 КСЕ*).

У пунктах 120–121 Коментарів щодо Бангалорських принципів поведінки суддів описано соціальні відносини судді з адвокатом, який регулярно виступає в суді, у якому цей суддя розглядає справи, є ризикованими і вимагають постійного дотримання балансу. З одного боку, судді не слід відмовлятися від соціальних відносин або позасудового спілкування. З іншого, – якщо під час розгляду справи як адвокат у суді виступає друг чи колега судді, виникає очевидна проблема, пов'язана з вірогідністю упередженого ставлення чи заступництва з боку судді. Зрештою, сам суддя вирішує, чи справді він перебуває в надто близьких чи особистих взаєминах з адвокатом, чи просто складається таке враження. Саме судді доведеться визначати, де проходить відповідна грань. Критерієм служить те, чи впливають соціальні взаємини з адвокатом на виконання суддівських обов'язків і чи може об'єктивний спостерігач, добре поінформований про характер цих соціальних відносин, обґрунтовано висловити сумнів щодо реалізації правосуддя в такому випадку. Суддя також має бути свідомим, що за таких обставин він ризикує випадково довідатися поза стінами суду інформацію, яка стосується справи, яку він розглядає або потенційно може розглядати. Мудрим рішенням з боку судді було б уникнення частих контактів з адвокатом, залученим до справи, яку суддя розглядає, якщо такі контакти можуть обґрунтовано сприйматися як підтвердження близьких особистих взаємин між суддею та адвокатом²⁹⁸.

²⁹⁸ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2007. С. 102–103. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

Якщо близький сусід судді є адвокатом, який регулярно виступає в суді, де цей суддя працює, то суддя не зобов'язаний утримуватися від будь-якого спілкування з ним, за винятком, можливо, того періоду часу, коли цей адвокат виступає в суді у справі, яку розглядає цей суддя. Залежно від обставин у певних межах соціальне спілкування допускається за умови, що воно не стане приводом для частих заяв судді про самовідвід або для обґрунтованого припущення про те, що таке спілкування впливає на неупередженість судді²⁹⁹.

Не існує ніяких об'єктивних підстав для заперечень щодо присутності судді на форумах, організованих, наприклад, юридичними фірмами (адвокатськими об'єднаннями) з метою обговорення тієї чи іншої правової ситуації. Незважаючи на те, що на таких форумах можуть бути присутні й ті адвокати, з якими суддя стикається в залі суду; безпосередніх контактів із ними легко уникнути, якщо справа, до якої вони залучені, розглядається саме цим суддею. Якщо такі контакти все-таки відбуваються, судді слід уникати розмов про справу, що розглядається, і, залежно від обставин, за першої ж можливості інформувати про це інші сторони процесу. Основний критерій, яким слід керуватися, полягає в тому, чи справляє таке спілкування враження, що адвокат має особливі взаємини із суддею, чи сприяє воно формуванню такого враження і чи передбачають такі особливі взаємини конкретну готовність судді прийняти доводи адвоката й на них покладатися.

Наслідком позапроцесуальних стосунків судді з одним із учасників судового розгляду може стати конфлікт інтересів (*детальніше про це див. коментар статті 2 Кодексу*).

Зважаючи на особливості своєї діяльності, судді частіше стикаються з випадками конфлікту інтересів порівняно з іншими публічними службовцями.

Однак слід відмежовувати активну та пасивну **форми уникнення позапроцесуального спілкування**.

Під *активним уникненням* слід розуміти вчинення активних дій, спрямованих на відмову судді від планування та здійснення зустрічей з окремими учасниками процесу як на роботі, так і поза межами суду (вдома, у місцях загального відвідування тощо).

Пасивне уникнення це розумна поведінка судді у разі випадкової зустрічі судді з особами, які беруть участь у справі, у місцях загального користування або на будь-яких громадських заходах, а саме: поведіння відповідно до загальних правил етики, щоб у

²⁹⁹ Там само.

сторонніх осіб, які можуть спостерігати за таким спілкуванням, не виникало сумніву в порушенні суддею правил суддівської етики.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 14 КСЕ:

Приклад 1. Суддя розглядав справу щодо передачі безхазяйних земельних ділянок державі, зацікавленою стороною у якій була сільська рада. На час розгляду справи батько судді обіймав посаду сільського голови та представляв територіальну громаду та раду за законом. Оскільки до суду звернувся прокурор за результатами розгляду листів батька, суддя вважав, що сільська рада була лише зацікавленою стороною, а не стороною в справі, хоч його батько й мав статус її представника. Як наслідок, суддя не заявляв самовідводу. Той факт, що суддя не заявив самовідвід, викликав обґрунтований сумнів щодо дотримання ним етичних принципів і доброчесності.

Приклад 2. Суддя розглядав справи, у яких стороною був його друг дитинства. Крім того, теща судді придбала автомобіль фактично для цього друга, а згодом оформила довіреність на розпорядження цим автомобілем, включивши до неї і суддю за пропозицією друга. Також теща судді видавала довіреності на автомобілі особі, яку суддя знав як сусіда. Незважаючи на ці обставини, суддя розглянув одинадцять справ, у яких стороною був цей сусід. Наведені стосунки в розрізі поведінки судді дали підстави для обґрунтованого сумніву в сприйнятті та утвердженні ним фундаментальних засад професійної етики й доброчесності.

Приклад 3. Відповідно до дисциплінарної практики ВРП обставинами, що свідчать про наявність позапроцесуальних відносин, визнаються такі:

- суддя цікавилася ходом розгляду справи, намагалася допомогти знайти підстави для відмови в позові, заохочувала відкладати розгляд для затягування, вчиняла активні дії для отримання результату;
- розмови суддів, що свідчать про зацікавленість судді в ухваленні відповідного рішення, не мають характеру лише приватних розмов, а є такими, що, на думку пересічного громадянина, свідчать про зацікавленість суддів в ухваленні відповідного рішення в справі.

Стаття 15

Суддя заявляє самовідвід у випадках, передбачених процесуальним законом.

У разі виникнення сумнівів у судді щодо його неупередженості у результаті розгляду справи суддя має право заявити самовідвід.

Суддя не повинен зловживати правом на самовідвід.

1. **Інститут самовідводу (відводу) судді** від участі в розгляді конкретної справи – це одна з найважливіших гарантій здійснення правосуддя неупередженим та справедливим судом як фундаментальних принципів. Він покликаний усунути будь-які сумніви, зокрема учасників судового провадження, у безсторонності та незалежності суду як такого, що може гарантувати справедливий розгляд відповідної справи, навіть якщо прямої заінтересованості судді в результатах розгляду справи немає, оскільки пріоритетною є суспільна довіра до суду.

Зміст коментованої норми передбачає *дві форми* реалізації інституту самовідводу судді: 1) у формі обов'язку судді; 2) у формі права судді.

У частині першій цієї статті акцентовано увагу на тому, що у випадках, прямо передбачених процесуальним законом, заявити самовідвід від участі в розгляді справи суддя зобов'язаний. Водночас в інших випадках суддя діє на власний розсуд, зокрема, щодо оцінки обставин, які можуть викликати сумнів у його неупередженості або об'єктивності. І це є правом судді (частина друга). Суддя не повинен зловживати цим правом (частина третя). Необґрунтоване самоусунення судді від розгляду справи є порушенням права на справедливий суд, так само, як і незаявлення самовідводу у випадках, передбачених процесуальним законом.

Правову основу коментованої статті становлять норми процесуальних законів, які визначають конкретні, безумовні підстави для відводу судді: стаття 36 ЦПК України, стаття 75 КПК України, стаття 36 КАС України, стаття 35 ГПК України.

Загальними підставами для самовідводу судді є такі:

1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат,

сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу в цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;

2) він брав участь у справі як сторона або інший учасник судового процесу (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання) або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;

3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;

4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;

5) є інші обставини, що викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді.

Також процесуальне законодавство визначає обставини, в яких не допускається повторна участь судді в розгляді справи (стаття 37 ЦПК України, стаття 76 КПК України, стаття 37 КАС України, стаття 36 ГПК України). У їхній основі – заборона судді, який брав участі у вирішенні справи в одній із судових інстанцій чи на певному етапі судового процесу, розглядати справу заново. Тому ці обставини також належить розглядати як підстави для самовідводу судді.

Слід звернути увагу, що суддя, після задоволення заяви про самовідвід (відвід) у справі, не може брати подальшу участь у розгляді такої справи, незалежно від виникнення підстав на певній стадії розгляду справи або під час вирішення окремого процесуального питання. Суддя не може брати участь у такій справі в тому числі у разі її нового розгляду, незважаючи на відсутність включення такої підстави до переліку випадків недопустимості повторної участі судді в розгляді справи, оскільки така участь раніше відведеного судді свідчитиме про вирішення справи неповноважним складом суду³⁰⁰.

КУПАП не містить положень щодо самовідводу (відводу) судді, проте суддя може взяти самовідвід, керуючись загальними принципами, які випливають з Конституції України та вимог щодо об'єктивності й неупередженості судді, закріплених у різних нормативно-правових актах.

³⁰⁰ Постанова ВС у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 15.11.2024 у справі № 910/21039/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281383> (дата звернення: 10.03.2025).

Крім того, під час вирішення питання про самовідвід судді слід враховувати норми Закону України «Про запобігання корупції»³⁰¹.

Як зауважила РСУ у рішенні № 75 від 04.11.2016 **самовідвід є одним зі способів врегулювання конфлікту інтересів під час судових проваджень** у кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справах або під час розгляду матеріалів про адміністративні правопорушення (*детально про конфлікт інтересів див. коментар статті 2 цього Кодексу, а також – до статей 5 і 10, в яких йдеться про незалежність і неупередженість судді*)³⁰².

Положення процесуального законодавства щодо підстав для самовідводу (відводу) судді ґрунтуються на принципі об'єктивності, який є головною ознакою судової влади й призначений мінімізувати вплив суб'єктивного фактору на результати розгляду справи.

У Бангалорських принципах поведінки суддів визначено, що об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона проявляється не тільки в змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття³⁰³.

Суддя дотримується незалежної позиції як щодо суспільства загалом, так і конкретних сторін судової справи, в якій він повинен винести рішення. Суддя заявляє самовідвід від участі в розгляді справи в тому випадку, якщо для нього є неможливим винесення об'єктивного рішення в справі або в тому випадку, коли у стороннього спостерігача могли б виникнути сумніви в його неупередженості. Проте суддя не може бути відсторонений від участі в розгляді справи в тому випадку, коли жодний інший суд не може бути призначений для розгляду цієї справи або через терміновий характер справи, коли зволікання в її вирішенні може призвести до серйозної судової помилки (пункти 1.2, 2.5 Бангалорських принципів).

Згідно з показником «Чесність та невідкупність» цього документа, суддя демонструє поведінку, бездоганну навіть з точки зору стороннього спостерігача (пункт 3.1); спосіб дій та поведінка

³⁰¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

³⁰² Рішення РСУ № 75 від 04.11.2016 «Про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=2&per-page=8> (дата звернення: 10.03.2025).

³⁰³ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

ком судового розгляду, власного ставлення, що ґрунтується не на об'єктивному критерії, а на особистих симпатіях або антипатіях.

Підставою для самовідводу може стати обставина, коли судді з його власних джерел стали відомі докази чи факти, які можуть вплинути на результат розгляду справи або викликати в сторін сумніви в об'єктивності судді, навіть якщо про ці обставини невідомо учасникам процесу. До таких ситуацій належать випадки, коли, наприклад, будь-хто з учасників процесу є добрим знайомим судді, гось із членів сім'ї судді та інші. Суддя може сповістити про наявність таких обставин для врегулювання конфлікту інтересів або заявити самовідвід.

Оцінка характеру приватного інтересу та рішення про обрання конкретного процесуального способу врегулювання конфлікту інтересів залишається на розсуд самого судді.

Порушення правил запобігання та врегулювання конфлікту інтересів суддею під час здійснення правосуддя (конфлікту, який врегульовується в спосіб, визначений процесуальним законом) тягне дисциплінарну відповідальність, установлену Законом України «Про судоустрій та статус суддів».

3. Зловживання правом на самовідвід означає недобросовісне використання суддею незначного приводу для того, щоб уникнути розгляду справи.

Заявлення суддею самовідводу є допустимим лише за наявності реальних ризиків неможливості ухвалення суддею об'єктивного рішення в справі. Недопустимим є повторне заявлення самовідводу, який раніше не був задоволений ухвалою іншого судді, за відсутності інших підстав або нових обставин.

У пункті б1 додатку до Рекомендації СМ/Rec (2010) 12 КМРЕ зазначено, що судді мають приймати рішення в справах, які передані їм на розгляд. Вони можуть відмовитися від справи або її розгляду лише, якщо для цього є поважні причини³⁰⁶.

ВП ВС сформулювала позицію, відповідно до якої «...право на справедливий суд насамперед повинне забезпечуватися безсторонністю судді. Головна мета самовідводу – запобігання будь-яким сумнівам щодо безсторонності судді. Визначення належного та безсторонного суду є первинним щодо вчинення процесуальних дій у справі. Тому встановлення сумнівів у безсторонності судді за

³⁰⁶ Рекомендація СМ/Rec (2010) 12 КМРЕ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: міжнародний документ від 17.11.2010, ухвалений КМРЕ на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 10.03.2025).

суб'єктивними чи об'єктивними критеріями має наслідком відвід судді від участі в розгляді справи, який не може спростовуватися потребою дотримання розумних строків розгляду такої справи. Однак зазначене не свідчить про те, що суддя має право на зловживання правом на самовідвід. Кожен випадок самовідводу в справах, які тривало знаходяться на розгляді в судді, повинен бути оцінений з точки зору зловживання правом на самовідвід та його обґрунтованості»³⁰⁷.

З огляду на це, до питання самовідводу судді треба ставитись виважено. За встановлення обставин, що викликають або можуть викликати сумнів у неупередженості або об'єктивності судді, реалізуючи право на самовідвід, суддя має також співвідносити значущість таких обставин в аспекті неможливості ухвалення ним об'єктивного рішення в справі та ймовірні негативні наслідки його відсторонення від участі у розгляді справи.

Не є обставинами, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді, зокрема:

- застосування судом заходів процесуального примусу з дотриманням процедури, визначеної законом;
- віросповідання, національність, етнічне чи соціальне походження, стать, вік, освіта, трудовий стаж, членство в громадських, спортивних або благодійних організаціях, майновий стан, ухвалені раніше судові рішення, окрема думка в інших справах або висловлена суддею публічно думка щодо того чи іншого юридичного питання;
- розгляд у минулому суддею справи, у якій брали участь ті самі сторони, або спору, який виник з тих самих підстав, якщо це рішення не було скасоване;
- ситуація, коли суддя є звичайним клієнтом банку, страхової компанії чи інших подібних компаній, що здійснюють продаж товарів, виконання робіт або надання послуг на основі типових публічних договорів або договорів приєднання, які є сторонами в справі;
- факт подання особою, яка бере участь у справі, скарги на дії судді, крім випадків, коли сам суддя вважає неможливим у зв'язку із цим об'єктивний розгляд справи;
- подання учасником справи та реєстрація заяви про вчинення суддею кримінального правопорушення;

³⁰⁷ Постанова ВП ВС від 04.11.2021 у справі № 11-202cap21; пункти 183–185.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010751> (дата звернення: 10.03.2025).

– перебування сторонни / третьої особи або їхніх представників у списку друзів суддів у соціальних мережах.

У разі, якщо сумніви в неупередженості судді мають реальні підстави, питання має бути вирішене на користь самовідводу судді.

З метою запобігання й врегулювання конфлікту інтересів судді в конкретній ситуації слід також керуватися рішеннями РСУ, якими роз'яснювалися відповідні питання.

Зловживання суддею правом на самовідвід, згідно з дисциплінарною практикою ВРП, за певних обставин також може бути враховане у разі притягнення його до дисциплінарної відповідальності.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 15 КСЕ

Приклад 1. Суддя не заявив самовідводу у справі та не повідомив учасникам справи про існування факту дружніх стосунків з обвинуваченим у справі.

Приклад 2. Суддя невмотивовано (безпідставно) багаторазово подавав заяви про самовідвід з тих самих підстав, що вже були відхилені ухвалами суду під час вирішення попередніх заяв про самовідвід.

Стаття 16

Використання суддею технологій штучного інтелекту є допустимим, якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства.

Сучасний світ характеризується безпрецедентним проникненням цифрових технологій, зокрема технологій ШІ (*artificial intelligence*) та машинного навчання (*machine learning*), в усі сфери людської діяльності. Судова влада, як один із ключових державних інститутів, що покликаний забезпечувати захист прав, свобод та інтересів людини та громадянина, утверджувати верховенство права, не може залишатися осторонь цих глобальних процесів. Технології ШІ пропонують новітні інструменти, що здатні потенційно змінити традиційні підходи до здійснення правосуддя, підвищити його ефективність, швидкість і доступність.

Основна мета коментованої статті полягає у встановленні етичних стандартів, які б дозволили суддям використовувати переваги технологій ШІ, водночас мінімізуючи потенційні загрози для фундаментальних принципів судочинства.

Реалізація на практиці цієї статті повинна забезпечити, щоб використання технологій ШІ не підривало фундаментальні принципи незалежності та неупередженості судді під час здійснення правосуддя; зберегти за суддею виключну компетенцію щодо оцінки доказів і процесу ухвалення судових рішень, унеможливаючи делегування цих основних суддівських функцій технологіям; гарантувати, що застосування ШІ у професійній діяльності судді відбуватиметься у суворій відповідності до вимог чинного законодавства, не порушуватиме конституційні права та свободи людини й громадянина.

Водночас коментована стаття виконує важливу захисну функцію, яка полягає у такому:

– недопущення делегування суддівських повноважень. Суддівські повноваження, такі як оцінка доказів, тлумачення права та ухвалення рішень, є невід'ємною частиною конституційного статусу судді та його персональної відповідальності. Їхнє делегування, навіть часткове, технологіям ШІ є неприпустимим, оскільки це суперечить принципу здійснення правосуддя виключно судами та особистою

відповідальністю судді за кожне ухвалене ним рішення (аналогічно до заборони делегування функцій судів іншим органам, закладеної у статті 124 Конституції України);

– запобігання втраті суб'єктивного внутрішнього переконання. Внутрішнє переконання судді, що формується на основі безпосереднього дослідження всіх обставин справи і доказів, керуючись законом, є основою справедливого судочинства. Надмірна довіра до ШІ, його потенційно «переконливі» висновки або пропозиції можуть розмити чи підмінити власне переконання судді;

– запобігання залежності від цифрових технологій. Йдеться не лише про технічну залежність (наприклад, неможливість виконати роботу без певного інструменту), а й про можливий психологічний вплив «авторитету» технології. Якщо суддя стає надмірно залежним від ШІ у формулюванні думок, пошуку рішень чи навіть підготовці проєктів документів, це може поставити під сумнів його фактичну незалежність та неупередженість.

Аналіз умов допустимості використання суддею технологій

ШІ. Коментована стаття ставить чотири імперативні та взаємопов'язані умови, лише за одночасного дотримання яких суддя може етично використовувати технології ШІ. Відсутність хоча б однієї з них робить таке використання неприйнятним.

Перша умова: «Не впливає на незалежність та неупередженість судді». Це фундаментальна вимога, що охороняє саму суть правосуддя. Незалежність судді є невід'ємною складовою його статусу та ключовою гарантією справедливого суду. Вона закріплена у статтях 126, 129 Конституції України, деталізована у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» та підкреслена у низці статей цього Кодексу (зокрема, у статтях 1, 2, 5, 6). Поняття незалежності судді охоплює як його індивідуальну незалежність (свободу від будь-якого тиску, впливу, вказівок, погроз чи втручання під час ухвалення рішень), так й інституційну незалежність судової влади в цілому. У контексті ШІ, суддя повинен бути вільним від впливу не лише традиційних суб'єктів (суб'єктів владних повноважень, сторін, громадськості), але й від впливу, що може опосередковано походити від ШІ-інструментів чи їхніх розробників.

Збереження внутрішнього переконання. Стаття 6 Кодексу наголошує, що суддя здійснює правосуддя, виходячи зі свого внутрішнього переконання. Використання ШІ не повинно підмінити це внутрішнє переконання, сформоване на основі всебічного, повного та об'єктивного дослідження всіх обставин справи. ШІ, який виконує аналітичну або прогностичну функцію, може створювати ефект «навіяного рішення».

ня» (або навіть до використання результату, сформованого на основі галюцинації моделі (*model hallucination*), коли суддя, не усвідомлюючи цього, пристає на пропозицію алгоритму. Якщо суддя, наприклад, користується інструментом, що прогнозує «імовірні результати розгляду справи», або використовує напівавтоматизовані шаблони для формування резолютивної частини, то це може призвести до втрати незалежності мислення. Цей ефект часто зумовлений когнітивними викривленнями, коли перша запропонована III відповідь підсвідомо впливає на подальше рішення, за якого суддя схильний надавати технологічно згенерованим висновкам вищу достовірність, ніж вони фактично мають.

Уникнення неправомірної залежності. Суддя не повинен потрапляти у залежність від певних III-інструментів чи їхніх розробників. Вибір інструментів, якщо такий здійснюється, має бути об'єктивним і спрямованим виключно на підвищення ефективності правосуддя, а не на задоволення будь-яких комерційних чи інших інтересів.

Ризики алгоритмічної упередженості III (*algorithmic bias*) є однією з найсуттєвіших загроз неупередженості. Системи III вчать на даних, які можуть містити історичні, соціальні, культурні або інші упередження. Якщо ці упередження не виявлені та не нейтралізовані на етапі розробки та тестування III, система може їх відтворювати або навіть посилювати у своїх висновках чи рекомендаціях. Це може призвести до дискримінаційних наслідків, що прямо суперечить статті 9 Кодексу, яка зобов'язує суддю не допускати дискримінації за будь-якими ознаками. Суддя, використовуючи III, повинен бути свідомим цього ризику та вживати заходів для його мінімізації (наприклад, через перевірку джерел даних III (*data provenance*), якщо це можливо, або через особливо критичне ставлення до результатів). Якщо алгоритм навчений на основі упереджених даних (наприклад, щодо категорій позивачів чи типу справ), то навіть допоміжна функція такого III (зокрема, підбір релевантної практики) може впливати на суддю.

Ефект автоматизації упередженості (*automation bias*) полягає в тому, що суддя може надмірно покладатися на висновки, згенеровані III, сприймаючи їх як об'єктивніші за власні судження. Така довіра до III створює психологічний ризик несвідомого прийняття упереджених рекомендацій. Окремим виявом цього є вплив «авторитету» технології: суддя може піддаватися враженню про особливу надійність або науковість висновків III лише через їхнє технологічне походження. Це може знижувати рівень критичного аналізу та суперечить обов'язку судді ухвалювати рішення виключно на основі

самостійної оцінки доказів і закону. Суддя повинен усвідомлювати ці ризики й активно їм протистояти.

Прозорість і пояснюваність (*explainability*) є ключовими передумовами неупередженості судового рішення. Якщо ШІ функціонує як «чорна скринька» (*black box*), тобто без можливості зрозуміти внутрішню логіку ухвалення рішення, виникає ризик, що суддя не зможе пояснити навіть для себе підстави таких висновків. Саме тому важливою є алгоритмічна прозорість (*algorithmic transparency*). Уплив непрозорості алгоритмів полягає в тому, що відсутність розуміння принципів, за якими ШІ формує рекомендації, позбавляє суддю реальної можливості критично їх оцінити, змінити або відхилити. Це ставить під сумнів незалежність судового рішення, унеможливає зовнішній контроль і знижує довіру до результатів розгляду справи.

Друга умова: «Не стосується оцінки доказів». Оцінка доказів – це центральний елемент суддівської функції, що передбачає встановлення їх належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємного зв'язку для ухвалення обґрунтованого рішення. Ця діяльність не може бути делегована ШІ.

Сутність оцінки доказів це не просто технічна операція, а складний когнітивний процес, що включає аналіз змісту доказу, його джерела, обставин отримання, зіставлення з іншими доказами, урахування позицій сторін. Він також передбачає застосування правосвідомості та життєвого досвіду.

Обмеження ШІ в оцінці доказів. ШІ може ефективно обробляти великі обсяги інформації, знаходити тенденції, виявляти зв'язки, але він не здатен розуміти контекст так, як людина, не має здатності до емпатії, не може оцінити щирість чи нещирість свідка, урахувати культурні чи соціальні нюанси, які можуть мати значення для розуміння доказу.

Допустима технічна допомога ШІ. ШІ може використовуватися як допоміжний інструмент для:

- організації та систематизації доказів: наприклад, створення хронології подій на основі документів, індексація великих масивів текстових доказів для полегшення пошуку, виявлення дублікатів;

- аналізу структурованих даних: наприклад, аналіз фінансових транзакцій на предмет нетипових операцій у справах про економічні злочини;

- виявлення певних об'єктів на фото- чи відеоматеріалах (наприклад, розпізнавання облич або номерних знаків), але висновок про те, зокрема, що означає присутність або відсутність цього об'єкта, робить суддя.

Неприпустимість автоматизованого визначення достовірності чи важливості доказів. Будь-які спроби використання ШІ для прямого визначення, чи є доказ достовірним, чи яка його важливість порівняно з іншими доказами, є порушенням.

Третя умова: «Не стосується процесу ухвалення рішень». Ухвалення судового рішення – це акт застосування права до встановлених фактів, що завершує розгляд справи по суті та містить владний припис щодо прав та обов'язків сторін або щодо винуватості особи. Цей процес є виключно людським та суддівським.

Відповідальність за судові рішення. Лише суддя несе повну особисту відповідальність за кожне ухвалене ним рішення. Делегування ухвалення рішення ШІ означало б відмову від суддівської функції та відповідальності, що є несумісним зі статусом судді та присягою (стаття 1 Кодексу).

Інтелектуальна та вольова природа ухвалення рішення. Процес ухвалення рішення вимагає не лише знання закону, але і його тлумачення, розуміння як букви, так і духу норми права, принципів справедливості та пропорційності, урахування всіх обставин справи, індивідуальних особливостей сторін. ШІ, навіть найдосконаліший, не здатен на таку комплексну інтелектуально-вольову діяльність.

Таємниця ухвалення судового рішення. Важливо враховувати, що процесуальний закон забороняє судді під час ухвалення судового рішення обговорювати обставини та матеріали справи, застосування норм права та судову практику в цій справі, а також зміст судового рішення з іншими особами, крім складу суду, який розглядає справу; судді не мають права розголошувати хід обговорення та ухвалення судового рішення; обговорення та ухвалення судового рішення відбуваються в приміщенні суду. Навіть, якщо технологія застосовується для підготовки загального проєкту рішення, це не повинно замінювати обговорення позицій кожного судді (у випадку колегіального розгляду). У разі одноособового розгляду, використання ШІ не повинно створювати ефекту «зовнішнього співрозмовника», що впливає на внутрішнє переконання судді.

Четверта умова: «Не порушує вимог законодавства». Ця умова є загальною та охоплює всі аспекти правового регулювання.

Конституційні гарантії. Використання ШІ не лише не повинно порушувати, а й має забезпечувати реалізацію конституційних прав і свобод людини й громадянина. Особливу увагу слід приділити праву на справедливий суд, праву на захист персональних даних та повагу до особистого і сімейного життя, а також гарантіям рівності та недискримінації.

Процесуальне законодавство. Використання ШІ має бути сувро інтегроване та відповідати вимогам ГПК України, КАС України, КПК України, ЦПК України, Кодексу України з процедур банкрутства та КУпАП. ШІ не може підміняти визначені цими актами принципи диспозитивності, змагальності, а також гарантії участі сторін та оскарження. Крім того, використання суддею ШІ має узгоджуватися із положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Інформаційне законодавство. Важливо враховувати вимоги законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про державну таємницю» та законодавства у сфері кібербезпеки. Це запобігатиме несанкціонованому доступу до даних, їх неправомірному використанню.

Законодавство у сфері захисту інтелектуальної власності. Необхідно забезпечити відповідність використання ШІ нормам законодавства в частині обробки даних, що можуть бути об'єктами авторського права, та уникнення плагіату під час генерації текстів рішень.

Інструкції з діловодства в судах та інші підзаконні акти, які регламентують порядок створення, підпису, реєстрації та зберігання проєктів судових рішень та іншої службової інформації.

Етичні межі використання ШІ. Етичне застосування ШІ суддею можливе лише за умов дотримання формальних і змістовних обмежень, закріплених безпосередньо у коментованій статті та деталізованих у законодавстві України.

Формальні межі:

- використання лише технологій ШІ, які не здійснюють правової оцінки або інтерпретації;
- відсутність участі ШІ у підготовці мотивувальної частини рішень без контролю з боку судді;
- недопущення прихованого впровадження інструментів ШІ в робоче середовище без належного інформування судді;
- використання лише таких систем ШІ, які пройшли відповідну сертифікацію або рекомендовані компетентними судовими органами (за умови запровадження таких процедур) або, за відсутності таких процедур, які є загально визнаними та мають достатній рівень прозорості та перевіреної надійності для використання в правовій сфері, а також відповідають вимогам чинного законодавства щодо захисту даних та кібербезпеки;
- належне документування факту використання інструменту ШІ та його конкретної ролі в підготовці матеріалів або аналізі інформації (наприклад, у службових нотатках або, за потреби, в матеріалах справи, якщо це має процесуальне значення). Це необхідно для

забезпечення прозорості процесу ухвалення рішень та можливості подальшого контролю чи перевірки.

Змістовні межі:

– ШІІ не може пропонувати результат справи (наприклад, рішення про задоволення / відмову). Це пов'язано з тим, що визначення результату справи є квінтесенцією суддівського розсуду, який ґрунтується на внутрішньому переконанні судді, що формується внаслідок всебічного аналізу обставин справи та норм права, і не може бути автоматизований чи делегований;

– ШІІ не може здійснювати юридичну кваліфікацію фактів. Юридична кваліфікація вимагає глибокого розуміння правових норм, їхнє тлумачення у конкретному контексті справи, урахування правових позицій та доктрини, що наразі виходить за межі можливостей навіть найсучасніших систем ШІ. Суддя несе персональну відповідальність за правильність юридичної кваліфікації;

– суддя не може використовувати ШІІ для визначення пріоритетності чи достовірності доказів. Оцінка доказів, включаючи їхню належність, допустимість, достовірність та взаємний зв'язок, є виключною прерогативою судді, що здійснюється на основі його внутрішнього переконання та безпосереднього дослідження всіх матеріалів справи. Передача цієї функції ШІІ суперечила б фундаментальним засадам судочинства.

Взаємозв'язок з іншими нормами Кодексу. Коментована стаття не існує у вакуумі, а тісно переплітається з іншими етичними стандартами, установленими цим Кодексом. Розуміння цих зв'язків є ключовим для її правильного застосування.

Стаття 1 (Неухильне дотримання принципу верховенства права й вимог закону, присяги судді). Будь-яке використання ШІІ, що суперечить закону, принципам верховенства права (наприклад, призводить до свавільних чи непропорційних рішень) або порушує присягу судді (наприклад, через несумлінне ставлення до перевірки результатів роботи ШІІ), є неприпустимим. Навпаки, етично виважене використання ШІІ може сприяти реалізації цих фундаментальних засад.

Стаття 2 (Уникнення конфлікту інтересів, стійкість до тиску, незалежність у прийнятті рішень). Незалежність від ШІІ як «радника» є такою ж важливою, як і незалежність від сторін чи інших впливів.

Стаття 5 (Незалежність судді). Використання ШІІ не має впливати на незалежність судді, а навпаки сприяти забезпеченню верховенства права у всіх його проявах.

Стаття 6 (Внутрішнє переконання). ШІІ не може замінити або підказувати логіку судження, яке базується на унікальному сприйнятті фактів, характерному для конкретного судді.

Стаття 7 (Сумлінне і компетентне виконання обов'язків, професійне зростання та удосконалення практичних навичок). Це положення прямо вказує на необхідність для судді постійно розвиватися. У сучасних умовах це включає і розвиток цифрової грамотності, розуміння основ функціонування ІІІ, його можливостей та, що не менш важливо, його обмежень і ризиків. Сумлінне виконання обов'язків передбачає, що, якщо суддя використовує ІІІ, він робить це компетентно, що вимагає постійної самоосвіти, критичного мислення щодо можливостей та обмежень технологій, а також ретельної перевірки результатів роботи ІІІ. Суддя несе особисту відповідальність і не може перекидати її на технологію.

Стаття 9 (Повага до людської гідності, недопущення дискримінації). Як уже зазначалося, ризик алгоритмічної упередженості ІІІ є надзвичайно серйозним. Використання ІІІ, що призводить до дискримінації за будь-якою ознакою (раси, статі, релігії, майнового стану тощо), є грубим порушенням цього етичного стандарту.

Стаття 21 (Участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах / Поведінка у цифровому середовищі). Хоча ця стаття регулює поведінку судді в мережі «Інтернет» загалом, її принципи (стриманість, поміркованість, обережність, недопущення шкоди авторитету) застосовні й до обговорення питань використання ІІІ, якщо таке відбувається в публічному онлайн-просторі. Принципи безпеки, обережності у взаємодії з інформаційними платформами повністю корелюють з етичними вимогами до використання ІІІ.

Аналіз потенційних ризиків та обмежень:

– ризик «дегуманізації» правосуддя. Правосуддя – це не лише застосування норм права, а й взаємодія з людьми, діалог, урахування їхніх емоцій, гідності, індивідуальних обставин. ІІІ, на відміну від людини, не здатний до емпатії, моральної інтуїції та розуміння складного соціального контексту людських конфліктів. Правосуддя вимагає не лише логічного застосування закону, а й здатності до співчуття, урахування індивідуальних обставин і прийняття рішень, які є не лише формально правильними, а й справедливими в людському вимірі. Надмірне покладання на ІІІ може призвести до знецінення цих важливих аспектів правосуддя;

– проблема підзвітності та відповідальності. Якщо ІІІ робить помилку, яка впливає на хід справи, питання відповідальності (розробника, суду, конкретного судді) є складним і потребує чіткого правового врегулювання. Коментована стаття підкреслює, що відповідальність залишається на судді;

– психологічний тиск на суддю. Усвідомлення того, що його рішення порівнюватимуться з «оптимальними» рішеннями, запропонованими ІІІ, може створювати додатковий тиск на суддю та впливати на його незалежність;

– вартість та доступність технологій ІІІ. Висока вартість розробки, упровадження та підтримки якісних технологій ІІІ може призвести до «цифрової нерівності» між судами, що матиме наслідки для рівного доступу до правосуддя;

– необхідність постійного оновлення ІІІ. Законодавство та судова практика постійно змінюються. Системи ІІІ потребують удосконалення, що є складним та ресурсоемним процесом;

– етичні дилеми програмування. Під час розробки ІІІ, особливо того, що має допомагати в ухваленні рішень (навіть на попередніх стадіях), виникають складні етичні питання: «Які цінності та пріоритети закладати в алгоритми? Хто несе відповідальність за ці «запрограмовані» цінності?»;

– вплив на розвиток права. Якщо судді почнуть надмірно покладатися на ІІІ, який базується на чинній практиці, це може сповільнити розвиток права та формування нових правових підходів, необхідних для вирішення нових суспільних викликів.

– вплив через упереджені дані. Алгоритми ІІІ, навчені на даних, що містять приховані упередження (наприклад, щодо певних категорій осіб чи справ), можуть несвідомо скеровувати суддю до упереджених висновків, навіть, якщо суддя вважає себе повністю незалежним.

Критерії етичної самооцінки судді у разі використання ІІІ.

Перед застосуванням будь-якого цифрового інструменту судді пропонується провести коротку етичну самооцінку та поставити собі, зокрема, такі запитання:

– чи використовую я ІІІ виключно як допоміжний засіб, а не як джерело судження?

– чи надає мені ІІІ інформацію про використані джерела?

– чи зберігаю я контроль над результатом роботи ІІІ, зокрема можливість змінити або відхилити його відповідь?

– чи не містить відповідь ІІІ упередження?

Позитивні відповіді на всі ці запитання вказують на етичну допустимість використання ІІІ. Якщо хоча б одне викликає сумнів – рекомендуємо обрати інший, більш прозорий або контрольований інструмент, або взагалі відмовитися від його застосування.

Стаття 17

Суддя сумлінно та відповідально виконує професійні обов'язки, не пов'язані зі здійсненням правосуддя, у тому числі щодо участі у суддівському самоврядуванні.

Коментована стаття Кодексу встановлює вимогу до судді сумлінно та відповідально виконувати свої обов'язки, які не пов'язані зі здійсненням правосуддя, зокрема повноваження у сфері суддівського самоврядування.

Це наголошує на важливості чесного, відповідального виконання суддею обов'язків, а також на внутрішній відповідальності за свої дії та вчинки. Відповідальність судді проявляється в усвідомленому ставленні до своїх обов'язків і розумінні наслідків власних дій та вчинків.

Хоча поняття «**сумлінність**» розкривається у статті 7 Кодексу (*детальніше про це див. коментар*), варто нагадати, що сумлінність судді має проявлятися в таких характерних рисах поведінки, як акуратність, систематичність, обережність, ретельність і обдуманість.

Водночас слід зауважити, що предметом регулювання коментованої норми є професійні обов'язки судді, не пов'язані зі здійсненням правосуддя. Таким чином, серед суб'єктів застосування цієї статті варто виокремити суддів, які:

- обрані суддею-спікером суду;
- обрані на адміністративну посаду;
- обрані членом ВРП, ВККС України, РСУ;
- обрані до складу дорадчих органів, залучених до процесу формування суддівського корпусу та органів судової влади (Етичної ради, Конкурсної комісії, Дорадчої групи експертів, Експертної рада та інших).

Професійні обов'язки судді, не пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначені в статті 126 Конституції України³⁰⁸, статті 56 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»³⁰⁹ і розділах IV–VII Закону України «Про запобігання корупції»³¹⁰.

³⁰⁸ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³⁰⁹ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁰ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

До таких обов'язків належать:

1) дотримання етичних принципів і правил поведінки судді, не вчинення дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя;

2) подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

3) подання декларації родинних зв'язків судді та декларації доброчесності судді;

4) дотримання вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції;

5) виконання вимог та дотримання обмежень, установлених Законом України «Про запобігання корупції»³¹¹, зокрема щодо одержання подарунків і використання службового становища;

6) виконання адміністративних повноважень;

7) систематичний розвиток професійних навичок (умінь), підтримання своєї кваліфікації на належному рівні, необхідному для виконання повноважень у суді, де він обіймає посаду;

8) підтвердження законності джерела походження майна у зв'язку з проходженням кваліфікаційного оцінювання або в порядку дисциплінарного провадження щодо судді, якщо обставини викликають сумніви в законності джерела походження майна або доброчесності поведінки судді;

9) повідомлення в письмовій формі РСУ у разі виникнення в судді (крім випадків, коли конфлікт інтересів урегулюється в порядку, визначеному процесуальним законом) реального чи потенційного конфлікту інтересів.

Зазначені обов'язки суддя зобов'язаний виконувати сумлінно та відповідально з моменту призначення на посаду судді й до припинення таких повноважень.

Виконання цих обов'язків не залежить від того, чи має суддя повноваження на здійснення правосуддя.

У Рішенні КСУ від 26.03.2024 № 3-р(II)/2024 зазначено, що єдиний статус суддів означає однаковість юридичного становища суддів в усіх аспектах, передусім однаковість їх гарантій незалежності та недоторканності, прав і обов'язків, вимог, обмежень, заборон та відповідальності³¹².

³¹¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

³¹² Рішення КСУ від 26.03.2024 № 3-р(II)/2024 у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (консти-

Конституційно визначеним обов'язком судді є дотримання присяги.

Так, складаючи присягу, зміст якої визначений у статті 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»³¹³, суддя зобов'язується сумлінно здійснювати повноваження та виконувати обов'язки судді, дотримуватися етичних принципів і правил поведінки судді, не вчиняти дій, що порочать звання судді або підривають авторитет правосуддя.

У Рішенні КСУ від 11.03.2011 № 2-рп/2011 роз'яснюється, що дотримання суддею своїх обов'язків є необхідною умовою довіри до суду та правосуддя з боку суспільства³¹⁴.

Таким чином, реалізуючи свої права та виконуючи свої обов'язки, суддя повинен пам'ятати, що основне його призначення – це здійснення правосуддя і виконання професійних обов'язків, не пов'язаних зі здійсненням правосуддя, не повинно шкодити цьому або мати випадки зловживань.

Стаття, що коментується, також підкреслює важливість **суддівського самоврядування**, яке діє для захисту професійних інтересів суддів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів (стаття 130–1 Конституції України), як ключового механізму забезпечення незалежності суддів.

Як зазначено в Рішенні КСУ від 08.06.2016 № 4-рп/2016, незалежність як складова конституційного статусу суддів гарантується Конституцією України й забезпечується, зокрема, здійсненням суддівського самоврядування, яке належить до системи конституційного устрою держави та є формою самоорганізації професійних суддів³¹⁵.

туційності) окремого припису пункту 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402–VIII (про єдиний статус суддів в Україні). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text> (дата звернення: 02.05.2025).

³¹³ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁴ Рішення КСУ від 11.03.2011 № 2-рп/2011 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁵ Рішення КСУ від 08.06.2016 № 4-рп/2016 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про

Організаційними формами суддівського самоврядування є: збори суддів (спільні збори місцевих загальних суддів), РСУ, з'їзд суддів України; таке самоврядування може здійснюватися як на рівні кожного суду системи судів (збори суддів місцевого суду, апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, відповідних касаційних судів у складі ВС, Пленуму ВС), так і на найвищому, позасудовому рівні (РСУ, з'їзд суддів).

Збори суддів є первиною ланкою суддівського самоврядування, де судді обговорюють важливі питання внутрішньої діяльності цього суду та ухвалюють колективні рішення з обговорюваних питань.

Рішення зборів суддів є обов'язковими для суддів і працівників відповідного суду.

Рішенням спільних зборів місцевих загальних судів обираються делегати на з'їзд суддів України.

Отож участь суддів у зборах суддів (спільних зборах місцевих загальних судів) та в прийнятті ними рішень має бути сумлінною та відповідальною.

Рішення зборів суддів не є предметом судового розгляду. Такі рішення можуть бути переглянуті органами суддівського самоврядування згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та внутрішнім актом, який регламентує діяльність такого органу. Такий висновок зробила ВП ВС у постанові від 20.03.2019 у справі № 804/4177/17.

Деталізовано, що аналіз положень чинного законодавства України дає підстави для висновку про те, що збори суддів як орган суддівського самоврядування, який обговорює питання внутрішньої діяльності суду та ухвалює колективні рішення з обговорюваних питань, не є суб'єктом владних повноважень. Установлена правова природа діяльності органу суддівського самоврядування унеможливає здійснення судового розгляду щодо визнання незаконним та скасування його рішення, а тому вказаний позов не може розглядатися в судах³¹⁶.

Рішенням РСУ№ 77 від 04.11.2016 звернуто увагу суддів на те, що:

– під час здійснення органами суддівського самоврядування своїх повноважень, зокрема щодо проведення таємного голосування, матеріали таких голосувань, крім прийнятого за результатами

щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁶ Постанова ВП ВС від 20.03.2019 у справі № 804/4177/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81171450> (дата звернення: 19.05.2025).

голосування рішення зборів суддів, не підлягають розкриттю та розповсюдженню;

– не може бути підставою для притягнення до відповідальності волевиявлення особи під час таємного голосування;

– волевиявлення кожної особи - учасника зборів з обрання суддів на адміністративні посади не може бути підставою для встановлення наявності в діях цих осіб конфлікту інтересів³¹⁷.

Отже, важливість незалежного та самостійного колективного вирішення питань суддями внутрішньої діяльності та організації роботи суду шляхом проведення зборів суддів закріплено на законодавчому рівні.

Суддя, беручи участь у зборах суддів, здійснює своє волевиявлення незалежно, його дії та вчинки мають бути обережними, ретельними і обдуманими.

Згідно зі статтею 129 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», найвищим органом суддівського самоврядування є з'їзд суддів України. З'їзд суддів України приймає рішення, що є обов'язковими для всіх органів суддівського самоврядування та всіх суддів³¹⁸.

Таким чином, сумлінна та відповідальна участь судді як делегата на з'їзді та виконання у зв'язку з цим, покладних на нього / неї обов'язків, є вкрай важливим.

Делегати з'їзду суддів України несуть відповідальність перед зборами суддів, які їх обрали, та повинні брати активну участь (активно сприяти) в ухваленні рішень органами суддівського самоврядування.

PCУ у період між з'їздами суддів України є вищим органом суддівського самоврядування та діє як виконавчий орган з'їзду суддів України.

Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 19.09.2024 «Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України»³¹⁹ підкреслює

³¹⁷ Рішення PCУ №77 від 04.11.2016 «Щодо наявності конфлікту інтересів у проведенні таємного голосування». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=1&page=8> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁸ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

³¹⁹ Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 19.09.2024 «Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/188> (дата звернення: 06.05.2025).

неприпустимість будь-якого послаблення ролі органів суддівського самоврядування, зокрема РСУ, як однієї з ключових гарантій незалежності судової влади.

РСУ, як вищий орган суддівського самоврядування, здійснює нагляд за організаційною діяльністю судів і забезпечує незалежність суддів через виконання низки ключових повноважень. Ослаблення цієї ролі є неприпустимим і суперечить Конституції України.

Отож судді, які обрані на посаду члена РСУ, також зобов'язані сумлінно та відповідально виконувати свої обов'язки, перебуваючи на цій посаді.

Судді, беручи участь у суддівському самоврядуванні, повинні усвідомлювати, що за своєю правовою природою рішення зборів суддів, РСУ або з'їзду суддів України не може бути предметом оцінки чи контролю з боку інших гілок влади, державних установ, організацій, фізичних чи юридичних осіб з метою схвалення їх до ухвалення конкретного рішення.

Органи законодавчої та виконавчої влади не мають права в будь-який спосіб втручатися в процес ухвалення колективних рішень зборами суддів, РСУ або з'їздом суддів України, у межах визначених законом, повноважень.

Суддівське самоврядування виступає інструментом захисту інтересів як окремих суддів, так і судової системи загалом, посилюючи позиції судді чи суду в конфліктних ситуаціях, зокрема у взаємодії з медіа, політиками чи органами виконавчої влади.

Водночас ефективність цього інструменту залежить від усвідомлення самими суддями завдань органів суддівського самоврядування та їхньої здатності застосовувати його на практиці.

Преамбула Рекомендації СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки³²⁰ звертає увагу на потребу гарантувати суддям право на власну позицію та здійснення повноважень для створення дієвої та справедливої правової системи і заохочувати їх до активної участі у функціонуванні судової системи, рекомендує урядам держав-учасниць вжити заходів для забезпечення застосування положень Рекомендації.

З огляду на повноваження РСУ та з'їзду суддів України, ці органи ухвалюють важливі рішення щодо кадрових питань, зокрема: призначають суддів КСУ, обирають членів ВРП тощо. Ці рішення

³²⁰ Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 КМРЄ державам-членам щодо суддів: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений 17.11.2010 на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 25.05.2025).

є обов'язковими для всіх суддів і мають значний вплив на всю судову систему.

Таким чином, суддям, які є членами РСУ, делегатами з'їзду суддів України, входять до складу дорадчих органів у судовій владі України, слід усвідомлювати свою відповідальність перед колегами, які їх обрали або делегували, сумлінно та відповідально брати активну участь у суддівському самоврядуванні, сумлінно ставитися до своєї ролі в процесі діяльності таких органів як інструменту забезпечення незалежності судової влади, що сприяє реалізації саморегуляції судової системи.

Щодо **етичних аспектів участі в суддівському самоврядуванні** слід зазначити таке.

У пунктах 4.1, 4.6 показника «Дотримання етичних норм» Бангалорських принципів поведінки суддів наголошується, що суддя дотримується етичних норм, не допускаючи прояву некоректної поведінки у разі здійснення будь-якої діяльності, що пов'язана з його посадою³²¹.

Будь-яка поведінка судді є неприйнятною, якщо вона призводить до зриву роботи органів суддівського самоврядування.

У пункті 4.10 показника «Дотримання етичних норм» Бангалорських принципів поведінки суддів указано, що конфіденційна інформація, що стала відома судді в силу його посади, не може бути використана ним чи розголошена будь-кому з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді.

Це стосується також інформації, отриманої під час роботи в органах суддівського самоврядування. Її розголошення може завдати шкоди авторитету правосуддя.

Інформація, яка стала відома під час участі в органах суддівського самоврядування, не може бути суддею використана чи розголошена будь-кому з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді, оскільки це може завдати шкоди авторитету правосуддя. Наприклад, суддя не має права поширювати аудіозаписи зборів суддів серед адвокатської спільноти чи інших осіб. Так само, серед іншого, недотримання конфіденційності, зокрема розголошення у медіа деталей таємного голосування, може підірвати довіру до суддівського корпусу.

³²¹ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

Таким чином, судді зобов'язані дотримуватися етичних норм не лише під час здійснення правосуддя, а й під час участі в суддівському самоврядуванні – на зборах суддів, у РСУ та на з'їзді суддів України. Конфіденційність є невід'ємною частиною сумлінного виконання обов'язків, передбачених коментованою статтею, і слугує гарантією збереження авторитету судової влади.

У § 3, 6 Висновків Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання» (2004) зазначається, що професійні стандарти відображають ту модель поведінки, до якої судді мають прагнути, та підкреслюється про необхідність розмежовувати поняття порушення професійних стандартів та дисциплінарні проступки.

Цю позицію підтверджує пункт 30 Висновку № 27 (2024) КРЕС «Про дисциплінарну відповідальність суддів», у якому наголошується, що етичні стандарти слід чітко відрізнити від порушення, яке виправдовує дисциплінарні санкції. Оскільки мета етичного кодексу відрізняється від мети дисциплінарної процедури, етичний кодекс не повинен використовуватися як інструмент для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності³²².

Ураховуючи викладене, відсутність судді на зборах суддів чи не присуття судді на з'їзді судів України сама по собі не становить порушенням КСЕ чи підстави для дисциплінарної відповідальності. Проте судді повинні усвідомлювати значущість діяльності органів суддівського самоврядування як інструменту забезпечення незалежності судової влади та сумлінно ставитися до своєї ролі в цьому процесі, що сприяє реалізації саморегуляції судової системи.

Таким чином, хоча неучасть судді в органах суддівського самоврядування не тягне дисциплінарних наслідків, проте вона може розглядатися як відступ від етичного ідеалу сумлінності, визначеного цим Кодексом.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 17 КСЕ

Приклад 1. Суддя своєчасно з'являється на збори суддів і присутній протягом усього часу їхнього проведення.

Приклад 2. Голова суду своєчасно відреагував на вимогу третини суддів і скликав збори суддів, включивши до порядку денного питання, на якому вони наполягали.

³²² Висновок № 27 (2024) КРЕС до уваги КМРЕ «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 06.12.2024 СС.ЈЕ(2024)5. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).

Приклад, який ілюструє порушення положень статті 17 КСЄ

Приклад 1. Суддя, обраний делегатом на черговий з'їзд суддів України, який має бути проведений протягом двох днів, не з'являється без поважних причин на другий день проведення з'їзду, чим ставить під сумнів наявність кворуму для ухвалення рішень.

РОЗДІЛ III. ПОЗАСУДОВА ПОВЕДІНКА СУДДІ

Стаття 18

Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках, обіймати будь-які інші оплачувані посади, здійснювати іншу оплачувану діяльність, окрім наукової, викладацької та творчої.

Суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.

1. Стаття присвячена обмеженням, що покладаються на суддю, та які є несумісними з його професійним статусом. Ці обмеження сформульовані у формі вимог і спрямовані на забезпечення його незалежності та неупередженості під час здійснення правосуддя.

Перша частина коментованої статті спрямована на забезпечення **принципу політичної нейтральності** в діяльності суддів. Обмеження політичних прав громадян, що є суддями, є необхідним заходом, пов'язаним із розподілом державної влади та особливим місцем у ньому судової влади та суддів, як її безпосередніх носіїв. Таке відокремлення створює гарантію незалежності та неупередженості суддів стосовно інших владних інституцій.

В Основних принципах незалежності судових органів закріплено, що, відповідно до Загальної декларації прав людини, члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, визнання, асоціацій та зборів; однак, керуючись такими правами, судді повинні поводитися завжди таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади й зберегти неупередженість і незалежність судових органів³²³.

У Коментарі до Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено: «Після вступу на посаду судді слід припинити будь-яку партійну

³²³ Основні принципи незалежності судових органів: міжнародний документ ООН від 13.12.1985, схвалений резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985, 13.12.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 19.05.2025).

політичну діяльність і будь-які зв'язки політичного характеру. Партийна політична діяльність судді чи заяви, зроблені за межами суду, щодо питань, які стосуються публічних міжпартійних розбіжностей, можуть поставити під сумнів об'єктивність такого судді та викликати в представників громадськості сум'яття щодо відносин між судовою владою, з одного боку, та виконавчою й законодавчою владою – з іншого. Дії та заяви, які свідчать про певну прихильність, за визначенням означають, що суддя публічно обирає ту чи іншу сторону в дискусії. Враження про необ'єктивність посиляться, якщо (а цього практично неможливо уникнути) дії судді стануть об'єктом критики чи спростувань. Словом, суддя, який використовує свою привілейовану посаду для виходу на арену політичної боротьби, ставить під удар громадську довіру до неупередженості судової системи»³²⁴.

Стаття 40 Закону України «Про запобігання корупції»³²⁵ встановлює, що посадові особи, зокрема судді, зобов'язані при виконанні своїх службових повноважень дотримуватися **політичної нейтральності**, уникати демонстрації у будь-якому вигляді власних політичних переконань або поглядів, не використовувати службові повноваження в інтересах політичних партій чи їх осередків або окремих політиків³²⁶.

Одним із аспектів політичної нейтральності є обмеження права на об'єднання в політичні партії та професійні спілки. Право на об'єднання є одним із невід'ємних прав людини, що закріплене в багатьох міжнародно-правових документах – Загальній декларації прав людини 1948 року³²⁷, Конвенції про свободу асоціації та захист права на організацію 1950 року³²⁸, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року³²⁹, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року³³⁰.

³²⁴ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

³²⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

³²⁶ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³²⁷ Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³²⁸ Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію: міжнародний документ Міжнародної організації праці від 04.07.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³²⁹ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 06.05.2025).

³³⁰ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата

Відповідно до цих міжнародно-правових стандартів, стаття 36 Конституції України закріплює, що громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, установлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України³³¹.

Стаття 127 Конституції України встановлює такі обмеження: «Суддя не може належати до політичних партій, профспілок, брати участь у будь-якій політичній діяльності, мати представницький мандат, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу, крім наукової, викладацької чи творчої»³³².

КСЄ фактично відтворює норму Конституції України. Проте якщо редакція КСЕ, затверджена XI черговим з'їздом суддів України 22.02.2013, повністю відповідала формулюванню статті 127 Конституції України, то чинна редакція статті дещо відрізняється від формулювання в Конституції України. Ураховуючи, що норми Конституції України є нормами прямої дії, мають найвищу юридичну силу, усі інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України й повинні відповідати їй, тлумачення та застосування статті 18 Кодексу має відбуватися в нерозривному системному зв'язку з Конституцією України.

Закріплені в Конституції України та цьому Кодексі обмеження узгоджуються з міжнародно-правовими стандартами в цій сфері (стаття 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права³³³, стаття 11 ЄКПЛ³³⁴).

Заборона належності до політичної партії передбачає заборону на членство у відповідних організаціях.

Так, Закон України «Про політичні партії в Україні» встановлює, що **політична партія** – це зареєстроване згідно із законом

звернення: 19.05.2025).

³³¹ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³³² Там само.

³³³ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³³⁴ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню й вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах³³⁵.

Стаття 6 Закону України «Про політичні партії в Україні» закріплює, що членство в політичній партії є фіксованим. Обов'язковою умовою фіксації членства в політичній партії є наявність заяви громадянина України, поданої до статутного органу політичної партії, про бажання стати членом цієї партії. Порядок вступу до політичної партії, зупинення та припинення членства в ній визначається статутом політичної партії³³⁶.

Суддя має обов'язок зупинити чи припинити своє членство в політичній партії шляхом подання заяви до відповідних статутних органів політичної партії. Членство в політичній партії зупиняється чи припиняється з дня подання такої заяви та не потребує додаткових рішень. З цього ж дня припиняється перебування на будь-яких виборних посадах в політичній партії.

Правовий статус профспілок устанавлюється Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»³³⁷. Відповідно до цього Закону, **професійна спілка (профспілка)** – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Підставою для вступу до профспілки є заява громадянина (працівника), подана в першину організацію профспілки. Правила вступу та припинення членства в професійній спілці встановлюються в її статуті.

Окрім формального членства, суддя також не може виявляти **прихильності до політичної партії чи професійної спілки**.

Словник української мови визначає поняття «**прихильність**» як почуття приязні, доброзичливості, симпатії й таке інше до ко-го-небудь³³⁸.

³³⁵ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

³³⁶ Там само.

³³⁷ Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14/ed20211124#Text> (дата звернення: 04.05.2025).

³³⁸ Словник української мови: У 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О.О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 8: Природа-Рягтливий/ ред. тому: В.О. Винник [та ін.]. 1977. С. 443.

Таким чином, фактично йдеться про форму упередженого ставлення – позитивну упередженість. Прихильність до зазначених організацій може виявлятися в прийнятих на їхню користь рішень, фінансуванні їхньої діяльності, популяризації їхньої статутної діяльності, участі в заходах, які вони організували, тощо.

Водночас, незважаючи на те, що в коментованій статті прямо заборонено лише виявляти позитивну упередженість, виходячи із загальних вимог до статусу, суддя також не може виявляти й негативну упередженість до них.

Судді також заборонено брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Законодавство України не містить визначення поняття політичних акцій і не встановлює їхнього переліку, що дає занадто широкі дискреційні повноваження органам щодо тлумачення та правозастосування.

Велика українська енциклопедія визначає: «Акція політична – активний виступ окремих осіб, груп громадян чи суб'єктів політики, спрямований на досягнення певної політичної мети. Найпоширенішими формами акції політичної є мітинги, демонстрації, пікети, захоплення приміщень тощо»³³⁹.

Мітинг є однією з форм безпосередньої демократії, гарантованої статтею 39 Конституції України: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»³⁴⁰.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)»³⁴¹ **страйк** – це тимчасове колективне добровільне припинення роботи працівниками (невихід на роботу, невиконання своїх трудових обов'язків) підприємства, установи, організації (структурного підрозділу) з метою вирішення колективного трудового спору (конфлікту). Стаття 24 Закону встановлює випадки, за яких забороняється проведення страйку: «Забороняється проведення страйку працівників (крім технічного

³³⁹ Півнева Л. М. Акція політична. *Велика українська енциклопедія: електронна версія*. URL: https://vue.gov.ua/Акція_політична (дата звернення: 04.05.2025).

³⁴⁰ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³⁴¹ Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80/ed30000101> (дата звернення: 04.05.2025).

та обслуговуючого персоналу) органів прокуратури, суду, Збройних Сил України, органів державної влади, безпеки та правопорядку».

Таким чином, законом судді обмежені у використанні такого заходу захисту економічних та соціальних інтересів. Наприклад, судді не можуть оголосити страйк (припинити роботу) як реакція на невчасну виплату суддівської винагороди або зменшення її розміру.

Усі перераховані заборони спрямовані на реалізацію статті 127 Конституції України, яка **забороняє судді брати участь у будь-якій політичній діяльності**. Ураховуючи, що юридично не визначено кола такої діяльності, суддя має обережно поводитися під час реалізації своїх політичних прав і свобод.

Водночас суддя не має обмежень в участі в колективних заходах неполітичного характеру: спортивних, благодійних, просвітницьких тощо (*детальніше про це див. коментар статті 19 Кодексу*).

Окрім зазначеного обмеження, стаття 127 Конституції України також забороняє судді мати **представницький мандат**.

У Рішенні від 06.07.1999 № 7-рп/99 КСУ дійшов висновку, що термін «представницький мандат» внаслідок обрання мають: народні депутати України, депутати Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутати сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради, міський голова, Президент України³⁴². Зазначене обмеження враховує, безумовно, політичний характер цих посад.

Ця ідея викладена також у Коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів: «135. Суддівські зобов'язання є несумісними з певними видами політичної діяльності, такими як членство в національному парламенті або в місцевій раді»³⁴³.

З цими обмеженнями тісно пов'язане положення частини четвертої статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: «Перебуваючи на посаді, суддя не може бути кандидатом на виборні посади в органах державної влади (крім судової) та органах місцевого самоврядування, а також брати участь у передвиборчій агітації»³⁴⁴.

³⁴² Рішення КСУ від 06.07.1999 № 7-рп/99 у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови). URL: <https://csu.gov.ua/docs/403> (дата звернення: 04.05.2025).

³⁴³ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁴⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

Таким чином, закон установлює обмеження не лише на суміщення посади судді з представницьким мандатом після обрання на певну політичну посаду, а й можливість балотуватися на ці посади (незалежно від результатів виборів).

Коментоване положення також установлює, що суддя не може обіймати будь-яких інших оплачуваних посад, здійснювати іншу оплачувану діяльність, окрім наукової, викладацької та творчої.

Обмеження свободи вибору додаткової трудової діяльності спрямоване також на забезпечення незалежності та неупередженості судді, а крім цього, на створення умов належного й сумлінного виконання суддею основних професійних функцій та унеможливлення використання суддею свого статусу в інтересах іншої роботи. Така конституційна заборона захищає репутацію судді та авторитет судової влади³⁴⁵.

Згідно з Європейською хартією про статус суддів (пункт 4.2) судді вільно здійснюють іншу діяльність поза межами їхніх суддівських обов'язків, у тому числі діяльність, яка є втіленням їхніх прав як громадян. Ця свобода не може обмежуватися, за винятком випадків, коли така діяльність поза суддівськими обов'язками не є сумісною з довірою до їх неупередженості та незалежності або з належним рівнем відданості, необхідною для розгляду справ, поданих на їхній розгляд, з належною ретельністю та в межах розумного періоду часу. Здійснення інших видів діяльності, крім літературної чи мистецької, якщо за них передбачена виплата винагороди, має бути попередньо санкціоновано з урахуванням умов, визначених законом³⁴⁶.

У Пояснювальній записці до Європейської хартії про статус суддів визначено, що суддям здебільшого повинно бути заборонено займатися іншою діяльністю, несумісною або із громадською вірою в їхню незалежність та неупередженість, або з необхідною мірою відданості справі, яка необхідна для того, аби справи, доручені їм, розглядалися ними з належною увагою і в межах розумного часу³⁴⁷.

³⁴⁵ Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина ; Нац. акад. прав. наук України; КСУ. Харків: Право, 2024. 1176 с.

³⁴⁶ Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ Ради Європи від 10.07.1998, ухвалений Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи, DAJ/DOC(98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

³⁴⁷ Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів (Моделльний кодекс): міжнародний документ, ухвалений 10.07.1998 Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 06.05.2025).

У Загальній (універсальній) хартії судді закріплено: «Суддя не повинен займатися будь-якою іншою діяльністю, публічною чи приватною, оплачуваною чи безоплатною, якщо вона не є повністю сумісною з його обов'язками та статусом судді» (стаття 7)³⁴⁸.

У Монреальській універсальній декларації про незалежність правосуддя закріплено схожі принципи: «Судді не можуть займати посаду в не судових державних органах, за винятком очевидних випадків, коли поєднання цих функцій не загрожує незалежності суддів» (пункт 22). «Судді не можуть займатися комерційною діяльністю, за винятком випадків, які стосується їх особистих інвестицій та приватної власності. Судді не можуть виконувати обов'язки адвокатів чи займатися іншою юридичною практикою» (пункт 24)³⁴⁹.

Частина друга статті 54 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» більш детально викладає умови несумісності: «Суддя не може поєднувати свою діяльність із підприємницькою, адвокатською діяльністю, обіймати будь-які інші оплачувані посади, виконувати іншу оплачувану роботу (крім викладацької, наукової чи творчої), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку»³⁵⁰.

Під зайняттям суддею іншої **оплачуваної посади** мається на увазі зайняття суддею будь-якої посади на підприємстві, в установі, організації будь-якої форми власності та організаційно-правової форми господарювання, яка передбачає виконання трудових обов'язків, які не пов'язані з виконанням суддівських функцій, за які суддя отримує грошову винагороду.

Під іншою **оплачуваною діяльністю** варто розуміти будь-яке виконання робіт чи послуг у сфері, що не пов'язана з виконанням суддівських функцій, за які фактично надана чи передбачена грошова винагорода. Це може бути діяльність у розумінні трудового, цивільного чи господарського законодавства.

З цієї загальної заборони встановлено виключення для трьох видів діяльності, якою судді дозволено займатися: **наукової, викладацької та творчої**.

³⁴⁸ Загальна (універсальна) хартія судді: міжнародний документ, ухвалений 17.11.1999 Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у м. Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 06.05.2025).

³⁴⁹ Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: міжнародний документ, прийнятий 01.01.1983 на Першій світовій конференції щодо незалежності правосуддя у м. Монреалі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

³⁵⁰ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).

Стаття 54 Конституції України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Наукова й викладацька діяльність є видами інтелектуальної та творчої діяльності, що спрямована на одержання, поширення, використання нових знань, фахових навичок, їхнє практичне застосування (пункт 3 Рішення КСУ від 06.10.2010 № 21-рп/2010)³⁵¹.

Відповідно до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», **наукова діяльність** – це інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Фундаментальні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Результатом фундаментальних наукових досліджень є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки. Прикладні наукові дослідження – теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Результатом прикладних наукових досліджень є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення наявних матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій; конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань³⁵².

Основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності є вчений (стаття 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»). Ученим є будь-яка фізична особа, яка, у тому числі,

³⁵¹ Рішення КСУ від 06.10.2010 № 21-рп/2010 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

³⁵² Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження (пункт 4 частини першої статті 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»)³⁵³.

Науковою діяльністю обов'язково вважається діяльність на наукових посадах у наукових установах, закладах вищої освіти, наукових підрозділах установ, організацій, підприємств. Проте це не вичерпний перелік і діяльність вченого не обмежується роботою виключно в наукових та освітніх закладах.

Результатом наукової діяльності є одержання якісно нових знань, у зв'язку з чим не може вважатися науковою діяльністю, наприклад, надання послуг технологічного консалтингу, оскільки результатом таких послуг є застосування вже наявних знань і досвіду однієї особи (консультанта) для вирішення завдань, що постають у діяльності іншої особи (замовника послуг)³⁵⁴.

Викладацька діяльність – це діяльність, яка спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та / або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору (пункт 4 частини першої статті 1 Закону України «Про освіту»)³⁵⁵.

До викладацької діяльності належить діяльність із такими ознаками:

– спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та / або фізичних якостей здобувачів освіти;

– суб'єктом здійснення відповідної діяльності є педагогічний (науково-педагогічний) працівник, самозайнята особа (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або інша фізична особа на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору;

³⁵³ Там само.

³⁵⁴ Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Конфлікт інтересів. 9.1. Зміст обмеження щодо зайняття іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю. *Офіц. вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. База знань. Роз'яснення. 03.02.2025. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n9-obmezheniya-shhodo-sumisnytstva-ta-sumishhennya-z-inshymu-vydamy-diyalnosti/#post1529> (дата звернення: 07.05.2025).*

³⁵⁵ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

- правовою підставою здійснення такої діяльності є трудовий або цивільно-правовий договір (усний чи письмовий);
- суб'єкт, на якого спрямована відповідна діяльність, є здобувачем освіти в розумінні закону.

Ураховуючи зміст наведеного визначення, а також закріплені в законодавстві різні види освіти (стаття 8 Закону України «Про освіту») та форми її здобуття (стаття 9 Закону України «Про освіту»), викладацьку діяльність можуть здійснювати не тільки заклади освіти (юридичні особи приватного чи публічного права та фізичні особи-підприємці) та їх педагогічні чи науково-педагогічні працівники, а й будь-яка фізична особа. Така діяльність може здійснюватися, у тому числі, як репетиторство, читання лекцій, проведення тренінгів, семінарів тощо³⁵⁶.

Творча діяльність – це діяльність зі створення, інтерпретації та виконання творів (пункт 21 частини першої статті 1 Закону України «Про культуру»)³⁵⁷.

Приблизний перелік творів як об'єктів авторського права наведено в частині першій статті 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права», зокрема –це твори у сфері літератури, мистецтва, науки:

- 1) літературні твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо) у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі;
- 2) виступи, лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
- 3) музичні твори з текстом і без тексту;
- 4) драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, музично-світлові шоу, циркові вистави, хореографічні та інші твори, створені для сценічного показу, та їх постановки;
- 5) театральні постановки, сценічні переробки творів, зазначених у пункті 1 цієї частини і обробки нематеріальної культурної спадщини, придатні для сценічного показу;
- 6) аудіовізуальні твори;
- 7) тексти перекладів для озвучення (у тому числі дублювання), субтитрування аудіовізуальних творів іншими мовами;

³⁵⁶ Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Конфлікт інтересів. 9.4.2. Наукова діяльність. *Офіц. вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. База знань. Роз'яснення.* 10.02.2025. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n9-obmezheniya-shhodo-sumisnytstva-ta-sumishheniya-z-inshymu-vydamy-diyalnosti/#post1529> (дата звернення: 07.05.2025).

³⁵⁷ Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

- 8) твори образотворчого мистецтва;
- 9) фотографічні твори;
- 10) твори ужиткового мистецтва, у тому числі твори декоративного ткацтва, кераміки, різьблення, ливарства, з художнього скла, художня ковка, ювелірні вироби тощо;
- 11) твори архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва та ландшафтних утворень;
- 12) твори художнього дизайну;
- 13) похідні твори;
- 14) збірки творів, збірки обробок нематеріальної культурної спадщини, енциклопедії та антології, збірки звичайних даних, інші складені твори, за умови що вони є результатом творчої діяльності за добором або упорядкуванням змісту;
- 15) ілюстрації, карти, плани, креслення, ескізи, пластичні твори, що стосуються географії, геології, топографії, техніки, будівництва та інших сфер діяльності;
- 16) комп'ютерні програми;
- 17) бази даних (компіляції даних), якщо вони за добором або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
- 18) інші твори³⁵⁸.

Свобода творчості передбачає право провадити творчу діяльність як на професійній, так і на аматорській основі (стаття 7 Закону України «Про культуру»)³⁵⁹.

Зазначені в коментованій статті обмеження є формами несумісної для судді діяльності в розумінні статті 54 «Вимоги щодо несумісності» Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до частини сьомої Закону, суддя повинен дотримуватися вимог щодо несумісності, визначених законодавством у сфері запобігання корупції. Відрядження на роботу до ВРП, ВККС України, НШСУ, РСУ не вважається сумісництвом.

Відповідно до статті 126 Конституції України, порушення суддею вимог щодо несумісності є підставами для звільнення судді. Рішення стосовно порушення суддею вимог щодо несумісності приймається Вищою радою правосуддя.

³⁵⁸ Про авторське право і суміжні права: Закон України 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 07.05.2025).

³⁵⁹ Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

2. Частина друга коментованої норми закріплює, що **суддя повинен надавати пріоритет здійсненню правосуддя над усіма іншими видами діяльності.**

Відповідно до пунктів 6.1 і 6.2 Бангалорських принципів поведінки суддів, судові функції судді мають пріоритет над усіма іншими видами діяльності. Суддя присвячує свою професійну діяльність виконанню судових функцій, до яких належать не тільки виконання судових і посадових обов'язків у судовому розгляді справи та винесення рішень, а й інші завдання, що стосуються судової посади та діяльності суду³⁶⁰.

«**Надавати пріоритет**» означає серед наявних варіантів віддавати перевагу, зробити вибір на користь професійної діяльності – здійснення правосуддя, залишаючи інші види діяльності другорядними, тобто такими, що можуть здійснюватися за наявності в судді вільного від здійснення правосуддя часу.

Таким чином, здійснення суддею дозволеної наукової, викладацької та творчої діяльності має здійснюватися лише таким чином, щоб не заважати реалізації основного обов'язку судді – здійснення правосуддя.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 18 КСЕ:

Приклад 1. Суддя перебуває на військовій службі, яка є його конституційним обов'язком громадянина України із захисту Вітчизни.

Приклад 2. Суддя в період відсутності повноважень щодо здійснення правосуддя викладає в НШСУ.

Приклад, який ілюструє порушення положень статті 18 КСЕ:

Приклад 1. Суддя організував створення фермерського господарства, зареєструвавши його на іншу особу, з метою подальшого отримання та розподілу прибутку від його діяльності.

³⁶⁰ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).

Стаття 19

Суддя має право брати участь у громадській діяльності, публічних заходах, якщо це не завдає шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади і не може вплинути на здійснення правосуддя.

Суддя повинен уникати взаємовідносин, що викликатимуть сумнів у його незалежності та безсторонності.

1. Частина перша коментованої статті регламентує право судді брати участь у трьох основних видах публічної активності: громадській діяльності, публічних заходах та інших публічних формах громадської активності.

Громадська діяльність – це невід’ємний атрибут громадянського суспільства. Вона забезпечує горизонтальні зв’язки, структурує суспільство, робить соціальне життя багатшим, більш упорядкованим, розумнішим, гуманнішим. В основі громадської діяльності лежить громадська активність людини, під якою розуміють діяльнісне ставлення особи до життя суспільства, в якому вона виступає як ініціативний носій і провідник норм, принципів та ідеалів або суспільства в цілому, або певної соціальної групи.

Оцінюючи межі допустимої громадської діяльності, суддя має звертатися до змісту статті 18 цього Кодексу та встановлених обмежень стосовно політичної чи іншої оплачуваної діяльності.

Громадську діяльність необхідно відрізнити від політичної діяльності. Питання обмежень щодо участі судді у політичній діяльності досліджено у коментарі до статті 18 КСЕ (*детальніше про це див. коментар*).

Політична діяльність спрямована на здобуття, утримання або вплив на державну владу, участь у виборах, формування державної політики.

Громадська діяльність спрямована на здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів, на основі принципів добровільності, самоврядності, вільного вибору території діяльності,

рівності перед законом, відсутності майнового інтересу їх членів (учасників), прозорості, відкритості та публічності³⁶¹.

Отже, **громадська діяльність** – це періодична або довготривала участь у суспільно корисних ініціативах (наприклад: благодійність, волонтерство, менторство, захист довкілля), що реалізується суддею на безоплатній, добровільній та безкорисливій основі.

Публічні заходи – це разові або короткострокові події з публічною присутністю (конференції, обговорення, презентації), у яких суддя бере участь як гість, слухач або доповідач.

Інші публічні форми громадської активності – це діяльність, яка має зовнішню публічну складову, але не є ані сталою громадською роботою, ані подією (наприклад, публічна комунікація в соцмережах, участь у громадських радах, флешмобах, цифрових платформах).

Перелічені форми публічної активності відбуваються поза межами здійснення правосуддя, зокрема шляхом взаємодії судді з науковими і професійними спільнотами, культурними й освітніми інституціями, медіа, громадськими організаціями, благодійними фондами, правозахисними рухами, волонтерськими ініціативами, аналітичними центрами, а також з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація суддею визначених прав на участь у громадській діяльності здійснюється з дотриманням двох основоположних принципів: інституційної дистанції та відсутності зацікавленості.

Принцип інституційної дистанції передбачає утримання судді від занадто тісних або регулярних контактів з будь-якими суб'єктами із зазначеного переліку – незалежно від їхнього статусу – якщо така взаємодія може створити враження зацікавленості або підлеглості^{362 363}.

Принцип відсутності зацікавленості означає, що реалізація цього права є недопустимою у випадках, коли взаємодія судді із зазначеними суб'єктами може створити уявлення про наявність

³⁶¹ Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI; частина перша статті 1, частина перша статті 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

³⁶² Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23; пункт 4.1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 09.05.2025).

³⁶³ Висновок № 3 (2002) КРЕС до уваги КМРС щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ Ради Європи від 19.11.2002 № ССЈЕ (2002); оп. № 3. URL: <https://rm.coe.int/-3-2002-/16807920ae> (дата звернення: 19.05.2025).

особистої або інституційної зацікавленості (тобто коли суддя або суд, в якому він здійснює правосуддя, мають зацікавленість у результатах цієї взаємодії)³⁶⁴.

Право судді брати участь у публічних заходах передбачає не лише дотримання вимог законодавства, а й відповідність установленим цим Кодексом етичним засадам щодо меж і характеру такої участі.

Участь судді в громадській діяльності, публічних заходах та в інших публічних формах громадської активності має залишатися в межах, які не суперечать статусу судді та не підривають авторитет правосуддя.

Така участь є недопустимою якщо вона може викликати обґрунтовані сумніви в незалежності чи неупередженості судді або викликати сумніви в його доброчесності або сприйматися як несумісна з етичними засадами професії.

Саме тому КСЕ окреслює як умови дозволеності реалізації цього права, так і обставини, за яких реалізація такого права є несумісною із суддівською етикою.

У цьому полягає поєднання гарантії особистої свободи судді та обмежень, які визначають професійну межу допустимої участі судді в громадській діяльності, публічних заходах та в інших публічних формах громадської активності відповідно до встановлених етичних обмежень.

У сучасних умовах, коли суспільство вимагає прозорості в роботі судової системи та посилено звертає увагу на публічну поведінку суддів, частина друга коментованої статті КСЕ акцентує увагу не лише на фактичній поведінці судді, а й на зовнішньому сприйнятті дій судді суспільством.

Існує принципово важливий баланс між правом судді на публічну активність, як громадянина, та обов'язком дотримання етичних меж, що випливають зі статусу судді, як представника судової влади.

Щодо тлумачення понять «статус судді», «авторитет суду та судової влади», «незалежність судді», «безсторонність судді», «доброчесність судді» – *детальніше про це див. коментар статей 1, 2, 3, 10 КСЕ.*

Будь-яка форма взаємодії, яка створює або здатна створити обґрунтовані сумніви в дотриманні суддею принципів неупередженості, незалежності чи доброчесності, є несумісною з вимогами

³⁶⁴ Рішення ЄСПЛ від 16.09.1999 у справі «Бушемі проти Італії» (Buscemi v. Italy; за-ява № 29569/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22%22Buscemi%20v.%20Italy%22%22%5D%22itemid%22:%5B%22001-58304%22%5D%7D> (дата звернення: 19.05.2025).

цього Кодексу та може негативно вплинути на суспільне сприйняття не лише окремого судді, але й межі етичних засад поведінки та довіри суспільства до судової гілки влади.

З метою встановлення допустимого ступеня залучення членів суддівської спільноти в публічні заходи або громадську діяльність рекомендовано враховувати, чи може така діяльність піддаватися критиці зі сторони громадськості або бути несумісною з високим статусом посади судді.

За наявності одного або іншого чинника судді бажано уникати залучення до відповідної діяльності.

Суддя має поводитися на публіці з почуттям такту й самоконтролю, як цього вимагає суддівська посада, оскільки вияви недоречного темпераменту применшують важливість процесу правосуддя й несумісні з високим статусом посади судді³⁶⁵.

Судді слід оцінювати та співвідносити загальні умови сприйняття, контекст, форму власної поведінки на предмет можливості посяти у звичайної розсудливої людини сумніви в незалежності, безсторонності, об'єктивності судді.

Необхідно враховувати, що суддівські обов'язки мають пріоритет і суддя зобов'язаний утриматися від участі в позасудовій діяльності, заходах, які завдають шкоди гідності судді, заважають виконанню суддівських обов'язків, негативно позначаються на неупередженості судді чи іншим чином шкодять здійсненню правосуддя.

Пріоритетним видом діяльності судді має бути виконання процесуальних обов'язків, незважаючи на бажання участі в заходах, організованих органами державної влади, НШСУ, громадськими організаціями, міжнародними установами, навчальними закладами.

Тривалість участі судді у громадській, освітній, викладацькій та інших видах діяльності не має перевищувати робочого часу виконання суддею процесуальних обов'язків.

Суддя зобов'язаний виявляти повагу до колег та уникати ситуацій, коли участь у громадській, освітній чи іншій позасудовій діяльності фактично використовується як засіб для непропорційного зменшення власного судового навантаження, що призводить до його необґрунтованого перерозподілу між іншими суддями.

³⁶⁵ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. С. 100. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

Важливим аспектом публічної діяльності суддів повинна ставити робота з налагодження зв'язків із громадськістю, але в тих межах, які виключають можливість незаконного впливу на суддів чи провокують виникнення сумнівів у їхній незалежності та неупередженості.

Поглиблення контактів із медіа та громадськістю сприятиме глибшому розумінню сутності діяльності суддів, викликів, які постають у процесі здійснення правосуддя, а також мотивів прийняття судових рішень.

Розвиток комунікаційної діяльності є одним з пріоритетних напрямків роботи суду³⁶⁶.

Першочерговим завданням стосовно здійснення наведених повноважень володіють голови судів, їхні заступники, обрані зборами суддів відповідного суду – судді-спікери, а також інші судді після використання засобів внутрішньої комунікації зі зборами суддів, судьями, які виконують адміністративні повноваження; органи суддівського врядування та самоврядування.

Комунікативні заходи, участь судді в громадській діяльності та публічних заходах супроводжується дотриманням правил суддівської етики, загальної концепції розвитку комунікативної політики судової влади, інших нормативних документів, затверджених органами судової влади або зборами відповідного суду.

Судді, які відправляють правосуддя, зобов'язані взаємодіяти з судьями-рспікерами, їхніми помічниками з метою забезпечення ефективної комунікації та відкритості судової гілки влади, надаючи інформацію про свої справи та рішення, особливо в резонансних та актуальних справах³⁶⁷.

2. Суддя має уникати відвертих суперечок у громадському або публічному просторі, не допускати будь-яких звинувачень на адресу окремих осіб чи органів державної влади, не поводитися агресивно або нестримано, не допускати будь-яких висловлювань, які можуть негативно вплинути на авторитет судової влади або спотворити уявлення про здійснення правосуддя, уникати коментарів, які можуть зашкодити іміджу суду, не використовувати ненормативної лексики, не поводитися некоректно тощо.

³⁶⁶ Рішення РСУ № 14 від 12.03.2015 «Рекомендації міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації» (м. Київ, 24–25.02.2015); пункт 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014414-15#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁶⁷ Рішення РСУ № 18 від 04.05.2023 «Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади»; стаття 7. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

Суддя має розвивати свої комунікаційні навички, зокрема, щодо публічних виступів, медіаграмотності, сторітелінгу тощо.

Судді у своїй публічній і громадській діяльності мають особливо уважно ставитися до емоційної та риторичної складової, а також пам'ятати, що контекст того чи іншого висловлювання впливає на імідж усієї судової влади.

Щодо допустимих взаємовідносин з іншими учасниками громадських заходів і поведінки під час позапроцесуального спілкування – *детальніше про це див. коментар статті 14 цього Кодексу.*

Судді, як й інші громадяни, мають право на участь у громадській активності, зокрема через діяльність у професійних громадських об'єднаннях або участь у публічних заходах у сфері права.

Однак обсяг реалізації цього права є обмеженим порівняно з особами, які не обіймають публічних посад, оскільки особливий правовий статус судді та конституційна роль судової влади зумовлюють необхідність дотримання низки законодавчих обмежень, зокрема у сфері громадської діяльності.

Суддя зобов'язаний усвідомлювати й приймати як належне існування таких обмежень, що стосуються участі в громадській, благодійній, фінансовій та іншій позасудовій діяльності, якщо вона може впливати на незалежність, неупередженість або авторитет правосуддя.

Право на об'єднання є одним із невід'ємних прав людини, що закріплене в багатьох міжнародно-правових документах, зокрема: Загальній декларації прав людини 1948 року³⁶⁸, Конвенції про свободу асоціації та захист права на організацію 1950 року³⁶⁹, ЄКПЛ 1950 року³⁷⁰, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року³⁷¹. Таке право також гарантоване статтею 36 Конституції України³⁷².

³⁶⁸ Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁶⁹ Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію: міжнародний документ Міжнародної організації праці від 04.07.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷⁰ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷¹ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷² Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

Як усі громадяни України, судді користуються такими ж основоположними правами, що гарантовані зазначеними нормами національного та міжнародного законодавства.

Суддя має право засновувати чи вступати в асоціації суддів, входити в інші організації, що представляють інтереси суддів³⁷³.

Норми національного законодавства в цій частині майже відтворюють зміст міжнародно-правових норм.

Відповідно до частини другої статті 55 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», судді можуть утворювати громадські об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня; суддя може бути членом національних або міжнародних асоціацій та інших організацій, що мають на меті захист інтересів суддів, утвердження авторитету судової влади в суспільстві або розвиток юридичної професії та науки, а також здійснювати іншу діяльність для захисту своєї незалежності³⁷⁴.

Важливим орієнтиром у питаннях діяльності громадських об'єднань суддівського спрямування є Висновок № 23 (2020) КРЕС «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності»³⁷⁵.

Право на об'єднання спрямоване не лише на захист особистих інтересів кожного судді, а й діє в інтересах судової влади та суспільства.

Громадські об'єднання як інститути громадянського суспільства є природним фундаментом конституційної демократії в забезпеченні політичного розвитку українського суспільства та держави, сприяють самореалізації громадян, надають їм можливість самостійно або разом з іншими реалізовувати та / або захищати свої права, свободи та інтереси, що визначаються та гарантуються Основним законом України, а також брати участь у вирішенні суспільно важливих справ на місцевому чи загальнодержавному рівні³⁷⁶.

19.05.2025).

³⁷³ Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23; пункт 4.13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷⁴ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷⁵ Висновок № 23 (2020) КРЕС «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності»: міжнародний документ Ради Європи від 06.11.2020 № ССЖЕ(2020)2, ор. № 23. URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2> (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷⁶ Рішення КСУ від 06.06.2019 № 3-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу

Утворення професійних громадськими об'єднань у суддівській спільноті безпосередньо впливає на становлення демократичних інститутів у державі.

Членство в асоціаціях суддів має бути добровільним, відкритим для вступу та припинення участі, передбачати можливість участі як чинних суддів, так і суддів у відставці.

До завдань асоціацій суддів може бути віднесено здійснення заходів щодо встановлення та захисту незалежності судової системи від будь-яких порушень, відстоювання забезпечення достатніх ресурсів і належних умов праці, забезпечення належної винагороди та соціального захисту, реагування на несправедливу критику та напади на судові органи й окремих суддів, запровадження, заохочення та реалізація етичних стандартів, забезпечення недискримінації та гендерного балансу, сприяння в підготовці суддів, обміну знаннями та передовим досвідом, сприяння реформам системи правосуддя та законодавства, поширення інформації і підвищення обізнаності медіа та громадськості щодо ролі суддів, судової влади та верховенства права, проведення зустрічей із представниками громадянського суспільства, міжнародне представництво суддів, участь у законопроектній роботі, представництва інтересів суддів під час дисциплінарного провадження, процедур кваліфікаційного оцінювання, проведенні виборів до органів суддівського врядування та самоврядування³⁷⁷.

Фінансування асоціацій суддів не повинно шкодити їхньому некомерційному характеру, не порушувати незалежності асоціації і не спричиняти появи навіть відчуття впливу на діяльність асоціації, контроль за змістом або пріоритетністю діяльності.

Асоціації суддів повинні вести відкритий, прозорий та заснований на довірі діалог щодо усіх питань, які стосуються судової системи.

третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб»; абзац четвертий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

³⁷⁷ Висновок № 23 (2020) КРЕС «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності»: міжнародний документ Ради Європи від 06.11.2020 № CCJE(2020)2; оп. № 23. URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2> (дата звернення: 19.05.2025).

Членство в асоціації не повинно мати жодного впливу на кар'єру суддів та не має давати їм певних переваг або погіршувати їхнє становище³⁷⁸.

Отож суддя не може не може бути об'єктом критики за сам факт входження до асоціацій, участі в зібраннях або за зміст чи результати прийнятих рішень, у випадку, коли відповідні рішення суддею не підтримано.

У процедурах добору на посаду судді, кваліфікаційного оцінювання, участі в конкурсних процедурах до судів вищих інстанції, складу кваліфікаційних, дисциплінарних, самоврядних органів судової влади суддя не повинен відчувати негативних наслідків або переслідування за прийняті асоціацією рішення чи висловлену позицію у межах допустимої статутної діяльності, положень цього Кодексу та коментарів, міжнародних документів щодо стандартів поведінки судді.

Прийнятним є входження до складу благодійних організацій, участі у волонтерській, громадській діяльності та організаціях, які допомагають сім'ям загиблих, малозабезпеченим верствам населення, допомозі закладам охорони здоров'я, налагодження співпраці з навчальними закладами.

Суддя може брати участь у заходах, пов'язаних з вирішенням актуальних проблем юридичної науки, законодавства й судової практики, проведенням просвітницької та виховної роботи, у тому числі серед учнівської та студентської молоді, конференціях і семінарах, як екзаменатора в юридичних навчальних закладах, автора або редактора юридичної літератури.

Однак суддя за необхідності має дати роз'яснення з приводу того, що висловлені ним в рамках освітнього форуму міркування не мають розглядатися як консультативний висновок або прихильність до конкретної правової позиції в судовому процесі.

Допустимою є законопроектна робота, зокрема з питань захисту суддівської незалежності, достатнього соціального, матеріального, побутового забезпечення суддів та працівників апарату суду тощо.

Заохочується участь судді в літературній чи педагогічній діяльності, виступи на різні теми, які не стосуються сфери права, самореалізація в мистецтві, спорті, заняття іншими видами діяльності, активного відпочинку й розваг, якщо така діяльність не підриває високий статус суддівської посади й не перешкоджає судді виконувати його посадові обов'язки.

³⁷⁸ Там само.

Беручи участь у публічних заходах, організованими приватними компаніями, судді доцільно звертати увагу на можливі ризики, які можуть здаватися неправомірним впливом на виконання судових функцій із метою використання системи правосуддя для просування своїх конкретних інтересів.

Так, шляхом надання суддям можливостей отримання додаткової винагороди від здійснення викладацької, творчої, наукової діяльності, з попереднім обговорення тем та ідей такої діяльності, що сприятимуть лобюванню комерційних інтересів.

Судді можуть отримувати розумну винагороду за допустиму позасудову діяльність, якщо її сума не перевищує винагороди, яку отримала б інша людина, яка не є суддею, виплата не створює конфлікту інтересів, а джерело не викликає підозр у неправомірному впливі або необ'єктивності.

Суддям дозволяється отримувати відшкодування витрат, пов'язаних із участю у заході чи зустрічі, присвячених удосконаленню законодавства, правової системи чи здійснення правосуддя.

Однак ризик неправомірного впливу виникає, коли обсяг наданого фінансування не відповідає меті заходу (відшкодування судді проживання та харчування у готелі протягом кількох днів після завершення навчальної програми).

Коли суб'єкти господарювання спонсорують семінари з підготовки суддів, зокрема визначають їхню тематику та лекторів, це може передбачати впровадження позитивного сприйняття зі сторони суддів окремих юридичних тлумачень чи теорій, що відповідають корпоративним цілям³⁷⁹.

Судді рекомендовано утримуватися від отримання членства в організації, яка є регулярним учасником судових процесів, практикує дискримінацію за ознакою раси, статі, віросповідання, етнічного походження чи з іншої причини, яка суперечить основним правам людини³⁸⁰.

Неприпустимою є участь судді у заходах або організаціях, які прямо або опосередковано заперечують здійснення збройної агресії

³⁷⁹ Незалежність суддів і адвокатів. Записка Генерального секретаря Генеральної Асамблеї ООН: міжнародний документ ООН від 20.09.2024; Доповідь Спеціального доповідача з питання про незалежність суддів і адвокатів Маргарет Саттертвейт; пункти 12, 35–40. URL: <https://docs.un.org/ru/A/79/362> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁸⁰ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. С. 123, 131–132. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

проти України; закликають до підтримання рішень та / або дій держави-агресора, збройних формувань та / або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та / або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання обставин поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 19 КСЕ:

Приклад 1. Суддя брав участь у колективній донації крові разом з іншими суддями та працівниками апарату суду.

Приклад 2. Суддя підтримав відновлення дитячої лікарні.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 19 КСЕ:

Приклад 1. Суддя надав рекомендаційний лист знайомому з використанням бланку та печатки судової установи.

Приклад 2. Суддя отримав винагороду на курс лекцій у навчальному закладі, розмір якої у кілька разів перевищує аналогічний розмір, який отримав би викладач цього навчального закладу.

Приклад 3. Суддя виступив із доповіддю, яка містить ознаки дискримінації чи підбурювання до нетерпимості.

Стаття 20

Суддя повинен бути обізнаним про свої майнові інтереси та вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї.

Обізнаність судді про власні майнові інтереси є передумовою для забезпечення доброчесної судової влади, незалежності та неупередженості судді, реалізації права на справедливий суд. У разі недотримання суддею вказаної у коментованій статті Кодексу вимоги, може виникнути ситуація, що призведе не лише до порушення вимог законодавства, а й можуть з'явитися обґрунтовані сумніви в доброчесності судді, а також у його неупередженості під час здійснення правосуддя в конкретній справі. Зважаючи на призначення та мету цієї статті Кодексу, вона змістовно пов'язана зі статтями 2 і 3 Кодексу, що передбачають обов'язки судді уникати конфлікту інтересів і докладати зусиль, щоб його поведінка не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності.

У Бангалорських принципах поведінки суддів цей обов'язок судді включений до показника «Дотримання етичних норм», у якому зазначено, що суддя має бути обізнаний про свої особисті та матеріальні інтереси конфіденційного характеру та має вживати розумних заходів з метою отримання інформації про матеріальні інтереси членів своєї родини (пункт 4.7).

У доктрині приватного права традиційно інтерес виходить за межі змісту суб'єктивного права. Цивільний інтерес є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони, має на меті задоволення усвідомлених індивідуальних і колективних потреб, не може суперечити Конституції і законам України, суспільним інтересам, загальноновизнаним принципам права. Цивільний інтерес означає прагнення (не юридичну можливість) до користування в межах правового регулювання конкретним матеріальним та / або нематеріальним благом, розглядається як простий легітимний дозвіл, тобто такий, що не заборонений законом. Охоронюваний законом інтерес охоплює ту сферу відносин, заглиблення в яку для суб'єктивного права законодавець вважає неможливим або недоцільним.

Національне законодавство не містить визначення категорії «майновий інтерес». Водночас вона є одним із двох складових по-

няття «приватний інтерес». Згідно з частиною першою статті 1 Закону України «Про запобігання корупції»³⁸¹, приватний інтерес є обов'язковою ознакою конфлікту інтересів та визначається як будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях. На відміну від немайнового інтересу, що пов'язаний з особистими, сімейними, дружніми чи іншими стосунками, в основі майнового інтересу лежить концепція майна як категорія цивільного права. Згідно з частиною першою статті 190 Цивільного кодексу України, майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки.

Таким чином, для цілей коментованої статті **майновий інтерес** доцільно визначити як інтерес, пов'язаний із майном судді (членів його сім'ї), що охоплює права на всі речі та майнові права, інтереси й зобов'язання, що перебувають у власності, володінні чи користуванні судді (членів його сім'ї), у тому числі майно третіх осіб, щодо яких суддя (члени його сім'ї) можуть прямо чи опосередковано вчиняти дії, тотожні розпорядженню, володінню або користуванню.

Обізнаність про майнові інтереси – як власні, так і членів сім'ї – є одним із шляхів запобігання виникненню конфлікту інтересів, наявність якого може стати підґрунтям для розвитку корупції. Невиконання суддею вимог коментованої статті може потягнути за собою виникнення суперечності між особистими майновими інтересами судді або членів його сім'ї та його службовими повноваженнями, що зрештою негативно впливає на об'єктивність або неупередженість судді під час вирішення ним справ, а також несе загрозу авторитету судової влади у цілому.

Як зазначено у Коментарях до Бангалорських принципів поведінки суддів, «...якщо унаслідок ухвалення суддею рішення у справі, що розглядається в суді, виявиться, що суддя, член його сім'ї або інша особа, з якою суддя перебуває у фідучіарних відносинах, може отримати фінансову вигоду, суддя не має іншої альтернативи, окрім як взяти самовідвід. Тому необхідно, щоб суддя завжди усвідомлював свої особисті та фідучіарні фінансові інтереси, а також інтереси своєї сім'ї» (пункт 141)³⁸².

³⁸¹ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

³⁸² Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/>

Визначення поняття «**член сім'ї**» наведені у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції»³⁸³.

Обізнаність про майнові інтереси є важливою з позицій дотримання вимог законодавства, що встановлює обов'язок судді декларувати інформацію про його майно та майно членів його сім'ї. Декларування такої інформації не є самоціллю, а пов'язане з ширшою метою мінімізувати рівень корупції в державі та, зокрема, послідовно сприяти виявленню конфліктів інтересів, про що зазначає КРЕС. Так, у Висновку № 21 (2018) КРЕС «Про запобігання корупції серед суддів» зазначено, що надійна система декларування майна може слугувати виявленню конфлікту інтересів і подальшому його запобіганню, якщо буде вжито відповідних заходів, що призведуть до більшої прозорості в судовій системі та сприятимуть створенню атмосфери чесності суддів (пункт 39)³⁸⁴.

Обов'язок декларувати інформацію щодо майнового стану судді та членів його сім'ї передбачений Законом України «Про запобігання корупції»³⁸⁵, що визначає обсяг інформації, що підлягає декларуванню у зв'язку із поданням щорічних декларацій особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Значна кількість обов'язків щодо декларування інформації також стосується членів сім'ї судді. Так, згідно з цим Законом, суддя має задекларувати стосовно себе та членів своєї сім'ї, зокрема, відомості про: належне нерухоме та рухоме майно; цінні папери; корпоративні права; перелік юридичних осіб, кінцевим бенефіціаром яких є суддя або члени його сім'ї; нематеріальні активи; отримані доходи; грошові активи; банківські та інші фінансові установи, де суддя або члени його сім'ї зберігають майно; фінансові зобов'язання (стаття 4б). Також на суддю, як суб'єкта декларування, покладений обов'язок повідомити Національне агентство з питань запобігання корупції про відкриття ним або членом його сім'ї валютного рахунка в установі банку-нерезидента (частина перша статті 52).

Очевидно, що виконання обов'язку подати повну та точну інформацію на виконання вимог Закону України «Про запобігання

files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

³⁸³ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

³⁸⁴ Висновок № 21 (2018) КРЕС до уваги КМРС про запобігання корупції серед суддів: міжнародний документ Ради Європи від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf (дата звернення: 25.05.2025).

³⁸⁵ Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

корупції»³⁸⁶ є неможливим без обізнаності про власні майнові інтереси та членів сім'ї.

Варто зважати, що обізнаність про власні майнові інтереси судді проявляється як в обізнаності про майно, що йому / їй належить, інтереси, так і про майно, яке знаходиться в його користуванні, зобов'язання та інші майнові обов'язки. Суддя має вжити заходів, щоб отримати інформацію про таке майно, включно з інформацією про те, хто є його власником, з метою уникнення можливого конфлікту інтересів, повного та достовірного відображення інформації в декларації, а також запобігання виникненню обґрунтованого сумніву в його / її доброчесності.

Те ж саме стосується і майна членів сім'ї судді, що знаходиться в них не на праві власності, а на праві користування: судді необхідно вживати розумних заходів для з'ясування інформації про таке майно, включно з інформацією про вартість і власників.

Коментована стаття передбачає правило, відповідно до якого суддя повинен вживати розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї. Важливо зазначити, що це правило не містить імперативного обов'язку судді за будь-яких обставин бути обізнаним про майнові інтереси членів своєї сім'ї, а стосується вжиття розумних заходів для того, щоб бути обізнаним про такі інтереси.

Варто підкреслити, що нормативно-правові акти не передбачають зустрічного обов'язку членів сім'ї в обов'язковому порядку надати судді відомості фінансового-майнового характеру, що, утім, не звільняє його від обов'язку вживати розумних заходів для отримання відповідної інформації. У зв'язку з цим, для судді недостатньо повідомити, що інформація про майно члена сім'ї йому невідома або про те, що член сім'ї відмовився надати йому таку інформацію.

У випадках, коли з тих чи інших причин члени сім'ї відмовляються надати судді інформацію про їхні майнові інтереси, для належного виконання обов'язку суддею щодо вжиття розумних заходів для отримання такої інформації, залежно від ситуації суддя може здійснити, зокрема, але не виключно, такі дії:

1. Звернутися до членів сім'ї з проханням надати інформацію про їхнє майно, майнові права та витрати. Залежно від стосунків, у яких суддя перебуває з членами своєї сім'ї, таке звернення може бути як в усній, так і в письмовій формі. Очевидною перевагою письмової форми звернення з проханням надати інформацію щодо тих чи інших майнових інтересів є можли-

³⁸⁶ Там само.

- вість підтвердження факту такого звертання. У разі можливості, суддя має самостійно отримати (перевірити) інформацію з правовстановлювальних документів на майно членів сім'ї.
2. Для перевірки отриманої інформації або в разі відмови чи неможливості члена сім'ї надати таку інформацію, залежно від майна (майнових прав чи майнового інтересу), суддя може зробити запити до відкритих державних реєстрів (наприклад, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Єдиного реєстру боржників, Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, реєстрів, які веде Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ) тощо).
 3. Звернутися до компетентних органів, які можуть мати необхідну для судді інформацію (наприклад, безпосередньо до НАЗК з проханням надати окремі відомості про майно членів сім'ї для цілей декларування).

Застосування означених заходів збільшить вірогідність того, що суддя буде обізнаний про майнові інтереси членів сім'ї, а також слугуватиме підтвердженням, що суддею було вжито розумних заходів для того, щоб отримати необхідну інформацію для визначених законом цілей.

Стаття 21

Участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» є допустимою.

Користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним.

Суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

Коментована стаття регулює поведінку судді в соціальних мережах, інтернет-форумах та інших формах онлайн-спілкування та розкриває етичні норми, наведені у статті 12 цього Кодексу, у контексті сучасних комунікаційних технологій. Її структура передбачає три частини, що унормовують:

- 1) допустимість присутності судді в мережі «Інтернет»;
- 2) вимоги стриманості та обачності;
- 3) обмеження щодо змісту інформації.

Згідно з даними порталу DIGITAL 2024: UKRAINE, у січні 2024 року в Україні було 24,30 мільйона активних користувачів соціальних мереж, що є еквівалентним 64,9 % від загальної чисельності населення³⁸⁷. Така глибока цифрова залученість громадян свідчить про те, що соціальні мережі стали потужним інструментом формування громадської думки, особистого бренду та репутації.

У цьому контексті для суддів, як носіїв особливого публічного статусу, користування соціальними мережами не може розглядатися як нейтральна або суто приватна дія. Навпаки, в умовах, коли понад половина громадян потенційно взаємодіє з контентом у соціальних мережах, кожне висловлювання, підписка чи навіть пасивна присутність судді в онлайн-просторі може бути інтерпретована як етично значуща.

Саме тому стаття, що коментується, установлює орієнтири для поведінки судді в цифровому середовищі, зокрема в соціальних мережах. Вона спрямована на забезпечення належного балансу між правом

³⁸⁷ DIGITAL 2024: UKRAINE. *DataReportal – Global Digital Insights*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-ukraine> (date of access: 08.05.2025).

судді на самовираження і необхідністю збереження неупередженості, політичної стриманості та гідності судової влади як такої. Саме цифровий простір дедалі частіше стає ареною формування уявлень про публічну роль судді, його неупередженість, стриманість і гідність.

Як наголошено у пункті 27 Висновку № 25 КРЄС, висловлювання судді в соцмережі можуть сприйматися не як особиста думка, а як позиція всієї судової системи³⁸⁸. Як підкреслено в Коментарях щодо Бангалорських принципів поведінки суддів³⁸⁹ і Рекомендаціях 13-го Конгресу ООН (2015)³⁹⁰, сучасний суддя не може бути «поза мережею», проте має розвивати цифрову етику, що включає як правові, так і поведінкові стандарти.

У цьому контексті доцільно ввести мову про «нетикет судді» (утворено шляхом поєднання слів іншомовного походження «*network*» – «мережа» та «*etiquette*» – «етикет»), тобто сукупності норм поведінки судді в цифровому середовищі, що базуються на:

- етичних засадах, сформульованих у КСЕ (стаття 21);
- міжнародних стандартах м'якого права, включаючи Бангалорські принципи поведінки суддів, Висновок № 25 (2022) КРЄС і Рекомендації Управління ООН з наркотиків та злочинності;
- практиці ЄСПЛ, зокрема щодо застосування статей 6 і 10 ЄКПЛ;
- елементах цифрової компетентності, серед яких – медіаграмотність, інформаційна безпека, розуміння впливу цифрового контенту та дотримання норм інтелектуальної власності.

На відміну від загального нетикету, нетикет судді – це дисциплінарно значущий інструмент, що функціонує в межах права та етики одночасно. Як підкреслює пункт 32 Коментарів до Бангалорських принципів поведінки суддів, розуміння суспільних настроїв є ключовим для належного здійснення правосуддя³⁹¹, адже

³⁸⁸ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ про свободу вираження поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № ССЈЕ (2022) 4; оп. № 25; пункт 26. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁸⁹ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁹⁰ Рекомендації 13-го Конгресу ООН «Щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя»: міжнародний документ ООН від 19.04.2025 (м. Доха, 12–19.04.2015). URL: <https://www.un.org/ru/events/crimecongress2015/> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁹¹ Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. Вересень, 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).

малоймовірно, що суддя відірваний від суспільної реальності буде ефективно виконувати свої обов'язки. Як суддя формує уявлення про суспільні настрої через спостереження за дискурсом у соціальних мережах, так і суспільство формує уявлення про суддю – через проєкцію його цифрової присутності, яка стає частиною його публічного образу. Ключовим у тлумаченні цифрової поведінки судді є баланс між правом на самовираження (*freedom of expression*) та вимогами неупередженості та публічної стриманості.

Цифрове «я» судді, тобто його публічні підписки, вподобання, візуальні репрезентації, стає частиною наративу, що може бути витлумачений, перебільшений або використаний як інструмент дискредитації цього ж судді.

Ключова **ідея** коментованої статті – суддям не заборонено користуватися соціальними мережами чи інтернет-комунікаціями, але їхня активність має відповідати високим етичним стандартам, не підривати авторитет правосуддя і статус судді. Це положення є надзвичайно актуальним у сучасну епоху цифрових технологій, коли багато аспектів життя (зокрема, професійного та громадського) переходять в онлайн-простір. Судді, як носії судової влади, перебувають під постійною увагою суспільства, тому навіть їхня позаслужбова поведінка в соціальних мережах може впливати на рівень довіри до суду.

Практичне значення коментованої статті полягає в тому, щоб дати суддям орієнтири щодо прийнятної поведінки онлайн. Роз'яснення кожного речення цієї норми допоможе суддям зрозуміти межі допустимого самовираження у *фейсбуці*, *X (твітері)*, *інстаграмі*, на форумах тощо, аби уникнути дисциплінарних ризиків і водночас реалізувати своє право на свободу вираження поглядів. Іншими словами, розуміння вимог статті 21 КСЄ – це запорука того, що суддя збереже бездоганну репутацію й не стане об'єктом дисциплінарного провадження через свої онлайн-дописи або коментарі.

1. Частина перша коментованої статті наголошує на принциповому моменті: суддя має право бути присутнім у соціальних мережах та інтернет-просторі загалом, користуватися сучасними засобами онлайн-комунікації. На практиці це означає, що суддям не заборонено заводити акаунти у *фейсбуці*, *твітері*, *інстаграмі*, брати участь у професійних або загальних форумах, вести блоги тощо. Така позиція відповідає підходу, що судді «не повинні бути ізольовані від суспільства, в якому живуть», адже судова влада може нормально функціонувати, лише якщо судді пов'язані з реальним життям громади.

1.1. Право судді на свободу вираження поглядів у мережі «Інтернет» vs. особливі обмеження

Допустимість присутності судді в соцмережах впливає з фундаментального права кожної людини – свободи вираження поглядів, закріпленого у статті 10 ЄКПЛ³⁹². ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що судді, як і інші громадяни, користуються правом на свободу слова. Це охоплює і право висловлювати думки поза межами суду, брати участь у публічних дебатах та суспільному житті³⁹³.

Водночас свобода слова судді не є абсолютною. Сам статус судді зумовлює накладення на нього додаткових обмежень, яких немає в пересічних громадян (*детальніше про це див. коментар преамбули Кодексу*). Це означає, що суддя має конституційне право висловлювати свої думки, але, реалізуючи його, він повинен постійно пам'ятати про посаду, яку обіймає, та про вплив своїх слів на авторитет правосуддя.

Таким чином, формулювання **«є допустимою» щодо участі судді в соцмережах** слід розуміти як дозвіл, обтяжений відповідальністю. Дозволяючи суддям бути активними онлайн, Кодекс водночас (іншими частинами коментованої статті) встановлює чіткі рамки цієї активності. У міжнародній практиці подібний підхід прослідковується в багатьох актах. Наприклад, КРЄС у Висновку № 25 (2022) підтвердила, що судді мають право користуватися соціальними мережами «офлайн і онлайн» на рівні з іншими, але цим правом необхідно користуватися «з урахуванням загального обов'язку суддівської стриманості» (пункт 68)³⁹⁴. Суддя мусить «тримати марку» – зберігати неупередженість, ввічливість і політичну нейтральність, щоб не нашкодити довірі громадян. Навіть такі дії, як вподобайка або поширення інформації, хоч на перший погляд є незначними та / або випадковими, кваліфікуються як вираження думки судді.

1.2. Приклади реалізації: присутність суддів у соцмережах

З практичної точки зору, частина перша коментованої статті знімає сумніви, чи може суддя взагалі мати публічний профіль або висловлюватися в мережі. Нині в Україні чимало суддів користу-

³⁹² Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 19.05.2025).

³⁹³ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ про свободу вираження поглядів суддів; міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № ССЖЕ (2022) 4; ор. № 25; пункт 26. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

³⁹⁴ Там само.

ються соціальними мережами задля комунікації з колегами, участі в групах за інтересами (зокрема, для обговорення проєктів законів про судоустрій), іноді – для спростування недостовірної інформації щодо себе чи суду, в якому працюють.

Деякі судді ведуть просвітницькі блоги: пояснюють судові процедури простими словами, коментують законодавство, розвіюють міфи та ламають стереотипи. Така активність сама по собі не заборонена і є корисною, якщо здійснюється професійно та коректно. Ба більше, РСУ в 2023 році наголосила, що прозора комунікація судової влади – у тому числі через соцмережі – це необхідна складова довіри до правосуддя³⁹⁵.

Суддя – повноправний член суспільства, який не живе у вакуумі. Йому дозволено користуватися благами цифрової ери, у тому числі мережевою комунікацією. Але така участь є етично прийнятною у разі дотримання умов, зафіксованих у положеннях статті 21 КСЕ.

Обговорюючи зміст та форму висловлювань суддів у соціальних мережах, ЄСПЛ в сучасній практиці зазначав, що щодо форми, яку судді надають своїм зауваженням, здійснюючи свою свободу вираження поглядів у соціальних мережах, немає жодних звільнень від зобов'язань, що випливають з їхнього обов'язку бути розсудливим. Документи, прийняті Радою Європи, разом з іншими міжнародними актами, підкреслюють той факт, що судді, згідно зі § 2 статті 10 Конвенції, зобов'язані бути обачними та розсудливими у «тоні» та «мові», а також урахувати, стосовно кожної публікації в соціальних мережах чи іншої взаємодії з користувачами на таких платформах, які її «наслідки» можуть бути для суддівської гідності. Суддям украї важливо використовувати «чіткі формулювання» під час здійснення своєї свободи вираження поглядів. Така ясність має дозволити виключити множинні тлумачення, які можуть підірвати довіру громадськості до системи правосуддя³⁹⁶.

2. Так, частина друга коментованої норми містить припис, відповідно до якого *«користування суддею соціальними мережами має бути стриманим, поміркованим та обережним»*.

³⁹⁵ Проактивна комунікація судів з медіа та громадськістю – важлива передумова для підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя: прес-реліз Міжнародної конференції «Комунікація судової влади: єдиний голос як інструмент для розбудови довіри» (19.07.2024, м. Львів). *Офіц. вебпортал «Судова влада України»*. 23.07.2024. URL: <https://court.gov.ua/archive/1640932/> (дата звернення: 08.05.2025).

³⁹⁶ Рішення ЄСПЛ від 15.12.2025 у справі «Данілець проти Румунії» (Danileț v. Romania; заява № 6915/21); § 155, 156. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-247839> (дата звернення: 28.02.2026).

Цим реченням Кодекс вводить три ключові принципи поведінки судді в соцмережах: стриманість, поміркованість й обережність. Вони кореспондують термінології, що вживається в частині першій статті 12 КСЕ, яка передбачає обов'язок судді проявляти стриманість, виваженість, обачність і поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин (*детальніше про це див. коментар*). По суті, це конкретизація загального правила про належну поведінку судді поза судом. У статті 5 Бангалорських принципів поведінки суддів зазначено, що суддя «завжди має поводитися таким чином, щоб забезпечити повагу до своєї посади» та зберегти незалежність та неупередженість суду. Стриманість і обачність у висловлюваннях – важлива складова цієї вимоги. Тепер ці чесноти прямо вписані до національного Кодексу як обов'язкові для поведінки онлайн.

Свобода висловлювань судді в соціальних мережах, інтернет-форумах і застосування ним інших форм спілкування в мережі «Інтернет» підлягає етичним обмеженням. Соціальні мережі мають певні внутрішні правила та культуру спілкування між учасниками. Поширення чужого допису може мати на меті як підтримку думок його автора, так і навпаки. Проте в кожному конкретному випадку, якщо постає питання щодо сумніву у відповідності кандидата (судді) критерію доброчесності чи професійної етики, необхідно почути думку судді про його ставлення та намір (мету) поширення сумнівного допису. На цьому наголосила ВП ВС у постанові від 08.07.2020 у справі № П/9901/251/19³⁹⁷.

2.1. Стриманість і поміркованість: «думай перед тим, як написати»

Стриманість (у деяких документах – «стриманість і коректність») у контексті соцмереж означає, що суддя повинен контролювати емоційне забарвлення своїх слів і тональність, яку виражають за допомогою окремих знаків (наприклад, знаків оклику) або шрифтів (наприклад, з використанням клавіши *caps lock*), публікуючи будь-що онлайн. Суддя не може дозволити собі в соціальній мережі те, що, можливо, могли б собі дозволити звичайні користувачі – грубий виплеск обурення, образливу лайку, надмірно різку критику. Отож етикет онлайн для судді прирівнюється до суддівського етикету в суді. Якщо у залі судового засідання суддя ніколи не стане кричати на учасників процесу чи використовувати зневажливі прізвиська – те ж саме стосується його поведінки на онлайн-майданчиках. Наприклад, коли суддя пише допис чи коментує чужий пост, не-

³⁹⁷ Постанова ВП ВС від 08.07.2020 у справі № П/9901/251/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931> (дата звернення: 25.05.2025).

допустимо вживати образливі вирази на адресу будь-якої групи чи особи, навіть якщо мова про політиків або публічних діячів. Незважаючи на присутність в інтернеті мови ненависті чи зневаги, суддя повинен тримати планку вихованості та не піддаватися загальному негативному фону.

Поміркваність тісно пов'язана зі стриманістю та означає утримуватися від радикальних, екстремальних заяв, від зайвої категоричності. Суддя має зважувати свої судження і уникати у соцмережах поляризувальних висловлювань, які можуть свідчити про його упередженість. Так, недоречно, щоб суддя у своєму приватному блозі категорично засуджував усіх представників якоїсь професії чи соціальної групи (політиків, поліцію, бізнесменів тощо) – такі узагальнення можуть сформувані в читачів думку про необ'єктивність судді стосовно цих осіб у залі суду. КРЄС у Висновку № 25 звертає увагу, що «поняття «дружба», «підписка» у контексті соціальних мереж можуть відрізнитися від традиційного значення», але все ж судді, встановлюючи дружні контакти онлайн, повинні проявляти належну незалежність і стриманість. Зокрема, надмірна активність судді у вигляді «вподобайок» чи «фоловінгу» певних осіб здатна створити враження його симпатії або залежності. Наприклад, якщо суддя постійно «лайкає» та поширює дописи певного політика чи громадського активіста, сторонній спостерігач може засумніватися в політичній нейтральності цього судді. Таким чином, поміркваність тут означає: тримати дистанцію, не демонструвати відверту підтримку спірних поглядів або рухів. Це не забороняє судді мати власні переконання, але виражати їх слід вкрай обережно і збалансовано.

2.2. Обережність: оцінка ризиків перед публікацією

Обережність передбачає, що суддя, перш ніж щось опублікувати чи прокоментувати в інтернеті, має оцінити можливі наслідки. Порада «спершу подумай, потім пиши» для судді є головним правилом мережі. Обережність включає декілька аспектів:

- *Перевірка фактів і джерел.* Суддя не повинен поширювати неперевірену інформацію, чутки чи відверті фейки. Якщо суддя поширює новину, яка виявиться дезінформацією, це підриває його авторитет як носія правосуддя (адже суддя має асоціюватися з ретельністю і правдивістю). Тому слід переконатися в достовірності контенту, який суддя розміщує.
- *Конфіденційність та таємниці.* Суддя має бути надзвичайно обережним, щоб не розкрити в соцмережах будь-якої інформації, яка стала йому відомою як судді в процесі здійснення правосуддя та не призначена для публічного розголосу. Це

стосується як службової інформації (зокрема, щодо нерозглянутих справ, нарадчих кімнат, особистих даних учасників процесу), так і таємниці нарадчої кімнати, і матеріалів досудового слідства та іншого. Категорично неприпустимо обговорювати на інтернет-форумах деталі справ, що знаходяться в провадженні судді, давати прогноз рішення або коментувати доказову базу до ухвалення вироку / рішення. Така поведінка прямо заборонена як процесуальним законом, так й етичними нормами (стаття 12 КСЕ забороняє розголошувати конфіденційну інформацію чи службові відомості поза процесом). Обережність означає: навіть випадково в дописі не має прослизнути нічого, що може порушити таємницю вирішення справи.

- *Контекст і аудиторія.* Те, що у вузькому колі колег могло б бути сприйнято адекватно, у широкому публічному просторі може набувати зовсім іншого значення. Тому суддя повинен урахувати, хто потенційно може побачити його пост або коментар. Якщо допис публічний, то його читають не лише друзі судді, а й журналісти, критики судової влади, сторони судових справ, що розглядаються, тощо. Суддям рекомендується враховувати контекст, потенційну аудиторію та забезпечити чіткість та однозначність коментарів перед публікацією. Наприклад, іронічний або саркастичний жарт судді у соціальній мережі може бути неправильно витлумачений масовою аудиторією, вирваний з контексту й представлений у ЗМІ як «позиція судді». Отже, обережність вимагає уникати двозначностей і жартів на делікатні теми (правосуддя, рівність, меншини тощо), якщо суспільство може не зрозуміти гумору, краще утриматися.
- *Приватність налаштувань.* Елементом обережності є також технічна обачність: судді варто добре розуміти налаштування приватності своїх акаунтів. Якщо суддя не бажає, щоб його дописи бачив будь-хто в інтернеті, можна обмежити коло читачів «друзями» або закрити профіль. Методичні рекомендації для суддів³⁹⁸ радять установлювати строгі налаштування конфіденційності та навіть проходити верифікацію акаунта, аби уникнути фейкових сторінок від імені судді. Хоча сама наявність закритого чи анонімного профілю не звільняє від етичних вимог (про це далі), технічно суддя може знизити

³⁹⁸ Методичні рекомендації щодо належної поведінки суддів у соціальних мережах : дослідження / ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень»; USAID. 2022. 22 с. URL: [https://www.nsj.gov.ua/files/1729664017metod.pdf#:~:text=\(дата звернення: 25.05.2025\).](https://www.nsj.gov.ua/files/1729664017metod.pdf#:~:text=(дата звернення: 25.05.2025).)

ризика, не роблячи свої пости загальнодоступними. Особливо це актуально щодо приватних фотографій чи сімейної інформації – якщо суддя не хоче «світити» своє особисте життя перед усім світом, налаштування приватності – його перший помічник.

Отже, друга частина коментованої статті встановлює загальний стандарт поведінки судді онлайн – той самий, що й офлайн: виваженість, самоконтроль, оцінка наслідків. Висновок № 25 (2022) КРЄС узагальнює це так: навіть якщо в кодексі немає детальних вказівок щодо соцмереж, «застосовується загальний обов'язок суддівської стриманості..., щоб уникнути підриву незалежності, безсторонності чи суспільної довіри до судової влади»³⁹⁹. Тому суддя повинен запитати себе перед публікацією: «Чи не підірве це довіру? Чи не поставить під сумнів мою неупередженість? Чи не зашкодить моїй гідності як судді?». Якщо є хоча б тинь сумніву – краще утриматися від таких дій у соціальній мережі.

Підсумовуючи, стриманість, поміркованість, обережність – це своєрідний «фільтр», через який суддя пропускає свій онлайн-контент. Якщо будь-який допис чи коментар не проходить цей фільтр – його не повинно бути.

Цих же принципів необхідно дотримуватися, якщо суддя є власником акаунту в соціальній мережі. ЄСПЛ у рішенні від 02.09.2021 у справі «Санчес проти Франції» зазначив, що власник акаунту має особливі обов'язки контролю та пильності, якщо вирішує зробити свій акаунт публічним, надає можливості коментувати будь-кому та публікує контент, потенційно здатний спровокувати мову ненависті. У цій ситуації критичною є швидка реакція власника. Власник публічного акаунту відповідальний за коментарі третіх осіб на своїй сторінці та має контролювати їх, щоб коментарі сторонніх людей під його дописами не спровокували мову ненависті⁴⁰⁰.

3. Частина третя коментованої статті має дозвільний характер, який виражається у фразі: *«Суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади»*.

³⁹⁹ Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЕ про свободу вираження поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № CCJE (2022) 4; ор. № 25. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

⁴⁰⁰ Рішення ЄСПЛ від 02.09.2021 у справі «Санчес проти Франції» (Sanchez v. France; заява № 45581/15). URL: <https://rm.coe.int/affaire-sanchez-c-france-uk-/1680a4df76> (дата звернення: 12.05.2025).

Вона встановлює змістовне обмеження для онлайн-активності судді: дозволений тільки той контент, який не шкодить авторитету судді та судової влади. Іншими словами, суддя має право писати / поширювати далеко не все, що заманеться, а лише «безпечно» з точки зору репутації інформацію. Це ключова норма, яка визначає морально-етичний «фільтр» змісту: якщо інформація потенційно підриває довіру до суду чи статус самого судді – їй не місце на сторінці (каналі) судді. Розберімо, що ж може завдати шкоди авторитету, а що – ні, і як судді це оцінювати.

Авторитет судді – це суспільне уявлення про його чесність, компетентність, неупередженість і гідність. **Авторитет судової влади** – це, зокрема, довіра громадян до судів загалом, сприйняття суду як справедливого та незалежного інституту (*детальніше про це див. коментар статті 1 КСЄ*). Інформація, яка шкодить цим цінностям, може бути різноманітною.

Наведемо основні категорії неприйнятного контенту для судді:

- *Політично упереджена або агітаційна інформація*

Якщо суддя постить матеріали явного політичного характеру, що свідчать про підтримку чи критику певної партії, кандидата, ідеології (особливо напередодні або під час виборів) – це підриває суспільну віру в безсторонність судді. Судді заборонено бути членами партій чи брати участь у політичній діяльності (*див. коментар статті 16 КСЄ*), а отже, і публічно агітувати в соцмережах їм не можна.

- *Коментарі щодо конкретних судових справ*

Це особливо «небезпечна зона». Суддя не має права публічно коментувати справи, які ще розглядає, або які розглядають його колеги. По-перше, суддя цим може порушити презумпцію невинуватості чи вплинути на громадську думку щодо справи. По-друге, подібні коментарі ставлять під сумнів незалежність правосуддя.

- *Підриз довіри до правосуддя в цілому*

Це широка категорія, яка охоплює будь-яку інформацію, що здатна дискредитувати судову владу як таку. Суддя має право критикувати недоліки правосуддя, але робити це потрібно в конструктивній формі й на відповідних майданчиках (професійні дискусії, з'їзди, звернення до РСУ тощо), а не у вигляді емоційних постів.

Неприйнятним буде, якщо суддя поширює в себе на сторінці неправдиві чи маніпулятивні матеріали про суди. Навіть з наміром обговорити проблему, ретрансляція такої інформації суддею може сприйматися як згода з цим і завдати шкоди авторитету судової влади. Тут принцип простий: «суддя повинен зміцнювати автори-

тет правосуддя, а не руйнувати його». Якщо ж у судді є критичні думки про судову систему, висловлювати їх публічно треба вкрай обережно, бажано у формі пропозицій для покращення, без категоричних суджень про «усіх суддів» чи «усі суди».

- *Аморальний або провокативний контент*

Сюди відносимо такі випадки: суддя публікує власні фото чи відео сумнівного характеру (надто відверті, такі, що суперечать загальноприйнятим нормам моралі чи можуть викликати осуд). Хоча приватне життя судді – це його сфера, але якщо суддя сам робить його надбанням громадськості через соцмережі, це може вплинути на сприйняття його як служителя Феміди. Усе, що може кинути тінь на особисту порядність судді, – вживання ненормативної лексики, прояви нетерпимості, непристойності – має бути виключено з його онлайн-контенту.

- *Використання соцмереж у корисливих цілях*

Наприклад, суддя просуває в себе на сторінці якісь товари чи послуги (свої чи знайомих) за винагороду, фактично займається рекламою, бере участь у фінансових проєктах у соцмережах. Це ризиковано з точки зору конфлікту інтересів і підриває авторитет, оскільки суддя виглядає як бізнес-агент, а не незалежний арбітр. Згідно з етичними нормами, суддя не повинен використовувати свій статус у приватних інтересах. Отже, контент, де суддя використовує свій статус для заробітку чи реклами, – заборонений. Так само не варто суддям публічно просити в соцмережах про особисті послуги чи переваги – це може викликати підозри в зловживанні статусом.

Звичайно, виникає питання: а яку інформацію можна вважати безпечною, тобто такою, що не шкодить авторитету? Однозначної відповіді немає – все залежить від контексту. Проте загалом **нейтральний, позитивний, просвітницький контент** – безпечний. Наприклад, суддя ділиться новиною про освітні заходи (уроки справедливості, уроки примирення та порозуміння), де він виступав, або вітає з професійним святом колег, або поширює офіційну інформацію суду – усе це не лише не шкодить, а й може підвищувати авторитет судової влади (демонструє відкритість, людяність суддів).

Допустимими є й звичайні особисті повідомлення судді (фото з родиною, хобі, подорожі), якщо вони пристойні й не суперечать суспільній моралі. Отже, суддя цілком може постити світліну з відпустки чи з вечора відпочинку – за умови, що на цій світліні немає нічого, що кидало б тінь на його честь (зокрема, немає ознак важкого алкогольного сп'яніння, неадекватної поведінки тощо).

Межа між приватним життям і репутацією судді дуже тонка: все, що суддя публікує для широкого загалу, перестає бути приватним і стає частиною його публічного образу.

Коли суддя сумнівається, чи може певний допис нашкодити авторитету, – краще перестрахуватися і проконсультуватися з колегами або з Комітетом з питань дотримання етичних норм, запобігання корупції й врегулювання конфлікту інтересів РСУ. Судді можуть обговорити допис між собою на внутрішніх форумах (часто «погляд збоку» допомагає оцінити ризики).

Анонімність в мережі «Інтернет» не є рішенням: КРЕС окремо підкреслила, що «обов'язок суддівської стриманості поширюється на спілкування в соцмережах незалежно від того, чи розкривають судді свою особу»⁴⁰¹. Отже, навіть, якщо суддя пише під псевдонімом, він повинен дотримуватися тих самих рамок: у разі викриття авторства не пом'якшити оцінки. Тим більше, у великій професійній спільноті майже завжди можна здогадатися, хто ховається за ім'ям у соцмережі. Таким чином, краще діяти відкрито й відповідально.

Резюмуючи, зазначимо: суддя повинен самостійно фільтрувати контент, який він генерує чи поширює онлайн, відсікаючи все, що хоча б потенційно може зашкодити його репутації чи престижу судової влади. Це вимагає зрілості та усвідомлення свого статусу. По суті, судді рекомендується стати самому собі цензором – у хорошому розумінні – і в жодному разі не практикувати «вільний стрім думок» у соцмережах, як це роблять інші люди. Свобода вираження поглядів судді має певні межі, продиктовані інтересами правосуддя. У разі сумніву завжди краще не публікувати, ніж оприлюднити щось сумнівне. Судді повинні підтримувати високу культуру спілкування онлайн, бо кожен їхній крок у цифровому просторі відображається на сприйнятті судової влади загалом.

На завершення варто сформулювати такі висновки та рекомендації:

- **Присутність в соцмережах – можна, але з усвідомленням статусу.** Суддя має право бути в інтернеті й висловлюватися на загальні теми. Однак завжди пам'ятайте: Ви – суддя «24 / 7», і кожен ваш публічний допис розглядатиметься крізь призму вашої посади. Намагайтеся, щоб ваша онлайн-активність підвищувала довіру до суду, а не применшувала її.

⁴⁰¹ Висновок № 25 (2022) КРЕС до уваги КМРЕ про свободу вираження поглядів суддів: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № CCJE (2022) 4; ор. № 25; пункт 75. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).

- **Дотримуйтеся принципу «3 С»: стриманість, самоконтроль, скрупульозність.** Перед тим як будь-що написати чи відреагувати емоційно – перечекайте, обміркуйте, оцініть тон. Уникайте грубої чи фамільярної мови, сленгу, що не личить судді. Краще промовчати, ніж сказати зайве – це золоте правило для судді онлайн.
- **Жодної політики.** Не «лайкайте» і не поширюйте політичну агітацію, не висловлюйте підтримку чи неприязнь до політичних сил. Тримайте суворий нейтралітет у всіх публічних проявах. Якщо у вас є особиста політична позиція – тримайте її при собі, не робіть публічних заяв. Це ж стосується участі в політичних групах чи обговореннях – краще утримайтеся.
- **Не коментуйте судові справи та роботу колег.** Ніяких публічних обговорень справ, що розглядаються, навіть у завуальованій формі. Не давайте оцінок рішенням інших суддів, не критикуйте дії адвокатів чи прокурорів у конкретних справах на загал. Усі професійні дискусії – тільки в професійному колі, не на широкий загал.
- **Слідкуйте за тим, кого додаєте в «друзі» та що вподобаете.** Приймаючи запит «дружба» в соцмережі, подумайте, чи не створить це видимість близькості з людиною, яка може бути стороною в справі. Бажано уникати додавання у «друзі» активних політиків, громадських активістів, потенційних фігурантів справ. Ваш список контактів повинен бути без явних конфліктів інтересів. «Лайкаючи» чи «репостячи» чужий контент, переконайтеся, що він нейтральний і безпечний (не містить нічого з «червоних зон» – політики, екстремізму, образ, фейків тощо).
- **Використовуйте налаштування приватності.** Обмежте видимість ваших особистих публікацій для широкого загалу, якщо вони не призначені для всіх. Перегляньте, які дані про вас доступні: бажано вказати, що ви суддя у профілі (як радять методичні рекомендації), аби не було ефекту приховування, але водночас не розголошуйте зайвого – адресу, телефони, родину тощо. Закрийте профіль для незнайомих, якщо це можливо. Верифікуйте акаунт, щоб уникнути появи фейкових сторінок від вашого імені.
- **Не піддавайтеся на провокації.** Якщо будь-хто у коментарях намагається втягнути вас у скандал – не відповідайте агресією. У крайньому разі – дайте стриманий коментар один раз і припиніть дискусію. Ігноруйте образливих дописувачів – ваше мовчання часто мудріше за емоційну реакцію.

- **Стежте за своєю репутацією в мережі.** Періодично перевіряйте, які згадки про вас є онлайн, чи не з'явилися фейки чи компрометуючі матеріали. Якщо таке сталося, то дійте розсудливо: або офіційно спростуйте (стриманим тоном), або зверніться до прес-служби суду, або залиште без реакції (щоб не роздувати скандал) – залежно від ситуації.
- **У разі сумніву – порадьтеся або утримайтеся.** Кожен пост – назавжди в інтернеті (навіть якщо видалити, можуть залишитися скріншоти). Тому цінують свою онлайн-репутацію. Якщо не певні, чи варто щось публікувати, – краще взагалі не публікуйте. Або спитайте думку колеги, як він сприймає такий текст / фото зі сторони. Як каже суддівське правило: «Якщо ти не готовий, щоб це надрукували на першій шпальті газети з твоїм ім'ям, – не роби цього». Це повною мірою стоїть і соцмереж.

Насамкінець, підкреслимо: сучасний суддя може й повинен бути комунікативно активним, але завжди залишатися прикладом доброчесності. Завжди варто пам'ятати відому латинську максиму: *Fiat iustitia, ne pereat mundus* – *Нехай здійсниться правосуддя, щоб світ не загинув*. У контексті соцмереж – можна перефразувати: **«Нехай етика судді буде непорушною навіть онлайн, щоб не похитнувся фундамент довіри до правосуддя».**

Приклади, які ілюструють дотримання положень статті 21 КСЕ

Приклад 1. На своїй сторінці в соцмережі суддя повідомляє про початок резонансного судового процесу й пояснює загальні правила (не коментуючи суті справи). Це допомагає громадськості зрозуміти судову процедуру й підвищує довіру.

Приклад 2. На своїй сторінці в соцмережі суддя публікує спростування відверто неправдивих публічних звинувачень на свою адресу, дотримуючись увічливого нейтрального тону. Такі дії узгоджуються з обов'язком судді зміцнювати авторитет правосуддя.

Приклади, які ілюструють порушення положень статті 21 КСЕ

Приклад 1. *Гострі політичні висловлювання*

Суддя публічно підтримує або засуджує конкретну політичну партію, закликає до радикальних дій, що є грубим порушен-

ням принципу політичної нейтральності судді.

Радикальні висловлювання судді в соціальних мережах у політичній площині вважаються несумісними з його роллю.

Приклад 2. *Лайливі висловлювання*

Суддя застосовує лайку в дописах і зверненнях у соціальних мережах. Це свідчить про низький культурний рівень та підриває довіру.

Публікація судді на сторінці у фейсбуці дописів, що містять нецензурні висловлювання та заклики до насильства, агресивний і неналежний контент, розцінюються як такі, що підривають авторитет судової влади та ставлять під сумнів його професійну етику.

Приклад 3. *Образлива або недоречна лексика*

Суддя використовує мову ненависті, расистські, сексистські, ейджистські вислови, публічно принижує когось. Так само неприпустимими є агресивні, ворожі або нігілістичні вислови онлайн (заперечення принципу верховенства права, заклики не виконувати закони тощо). Це грубо порушує принцип стриманості й етики.

Расистські коментарі щодо певної меншини, висловлені навіть у закритій групі соцмережі, є несумісними зі статусом судді.

Приклад 4. *Пересічні побутові «скандали» онлайн*

Суддя у відповідь на критику його рішення називає коментатора «невігласом» або «брехуном» у публічному пості – подібне порушує стандарти коректності й може бути розцінене як поведінка, що підриває авторитет суду.

Приклад 5. *«Зіркова» поведінка, надмірна публічність*

Судді не заборонено мати хобі й навіть певну популярність у соцмережах, але якщо суддя цілеспрямовано перетворюється на інтернет-інфлюєнсера, це небезпечно. Однак судді не повинні самовиражатися в манері, що може негативно вплинути на сприйняття доброчесності суддів, наприклад, діючи як «лідери думок». Суддя не може самовиражатися ціною скандального чи шокуючого контенту. Будь-яка особиста демонстративність (наприклад, провокативні танцю-

вальні відео, відверті фото, надмірна емоційність) можуть завдавати шкоди репутації судді та авторитету правосуддя загалом. Навіть простий акт «додати в друзі» у соцмережі може створити уявлення про можливу упередженість. Отже, суддя має уникати особистої надмірної відкритості у мережі, що не личить стриманому образу судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бангалорські принципи поведінки суддів: міжнародний документ ООН від 19.05.2006, схвалений Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН 21.07.2006 № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 06.05.2025).
2. Велика хартія суддів (основоположні принципи): міжнародний документ Ради Європи, прийнятий 17.11.2010 КРЕС у м. Страсбурзі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/velyka_hartiya_suddiv.pdf (дата звернення: 06.05.2025).
3. Висновки «Правила етичної поведінки суддів, їх застосування та дотримання»: міжнародний документ Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів від 04.11.2004 (м. Валь де Браво, 31.10.–04.11.2004). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/prav-et-p-s.doc> (дата звернення: 25.05.2025).
4. Висновок «Призначення і роль голів судів»: міжнародний документ Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів (м. Мадрид, 23–27.09.2001). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/pryzna-i-rol-goliv.doc> (дата звернення: 20.05.2025).
5. Висновок № 1 (2001) КРЕС до уваги КМРЕ про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів: міжнародний документ Ради Європи від 01.01.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text (дата звернення: 10.03.2025).
6. Висновок № 11 (2008) КРЕС до уваги КМРЕ щодо якості судових рішень: міжнародний документ Ради Європи від 18.12.2008. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 19.05.2025).
7. Висновок № 17 (2014) КРЕС до уваги КМРЕ про оцінювання роботи суддів, якості правосуддя та повагу до незалежності судової влади: міжнародний документ Ради Європи від 24.10.2014. URL: <https://rm.coe.int/-17-2014-/1680792012> (дата звернення: 10.03.2025).
8. Висновок № 18 (2015) КРЕС до уваги КМРЕ про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях: міжнародний документ Ради Європи від 16.10.2015. URL: https://court.gov.ua/userfiles/vusn_18_kr.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
9. Висновок № 19 (2016) КРЕС до уваги КМРЕ «Про роль голів судів»: міжнародний документ Ради Європи від 10.11.2016.

- URL: <https://rm.coe.int/-n-19-2016-/1680792043> (дата звернення: 25.05.2025).
10. Висновок № 21 (2018) КРЄС до уваги КМРЄ про запобігання корупції серед суддів: міжнародний документ Ради Європи від 09.11.2018. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/opinio_21_ua_1.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
 11. Висновок № 23 (2020) КРЄС до уваги КМРЄ «Роль асоціацій суддів у підтримці суддівської незалежності»: міжнародний документ Ради Європи від 06.11.2020 № ССЖЕ(2020)2; ор. № 23. URL: <https://rm.coe.int/opinion-ccje-no-23-ukr/1680a54ba2> (дата звернення: 25.05.2025).
 12. Висновок № 25 (2022) КРЄС до уваги КМРЄ «Про свободу вираження поглядів суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 02.12.2022 № ССЖЕ (2022) 4; ор. № 25. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353> (дата звернення: 25.05.2025).
 13. Висновок № 27 (2024) КРЄС до уваги КМРЄ «Про дисциплінарну відповідальність суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 06.12.2024 ССЖЕ(2024)5. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/kryes_27_ukr_mova.pdf (дата звернення: 19.05.2025).
 14. Висновок № 3 (2002) КРЄС до уваги КМРЄ щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності: міжнародний документ Ради Європи від 19.11.2002, № ССЖЕ (2002); ор. № 3. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
 15. Висновок № 4 (2003) КРЄС суддів до уваги КМРЄ щодо належної підготовки та підвищення кваліфікації суддів на національному та європейському рівнях: міжнародний документ Ради Європи від 27.11.2003 № ССЖЕ (2003); ор. № 4. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/04.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).
 16. Висновок № 7 (2005) КРЄС до уваги КМРЄ з питання «Правосуддя та суспільство»: міжнародний документ Ради Європи від 25.11.2005. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_7_2005.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
 17. Висновок щодо проекту Кодексу суддівської етики Республіки Таджикистан: міжнародний документ, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 97-му пленарному засіданні (м. Венеція, 06–07.12.2013). Висновок № 739/2013 CDL-AD(2013)035. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/CDL_AD_2013_035_2013_12_09.pdf (дата звернення: 20.05.2025).

18. Городовенко В. Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 1 (42). С. 6–21.
19. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
20. Доповідь про правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 86-му пленарному засіданні (м. Венеція, 25–26.03.2011); Дослідження № 512/2009 CDL-AD(2011)003rev. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 02.07.2025).
21. Доповідь щодо незалежності судової системи. Частина 1: Незалежність суду: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 82-му пленарному засіданні (м. Венеція, 12–13.03.2010); Висновок від 16.03.2010 № CDL-AD(2010)004). URL: <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD%282010%29004-e&lang=en> (дата звернення: 25.05.2025).
22. Доповідь щодо призначення суддів: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 70-му пленарному засіданні (м. Венеція, 16–17.03.2007); Висновок від 22.06.2007 № CDL-AD(2007)028). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2007\)028.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2007)028.aspx) (дата звернення: 25.05.2025).
23. Європейська хартія про статус суддів: міжнародний документ від 10.07.1998, ухвалений Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи, DAJ/DOC(98)23. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).
24. Європейський статут судді: міжнародний документ, прийнятий Європейською асоціацією суддів 20.03.1993 у м. Вісбадені (зміни внесені 20.04.1996 у м. Братиславі; затверджено 04.11.1997). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/statut_suddiv_v_yevropi_yevropeyska_asociaciya_suddiv_1997.pdf (дата звернення: 06.05.2025).
25. Єдині показники для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді), затверджені рішенням ВРП 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (дата звернення: 25.05.2025).

26. Загальна (універсальна) хартія судді: міжнародний документ, ухвалений 17.11.1999 Центральною радою Міжнародної асоціації суддів у м. Тайпеї (Тайвань). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text (дата звернення: 06.05.2025).
27. Загальна декларація прав людини: міжнародний документ ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 06.05.2025).
28. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
29. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів / Управління ООН з наркотиків та злочинності. 2007. URL: <https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/komentari-bangalorski-9818bfb11.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
30. Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: міжнародний документ Ради Європи від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 06.05.2025).
31. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950; ратифіковано Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 06.05.2025).
32. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнародний документ ООН від 18.12.1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 06.05.2025).
33. Конвенція про права дитини: міжнародний документ ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n440 (дата звернення: 06.05.2025).
34. Конвенція про права осіб із інвалідністю: міжнародний документ ООН від 13.12.2006. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 06.05.2025).
35. Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію: міжнародний документ Міжнародної організації праці від 04.07.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_125#Text (дата звернення: 19.05.2025).
36. Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. В. Петришина; Нац. акад. прав. наук України; КСУ. Харків: Право, 2024. 1176 с.
37. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

38. Кравчук О.О., Остащук І.Б. Судова символіка: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 528 с.
39. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 19.05.2025).
40. Мадридські принципи взаємодії засобів масової інформації та суддівської незалежності: міжнародний документ ООН від 11.02.1994, затверджений Резолюцією 1296 (XLIV) Економічної і соціальної Ради ООН. URL: <https://www.icj.org/the-madrid-principles-on-the-relationship-between-the-media-and-judicial-independence/> (дата звернення: 25.05.2025).
41. Методичні рекомендації щодо належної поведінки суддів в соціальних мережах / ГО «Інститут прикладних гуманітарних досліджень»; USAID. 2022. 22 с. URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/1729664017metod.pdf#:~:text=> (дата звернення: 25.05.2025).
42. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації: міжнародний документ ООН від 21.12.1965. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_105#Text (дата звернення: 06.05.2025).
43. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнародний документ ООН від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 06.05.2025).
44. Мірило правовладдя: міжнародний документ Ради Європи, ухвалений Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційською комісією) на 106-му пленарному засіданні (м. Венеція, 11–12.03.2016). CDL-AD(2016)007. Дослідження № 711/2013. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-ukr#](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-ukr#) (дата звернення: 02.07.2025).
45. Мовчан Д. Політичний тиск як загроза незалежності суду. *Офіц. вебпортал «Судова влада України»*. 27.09.2017. URL: <https://shr.od.court.gov.ua/sud1532/pres-centr/novini/380186/> (дата звернення: 25.05.2025).
46. Монреальська універсальна декларація про незалежність правосуддя: міжнародний документ, прийнятий 01.01.1983 на Першій світовій конференції щодо незалежності правосуддя у м. Монреалі. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/monrealska_universalna_deklaraciya_pro_nezalezhnist_pravosuddya.pdf (дата звернення: 06.05.2025).
47. Наурська декларація про добробут суддів: міжнародний документ від 25.07.2024 / Управління ООН з наркотиків та злочинності. URL: <https://track.unodc.org/track/en/track/resourcehub/2024/>

- nauru_declaration_on_judicial_well-being.html (дата звернення: 25.05.2025).
48. Незалежність суддів і адвокатів. Записка Генерального секретаря Генеральної Асамблеї ООН: міжнародний документ від 20.09.2024; Доповідь Спеціального доповідача з питання про незалежність суддів і адвокатів Маргарет Саттертгейт. URL: <https://docs.un.org/ru/A/79/362> (дата звернення: 25.05.2025).
 49. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Конфлікт інтересів. 9.1. Зміст обмеження щодо зайняття іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю. *Офіц. вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. База знань. Роз'яснення. 03.02.2025.* URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n9-obmezhennya-shhodo-sumisnystvata-sumishhennya-z-inshymyvudamy-diyalnosti/#post1529> (дата звернення: 07.05.2025).
 50. Обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Конфлікт інтересів. 9.4.2. Наукова діяльність. *Офіц. вебсайт Національного агентства з питань запобігання корупції. База знань. Роз'яснення. 10.02.2025.* URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/konflikt-interesiv/n9-obmezhennya-shhodo-sumisnystvata-sumishhennya-z-inshymyvudamy-diyalnosti/#post1529> (дата звернення: 07.05.2025).
 51. Основні принципи незалежності судових органів: міжнародний документ ООН від 13.12.1985, схвалений Резолюціями Генеральної Асамблеї ООН № 40/32 та № 40/146 від 29.11.1985, 13.12.1985. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201#Text (дата звернення: 19.05.2025).
 52. Півнева Л. М. Акція політична. *Велика українська енциклопедія: електронна версія.* URL: https://vue.gov.ua/Акція_політична (дата звернення: 04.05.2025).
 53. Положення про порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання, показники відповідності критеріям кваліфікаційного оцінювання та засоби їх встановлення: документ, затверджений рішенням ВККС України 22.01.2025 № 20/зп-25. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/polozhennya_30.01.2025_0.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
 54. Посібник зі статті 6 Конвенції – Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект) / Рада Європи; Європейський суд з прав людини. 31.12.2019. 133 с. URL: https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення: 06.06.2025).

55. Постанова ВП ВС від 04.11.2021 у справі № 11-202сап21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010751> (дата звернення: 10.03.2025).
56. Постанова ВП ВС від 07.05.2022 у провадженні № 11-59сап20. URL: <https://court.gov.ua/press/publications/1841734/> (дата звернення: 25.05.2025).
57. Постанова ВП ВС від 08.07.2020 у справі № П/9901/251/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931> (дата звернення: 25.05.2025).
58. Постанова ВП ВС від 08.09.2022 у провадженні № 11-279сап21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106280467> (дата звернення: 06.05.2025).
59. Постанова ВП ВС від 10.06.2021 у справі № 11-69сап21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98146734> (дата звернення: 25.05.2025).
60. Постанова ВП ВС від 10.11.2022 у справі № 9901/355/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533714> (дата звернення: 25.05.2025).
61. Постанова ВП ВС від 12.12.2024 у справі № 990SCGC/18/24 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992366> (дата звернення: 25.05.2025).
62. Постанова ВП ВС від 13.05.2020 у справі № 9901/212/19. URL :<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89819828> (дата звернення: 06.05.2025).
63. Постанова ВП ВС від 13.06.2024 у справі № 990SCGC/2/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120088920> (дата звернення: 06.05.2025).
64. Постанова ВП ВС від 20.03.2019 у справі № 804/4177/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81171450> (дата звернення: 19.05.2025).
65. Постанова ВП ВС від 23.11.2022 у справі № 2318/1249/2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107805167> (дата звернення: 20.05.2025).
66. Постанова ВП ВС від 29.08.2019 у справі № 11-312сап19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84941738> (дата звернення: 09.05.2025).
67. Постанова ВП ВС від 30.09.2021 у провадженні № 11-98 сап 21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101424445> (дата звернення: 20.05.2025).
68. Постанова ВС від 01.05.2023 у справі № 540/913/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110568942> (дата звернення: 25.05.2025).

69. Постанова ВС у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 15.11.2024 у справі № 910/21039/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123281383> (дата звернення: 10.03.2025).
70. Постанова ВС у складі суддів об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 09.12.2024 у справі № 705/4763/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123752059> (дата звернення: 25.05.2025).
71. Постанова Першого апеляційного адміністративного суду від 30.10.2024 у справі № 200/3690/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122096501> (дата звернення: 20.05.2025).
72. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про незалежність судової влади» від 13.06.2007 № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
73. Пояснювальна записка до Європейської хартії про закон «Про статус суддів» (Модельний кодекс): міжнародний документ Ради Європи, ухвалений 10.07.1998 Європейською асоціацією суддів і опублікований Радою Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text (дата звернення: 06.05.2025).
74. Про авторське право і суміжні права: Закон України 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 07.05.2025).
75. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
76. Про доступ до публічної інформації: Закон України 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
77. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
78. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
79. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
80. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 07.05.2025).

81. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
82. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.05.2025).
83. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
84. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80/ed30000101> (дата звернення: 04.05.2025).
85. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14/ed20211124#Text> (дата звернення: 04.05.2025).
86. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#top> (дата звернення: 06.05.2025).
87. Проактивна комунікація судів з медіа та громадськістю – важлива передумова для підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя: прес-реліз Міжнародної конференції «Комунікація судової влади: єдиний голос як інструмент для розбудови довіри» (19.07.2024, м. Львів). Офіц. вебпортал «Судова влада України». 23.07.2024. URL: <https://court.gov.ua/archive/1640932/> (дата звернення: 08.05.2025).
88. Проект «Відкритий Суд» здійснює моніторинг (відеозапис) судових засідань. *Офіц. вебсайт «Проект «Відкритий суд»*. URL: <https://open-court.org/> (дата звернення: 09.05.2025).
89. Професійний стандарт «Суддя»: рішення Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) від 26.12.2024, затверджене рішенням Правління Всеукраїнської громадської організації «Асоціація правників України» (АПУ) № 363. URL: https://register.nqa.gov.ua/uploads/0/694-proekt_sudda_1.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
90. Резолюція стосовно ситуації в Україні у сфері дисциплінарної відповідальності суддів: міжнародний документ Європейської асоціації суддів від 27.09.2007 (м. Тронхейм, 27.09.2007). URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/perelik-dokumentiv/rez-evrop-asociacii.doc> (дата звернення: 19.05.2025).

91. Рекомендації 13-го Конгресу ООН «Щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя»: міжнародний документ від 19.04.2025 (м. Доха, 12–19.04.2015). URL: <https://www.un.org/ru/events/crimecongress2015/> (дата звернення: 25.05.2025).
92. Рекомендації щодо незалежності судочинства та підзвітності суддів (Варшавські рекомендації): міжнародний документ Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПА). 2023. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/2/587376.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
93. Рекомендація СМ/Рес (2010) 12 КМРС державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: міжнародний документ Ради Європи від 17.11.2010, ухвалений КМРС на 1098-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 25.05.2025).
94. Рекомендація R (81) 7 щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя: міжнародний документ Ради Європи від 14.05.1981, ухвалений КМРС на 68-му засіданні заступників міністрів. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf> (дата звернення: 19.05.2025).
95. Рекомендація R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів»: міжнародний документ Ради Європи від 13.10.1994, ухвалений КМРС на 518-му засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 06.05.2025).
96. Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 19.09.2024 «Про відновлення та зміцнення ролі органів суддівського самоврядування і повернення повноважень Раді суддів України». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents/188> (дата звернення: 06.05.2025).
97. Рішення ВРП 19.04.2018 № 1200/0/15-18 «Порядок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 05.05.2025).
98. Рішення ВРП від 02.02.2021 № 196/0/15-21. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/967> (дата звернення: 25.05.2025).
99. Рішення ВРП від 11.03.2025 № 486/0/15-25. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/48301> (дата звернення: 25.05.2025).
100. Рішення ВРП від 17.08.2021 № 1845/0/15-21 «Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text> (дата звернення: 19.05.2025).

101. Рішення ВРП від 17.12.2024 № 3659/0/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/49121> (дата звернення: 06.05.2025).
102. Рішення ВРП від 19.04.2018 № 1200/0/15-18 «Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1200910-18#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
103. Рішення Другої Дисциплінарної палати ВРП від 06.11.2024 № 3235/2дп/15-24. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/48301> (дата звернення: 25.05.2025).
104. Рішення ЄСПЛ від 01.07.2014 у справі «С.А.С. проти Франції» (S.A.S. v. France; заява № 43835/11). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145466%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).
105. Рішення ЄСПЛ від 01.10.1980 у справі «Піерсак проти Бельгії» (Piersack v. Belgium; заява № 8692/79). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57557%22%5D%7D> (дата звернення: 09.01.2025).
106. Рішення ЄСПЛ від 02.09.2021 у справі «Санчес проти Франції» (Sanchez v. France; заява № 45581/15). URL: <https://rm.coe.int/affaire-sanchez-c-france-uk-/1680a4df76> (дата звернення: 12.05.2025).
107. Рішення ЄСПЛ від 06.07.2021 у справі «А.М. проти російської федерації» (A.M. and Others v. Russia; заява № 47220/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210878%22%5D%7D> (дата звернення: 06.05.2025).
108. Рішення ЄСПЛ від 06.10.2011 у справі «Агрокомплекс проти України» (заява № 23465/03). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c25#Text (дата звернення: 25.05.2025).
109. Рішення ЄСПЛ від 07.12.1976 у справі «Гендісайд проти Сполученого Королівства» (Handyside v. the United Kingdom; A, № 24; заява № 5493/72). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57499%22%5D%7D> (дата звернення: 12.05.2025).
110. Рішення ЄСПЛ від 08.10.2020 у справі «Паніоглу проти Румунії» (Panioglu v. Romania; заява № 33794/14). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-208621&filename=CASE%20OF%20PANIOGLU%20v.%20ROMANIA%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Supreme%20Court%20of%20Ukraine.pdf> (дата звернення: 12.05.2025).
111. Рішення ЄСПЛ від 09.03.2023 у справі «Л.Б. проти Угорщини» (L.B. v. Hungary; заява № 36345/16). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-223675> (дата звернення: 25.05.2025).

112. Рішення ЄСПЛ від 09.12.2004 від «Моїсеєв проти російської федерації» (Moiseyev v. Russia; заява № 62936/00). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf> (дата звернення: 06.06.2025).
113. Рішення ЄСПЛ від 10.06.1996 «Пуллар проти Сполученого Королівства» (Pullar v. United Kingdom, заява № 22399/93). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22itemid%22:%22001-57995%22>}; (дата звернення: 10.03.2025).
114. Рішення ЄСПЛ від 10.10.2000 у справі «Дактарас проти Литви» (Daktaras v. Lithuania; заява № 42095/98). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-58855%22>}; (дата звернення: 06.06.2025).
115. Рішення ЄСПЛ від 10.12.2007 у справі «Штоль проти Швейцарії» (Stoll v. Switzerland; заява № 69698/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-126162&filename=CASE%20OF%20STOLL%20v.%20SWITZERLAND%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False> (дата звернення: 25.05.2025).
116. Рішення ЄСПЛ від 12.09.2023 у справі «Лапунов проти російської федерації» (Lapunov v. Russia, заява № 28834/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/#%22itemid%22:%22001-226449%22>}; (дата звернення: 06.05.2025).
117. Рішення ЄСПЛ від 14.07.2022 у справі «Стоянова проти Болгарії» (Stoianova v. Bulgaria; заява № 56070/18). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-217701%22>}; (дата звернення: 06.05.2025).
118. Рішення ЄСПЛ від 15.07.2010 у справі «Газета «Україна-Центр» проти України» (заява № 16695/04). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594#Text (дата звернення: 25.05.2025).
119. Рішення ЄСПЛ від 15.12.2005 у справі «Кипріану проти Кіпру» (Kyrianiou v. Cyprus; заява № 73797/01). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:%22001-71671%22>}; (дата звернення: 09.01.2025).
120. Рішення ЄСПЛ від 15.12.2025 у справі «Данілець проти Румунії» (Danileț v. Romania; заява № 6915/21). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-247839> (дата звернення: 28.02.2026).
121. Рішення ЄСПЛ від 16.06.2022 у справі «Журек проти Польщі» (Żurek v. Poland; заява № 39650/18). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_zurek_v_poland_ua.pdf (дата звернення: 09.01.2025).
122. Рішення ЄСПЛ від 16.09.1999 у справі «Бушемі проти Італії» (Buscemi v. Italy; заява № 29569/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>

- coe.int/eng#%22fulltext%22:[%22\%22Buscemi%20v.%20Italy\%22%22],[%22itemid%22:[%22001-58304%22]} (дата звернення: 19.05.2025).
123. Рішення ЄСПЛ від 16.11.2023 у справі «Фігурка проти України» (заява № 28232/22). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-228845%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-228845%22]}) (дата звернення: 10.03.2025).
124. Рішення ЄСПЛ від 16.12.2021 у справі «Група підтримки жіночих ініціатив та інші проти Грузії» (Women's Initiatives Supporting Group and Others v. Georgia; заяви № 73204/13, № 74959/13). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-214040%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-214040%22]}) (дата звернення: 06.05.2025).
125. Рішення ЄСПЛ від 18.10.2023 у справі «Маноле проти Республіки Молдова» (Manole v. the Republic of Moldova; заява № 26360/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-225882> (дата звернення: 09.05.2025).
126. Рішення ЄСПЛ від 20.09.2022 у справі «Жвавий проти України» (заява № 6781/13). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-220661%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-220661%22]}) (дата звернення: 20.05.2025).
127. Рішення ЄСПЛ від 22.02.1989 у справі «Барфорд проти Данії» (Barfod v. Denmark; Series A, № 149). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-57430> (дата звернення: 09.05.2025).
128. Рішення ЄСПЛ від 22.03.2012 у справі «Константин Маркін проти російської федерації» (Konstantin Markin v. Russia; заява № 30078/06). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-109868%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-109868%22]}) (дата звернення: 06.05.2025).
129. Рішення ЄСПЛ від 22.12.2009 у справі «Парлов-Ткалчіч проти Хорватії» (Parlov-Tkalčić v. Croatia; заява № 24810/06). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96426> (дата звернення: 25.05.2025).
130. Рішення ЄСПЛ від 23.04.2015 у справі «Моріс проти Франції» (Morice v. France; заява № 29369/10). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-154265> (дата звернення: 25.05.2025).
131. Рішення ЄСПЛ від 23.06.2016 у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary; заява № 20261/12). URL: https://hcg.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v_hungary_translation.pdf (дата звернення: 09.01.2025).
132. Рішення ЄСПЛ від 24.02.1997 у справі «Де Гаєс та Гійзелєс проти Бельгії» (De Haas and Gijssels v. Belgium; заява № 7/1996/626/809). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/spr?i=001-58015> (дата звернення: 19.05.2025).
133. Рішення ЄСПЛ від 25.01.2001 у справі «Шахінер прти Туреччини» (Şahiner v. Turkey; заява № 42166/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-42166%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-42166%22]})

- coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-59666%22]} (дата звернення: 06.06.2025).
134. Рішення ЄСПЛ від 25.02.1997 у справі «Фіндлей проти Сполученого Королівства» (Findlay v. the United Kingdom; заява № 22107/93). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng# %22itemid%22:\[%22001-58016%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-58016%22]}) (дата звернення: 06.05.2025).
 135. Рішення ЄСПЛ від 26.02.2009 у справі «Кудешкіна проти російської федерації» (Kudeshkina v. Russia; заява № 29492/05). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-193688&filename=CASE%20OF%20KUDESHKINA%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%205BRussian%20translation%5D%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
 136. Рішення ЄСПЛ від 26.04.1979 у справі «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» (The Sunday Times v. The United Kingdom; Series A № 30). URL: <https://www.ucpi.org.uk/wp-content/uploads/2018/03/The-Sunday-Times-v-The-United-Kingdom-A30-1979-80-2-E.H.R.R.-245.pdf> (дата звернення: 09.05.2025).
 137. Рішення ЄСПЛ від 26.10.1984 у справі «Де Куббер проти Бельгії» (De Cubber v. Belgium; заява № 9186/80). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-57465%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-57465%22]}) (дата звернення: 09.01.2025).
 138. Рішення ЄСПЛ від 28.10.1999 у справі «Вілле проти Ліхтенштейну» (Wille v. Liechtenstein; заява № 28396/95). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:\[%2228396/95%22\],%22itemid%22:\[%22001-58338%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22appno%22:[%2228396/95%22],%22itemid%22:[%22001-58338%22]}) (дата звернення: 09.01.2025).
 139. Рішення ЄСПЛ від 28.11.2002 у справі «Лавентс проти Латвії» (Lavents v. Latvia; заява № 58442/00). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_175#Text (дата звернення: 09.05.2025).
 140. Рішення ЄСПЛ від 29.06.2006 у справі «Пантелеєнко проти України» (заява № 11901/02). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/974_274 (дата звернення: 25.05.2025).
 141. Рішення КСУ від 03.06.2013 № 3-рп/2013 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень статті 2, абзацу другого пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», статті 138 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (справа щодо змін умов виплати пенсій і щомісячного довічного грошового утримання

- суддів у відставці). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-13#Text> (дата звернення: 06.06.2025).
142. Рішення КСУ від 04.12.2018 № 11-р/2018 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
143. Рішення КСУ від 06.06.2019 № 3-р/2019 у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 5 частини першої статті 3, абзацу третього частини третьої статті 45 Закону України «Про запобігання корупції», пункту 2 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо особливостей фінансового контролю окремих категорій посадових осіб». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19#Text> (дата звернення: 19.05.2025).
144. Рішення КСУ від 06.10.2010 № 21-рп/2010 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень законів України «Про засади запобігання та протидії корупції», «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» (справа про корупційні правопорушення та введення в дію антикорупційних законів). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v021p710-10#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
145. Рішення КСУ від 07.04.2021 № 1-р(П)/2021 у справі за конституційною скаргою громадянина України Дяченка Олександра Миколайовича та інших громадян України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпункту 13 пункту 4 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-21#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
146. Рішення КСУ від 08.04.2015 № 3-рп/2015 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

147. Рішення КСУ від 08.06.2016 № 4-рп/2016 у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої, абзаців першого, другого, четвертого, шостого частини п'ятої статті 141 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та положень пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» (справа про щомісячне довічне грошове утримання суддів у відставці). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
148. Рішення КСУ від 11.03.2011 № 2-рп/2011 у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Вищу раду юстиції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-11#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
149. Рішення КСУ від 11.06.2020 № 7-п/2020 у справі за конституційним поданням 55 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 375 Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-20#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
150. Рішення КСУ від 12.04.2012 і № 9-рп/2012 у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
151. Рішення КСУ від 16.09.2021 № 6-п(П)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-21#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
152. Рішення КСУ від 18.06.2020 № 5-п(П)/2020 у справі за конституційною скаргою громадянки України Левченко Ольги Миколаївни щодо відповідності Конституції України (конституційності)

- припису пункту 5 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va05p710-20#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
153. Рішення КСУ від 20.12.2023 № 11-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Лужинецького Анатолія Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів частини першої статті 111 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v011p710-23> (дата звернення: 06.05.2025).
154. Рішення КСУ від 22.05.2018 № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28.12.2014 № 76-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
155. Рішення КСУ від 23.01.2020 № 1-р/2020 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень розділу I, пункту 2 розділу III «Прикінцеві положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-20#top> (дата звернення: 02.07.2025).
156. Рішення КСУ від 24.06.2020 № 6-р(П)/2020 у справі за конституційними скаргами Карякіна Едуарда Сергійовича, Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий дім „Еко-вугілля України“» щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення частини першої статті 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-20#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
157. Рішення КСУ від 25.01.2012 № 3-рп/2012 у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з

- окремими положеннями Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
158. Рішення КСУ від 25.11.1997 № 6-зп у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Галини Павлівни щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 248–2 Цивільного процесуального кодексу України (справа щодо права на оскарження в суді неправомірних дій посадової особи). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
159. Рішення КСУ від 26.03.2024 № 3-р(П)/2024 у справі за конституційною скаргою Євграфової Єлизавети Павлівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 7 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402–VIII (про єдиний статус суддів в Україні). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-24#Text> (дата звернення: 02.07.2025).
160. Рішення КСУ від 27.10.2020 № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-20#Text> (дата звернення: 06.06.2025).
161. Рішення КСУ від 28.04.2021 № 2-р(П)/2021 у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк «ІНДУСТРІАЛБАНК» щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
162. Рішення КСУ від 30.01.2003 № 3-рп/2003 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 120, частини шостої статті 234, частини третьої статті 236 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03#Text> (дата звернення: 06.05.2025).
163. Рішення КСУ від 30.10.1997 № vd971030 vn5-зп у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру»

- (справа К. Г. Устименка). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v005p710-97> (дата звернення: 09.01.2025).
164. Рішення КСУ від 06.07.1999 № 7-рп/99 у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/403> (дата звернення: 04.05.2025).
 165. Рішення РСУ № 77 від 04.11.2016 «Щодо наявності конфлікту інтересів у проведенні таємного голосування». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=1&per-page=8> (дата звернення: 06.05.2025).
 166. Рішення РСУ № 12 від 02.03.2018 «Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: Посібник на допомогу судді». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/posibnikosoblivosti-konfliktu-in-b28c61bd3c.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
 167. Рішення РСУ № 14 від 12.03.2015 «Рекомендації міжнародної конференції «Зміцнення довіри до судової влади через покращення взаємної комунікації» (м. Київ, 24–25.02.2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0014414-15#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
 168. Рішення РСУ № 16 від 11.06.2021 «Щодо стану комунікації судів та суддів». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-16-vid-11062021-s-62cf2fe25f.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
 169. Рішення РСУ № 18 від 04.05.2023 «Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
 170. Рішення РСУ № 2 від 04.02.2016 «Порядок здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо конфлікту інтересів в діяльності суддів та інших представників судової системи та його врегулювання». URL: https://court.gov.ua/userfiles/k_i.pdf (дата звернення: 25.05.2025).
 171. Рішення РСУ № 2 від 25.01.2019 «Про надання документів на запит НАЗК та правоохоронних органів». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=93&page=13&per-page=8> (дата звернення: 25.05.2025).

172. Рішення РСУ № 34 від 02.04.2015 «Про обрання суддів на адміністративні посади». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr034414-15#Text> (дата звернення: 20.05.2025).
173. Рішення РСУ № 44 від 07.09.2017 «Щодо результатів перевірки організації діяльності Октябрського районного суду міста Полтави». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-44-vid-07092017-s-934f430e0f.pdf> (дата звернення: 25.05.2025).
174. Рішення РСУ № 56 від 05.06.2015 «Щодо проведення вивчення фактів, викладених у зверненні судді апеляційного суду Черкаської області Бондаренка С. І.». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=9&page=9&per-page=8> (дата звернення: 25.05.2025).
175. Рішення РСУ № 62 від 05.06.2025 «Щодо пам'ятки для суддів стосовно спілкування з журналістами із метою реалізації рекомендацій, спрямованих на покращення комунікативної діяльності суддів зі ЗМІ та громадськістю». URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-62-vid-05062015-s-bdd2ec4e49.pdf> (дата звернення: 20.05.2025).
176. Рішення РСУ № 75 від 04.11.2016 «Про роз'яснення щодо наявності конфлікту інтересів». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=43&page=2&per-page=8> (дата звернення: 10.05.2025).
177. Рішення РСУ № 8 від 07.02.2018 «Про надання роз'яснень щодо викладацької, наукової чи творчої роботи судді». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/documents?id=80&page=14&per-page=8> (дата звернення: 25.05.2025).
178. Рішення Третньої Дисциплінарної палати ВРП від 23.05.2018 № 1467/Здп/15-18. URL: <https://hcj.gov.ua/doc/doc/214> (дата звернення: 25.05.2025).
179. Рішення КСУ від 11.10.2018 № 7-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text> (дата звернення: 25.05.2025).
180. Рішення КСУ від 20.01.2012 № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 25.05.2025).

181. Словник української мови : У 11 т. / АН Української РСР; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970–1980. Т. 8: Природа-Ряхтливий / ред. тому: В. О. Винник [та ін.]. 1977. 927 с.
182. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики: словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
183. Узагальнення практики розгляду ВРП та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 рр.) / ВРП. Київ, 2022. 232 с. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/uzagalnennya_dysc.praktyku_ost.pdf.crdownload (дата звернення: 25.05.2025).
184. Хартія Європейського Союзу про основоположні права: міжнародний документ Європейського Союзу від 07.12.2020. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yeuropejskogo-soyuzu/> (дата звернення: 19.05.2025).
185. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 19.05.2025).
186. Юридична енциклопедія: У 6 т. / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 5 : П–С. 2003. 736 с.
187. Croy S. R. Step One to Recusal Reform: Find an Alternative to the Rule of Necessity. *Wisconsin Law Review*. 2019. Iss. 3. P. 623–670.
188. DIGITAL 2024: UKRAINE. *DataReportal – Global Digital Insights*. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2024-ukraine> (date of access: 08.05.2025).
189. For a better integration of the user in the judicial systems: Guidelines and comparative studies on the centrality of the user in legal proceedings in civil matters and on the simplification and clarification of language with users): document from 17.06.2021 CEPEJ(2021)6. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-6-en-guidelines-and-comparative-study-centrality-user/1680a2dd63> (date of access: 09.05.2025).
190. Gender and health. *World Health Organization*. URL: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (date of access: 06.05.2025).
191. How many languages are there in the world? *Ethnologue*. URL: <https://www.ethnologue.com/insights/how-many-languages/> (date of access: 06.05.2025).
192. Intersex people. OHCHR and the human rights of LGBTI people. *The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights*.

-
- URL: <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/intersex-people> (date of access: 06.05.2025).
193. Magna Carta of Judges (Fundamental Principles): document from 17.11.2010 of Consultative Council of European Judges (2010)3 Final, adopted during its 11th plenary meeting (Strasbourg, November 2010). URL: <https://rm.coe.int/16807482c6> (date of access: 19.05.2025).
194. Recommendation Rec (2003) 13 of the Committee of Ministers to member states on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings adopted on 10 July 2003. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805df617 (date of access: 09.05.2025).
195. Sexual orientation. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/sexual-orientation> (date of access: 06.05.2025).

КОМЕНТАР
ДО КОДЕКСУ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

Підписано до друку 05.03.2026. Формат 64x90 1/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 10,4. Тираж 1000 прим. Зам. 120.

Видавництво ТОВ «Компанія ВАІТЕ»
01042, м. Київ, вул. Саперне поле, 26, к. 27.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої
справи серія ДК № 2570 від 27.07.2006 р.

КИЇВ 2026

Рада суддів України

**КОМЕНТАР
ДО КОДЕКСУ
СУДДІВСЬКОЇ
ЕТИКИ**

КОМЕНТАР ДО КОДЕКСУ СУДДІВСЬКОЇ ЕТИКИ

КИЇВ 2026